TARTALOM

Előszó 3

TÖRTÉNELEM

1. Boros László: A leventemozgalom története Kárpátalján1938-1944 6-14
2. Híres Éva: Második világháború utáni javaslatok Európa egyesítésére 15-27
3. Kosztyó Gyula: Az Ungvári Kémelhárító Osztály jelentései Kárpátaljáról 1939-194418-23 28-37
4. Kovács Eleonóra: Hunyadi Mátyás, a mecénás 38-43
5. Molnár Ferenc: Az 1848-1849. évi tábori lelkészi szolgálat kérdése a munkácsi görög katolikus püspökségben 44-55
6. Orosz Júlia: A fasiszták hatalomra jutása Olaszországban 56-67
7. Szabó Ágnes: A reformáció terjesztői Magyarországon 68-78
8. Szabó Sándor: Magyarország NATO-csatlakozásának folyamata 79-91
9. Szanyi M. József: A nemzetiszocialista állam kiépítése az 1930-as években 92-102
10. Szendrey Anita: Pásztor Ferenc szolgálata a Beregszászi Római Katolikus Egyház plébánosaként 1932-1949 103-118
11. Tar Géza: A Szülőföld Alap létrejötte és első pályázati évének (2007) elemzése 119-129
12. Turi László: Az autonómia fogalma és megvalósulásának lehetőségei 130-139
13. Tutuskó Ágnes: A kárpátaljai skizma-mozgalom a magyar történetírásban 140-149

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

14. Baraté Ágnes: „Alfons Mucha sokszínű világa (avagy képzőművészet, plakát és reklám)” 152-162

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

15. Demjén Izabella: Ukrán tükörszavak és átvételek a kárpátaljai magyar nyelvben 164-178
16. Fazekas Andrea: Virtuális irodalom 179-188
17. Mahurszki Anett: A beregszászi református temető sírfeliratai és sírversei 189-195

ANGOL NYELV ÉS IRODALOM

18. Gabriella Tóth: The expression of the author's styli by means of attributive constructions 198-210

KÖZGAZDASÁG

19. Puliszka Edvin: Pénzszerzés keresztény módra, avagy létezik-e közjó az üzleti életben?..... 212-217

FIZIKA

20. Demjén Tamás: A^2B^5 típusú félvezetők sávszerkezetének sajátosságai 220-232
21. Balogh Róbert: Elektron-pozitron párok kísérleti kutatása..... 234-239

KÉMIA

22. Torma Krisztián Gábor: Katalitikus hidrodehalogénezés áramlásos rendszerben..... 241-247

ELŐSZÓ

Pályázások sorát követően, hosszas előkészületek után végre megjelenhetett publikációs füzetünk első kötete. Mint minden «újszülött» esetében, nekünk is szembe kellett néznünk a névadás viszontagságaival, majd néhány meddő ötlet után elhatároztuk: tudományos írás lévén valamely latin kifejezés válna be a legjobban a publikációs füzet címeként. Így akadtunk rá a szótárban a «scientia denique» kifejezésre, ami magyarul annyit tesz 'tudomány dióhéjban'.

A kötet nem is fogja meghazudtolni nevét, hiszen a tudományok majd minden főbb ágazatából sorakoztat fel szakmai írásokat. Rövid idő alatt viszonylag sok publikálni kívánó jelentkezett. Végül 23 szerző tudományos munkássága elevenedik meg kiadványunk lapjain. Bár a Scientia denique elsősorban a helyi fiatal értelmiség felemelkedését hivatott segíteni, nem titkolt szándékunk azonban az összmagyarság tudományos potenciáljának növelése, hiszen lapunkban bármely magyar ajkú publikálhat.

A Scientia denique létrejöttében és az első kötet kiadásában szerencsés módon nemkevés vállalkozó szellemű szakember sietett segítségünkre, ezúton is szeretnénk megköszönni munkájukat. Hálával tartozunk elsősorban a Bethlen Alapnak, melynek támogatásával elindíthattuk a publikációs füzetet. Köszönettel tartozunk a szerzőknek, akik írásaikkal megtisztelték, s egyben felavatják a Scientia denique-t. Nem kevesebb hála jár recenzenseinknek, akik gondos szakértelmükkel lektorálták a cikkeket.

A beküldött munkák mennyisége és a jelentkezők visszajelzései is alátámasztják a tényt: valóban szükség van egy ilyen kiadványra vidékünkön. Reméljük, hogy kezdeményezésünk a magyar fiatal értelmiség fejlődésére és javára lesz Kárpátalján innen és túl!

A SZERKESZTŐK

TÖRTÉNELEM

LEKTORI JELENTÉS

Az ungvári székhelyű Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége felkérésére összesen 13 ifjú történész dolgozatát lektoráltam. Ezek: Boros László: A leventemozgalom története Kárpátalján 1938-1944; Híres Éva: Második világháború utáni javaslatok Európa egyesítésére; Kosztyó Gyula: Az Ungvári Kémelhárító Osztály jelentései Kárpátaljáról 1939-1944; Kovács Eleonóra: Hunyadi Mátyás, a mecénás; Molnár Ferenc: Az 1848-1849. évi tábori lelkészi szolgálat kérdése a munkácsi görög katolikus püspökségben; Orosz Júlia: A fasiszták hatalomra jutása Olaszországban; Szabó Ágnes: A reformáció terjesztői Magyarországon; Szabó Sándor: Magyarország NATO-csatlakozásának folyamata; Szanyi M. József: A nemzetiszocialista állam kiépítése az 1930-as években; Szendrey Anita: Pásztor Ferenc szolgálata a Beregszászi Római Katolikus Egyház plébánosaként 1932-1949; Tar Géza: A Szülőföld Alap létrejötte és első pályázati évének (2007) elemzése; Turi László: Az autonómia fogalma és megvalósulásának lehetőségei; Tutuskó Ágnes: A kárpátaljai skizma-mozgalom a magyar történetírásban.

Különös örömömre szolgált, hogy a munkákból öt, Kárpátalja helytörténetével foglalkozik. A lektorálás után a dolgozatok közölhetők, a javasolt javítások végrehajtása után érdemesek arra, hogy a tervezett *Scientia denique* című tanulmánykötetben megjelenjenek. Néhány általános, jellemző hibára azonban mindenképpen fel kell hívnom a tanulmányok szerzőinek a figyelmét. Valamennyi dolgozat készítője küszködött az igen gyakori szóismétlésekkel, amelyeket mindenképpen rokon értelmű szavakkal (szinonimákkal) kell helyettesíteni. Sajnos, igen általános volt az idegen, sőt néha nem odaillő idegen szavak használata a fogalmazványokban, amelyeket szintén javítani kellett. Több dolgozatban kértem a szerzőket, hogy a munkájukban szereplő személyeknél - ha ismert - közöljék a születési és halálozási évszámaikat, mert emelik a munkájuk értékét. Egyes dolgozatoknál a fogalmak használata nem volt egyértelmű, vagy pontos. Például a Harmadik Birodalom nem fasiszta, hanem nemzetiszocialista állam volt. (A kommunista ideológia vezette be Németország esetében a fasiszta minősítést, hogy megkülönböztesse Hitler nemzetiszocialista országát a szintén szocializmust építő Szovjetuniótól.) Olaszországban volt fasiszta berendezkedés, amely hivatásrendi (korporatív) alapon működött.

Mindent egybevéve, fontos és jó dolgozatok születtek, amelyekben érdemesek kötetben való közlésre.

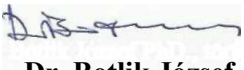

Budapest, 2011. május 28.

Dr. Botlik József
PhD., történész, egyetemi docens
Pázmány Péter Katolikus Egyetem
BTK Budapest - Piliscsaba,
a BTK Történelemtudományi Doktori Iskola
Tanácsának belső, választott tagja

Boros László

A LEVENTEMOZGALOM FŐBB ESEMÉNYEI KÁRPÁTALJÁN (1938-1944)

Két évtizedes csehszlovák uralom után, 1939 közepére Kárpátalja egész területe újra Magyarország fennhatósága alá került. A korábbi idegen ifjúsági szervezetek működését felszámolták, és a fiatalok többségét egy teljesen új intézménybe tömörítették. Ez volt a leventemozgalom. Tekintsük át röviden, hogy milyen fontosabb események kapcsolódnak e testület tevékenységéhez vidékünkön, a vizsgált időszakban.

A leventemozgalom létrejötte Magyarországon

Magyarország a trianoni békeszerződés értelmében, csak 35 000 fős hadsereggel rendelkezhetett, és nem lehetett légiereje, sem páncélos fegyverneme.[1] Ez súlyosan érintette az országot, hiszen katonai ereje szánalmasan kevés volt egy esetleges háború megvívásához. A hadkötelesek felkészítését emiatt az ifjúsági- és sportszervezetek vállalták magukra. Ezek elsősorban a következők voltak: Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége, Cserkészek, különféle katolikus ifjúsági tömörülések (árpátalján a Görög Katolikus

A LEVENTE-TÍZPARANCSOLAT

I. A levente megtartja fogadalmát.

II. A levente istenfélő és vallásos kötelességeit teljesíti.

III. A levente szereti hazáját, a nemzet hagyományait és hőseit tiszteli, s önmagában a harcos erényeket neveli.

IV. A levente hű az államfőhöz, a törvényeket és a hatóságok rendelkezéseit tiszteletben tartja.

V. A levente szereti a szüleit és ragaszkodik a családjához.

VI. A levente elöljáróinak és feljebbvalóinak bizalommal és szívesen engedelmeskedik.

VII. A levente lovagias, megbecsüli, segíti leventebajtársait és magyar testvéreit.

VIII. A levente nemesíti lelkét, ápolja és edzi a testét, harcra készül.

IX. A levente jellemes, józan életű és vidám, mindig igazat mond, a fellépése öntudatos, katonás és fegyelmezett.

X. A levente óvja és gyarapítja a nemzeti vagyont; a hazájáért magyar becsülettel él, tanul, dolgozik és küzd.

[1] KEREPESZKI Róbert: A levente mozgalom. In. *Rubicon* 2010. 4-5. szám. 102. old.

Ifjúsági Szervezet, KALOT,[1] stb.), leventeegyesületek.[2]

A magyar nemzetgyűlés 1921-ben elfogadta a „Lex Karafiáth”-nak nevezett testnevelési törvényt, amelynek rendelkezései között szerepelt a leventemozgalom létrehozása.[3] A szervezet sajátos magyar intézménnyé vált. A trianoni békediktátum által megtiltott általános védkötelezettség helyettesítésére hozták létre.[4]

A törvény értelmében minden 12 és 21 év közötti fiúnak kötelező volt részt vennie a levente foglalkozásokon. Eleinte heti kettő, később négy órában, és kötelezően: az igazolatlanul hiányzók szüleit súlyos pénzbírsággal büntették.[5]

A mozgalom elnevezését az Árpád-házi Levente hercegről kapta, akinek a XI. században jelentős szerepe volt a magyar hadsereg megszervezésében.[6]

A szervezet fő célja kettős volt. Egyrészt a fiatalság testnevelését és katonai szolgálatra való felkészítését szolgálta. Másodsorban a vallási és nemzeterkölcsi meggyőződést igyekeztek beléjük nevelni.[7] A szerveződés vezetését is kettősség jellemezte. Hivatalosan a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ellenőrizte az Országos Testnevelési Tanácson keresztül. Rejtett katonai testület lévén a Honvédelmi Minisztériumhoz is kapcsolódott,[8] sőt 1938-1941 között az irányítása teljesen odakerült.[9]

Leventék Kárpátalján

Miután az 1938. november 2-i első bécsi döntés értelmében Kárpátalja magyar többségű déli területei újraegyesültek Magyarországgal, itt is létrejöttek az új ifjúsági szervezetek. A csehszlovák időszak alatt működő hasonló egyesületeket a magyar hatóságok betiltották.[10] Röviddel ezután,

---

[1] KALOT = *Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Titkársága*
[2] KEREPESZKI, 2010. 111. old.
[3] Uo. 107. old.
[4] ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 182. old.
[5] KEREPESZKI, 2010. 107. old.
[6] Uo. 108. old.
[7] Uo. 107. old.
[8] Uo. 107. old.
[9] Uo. 110-111. old.
[10] BRENZOVICS László: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939–1941. *In.: Kárpátalja 1938-1941*. Magyar és ukrán történeti közelítés. *Szerk*. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2004. 114. old.

november 27-én levente-mintaszázadok érkeztek látogatóba vidékünkre.[1] A Beregszászi járás területére szatmári, a Munkácsi járáséra baranyai, az Ungvári járásba szabolcsi levente-mintaszázadok jöttek.A katonásabb kinézet és hatás érdekében minden századnak teljesen egyforma egyenruhában kellett bevonulniuk.[2]

Az első látogatásnak több célja volt. Először is a visszacsatolt területek ifjúságának az üdvözlése az anyaországi fiatalság által. Másodszor a megnyerésük a hazatért területeken a később létrehozandó leventeintézmények számára. Harmadszor a cseh propaganda által hangoztatott tévhitek eloszlatása, mi szerint a leventéket csak gyújtogatásra és öldöklésre tanították. Negyedrészt lelkesítő műsorszámok, bemutatók és tábortüzek megtartása. Ötödször a visszacsatolt vidék ifjúságának felavatása magyar leventékké, ünnepélyes kézfogással és levente sapka ajándékozásával.[3] A következő évben, 1939 nyarán már több leventecsapat táborozott a kárpátaljai testvérközségekben, miközben több száz helybeli fiatal nyaralt magyar városokban. Például a Békéscsabán üdülőknek 15 levente egyenruhát és emléktárgyakat is ajándékoztak.[4] Munkácson 1939. szeptember 1-jén kezdődött a leventekötelesek oktatása. Őrdarmán, Kontratovics Irenej[5] vezetésével Levente Egyesület alakult,[6] szeptember 24-én pedig Ungváron, amelynek elnöke Korláth Endre lett.[7]

Az Ungi Közigazgatási Kirendeltség vezetője, dr. Gyurits Gyula 1939. december 18-án kiadott rendeletében kötelezővé tette a leventeoktatói megbízatás elvállalását a Kárpátalján dolgozó tanítóknak és tanároknak. Indoklása szerint azért, hogy a nemzet érdekében képességeiket

---

[1]Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL) Fond 254, opisz. 1. od. zb. 24, 1. old.

[2] KTÁL. Fond 254, opisz. 1., od. zb. 24., cmp. 4-5. [old.]

[3] KTÁL. Fond 254, opisz 1., od. zb. 24., cmp. 4-5. [old.]

[4]BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939-1945. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. Nyíregyháza, 2005. 80. old.

[5]Kontratovics Irén(eusz), (1878-1957): görög katolikus, később pravoszláv lelkész. Az ungvári papi szeminárium elvégzése után több faluban szolgált, 1941-ben a Kárpátaljai Tudományos Társaság alelnöke lett. Az 1950-es években egy ideig a munkácsi pravoszláv püspökség főpásztora.

[6] FEDINEC Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó. Galánta–Dunaszerdahely, 2002. 342. old.

[7] Uo. 345. old.

felajánlják az iskolai képzést befejező ifjúság további nevelésére.[1] Valójában nagyon nagy volt a hiány oktatókból. Később, 1941. szeptember 15-én kelt utasításában a szolyvai járási levente-parancsnokság felkérte a terület közigazgatási és oktatási dolgozóit, hogy szeptember 28-ig küldjék el számára azoknak az úrhölgyeknek, tanítónőknek, zöldkeresztes nővéreknek a listáját, akik alkalmasnak tűnnek arra, hogy a leányifjúság honvédelmi nevelését vezessék.[2] Ugyanakkor 1941-ben, központi rendelkezés alapján kezdték megszervezni a levente egyesületeket Kárpátalja azon településein, ahol azok még nem jöttek létre.[3] Huszt koronaváros főbírája, dr. Bosovits Sándor és Keglevich százados, huszti leventemozgalom fő eseményeiről. Később, 1944. áprilisában Béldy Alajos vezérezredes, „a magyar ifjúság honvédelmi nevelésének és testnevelésének országos vezetője" rendelkezésére a ruszin leventék számára ruszin és magyar nyelvű, kéthetenként megjelenő lapot indítottak „Szebb Jövőt – Кращу будучность" címmel.[4]

A világháború következtében 1944-ben már jelentős hiány volt a leventeoktatókból. A kassai VIII. honvéd hadtest levente-parancsnoksága ezért számos tanítót és tanárt oktatóként szándékozott alkalmazni. Ehhez engedélyt kért és kapott Kárpátalja kormányzói biztosától.[5] Ugyanezen év végén a vidéket megszálló szovjet hatóságok felszámolták a mozgalmat.

A leventék kiképzése

A 12-14 év közötti leventeapródokat a sport mellett erkölcsi, nemzeti és vallási szellemben nevelték őket. A 15-17 évesek voltak az ifjúleventék, akik alapfokú katonai és alaki kiképzésben is részesültek. A 18-21 éves leventelegények menetgyakorlatokat folytattak, és harcászati kiképzésben is részt vettek. A leventéket a fenti három korcsoportba osztották.[6] A háború utolsó éveiben a 18 éveseket bevonultatták katonának.

A korcsoportok közötti átmenethez úgynevezett próbákat kellett teljesíteni, összesen négyet. Ezek időpontját a levente választotta meg, legkésőbb a másik korba való átlépésének napjáig. Addig kellett

[1] KTÁL. Fond 42, opisz 2., od. zb. 7., cmp. 29. [old.]
[2] KTÁL. Fond 32, opisz 1., od. zb. 23., cmp. 34. [old.]
[3] KTÁL. Fond 32, opisz 1., od. zb. 23., cmp. 5. [old.]
[4] FEDINEC, 2002: 414. old.
[5] KTÁL. Fond 42, opisz 2., od. zb. 236., cmp. 10. [old.]
[6] KEREPESZKI, 2010. 108. old.

megismételnie azokat, amíg sikeresen teljesítette őket, és kiállásáért próbajelvénnyel jutalmazták.

A kiképzésekre általában a helyi sportpályán vagy ennek hiányában a falu melletti réteken, legelőkön került sor. Legfontosabb a lövészet volt, ennek érdekében mindenhol építettek lőteret. Ha a körülmények megengedték, számos más sportágat is űztek: lovaglás, úszás, kerékpározás, stb. Jártasságot

1944 júniusától[1] a leventeoktatás mindenki számára kötelező volt, az elmaradókra súlyos büntetés várt. [2]

A mozgalom anyagi helyzete

Mint említettük Kárpátalja visszacsatolása után megindult a leventeintézmény létrehozása. Azonban a települések 1939. évi költségvetésében még nem volt elkülönítve pénz a frissen létrejött egyesületek számára. Ezért a fontosabb létesítmények (például a lőtér), megépítéséhez állami segítséget kértek.[3] Emellett a trianoni magyarországi leventeegyletek a lehetőségükhöz mérten anyagilag is hozzájárultak a testvérközségekben létrejött új alakulatok költségeihez,[4] akik a csapatzászlót és a címereket szintén ajándékba kapták.

Az állami támogatás felhasználásáról 1941 szeptemberében négyéves tervet fogadtak el az 1942-1945 közötti időszakra. Az összeget a leventeszervezetek különféle létesítmények (leventeotthon, lőtér, gyakorlótér, sportpálya, stb.) felépítésére és berendezésére használhatták fel.[5] A másik forrás: különböző korábban működő csehszlovák szerveződések vagyonát átadták a leventéknek. Például 1941. november 22-én, a miniszterelnökség úgy rendelkezett, hogy a Királyházi Szokol Egyesület vagyona a Királyházi Levente Egyesület és a Királyházi Magyar Kultúregyesület birtokába kerüljön át.[6] 1942. február 5-én a miniszterelnökség a beregszászi Pro Libertate Szabadkőműves Páholy[7] vagyonát a Beregszász megyei jogú városnak adományozta azzal, hogy „azt levente célokra köteles felhasználni”.[8]

[1] FEDINEC, 2002. 420. old.
[2] KEREPESZKI, 2010. 115. old.
[3] KTÁL. Fond 32, opisz 1., od. zb. 20., cmp. 3. [old.]
[4] KTÁL. Fond 32, opisz 1., od. zb. 49., cmp. 10. [old.]
[5] KTÁL. Fond 32, opisz 1., od. zb. 23., cmp. 38. [old.]
[6] FEDINEC, 2002. 384. old.
[7] Az első bécsi döntést megelőzően függesztette fel tevékenységét
[8] FEDINEC, 2002. 386. old.

A községeknek 1942-től levente /testnevelési/ alapokat kellett létrehozniuk, amelyet a pótadó maximum 8%-ával támogathatták. Külön felhívták a jegyzők figyelmét arra, hogy ez mindenképp szerepeljen a települések költségvetésében Az ide befolyt pénzt csak a leventeotthon, a lőtér és sportpálya építésére költhették. Emellett segélyt kaphattak az építkezésekhez a vármegyei testnevelési alaptól.[1] Később, 1944-ban a Belügyminisztérium felhívta a közigazgatási vezetők figyelmét arra, hogy ha valamilyen oknál fogva arra alkalmas helyiség felszabadul, azt adják át a leventeegyesületek részére.[2]

Összegzésül elmondhatjuk, hogy bár Kárpátalján a leventemozgalom csak 1938-ban jelent meg, a szerepe nem elhanyagolható. Sokat tett a fiatalság erkölcsi és kulturális nevelése érdekében. Számos új fejlesztés valósult meg az egyesületek keretein belül az elmaradott területeken. Sajnálatos, hogy 1941 után a katonai felkészítés vált a fő céljává. A leventeegyesületeket 1944 végén a Kárpátalját megszálló szovjet hatóságok számolták fel. Sokak emlékezetében azonban még ma is élnek az egykori „leventében" szerzett kellemes emlékek.

FORRÁSOK

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Beregszászi részleg
KTÁL. Fond 32., opisz 1., od. zb. 20.
KTÁL. Fond 32., op. 1., od. zb. 23.
KTÁL. Fond 32., op. 1., od. zb. 49.
KTÁL. Fond 32., op. 1., od. zb. 88.
KTÁL. Fond 32., op. 1., od. zb. 91.
KTÁL. Fond 42., op. 2., od. zb. 236.
KTÁL. Fond 42., op. 1., od. zb. 7.
KTÁL. Fond 67., op. 1., od. zb.
KTÁL. Fond 254., op. 1., od. zb. 24.
KTÁL. Fond 1140., op. 1., od. zb.

BIBLIOGRÁFIA

BLASSZAUER Róbert: Az IHNETOV munkanaplója. Vitéz Béldy Alajos vezérezredes Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1941—1943.

[1] KTÁL. Fond 32, opisz 1., od. zb. 23., cmp. 37. [old.]
[2] KTÁL. Fond 32, opisz 1., od. zb. 91., cmp. 11. [old.]

PETIT REAL Könyvkiadó. Budapest, 2002. (www.mek.oszk.hu. 2011. II. 12.)

BOTLIK József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány. Budapest, 2000.

BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939-1945. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. Nyíregyháza, 2005.

BRENZOVICS László: A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939–1941. In.: Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. *Szerk*. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2004.

CZÉBELY Lajos: Visk története. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 2002.

FEDINEC Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó. Galánta–Dunaszerdahely, 2002.

KEREPESZKI Róbert: A levente mozgalom. In. *Rubicon* 2010. 4-5 szám.

KERESZTYÉN Balázs: Kárpátaljai művelődési kislexikon. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó. Budapest Beregszász, 2001.

POPOVICS Béla: Munkács kultúrtörténete a korabeli sajtó tükrében. Kiadja a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség. Munkács, 2005.

ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.

SALLAI Gergely: *„A határ megindul, az ország nagyobb lesz…”* A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatainak diplomácia-, politika- és társadalomtörténeti vizsgálata az 1938. évi csehszlovákiai válságtól Kárpátalja Magyarországhoz csatolásáig (1938. május—1939. március). [PhD értekezés.] Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskola. Piliscsaba, 2008.

SZENDREY Anita, 2010: Adalékok a beregszászi római katolikus egyház történetéhez (1938-1944). In.: *Acta Beregsasiensis 2010*. 1 szám. Ungvár. (PoliPrint Kft.)

TÓTH Levente: A leventeintézmény története. Leventeoktatás Kárpátalján. [Szakdolgozat] II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék. Beregszász, 2003.

Hires Éva

MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNI JAVASLATOK EURÓPA EGYESÍTÉSÉRE

A történelem során rengeteg olyan esemény történt, amelyek előfeltételként hatottak egy közös Európa gondolatának formálódásában. Például Victor Hugo már 1848-ban megjelent egyik fő művében is említést tett egy egységes Európa eszméjéről, amelyben közös politikai és gazdasági rendszer uralkodik, és minden társadalmi osztály egyenlő. Ennek a célnak a megvalósítása csak a második világháború után bontakozik ki bővebben. Megindulnak mindazok a folyamatok, amelyek nagy hatással voltak Európa arculatának formálódásában, s ez a mai napig folyamatosan tart.

A témakörrel kapcsolatos forrásanyag és szakirodalom nagyon gazdag, számtalan tanulmány, monográfia, könyv áll a segítségünkre. Ezek közül csak néhány munkát említek. Németh István, 20. századi egyetemes történet című könyvében részletes leírást kapunk Európa 20. századi históriájáról. A legfontosabb csomópontok: az első világháború, az Osztrák – Magyar Monarchia felbomlása, Európa nemzetközi rendszere, egyes térségeinek fejlődése a két világháború között, a második világháború, Európa megoszlása és nemzetközi kapcsolatai a kétpólusú világrendszerben, valamint Európa fordulata és újjászervezése az 1990-es években. Az európai országok mellett a kötet vezérfordulatát az Európa gondolat és megvalósulása, illetve a nemzetközi kapcsolatok alkotják[1].

Kiss J. László: A tizenötök európái. A kötet az Európai Unió 15 tagállamának az integrációs politikáját vizsgálja, amely valójában a nemzeti Európa-politikák vizsgálatát jelenti. Az egyes országokról szóló fejezetekben a szakavatott szerzők bemutatják az Európai Unió tagjainak csatlakozási folyamatát, illetve az utáni történetüket és eközben az unióval kapcsolatos gondokra is figyelnek[2].

Navracsics Tibor: Európai belpolitika. A könyv áttekinti az európai integrációra vonatkozó főbb elemeket, bemutatja az első pillért,

[1] NÉMETH István: 20. századi egyetemes történet, I. kötet. Osiris Kiadó. Budapest, 2006. 928. o.

[2] A Tizenötök Európái. Szerk.: Kiss J. László. Osiris Kiadó. Budapest, 2002. 277. o.

az európai közösség döntéshozatali mechanizmusát és az Európai Unió, mint politikai rendszer működését. Választ ad arra a kérdésre is, hogy az unió mennyiben különböztethető meg a hagyományos nemzeti szinten létező politikai rendszerektől. Betekintést ad az Európai Unió, mint politikai közösség jövőjét feszegető elméleti-gyakorlati problémák halmazába. A könyv külön erénye, hogy a hatályos joganyag mellett a már érvényben lévő Amszterdami Szerződés rendelkezései is szerepelnek a szövegben. Így az egyébként gyorsan változó környezetben az Európai Uniót időt állóan mutatja be[1].

A második világháború pusztítása és az új kétvégletű világrend kialakulása Európát egyértelműen „középhatalommá" süllyesztette. Nyugatról az Amerikai Egyesült Államok, keletről a Szovjetunió hegemonisztikus törekvései jelezték a földrész helyzetét. A két szuperhatalom között a sebeiket nyalogató nyugat-európai országok számára a felzárkózás egyetlen lehetőségét csak az egységesülés jelenthette, mind gazdasági, mind politikai tekintetben. Mindezt jól érzékelték Nyugat-Európa vezető politikusai, gondolkodói is, azonban az integráció miértjére és mikéntjére gyakran igen eltérő válaszokat adtak.

Az európai egységtörekvések első és egyik legnagyobb hatású szószólója Winston L. S. Churchill (1874-1965) volt. Az ekkor már ellenzéki padsorokban ülő brit politikus 1946 szeptemberében a zürichi egyetemen fejtette ki az Európával kapcsolatos álláspontját, amely híven tükrözi Nagy-Britannia integrációval szemben tanúsított magatartását: *„Szükség van arra, hogy az európai család vagy annak minél nagyobb része újraformálja kapcsolatait. Létre kell hoznunk valamiféle Európai Egyesült Államokat. Az első lépés ehhez Franciaország és Németország szövetsége kell legyen."* Majd hozzáfűzte: Nagy-Britannia barátja és támogatója – nem pedig részese – lehet ennek a tervnek[2].

Churchill tehát Zürichben, a francia – német barátságon alapuló Egyesült Európát hirdette meg, de Nagy-Britannia nélkül. A második világháború végétől gyakorlatilag az 1960-as évek elejéig a „három ölelkező kör" churchilli elképzelése határozta meg a brit külpolitikát. Ez az atlanti térséget, azaz az Egyesült Államokkal fennálló „különleges

[1] NAVRACSIS Tibor: Európai belpolitika. Korona Könyvkiadó. Budapest, 1998.

[2] MAGYAR Péter: Az Európai Unió története. Press Publica. Budapest, 2000. 128. o.

kapcsolat" ápolását, a brit Nemzetközösséggel fennálló viszonyt, valamint az Európával kialakítandó vonatkozást jelentett[1]. Ugyanakkor Nagy-Britannia továbbra is világhatalomnak tartva magát, sokkal nagyobb hangsúlyt fektetett birodalmi, illetve transzatlanti kapcsolataira, mint a kontinenssel fennálló viszonyára. A brit politikusok egész egyszerűen hozzászoktak ahhoz, hogy országuk világszerepet játszik, és nagyon nehéznek találták az igazodást egy lényegesen kisebb szerephez. Ennek megfelelően – a „három ölelkező kör" mítoszában élve – ösztönösen elzárkóztak annak még a gondolatától is, hogy egy szövetségi vagy nemzetek feletti európai elrendezésbe olvasszák országukat. Ezt a magatartást erősítette a kontinens hagyományos brit elzárkózás és a még tagadhatatlanul létező birodalmi tudat, valamint az, hogy az 1940-es évek végén az Egyesült Királyság még Európa legerősebb állama volt mind gazdasági, mind politikai tekintetben. Az angolok tehát képtelenek voltak megszabadulni az évszázados brit különállás hatásától. Stanley Baldwin (1867-1947) miniszterelnökről írta Churchill, hogy *„keveset tudott Európáról, s azt is utálta, amit tudott"*.

Franciaország hozzáállása az integráció gondolatához – akárcsak az Egyesült Királyság esetében – szintén kettős volt, amely azonban nem kérdőjelezte meg a franciák szerepét az egyesülésben. A kényszerű választás lényege az, hogy bár Franciaország az európai egységfolyamat legfontosabb mozgatórugója akart lenni, nemzetállami önállóságát azonban nem kívánta kockára tenni[2].

Az integrációs törekvések alapjaiban változtatták meg a franciák hagyományos németekkel szembeni politikáját, amelyet a hidegháború körülményei között már nem lehetett érvényesíteni. A berlini válság arra is rávilágított, hogy az 1945 utáni Európa már nem a hagyományos európai nagyhatalmak közötti vetélkedések, egyeduralmi törekvések színtere, hanem két világpolitikai-katonai tömb között megosztott kontinens. Washington számára nem volt elfogadható, hogy Európa közepe, azaz Németország nyugati hatalmak által megszállt része lerombolva és katonai védelem nélkül maradjon, miközben a szovjet Vörös Hadsereg a kontinens keleti részén állomásozik. Ezért Franciaországnak tudomásul kellett vennie, hogy Németország nyugati

[1] A Tizenötök Európái, 2002. 277. o.

[2] CSIZMADIA Sándor: A francia geopolitika: Európai vagy atlanti Európa? In. (www.rubicon.hu/assign.php3?ID=1997050623)

felének amerikai támogatással kell helyreállnia. Sőt azt is kénytelen volt belátni, hogy Nyugat-Európa ugyan csak amerikai támogatással képes újjáépülni, mert Franciaország még 1947-ben is háborús gazdálkodást folytatott. A Marshall-segély meghirdetése után Franciaország számára az egyetlen ésszerű és követhető út csak a Németországgal való egyetértés és a békés együttélés lehetett. Ezt a belátást erősítette az új, helyi szerveknek nagy önállóságot nyújtó demokratikus Németország, az NSZK megszületése is[1].

Franciaország „germanofóbiája" azonban még nem múlt el, hiszen a második világháború kezdetén, 1940 nyarán vereséget szenvedtek a németektől. A francia kormány 1945 után képtelen volt érvényre juttatni a Németországgal kapcsolatos elképzeléseit, követeléseit, sőt kénytelenségből el kellett viselnie Nyugat-Németország létrehozását, a német ipar amerikai pénzen történő talpra állítását és gazdaságának erőteljes növekedését. Ebben a helyzetben a francia politika ismételten és egyre erőteljesebben csak az európai egység felé menekülhetett. Egy olyan tömörülés felé, amelyhez mind Franciaország, mind Németország egyenlő feltételekkel csatlakozna, és amelyben a jelentős német gazdasági teljesítőképesség egy szélesebb közösség javára oldódna fel. E célok jegyében alapították meg 1951-ben az Európai Szén- és Acélközösséget (Montánunió), amivel Franciaország és Németország a csatlakozó államok szén- és acéltermelését közös ellenőrzés alá vonták, és ezzel az európai békét igyekeztek megteremteni, illetve az Amerikai Egyesült Államoktól való gazdasági függést gyengíteni. Franciaországban ugyanis az egyesülés egyik fő elemét – a német kérdéssel párhuzamosan – ez utóbbi jelentette[2].

A Montánunió életre hívása mellett Franciaország, „egyéni politikai akciói" (például a NATO-ból való három évtizedes távolmaradása) miatt több esetben is az európai önállóság védelmezőjének szerepében tűnt föl az Amerikai Egyesült Államokkal szemben. A francia államelnök, Charles de Gaulle (1890-1970) ennek jegyében utasította el kétszer is Nagy-Britannia csatlakozását az integrációhoz, mondván, az angolokon keresztül valójában az amerikaiak teszik be a lábukat az európai szervezetbe. Mindebből világosan látható, hogy Franciaország megtette azt, amit Nagy-

[1] HORVÁTH Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Kiadta: Magyar Országgyűlés. Budapest, 2002. 658. o.

[2] Uo. 658. o.

Britannia elmulasztott: az egyesülés kezdeményezőjeként, vezetőjeként lépett fel, és teszi ezt a mai napig is ennek számos területén.

Amíg Franciaország számára az európai integráció a nemzeti önállóság megőrzésének és megerősítésének eszköze volt, addig Németországnak az a nemzetközi közösségbe való visszatérést, az elszigetelődés elkerülését és az ország tekintélyének a helyreállítását jelentette. Ugyanakkor az NSZK helyzetéből adódik, hogy e kérdéskörben a legfőbb döntéseket nem a német kormányzat politikája, hanem a nagyhatalmak Németországgal kapcsolatos magatartása hozta meg. Azt lehet mondani, hogy a második világháború utáni években az NSZK integrációhoz való viszonyában sokkal nagyobb szerepet játszott az USA és a Szovjetunió, mint a németek önálló akarata. Az ország lakossága inkább „elszenvedője", mint irányítója lett azoknak az eseményeknek, amelyeket a két világhatalom Németországért folytatott versenye idézett elő. A Szovjetunió hírverő jelmondata az egységes Németország megteremtése volt. Joszif V. Sztálin (1879-1953) még véletlenül sem akart külön kelet-német államot létrehozni. A szovjet megszállási övezetből, ehelyett inkább az egész ország ellenőrzésére törekedett. A négy nagyhatalom által igazgatott Németország lehetővé tette volna Moszkvának, hogy hozzáférjen a Ruhr-vidék erőforrásaihoz.

Az USA által felajánlott Marshall-terv azonban komoly választási kényszer elé állította a szovjet megszállási övezeten kívül élő németeket. Egyrészt követhették a nemzeti egységhez vezető sztálini utat, bár világos volt, hogy Moszkvának meglehetősen korlátozott lehetőségei vannak a német újjáépítés támogatására. Másrészt gazdasági segélyt remélhettek az amerikai szövetségestől, méghozzá tudatában annak, hogy ennek következtében a távoli jövőbe tolódhat a német egység megvalósulása. E formában megfogalmazva, a kérdés nem is tűnt olyan bonyolultnak: a német gazdasági fellendülés eredményei és a többpárti demokrácia politikai előnyei a legtöbb nyugat-német lakos szemében végül sokkal vonzóbbnak tűnt, mint a szovjet gyámkodással esetleg létrejövő nemzeti egység[1].

A nyugati hatalmak politikájában 1949-re kikristályosodtak a „német kérdés" kezelésének általános elvei. Szándékuk nem pusztán abban állt, hogy az újdonsült szövetségi köztársaságot megvédjék a Szovjetunió hatalmi törekvéseivel szemben. Egyúttal azt is meg kellett akadályozniuk, hogy a nyugat-német állam túlságosan függetlenné vagy

[1] MEZEI Géza: Az „Európa-építés" kezdetei és a német kérdés. In. (www.kontextus.hu/europa/tagok/mez_euep.html)

hatalmassá váljon. A három nyugati zónából megszülető Német Szövetségi Köztársaság egyértelmű és maradéktalan bevonását a nyugati integrációs folyamatokba, a „szovjet fenyegetés" feltartóztatása mellett, a nyugati hatalmak részéről, Németország ellenőrzésének az óhaja is indokolta. E politikát kiegészítette Konrad Adenauer (1876-1967) kancellár azon törekvése, miszerint *„a németeket visszavonhatatlanul az európai államok közösségéhez kapcsolja, azért, hogy megvédje a német nemzetet saját történelmi démonaitól"*. Nyugat-Európa számára az NSZK bevonása az egyesülési folyamatokba egyszerre jelentette Európa védelmét Németországgal szemben, és Németország védelmét önmagával szemben[1].

Nyugat-Európa és az integráció vonatkozásában külön és kiemelkedő helyen kell szólnunk Belgiumról, Hollandiáról és Luxemburgról. Együttműködésük meghatározó és példaértékű volt az európai egységtörekvések egészére tekintve.

A Benelux államok területi kiterjedése mérsékelt – a legnagyobb is mindössze Hollandia 33,8 ezer km^2 –, természeti erőforrásaik szűkösek, a belső piacuk kicsi. Az egyre növekvő gazdasági egységek monopóliumigényeit nem voltak képesek kielégíteni, ezért Belgium és Luxemburg már 1922-ben gazdasági uniót hozott létre (BLEU), amelyhez 1944 szeptemberében elvi szinten Hollandia is csatlakozott (Benelux Unió). A három állam gyakorlati egységére a világháború következményei miatt ekkor még nem kerülhetett sor. Kormányaik azonban fenntartották a megállapodás célkitűzéseit, és 1948. január 1-jén a közös vámtarifa bevezetésével egyidejűleg a beviteli vámokat megszüntették. Ezt követően az integráció felgyorsult és hozzájárult ahhoz, hogy a nemzetközi gazdasági életben a Benelux országokat egy szervezeti egységnek tekintsék.

Mi állt az együttműködés hátterében? Az elsődleges cél nem az volt, hogy a három ország között teljes gazdasági egységesítést valósítsanak meg. Belgium, Hollandia és Luxemburg a szövetségét mindenekelőtt azért hozták létre, hogy megalakítsák a nyugat-európai kis nemzetek csoportját. Az elhatározás mögött a három állam kudarcai állnak, miszerint a nagyhatalmak a rájuk vonatkozó döntéseikből rendre kihagyták őket. Az erőik egyesítésétől jobb helyzetet reméltek a nemzetközi tárgyalásokon, illetve azt, hogy álláspontjukat a nagyhatalmak jobban figyelembe veszik. Mindez már a Bretton Woods-i megbeszéléseken beigazolódott. Gazdasági tekintetben az egyes

[1] Uo.

országok célja eltért egymástól. Belgium számára a Benelux Unió annak a háború utáni stratégiának volt az eszköze, amellyel a legtöbb piacot igyekezett megszerezni Németország és mások talpra állása előtt. A hollandok – bár az áruforgalom számukra is fontos volt – arra törekedtek, hogy a belga kölcsönöket és a Marshall-segélyt megőrizzék maguknak. A Benelux társulás nélkül, Hollandia sokkal kevesebb hitelt tudott volna felvenni. Ennek ellenére - mint említettem -, egyik ország sem törekedett a teljes unióra.

A nemzetek-felettiség ugyanis összeegyeztethetetlen volt annak a gazdasági önállóságnak a megőrzésével, amelyhez a tagok egyöntetűen ragaszkodtak. Paul van Zeeland, aki 1935-1937 között volt belga miniszterelnök, 1949. áprilisában az európai mozgalom gazdasági konferenciáján a következőket mondta: *„Mi nem akarunk megszabadulni a nemzeti szuverenitástól. Ez alapvető szükséglet, mivel ez biztosítja különbözőségünket, amelyre azért van szükség, hogy saját életünket és boldogságunkat a saját magunk módján alakíthassuk. Ez különösen igaz a kisebb nemzetekre, akik csak úgy képesek megőrizni saját szuverenitásukat, ha reménykedni tudnak saját kultúrájuk legjobb, legnemesebb és leghasznosabb elemeinek megtartásában."* A kormányközi együttműködéssel az alkotó államok kétségtelenül határt szabtak a Benelux Uniónak, ez azonban nem akadályozta meg az integráción belüli kereskedelem felfutását[1]. Ezt jelzi, hogy a második világháborút követően Hollandia lett a belga termékek legnagyobb felvevő piaca, és a belga bevitelben Hollandia vette át azt a szerepet, amelyet a háború előtt Franciaország játszott.

A Benelux Unió tehát egyértelműen sikeresnek mondható. Mindemellett felvetett egy fontos kérdést: a Benelux országok példája azt a következtetést erősítette meg, hogy a kormányközi együttműködés az, ami elvezet a tartós integrációhoz. Felvetődött azonban, hogy mi a célravezető Nyugat-Európa egészét tekintve: föderalizmus vagy a kormányközi együttműködés?

Az európai egységtörekvések hívei a második világháborút követő években két pártra szakadtak: „föderalistákra"(ezen belül föderalistákra, illetve funkcionalistákra) és „unionistákra". Az alapvető eltérést a kettő között a nemzetállam szerepének megítélése képezte.

Föderalisták

[1] A Tizenötök Európái, 2002, 277. o.

A föderalisták abból indultak ki, hogy a világháborúhoz az európai nemzetállami berendezkedés, és az ezzel szükségszerűen együtt járó agresszív nacionalizmus kövezte ki az utat. Az 1945-ös év azonban nemcsak pontot tett a nemzetállamok és az őket előnyben részesítő politika végére, hanem új korszakot nyitott, amelyben a nemzetek egymás közötti versengését a békés együttműködés váltja fel. A második világháború eredményeként mind a nemzetállam, mind a hagyományos értelemben vett önállóság elvesztette létjogosultságát, aminek következtében az európai integrációnak egy új állam, a *föderatív Európa* létrejöttét kell segítenie[1]. A közvetlen politikai cél tehát az európai értelemben vett szuverén nemzetállam szétbontása lett. Ez nemcsak és nem elsősorban a határok megszüntetését jelentette, ennél sokkal fontosabb volt számukra a nemzetállamnak, mint jogi és alkotmányos fogalomkörnek megszüntetése. Úgy gondolták, hogy az európai föderáció megköveteli a nyugat-európai államok önállóságának a megbontását az általuk lényegesnek tekintett három szint, a szupranacionális, a nemzeti és a szubnacionális szint között. Ez azt jelentette, hogy a nemzetállam egységes szuverenitásának felfogásmódjával szembeállították a föderáció osztott szuverenitását, ahol a nemzetállam hagyományos feladatainak jelentős részét a helyi szintekre, az integráció révén közössé váló ügyek intézését pedig a nemzetek feletti intézményekre ruháznák. A föderalisták szerint az európai egységesülési folyamat eredményeként az európai nemzetállam gyakorlatilag „elpárolgott" volna a szubnacionális és a szupranacionális szint térhódítása révén. Mindez ugyanakkor megköveteli a résztvevő államokban a helyi szervek önállóságának a növelését, hogy az európai integrációs folyamat kikerüljön a nemzetállamok közötti diplomácia területéről, és azoktól minél inkább független intézményrendszerben érvényesüljön. Részben ebből az elképzelésből, részben pedig a föderalistáknál mindig is jelen lévő erőteljes nacionalizmus-ellenességből következik a nemzetállamokkal szemben megfogalmazott integráció ideológiai alapját jelentő szupranacionalizmus iránti erős vonzódásuk. Mindezt jól érzékelteti, hogy föderalizmus és szupranacionalizmus közé Jean Monnet gyakorlatilag egyenlőségjelet tett.

Funkcionalisták

A funkcionalisták csakúgy, mint a föderalisták a nemzetállami felépítés helyett a föderális berendezkedésben látták a békés világ

[1] NAVRACSICS Tibor, Budapest, 1998. 342. o.

zálogát. A két irányzat közötti különbség pusztán abban jelentkezik, hogy amíg a föderalisták a föderáció megteremtésének politikai vonzataira helyezték a hangsúlyt, addig a funkcionalisták az integráció lényegét a gazdasági, szociális tényezőkben látták. Mondván, a politika szükségszerűen küzdelmes folyamat, aminek következtében a jövendő világbéke nem érhető el annak eszközével[1]. A funkcionalizmus végeredményben arra törekszik, hogy a jövő politikai közösségét ne államtani eszközökkel építse ki. A funkcionalisták abban bíztak, hogy az egyik nemzetgazdasági ágazatában megindult egységesülési folyamat egy idő után szükségszerűen átterjed majd egy másikra, onnan a gazdaság egészére. Ezt követően pedig a társadalmi élet más területeire, végül a politikai összesítésével éri el csúcsát. Föderalisták és funkcionalisták tehát ugyanazt akarták elérni (föderális, nemzetek feletti Európát), csak más-más úton.

Unionisták

Az európai integráció megvalósítását egészen más módon képzelték el az ún. „unionisták". Céljuk egy olyan egység megteremtése, amely *kormányközi együttműködés*en alapul, és eközben nem korlátozza erőteljesen a nemzeti függetlenséget. Elméletük alapja, hogy a nemzetközi kapcsolatok alapvető és megszüntethetetlen elemei az államok, amelyek – mivel döntően az önérdek által vezéreltek és lételemük az egymással való versengés – , folyamatosan olyan veszélyhelyzeteket teremtenek, amik háborúhoz vezethetnek. Ezért a biztonságot részesítik előnyben, és nemzetközi szinten megegyezésekre lépnek más államokkal. Fő céljuk az érdekellentétek elkerülése vagy kezelése, illetve a saját helyzetük erősítése. Alapvetően az európai integrációt is egy ilyen nemzetközi rendszernek tekintették, amely csakis addig lesz működőképes, amíg a tagállamoknak ez áll érdekükben. Eszerint viszont az európai egység nem ellentétes a nemzetállami önállósággal, hanem azok megmenekülésének egyik módja, és éppen ezért nem is a nemzetállamok hanyatlását, hanem azok erősödését idézi elő. Ezt támasztja alá az az unionista elképzelés is, amely szerint az európai tömörülés ügyét valóban befolyásoló folyamatok nemzeti keretek között zajlanak. Az integráció során csak és kizárólag akkor épül ki nemzetek feletti intézmény, ha a

[1] Uo.

kormányközi együttműködés már nem elegendő a hazai politikai érdekek, célok megvalósításához[1].

A különbségek tehát valósak és nyilvánvalóak voltak az integráció két tábora között. Ennek ellenére mind ezek nem akadályozták meg sem a föderalistákat, sem az unionistákat, hogy közösen indítsanak mozgalmat az egyesült Európáért. Kiválóan tükrözik ezt az Európai Unió Föderalistái Központi Tanácsa elnökének, Franeynek szavai, aki az 1949. februárjában tartott brüsszeli konferencián a következőket mondta: *„Mi az Európai Föderalisták, előbb vagyunk föderalisták, mint európaiak. Ugyanakkor a nemzetközi helyzet azt kívánja, hogy előbb legyünk európaiak, mint föderalistá”*[2].

Európa Tanács

A hágai kongresszus után Londonban egy 18 tagú bizottság ült össze a Brüsszeli Szerződés öt tagállamának részvételével, a határozat kidolgozására és megvitatására. Ennek során 1949. januárjára Európa Tanács elnevezéssel két szerv - Miniszteri Bizottság és Tanácskozó Gyűlés - létesítését határozták el. A további tárgyalásokra Ernest Bevin (1881-1951), mint a vendéglátó brit kormány külügyminisztere és az öt brüsszeli hatalom képviselője Londonba hívta Dánia, Írország, Norvégia, Olaszország, és Svédország küldötteit is. 1949 márciusában részvételükkel ült össze a „Tízek konferenciája”, amely május 5-én elfogadta az Európa Tanács megalakulásáról szóló tervezetet.

Az aláírók a pártállamiság ellenében kötelezettséget vállalnak a jogállamiság és az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartására. Ami a felépítést illeti, az Európa Tanács – az előzetes elképzeléseknek megfelelően – két szervből áll: Miniszteri Bizottságból és Tanácskozó Gyűlésből. A statútum 14. cikkelye értelmében a bizottságot a részt vevő országok külügyminiszterei (ha a külügyminiszter nem tud jelen lenni, más kormánytag) alkotják, akiknek a 20. szakasz szerint vétójoguk van[3]. A bizottság nem hozhatott mindenki által kötelező érvénnyel végrehajtandó határozatokat, csupán ajánlásokat továbbíthatott a kormányokhoz. A hatásköre tehát meglehetősen korlátozott. A 15. paragrafus előírja, hogy a Tanácskozó Gyűlés

[1] Európa Mozgalom és az Európa Tanács. In. (www.btk.elte.hu/eu/ettdk/publikaciok/2002osz.pdf.)

[2] GAZDAG Ferenc – KOVÁCS Péter: Európa Tanács. Tanulmányok és dokumentumok. Stratégiai Védelmi Kutató Intézet. Budapest. 1999. 216. o.

[3] RANDÉ Jenő: Fultontól Brüsszelig. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1967. 256. o.

feladata a kezdeményezés, a javaslattétel, amelynek sorsáról aztán a bizottság dönt. A gyűlés tagjai - akiket a felek kormányai által megállapított módon kell kijelölni; általában a parlament választotta őket -, mint egyének vesznek részt a testület munkájában, s ennek megfelelően nem feltétlenül a kormány álláspontját képviselik. Ezt jelképezte a nemzeti parlamentekétől eltérő ültetési rend. A képviselők ugyanis nem nemzetiségük vagy pártjuk szerint, hanem vezetéknevük abc-sorrendjében foglaltak helyet. A szavazás folyamán nem nemzetiségük, hanem a pártállásuk volt a meghatározó. Ezzel szemben a Miniszteri Bizottságot alkotó külügyminiszterek kormányuk hivatalos álláspontját képviselik[1].

Az Európa Tanács tehát csak a gyűlésben volt föderális jellegű, mert a döntéseket, illetve ajánlásokat a kormányközi együttműködésen alapuló bizottság hozta. A szervezet egészét a Londonnak megfelelő kormányközi jelleg hatotta át. A statutum 1. cikkelye is ezt a szellemet tükrözi: *„Az Európa Tanács célja, hogy nagyobb egységet érjen el tagjai között annak érdekében, hogy megőrizze és megvalósítsa azokat az eszméket és elveket, amelyek közös örökségükhöz tartoznak, s megkönnyítse gazdasági és szociális haladásukat."* Amíg a hágai kongresszus nyilatkozata az egyesülés (union), addig az Európa Tanács az egység (unity) fogalmat használja. Itt tehát már szó sem volt egyesülésről, még kevésbé arról a követelményről, hogy az országok mondjanak le egyes szuverén jogaikról. Erre Nagy-Britannia nem volt hajlandó. Ennek ellenére a föderális Európa hívei nagy várakozással tekintettek a Tanácskozó Gyűlés első, 1949. augusztus 10. és szeptember 5. között Strasbourgban tartott üléseire, melynek elnöki tisztét Paul Henri Spaak (1899-1972) belga külügyminiszter töltötte be. Az ülés valódi sikert hozott a föderalisták számára. A testület megállapodott egy Állandó Bizottság felállításában, amely a parlament ülései közötti időszakban működik. E döntéssel az Európa Tanács politikai súlya kétségtelenül megnőtt.

A Tanácskozó Gyűlés tagjainak többsége úgy vélte, hogy az ET célja egy olyan európai főhatalom létrehozása, amely behatárolt hivatali működéssel, de valóságos hatalom birtokában tevékenykedik. Ezért a gyűlés felkérte a Miniszteri Bizottságot, hogy tegyen javaslatot a Tanácskozó Gyűlés hatáskörének a jelentős kiszélesítésére. Mindez ugyanakkor messze túl volt azon a mértéken, amit a londoni munkáspárti kormány el tudott fogadni. Emiatt a brit küldött a

[1] GAZDAG Ferenc – KOVÁCS Péter,1999. 216. o.

Miniszteri Tanács 1949. novemberi ülésén a Tanácskozó Gyűlés minden, a hatáskör kiszélesítésére vonatkozó javaslatát megvétózta. Az Európa Tanács tehát még az érdemi lépések előtt megfosztatott attól a lehetőségtől is, hogy kisebb jelentőségű döntések meghozója legyen.

Az integráció e korai szakaszában a politikai együttműködés eredménye mindösszesen egy túl általános célokkal létrejött, a tagállamokra nézve nem kötelező erejű döntéseket hozó kormányközi szervezet lett. Ezzel szinte a megszületése pillanatában az európai egységesülési folyamat mellékvágányára került, nem utolsó sorban London kétszínű magatartása miatt. Hiába utaltak brit kormányszinten több ízben is közös Európa szükségességére, a föderalisták számára egyértelművé vált, hogy Nagy-Britannia nem akar a része lenni egy nemzetek feletti Európának. Ugyanakkor tovább élt a „kontinentális félelem", hogy London nélkül az nem valósítható meg. Az elkövetkezendő évek bebizonyították, hogy az integrációnak mégis van létjogosultsága, mert 1951. áprilisában Párizsban létrejött az Európai Szén- és Acélközösség, Montánunió.

BIBLIOGRÁFIA

A Tizenötök Európái. Szerk.: Kiss J. László. Osiris Kiadó. Budapest, 2002. 277. o.

CSIZMADIA Sándor: A francia geopolitika: Európai vagy atlanti Európa? In. (www.rubicon.hu/assign.php3?ID=1997050623)

Európa Mozgalom és az Európa Tanács. In. (www.btk.elte.hu/eu/ettdk/publikaciok/2002osz.pdf.)

GAZDAG Ferenc – KOVÁCS Péter: Európa Tanács. Tanulmányok és dokumentumok. Stratégiai Védelmi Kutató Intézet. Budapest, 1999. 216. o.

HORVÁTH Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés. Budapest, 2002. 658. o.

MAGYAR Péter: Az Európai Unió története. Press Publica. Budapest, 2000. 128. o.

MEZEI Géza: Az „Európa-építés" kezdetei és a német kérdés. In. (www.kontextus.hu/europa/tagok/mez_euep.html)

NAVRACSIS Tibor: Európai belpolitika. Korona Könyvkiadó. Budapest, 1998. 342. o.

NÉMETH István: 20. századi egyetemes történet, I. kötet. Osiris Kiadó. Budapest, 2006. 928. o.

RANDÉ Jenő: Fultontól Brüsszelig. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1967. 256. o.

Kosztyó Gyula

AZ UNGVÁRI KÉMELHÁRÍTÓ OSZTÁLY JELENTÉSEI KÁRPÁTALJÁRÓL 1939-1944

A Magyar Kir. Kassai VIII. Honvédhadtest-parancsnokság létrehozását katonai, politikai elgondolások eredményezték 1939. január 23-án, két és fél hónappal a Felvidék visszacsatolását követően. Törzsszállását Kassa városában állították fel. A magasabb egység volt a végrehajtója az 1939. március 15–17. közötti hadműveleteknek, amellyel a csehszlovák állam szétesése következtében birtokba vette Kárpátalja hegyvidéki területét a történelmi magyar–lengyel határig. A hadtest 1939. márciusában olyan térségre lépett, ahol a rutén nemzetiségűek voltak többségben (431 564 fő, 72,8 %), miközben a magyarok aránya az öt százalékot sem érte el (4,4%), amit figyelembe kellett venni.[1]

Ezt jelezte Novákovits Béla altábornagy március 16-án Ungváron a járási katonai parancsnokoknak tartott eligazításán tartott beszéde is amikor megjegyezte: „pocsék feladat", de „ehhez a néphez mi nem pacifikálni jöttünk, azaz nem ráncbaszedni a lázongókat, hanem visszasegíteni őket (…) a megnyugvás útjára. Tehát nem állig felfegyverezve igazgassunk! Nem besúgásokra és vádaskodásra fogunk támaszkodni, hanem törekedni fogunk önmagunk felismerni, hogy mi a baj okozója és csak azután jön a ki?"[2]

Az okok feltárásához jelentős mértékben járult hozzá a kémelhárító osztály, amely nemcsak ezzel, hanem az ellenséges elemek megtévesztésével is foglalkozott. A helyi belügyi szervekhez kapcsolódó Ungvári Kémelhárító Osztályt báró Perényi Zsigmond (1870-1946) kormányzói biztos indítványára létesítették, s tagjai szinte minden csendőrségi, illetve rendőrségi egységnél megtalálhatóak voltak. A szervezet Perényi hatáskörébe tartozott. Kezdeti célja a helyi ruszin szellemi vezetők beszervezésével, megfigyelni az államhatalomra veszélyes mozgalmakat. Későbbi tevékenysége a

[1] Botlik József: Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997). Hatodik Síp Alapítvány. Budapest, 1997. 256. old.

[2] Marina Gyula: Ruténsors. Kárpátalja végzete. Torontó. 123. old.

külügyi és a belügyi tárcákat is érintette.[1] Az alegységnek általános feladatai és kötelezettségei is voltak. Így például az ellenség valószínű helyzetének, magatartásának és szándékának megítéléséhez szükséges összes adat megszerzése, nyilvántartása, rendszerezése.

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében található források alapján megállapítható, hogy a kassai VIII. honvéd hadtest kémelhárító osztálya fontos információkat gyűjtött a kárpátaljai ellenséges propagandáról és a közhangulat változásairól. Az adatokat politikai és nemzetvédelmi helyzetjelentések formájában továbbították a Honvédvezérkarnak. Többek között ezek is hozzájárultak ahhoz, hogy a legfelsőbb katonai vezetés, valamint a Magyar kir. Nemzetvédelmi és Propaganda Minisztérium naprakészen tájékozódott Kárpátalja gazdasági, politikai, és katonai viszonyairól.

A hadtest kémelhárító osztályának fő feladatai közé tartozott a kárpátaljai politikai helyzetről szóló jelentések készítése, amelyeket különösen fontosnak tartott Antal István nemzetvédelmi és propaganda miniszter.[2] Az iratokból – mint már említettem – a központi vezetés tudomást szerzett a lakosság egyes tagjainak államhatalom ellenes tevékenységéről, a társadalom hangulatának változásairól az egyes kormányzói intézkedések után. Ilyen szempontból különösen részletesek a *nemzetvédelmi helyzetjelentések*. Ezekben a vezérkari rendeletekre készült beszámolókban, az újonnan Magyarországhoz csatolt területeken tapasztalható magyarellenes veszélyeket domborították ki. A beszámolókat csekély esetben hírlapírók, döntő többségében alezredes, százados rangú tisztek készítették.

A kémelhárító osztály közlései minden olyan eseményről beszámoltak, amelyek a magyar közigazgatás gördülékeny működését akadályozták. Nem hallgatták el a magyar katonai vezetés hibás döntéseit sem. Egy ilyen esetről tudósított Bényei Sándor hírlapíró 1939. március 28-án. Miszerint, Huszt városában a katonai parancsnok falragaszokat helyeztetett ki, amelyeken a következő felirat volt olvasható: „Felszólítom a Szicsistákat, hogy adják meg magukat”.[3] Bényei azért tartotta fontosnak megemlíteni ezt az eseményt a felsőbb

[1] Necze Gábor: Kárpátalja az állambiztonsági jelentések tükrében, 1939–1941. In. Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2004. 125. old.

[2] Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL) Fond 1096., op. 1., od. zb. 27., 61. old.

[3] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 8., 21. old.

vezetésnek, mert szerinte, ha ez így folytatódik, a külföldi újságírók tényként fogadják el a külhonban folytatott hangulatkeltést, hogy a magyar hadsereg még harcol a Szics-gárdával.

A kémelhárító osztály a kárpátaljai magyar szervezeteket is ellenőrizte. A nemzetvédelmi jelentések rendszeresen beszámoltak e tömörülések mulasztásairól, illetve az ezekből keletkező leventeellenes bujtogatásokról.[1]

A Kárpátaljáról készített nemzetvédelmi helyzetjelentések 1941–1942-ben új tartalmakkal bővültek. Gyakrabban szólnak különféle rémhírterjesztésekről, a Szovjetunióba való illegális szökésekről. Ezek többségét a különböző eszmei alapú, sikeresen működtetett propaganda idézte elő. Természetes, hogy ennek a meggyőző munkának a művelői magukra vonták a kémelhárító osztály figyelmét, ezért őket is szemmel tartották. Elsősorban a kárpátaljai kommunista szervezkedést és hírverést. Bár a Csehszlovák Kommunista Párt kárpátaljai működését 1938. október 25-én a cseh-szlovák kormány betiltotta, a mozgalom nem szűnt meg létezni.[2] 1939. március 15-e előtt Avgusztin Volosin kárpátukrán kormánya sem kívánta újraengedélyezni a pártot, sőt növelte a kommunisták elleni hangulatkeltést, és a kárpátaljai nacionalisták 1939. február 10-én megszervezték a Kommunizmus Elleni Harc Társaságát.[3]

Kárpátalja visszacsatolása után, a magyar hatóságok ugyancsak mindent megtettek a kárpátaljai kommunista szervezkedés felszámolásáért. A második világháború kitörése után, az 1939. szeptember 17-én létrejött 150 km hosszú szovjet–magyar határ következtében megerősödött a kárpátaljai szovjet hírverés, ezen belül sűrűsödtek a rádióadások, illetve tömegessé vált a röpcédulák terjesztése.[4] Földalatti, titkos bizottságokat és szervezeteket alapítottak Ungvár, Munkács és Beregszász körzeteiben.[5] Ezen kívül Szolyva,

[1] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 2., 1. old.

[2] Нариси історії Закарпаття (1918-1945). 1995, стр. 495.

[3] Vegesh Mykola: Kárpáti Ukrajna belpolitikai helyzete, 1938-1939. In. Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2004. 31. old.

[4] Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. köt. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939-1945. Nyíregyháza. 2005. 178. old.

[5] Нариси історії Закарпаття (1918-1945). 1995, стр. 498.

Munkács, Ungvár és Szerednye környékén több ezer példányban terjesztettek orosz nyelvű röplapokat – jelentették 1939. október 17-én Ungvárról.[1] A kémelhárító osztály Ilosva területén is tapasztalt szovjet, illetve kommunista bujtogatást, amit ugyancsak közölt jelentésében. Az egyik ilosvai jegyzőségi alkalmazott a Szovjetunióban tett utazása után kijelentette, hogy Kárpátaljára hamarosan bejönnek az oroszok.[2]

A Szovjetunió 1940 nyarán folytatta területi terjeszkedését. Június végén ultimátumban követelte Romániától Besszarábiát és Észak-Bukovinát, aminek a bukaresti kormány eleget tett.[3] A határszakasz növekedésével arányosan, a kommunista mozgalom is megélénkült Kárpátalján. A magyar közigazgatás ezt a szervezkedést tekintette a legveszélyesebbnek. Ez ugyanis a leggyakrabban, lázító tartalmú röpcédulákkal arra ösztönözte a lakosságot, hogy fogjon fegyvert a magyar államhatalom ellen.[4] Ilyen tevékenységről számolt be 1940. árpilis 17-én Molnár Dénes százados. „A [z Ungvári] járás területén még nagymértékben folyik a kommunista (…) agitáció, azonban a járási katonai parancsnoknak nem áll módjukban ezt megakadályozni tekintettel arra, hogy még az oktatási karban is vannak ilyen agitátorok, azonban ezt névszerint megállapítani nem lehet, mert a közösségben olyan megbízható ember nincsen aki a parancsnokság tudomására hozná és ezek a személyek oly óvatosan és burkoltan csinálják ezt, hogy rájuk bizonyítani nem lehet".[5]

A kommunisták 1940. áprilisában Ungváron, Csapon, Perecsenyben és e járások falvaiban titkos csoportokat szerveztek, elsősorban a fiatalok körében. Röplapokat nyomtattak, majd terjesztettek, rádióadásokat sugároztak, titkos lakóhelyeket létesítettek.[6] A magyar hatóságok ekkor megkezdték a kárpátaljai kommunista mozgalom felszámolását. Az ügyészség 395 személy ellen emelt vádat „az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló

[1] Magyar Országos Levéltár, Budapest (a továbbiakban MOL). K 28. 59. tét., 1939–P–19 623. sz.

[2] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 1. 3. old.

[3] Németh István: 20. századi egyetemes történet. I. köt. Európa. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.
209. old.

[4] KTÁL. Fond 45., op. 2., od. zb. 664., 8. old.

[5] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 2., 1-2. old.

[6] Нариси історії Закарпаття (1918-1945). 1995, стр. 498.

bűntett (…) miatt".[1]A letartóztatottak közül 49-et azzal vádoltak meg, hogy a földalatti csoportosulás tagja, 246-ot azzal, hogy segített azt megszervezni, százat pedig azért, hogy tudott az ellenséges szövetkezésről, de nem értesítette az állami szerveket.[2] A bírósági eljárás nagy csapás volt a kommunista hírverésre. A kémelhárításnak nem sikerült maradéktalanul fölszámolni a mozgalmat, mivel 30 személynek sikerült különböző rejtekhelyeken átvészelnie a számukra veszélyes időszakot. Többségük később a Szovjetunióba szökött.[3] A magyar hatóságok eljárása nemcsak megtörte a kommunista szövetkezést és annak hírverését, hanem súlyos válságba sodorta. Ezt tovább mélyítették a budapesti királyi büntetőtörvényszék sorozatos végzései nyomán, Bereg vármegye alispánjának 1941 és 1943 között hozott újabb intézkedései, amelyek Beregszász és Munkács városok polgármesterei számára elrendelték a kommunista röplapok bárhol található összes példányának a lefoglalását.[4]

Az ellenséges politikai mozgósítást végző személyek leleplezése érdekében Perényi Zsigmond kormányzói biztos utasítására a hatóságok erőteljesebbé tették a megfigyelést, a csendőrség és a rendőrség is kibővítette informátori hálózatát. Többek között ennek hatására, illetve a jobb élet, a munka reményében sokan (többségűk kommunista) szöktek át titokban a Szovjetunióba. Kozma Miklós feljegyzései szerint 1940. elejétől 1892 személy távozott illegálisan a szomszédos országba.[5] Olyan gyakorivá váltak a tiltott határátlépések, hogy voltak személyek, akik naponta többször is átkeltek a Szovjetunióba. Sőt, egyesek csak azzal foglalkoztak a kémelhárító osztály jelentése szerint, hogy csoportokat juttattak át az államhatáron.[6]

A kárpátaljai kommunista mozgalom ellen hozott intézkedések 1941 elejére jelentős eredményeket értek el. Az ekkoriban készült kémelhárítói helyzetjelentések arról számoltak be, hogy a területen nem észlelhető a szociáldemokrata, illetve a kommunista propaganda-

[1] KTÁL. Fond 45., op. 2., od. zb. 644., 8-29. old.

[2] Нариси Історії Закарпаття (1918-1945). 1995, стр. 499.

[3] Uo.

[4] Botlik József, 2005. 190. old.

[5] Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában 1919–1941. I-II. köt. PolgART Kiadó. Budapest, 2000. 732. old.

[6] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 1., 4. old.

tevékenység.[1] Arról is tájékoztatják a Honvédvezérkart, hogy a visszaszorult szovjet hírverés fő oka a Szovjetunióba történő szökések számbeli csökkenése. Az egyik jelentés azt is közölte, hogy az alig érzékelhető kommunista hangulatkeltés új irányt vett, és a ruszinokat a magyarok ellen igyekszik fordítani.[2]

A kommunisták helyzetét tovább gyengítette a magyar hatóságok felvilágosító munkája. A Szovjetunióba szökött fiatalok a határ túloldalán ugyanis ún. „szűrőtáborokba" kerültek, mint megbízhatatlan kémgyanús egyének. A szovjet határőrség hetek multán leromlott testi állapotban toloncolta őket vissza Kárpátaljára. E személyekről a magyar biztonsági szervek fényképeket is készítettek, majd a határ menti iskolákban előadásokat tartottak a szovjet táborokban tapasztaltakról.[3]

Miután Németország 1941. június 21-én megtámadta a Szovjetuniót, a kárpátaljai kommunista hangulatkeltés a hadieseményekhez igazodott. Erre lehet következtetni a hivatalos jelentésekből. A harcvonal 1941–42. folyamán egyre keletebbre tolódott, mellyel egyidőben az ellenséges tevékenység sorvadt. Nem volt véletlen, hogy „az orosz agitáció erős lanyhulásáról" számolt be ekkoriban több bizalmas jelentés is.[4] Mindebben természetesen más okok is közrejátszottak. A háborúban résztvett és onnan hazatért katonák küzdelmeiket, tapasztalataikat a lakóhelyeiken széles körben elbeszélték. Az ukrajnai, oroszországi területek életviszonyairól szerzett benyomásaik igen kedvezőtlen színben tűntették fel a Szovjetuniót, és homlokegyenest ellentmondtak annak a hírverésnek, melyet a kommunista agitátorok már Kárpátalja csehszlovák megszállásának idején kifejtettek.[5] Mindezek következtében, 1941–1942 fordulóján a szovjet hírverés gyakorlatilag megszűnt Kárpátalján. Csak a Szovjetunió első katonai sikerei (Sztálingrád, kurszki csata) után éledt újra 1943–1944-ben, amikor elsősorban a Kárpátalján működő partizánegységek népszerűsítették a szovjet kommunista rendszert.[6]

Ezt megelőzően, 1941–1942-ben a kassai VIII. honvéd hadtest kémelhárító osztályának jelentéseiben, a kárpátaljai *pángermán propaganda-mozgalomról* és annak hatásáról szóló közlések váltak

[1] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb .2., 6. old.

[2] Uo. 9. old.

[3] Botlik József, 1997. 261. old.

[4] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 2., 15. old.

[5] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 2., 21. old.

[6] Нариси історії Закарпаття (1918-1945). 1995, стр. 512.

rendszeressé. Mindez főként az SS itteni titkos (később engedélyezett) toborzásaihoz kapcsolódott, amely a német többségű településekhez kötődött. Közülük az alábbiak voltak a legfontosabbak: Királymező, Németmokra, Zsófiafalva, Alsóschönborn, Németkucsava, Pósaháza, Kékesfüred és Szuszkóujfalu.[1] A földalatti toborzásnak és az ehhez kapcsolódó hírverésnek gyakran meglepő következményei voltak. Erről tanúskodik egy 1941 februárjában Németmokra községben történt eset. A falu német nemzetiségű leventéi csak azzal a feltétellel akartak eleget tenni a kötelezettségeiknek, ha az államtól felszerelést, egyenruhát és sapkát kapnak. S a német birodalmi Hitlerjugend mintájára külön szervezetbe igyekezett tömörülni.[2] Másutt azonban, például a Rahói járás községeiben, a németmokrai eseményekkel egyidőben a német hangulatkeltés erős visszaesése volt tapasztalható.[3]

A kassai VIII. honvéd hadtest kémelhárító osztályának irataiban a német hírveréssel kapcsolatos jelentések 1942-ben tűntek fel újra. Ennek oka a keleti fronton elért addigi német katonai sikerekben rejlik. Emiatt számos, a magyar hadseregben szolgáló, döntően német nemzetiségű katona nem akart továbbra is a honvédség tagja lenni és megszökött. A győzelmeket kihasználó náci hírverés jelentősen hatott a kárpátaljai németség nemzeti érzelmeire. Eredményét jól jelzi, hogy az itteni Volksbund-toborzások során a 3. honvéd zászlóalj állományából hét személy, akik királymezői és németmokrai származásúak voltak, átszöktek az egyik SS-alakulathoz.[4] A helyi német SS-toborzások eredményeként a VIII. csendőrkerülethez tartozó német ajkú községből is jó néhány lakos önként jelentkezett a német hadseregbe: a Wermacht-ba vagy az SS-be. A legtöbben a következő településekről: Oroszmokra 37, Királymező 96, Szolyva 20, Pósaháza 25, Németmokra 39, Szuszkóujfalu 23 fő.[5]

A hadviselés szempontjából a legfontosabb feladat a hátországban lévő üzemek, gyárak, ipartelepek zavartalan működése volt. A háborús helyzetre való tekintettel, ezek élére katonai parancsnokokat neveztek ki. Nem volt ez másképp Kárpátalján sem. Az alkalmazottak katonai

[1] Kocsis Károly: Kárpátalja mai területeinek etnikai térképe. Budapest. 2001.

[2] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 2., 9–10. old.

[3] Uo. 15. old.

[4] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 2., 19. old.

[5] Kovács Zoltán András–Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon. Paktum nyomdaipari Társaság. Budapest, 2001.(http://mek.oszk.hu/05000/05002/html/index.htm)

fegyelem alatt álltak. A hadiüzemek vezetői a munka megszervezése mellett, nagy figyelmet fordítottak a munkások, szociális helyzetére, hangulatára. Ezen kívül a kémkedés, a szabotázs és ellenséges hírverés elleni védekezésre, a hadiüzemek földi védelmének és őrszolgálatának a megszervezésére. A munkásokról készített jelentéseket az üzemvezetők az illetékes belügyi szervekhez továbbították, többek között a kémelhárító osztályhoz. Egyes jelentések a kommunista érzelmű ruszinok miatt[1] az üzemek védelemre létrehozott őrzászlóaljak megbízhatatlanságáról vagy éppen a kommunista szervezkedés felszámolását célzó gyári felderítő hálózat kiépítéséről szóltak.[2]

Kárpátalja háborús időszakában, 1939–1944 között a rémhírterjesztés gyakori jelenséggé vált, a kassai VIII. honvédhadtest kémelhárító osztályának iratai ezt is tükrözik. A terjengő valótlanságok számos esetben élesen magyarellenesek voltak. Az esetek egy részében a beépült informátorok jelentései szerint, egyes szlovák nemzetiségű kárpátaljai lakosok durva, nacionalista módon adtak hangot a magyarsággal kapcsolatos véleményüknek. Így például egy 1941. május 21-én kelt bizalmas közlésben: „Nem sokáig fognak ezek a büdösök itt uralkodni. Nem lehet sót kapni, mert a magyarok összeszedték és elmentik, nemsokára futni fognak. Az oroszok rövidesen megindulnak és a Dunáig elfoglalják Magyarországot! (…) Nem tudom ezek a disznó magyarok miért nem akarnak minket elengedni ebből a rongyos Magyarországból és ha a magyarok kimennek innen a szomszédbeli magyarasszonyokat mind lemészárolom”.[3] Mások is tanúsítottak magyarellenes magatartást, köztük néhány közigazgatási tisztviselő, valamint egyes tanítók, papok. Ezekkel a személyekkel szemben több feljelentést kezdeményeztek.

A kémelhárító osztály által készített jelentések döntő többsége egyébként arra a következtetésre jutott, hogy a rémhírek terjesztői a zsidók, illetve az általuk művelt suttogó hangulatkeltésből eredt. Persze mindehhez Kárpátalján is adottak voltak a feltételek. A lakosság hangulatát elsősorban a közélelmezés nehézségei, illetve a háborús események határozták meg. A városi népesség magatartását a sorbaállások alakították, valamint az, hogy a közellátási rendeletek könnyen kijátszhatóak voltak.[4] A jelentések szerint a zsidók ezt az

[1] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 1., 5. old.

[2] Uo. 10. old.

[3] Uo. 7. old.

[4] KTÁL. Fond 92., op. 1., od. zb. 2., 20. old.

elégedetlen légkört használták ki a saját céljaikra. „Nyugodtan mondhatni, hogy a kárpátaljai lakosság összvéleményének kialakításában a zsidóság még ma is túlsúllyal bír, mert gazdasági befolyása révén a lakossággal a leggyakrabban és a legellenőrizhetetlenebb módon érintkezik” – számolt be egy 1942. augusztus 12-én kelt helyzetjelentés.[1] A közlésekben ezen kívül az izraelita hangulatkeltésekkel kapcsolatban a bujtogató, a bomlasztó,[2] a ruszinokat a magyarok ellen uszító minősítéseket olvashatunk.[3]

Összegzésül: a vizsgált helyzetjelentések szerint az Ungvári Kémelhárító Osztály jelentős felderítő munkát folytatott. Az erről készített beszámolókat a legfelsőbb vezetésnek, általában a Magyar Kir. Belügyminisztériumnak, illetve a Kárpátaljai Kormányzói Biztosnak küldte el. E közlések igen értékes források a korabeli kárpátaljai helyzetről és közállapotokról, további tudományos kutatásra érdemesek.

FORRÁSOK

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Ungvár-Beregszász). Fond 92., opisz 1., od. zb 1., 2., 8., – Ügynökök jelentései, információk a kárpátaljai politikai és nemzetiségi helyzetről, a politikailag megbízhatatlan személyek tevékenységéről, a magyarellenes propagandáról.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Ungvár-Beregszász). Fond 45., opisz 2., od. zb 644. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Ungvár-Beregszász). Fond 1096., opisz 1., od. zb 27. – Jelentések kormányellenes irodalom elkobzásáról.

BIBLIOGRÁFIA

Botlik József (1997): Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997). Hatodik Síp Alapítvány, Budapest.

[1] Uo. 22. old.

[2] Uo. 6. old.

[3] Uo. 9. old.

Botlik József (2005): Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. köt. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939-1945. Nyíregyháza.

Гринчак І.– Балагурі Е.– Грицак І.– Ілько В.– Поп І. (1995): Нариси Історії Закарпаття (1918-1945). Вид. «Закарпаття.» Ужгород.

Kocsis Károly (2001): Kárpátalja mai területeinek etnikai térképe. Budapest.

Kovács Zoltán András–Számvéber Norbert (2001): A Waffen-SS Magyarországon. Paktum nyomdaipari Társaság, Budapest.(http://mek.oszk.hu/05000/05002/html/index.htm)

Marina Gyula (1997): Ruténsors. Kárpátalja végzete. Torontó.

Necze Gábor (2004): Kárpátalja az állambiztonsági jelentések tükrében, 1939–1941. In. Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest.

Németh István (2005): 20. századi egyetemes történet. I. köt. Európa. Osiris Kiadó, Budapest.

Ormos Mária (2000): Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában 1919–1941. I-II. köt. PolgART, Budapest.

Vegesh Mykola (2004): Kárpáti Ukrajna belpolitikai helyzete, 1938-1939. In. Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest.

Kovács Eleonóra

MÁTYÁS KIRÁLY, A MECÉNÁS

Hunyadi Mátyás nevét említve eszünkbe juthat a népmesékből ismert álruhás király története. Megleckézteti a kapzsi bírót, és csavarosabb esze van, mint az okos leánynak. Mit tudunk még róla? Fekete sereg, adók, hadjáratok, Bécs elfoglalása, a cseh királyi cím megszerzése. A kulcsszavak eszünkbe jutnak, de mit tett ezeken kívül Hunyadi Mátyás (1443. Kolozsvár — 1490. Bécs), az uralkodó?

A korszak, amelyben Mátyás király élt, egybeesett a reneszánsszal és a humanista eszmék terjedésével. A francia „renaissance" szó jelentése „újjászületés". Az antik kultúra megelevenedéséről, újjászületéséről van szó. A középpontban az ember áll. A humanizmus a reneszánsz szerves része. Elsősorban a reneszánsz polgárság világi ideológiáját jelenti. Szorosan összefüggött az ókor irodalom értékeinek kultuszával. Az első ilyen tudósi kör Magyarországon Zrednai (Vitéz) János (1408 – 1472) váradi udvarában jött létre. A főpásztor unokaöccse volt Janus Pannonius (1434-1472), a költő. Latinul írt verseit Európa- szerte szívesen olvasták.[1]

Hunyadi Mátyás uralkodása (1458-1490) alatt gyökeret vert, felnövekedett és virágot bontott az a „mandulafa", amely a humanista gondolkodású alkotók munkájának gyümölcseként termett a „pannon föld északi, hűs rögein". Ezen élő fa alatt a magyarországi emberbaráti kultúrát értem. A „gyümölcsök"- re gondolva a humanista művészeti tevékenység eredményei jelennek meg előttem. Mindehhez hozzájárult Hunyadi Mátyás. Támogatta e műveltség terjesztését Magyarországon. Az 1470-es évek közepétől minden évben a királyi összbevétel hetedét-nyolcadát (évente százezer forintot) fordított a művészetpártolásra, illetve építkezésre[2]. Arra szeretnék rávilágítani, miképpen és mely művészeti ágakban tette mindezt, és tevékenysége milyen redményekkel járt.

Hunyadi Mátyás művészetpártoló tevékenységének három területre terjedt ki: a hatalmát szimbolizáló építkezések (a budai és a visegrádi palota) ösztönzése, a kulturális intézmények (egyetem, könyvtár)

[1] Draskóczy István: A XV.század története. Pannonica Kiadó. Budapest, 2000. 140 old

[2] Nemeskürty István: Mi, magyarok (A magyar történelem igaz krónikája szerint). Dovin Művészeti Kft. Budapest, 1989. 59.old

támogatása, valamint a művészeti tevékenység (írók, költők, történetírók) pártfogolása.

A külsőségeket kedvelő király eszköznek tekintette a művészetpártolást. Ebben a tevékenységben jelentős szerepet játszott Mátyás király második felesége, Aragóniai Beatrix (1457-1508). A királyné a nápolyi udvarból hozta magával a felszabadult szép élet, a fény, a pompa szeretetét, a reneszánsz kultúra monden ágára kiterjedő igényt. A vele és az utána érkező itáliaiak segítségével hozta lére fényűző királynéi udvartartását. Ez a királyi udvar átalakulását, fejlődését is meghatározta. Felélénkültek az olasz - magyar kulturális kapcsolatok. Főként Firenze és Lorenzo de Medici (1449 – 1492) reneszánsz udvara vált irányadóvá. Itáliai művészek, mesteremberek és humanisták is érkeztek Budára. A vezető tisztségek egy részét is ők foglalták el. Beatrix királyné bátyja, Aragóniai János, megkapta az esztergomi érseki széket. Halála után hét éves unokaöccse, Estei Hippolit (1479 –1520) lépett a főpap helyébe, akit Mátyás király nevezett ki és a pápa csak vonakodva erősített meg.

A korábban tapasztalt egyszerű szokások helyébe új módi, az „itáliai erkölcs" lépett. A történetíró, Antonio Bonfini (1427-34 között – 1502) arról tudósít, hogy „a királyi kápolna számára egész Francia– és Németországból szedték össze az énekeseket". Így törekedtek a liturgia szebbé tételére[1]. A háttérbe szoruló magyar urak morgolódtak az „itáliai erkölcsök" térfoglalása maitt. Előfordult, hogy egy-egy buzgó szerzetes, mint például Temesvári Pelbárt (1435. körül – 1504) egyházi író, hitszónok a templomban prédikálta ki a királyi udvarban tapasztalható fényűzést, pompát, vigasságot és egyéb „erkölcstelenséget".

Hunyadi Mátyás művészetpártoló tevékenységének első területe a hatalmát jelképező építkezésekben nyilvánult meg. Aragóniai Beatrix és Hunyadi Mátyás házasságkötését követően megkezdődött a budai palota reneszánsz stílusú továbbépítése. A király két új palotarésszel és egy függőkerttel egészítette ki iiteni lakhelyét. Természetesen meg kell említenünk a visegrádi udvart is. „Mondják, hogy 350-nél több szobát foglal magába. A palota kapuja a Dunára nyílik (…) A kaputól 100 és egynéhány lépés távolságban mintegy negyven fokból álló 7 nagy, 8 könyöknyi széles kőlépcső kezdődik. Itt egyenletes négyszögű kőlemezekkel borított, loggiákkal beszegett udvar terül el." — írja Oláh Miklós (1493 – 1568) püspök, majd esztergomi érsek, humanista történetíró, a visegrádi királyi lakról. A hatalmas budai és a visegrádi

[1] E. Kovács Péter: Matthias Corvinus. Officina Nova. Budapest, 1990. 144 old.

kastélyok belső díszítésén dalmát és itáliai, főleg firenzei mesterek dolgoztak. A munkálatokban részt vett Giovanni Fiorentio (kőfaragó), valamint a visegrádi díszkút eddig ismeretlen mestere.

A budai palota belső famunkálataival, bútorainak elkészítésével Mátyás király a kor leghíresebb asztalosának, Benedetto de Marianónak a firenzei műhelyét bízta meg. Az építkezéseknél a szakmunkát a külföldiek végezték, de magyar kőfaragómesterek is kivették a részüket az alkotásból. A budai és a visegrádi udvarban végzett munkálatokon kívül építkezések folytak Pozsonyban, valamint a székesfehérvári bazilikában is.

Mátyás király művészetpártoló tevékenységének második területe a kulturális intézmények létrehozása volt. Ezek közé tartozik a könyvtár és az egyetem. Az uralkodó gyűjteménye, a Bibliotheca Corvina, egykor a vatikáni könyvtár után következett a nagyságát, és a művek változatosságát tekintve[1]. A téka a királyi palotában kapott helyet. Antonio Bonfini a következőképpen ír róla: „ A Dunára néző részen kápolnát emeltet keresztelőkúttal. (…) Felette könyvesházat építtet, dúsan rakva latin és görög könyvekkel, a könyvek kiállítása is pazar”.[2] Felügyeletével és az új művek beszerzésének irányításával külföldi humanistákat bízott meg a király. A gyűjtemény első gondozója Galeotto Marzio (1427. ? – 1497. ?) polihisztor volt, akit 1471-ben Taddeo Ugoletti követett.

A könyvek gyűjtésének első időszaka 1470- ig tartott. A dokumentumok a következő évben említik először Francesco Badini firenzei humanisát, aki felhívta Mátyás király figyelmét az értékes, megvásárlásra érdemes művekre. A beszerzésben az uralkodó személyesen is részt vett: leveleivel támogatta a vásárlásokat. Az újdonságok nagyrészt Közép- és Észak- Európa könyvmásoló műhelyeiben készültek. További darabok bővítették a könyvtárat az 1470-es évek második felében. A művek, amelyek ebben az időben érkeztek Észak- Itáliából és Firenzéből, megrendelésre készültek Attavante degli Attavanti és Boccardio il Veccio műhelyeiben. A bibliotéka állományába elsősorban történeti feldolgozások, filozófiai írások és egyházatyák munkái tartoztak. Ezeken kívül Cornelius Tacitus (Kr. u. 56 k. – 120. k.) római történetíró művei, régi görög kódexek, héber és káldeus iratok is gazdagították a gyűjteményt.

[1] Magyarország története (I.köt.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1964. 214. old

[2] E. Kovács, 1990. 176 old.

Mátyás király a Bibliotheca Corvinát egész uralkodása alatt bővítette. A legszebb kódexek 1485 után készültek Firenzében, Nápolyban és Rómában. A könyvtár 1490-ben állt teljes pompájában, amikor kb. 2000-2500 kötetet számlált[1]. Sajnálatos, hogy Mátyás király halálát követően megszakadt a gyarapítás. Amikor a török hadak a mohácsi vész után, 1526 szeptemberében elfoglalták Budát, kifosztották a könyvtárat. Ekkor a legtöbb antik kézirat is eltűnt. Néhány alkotás azonban megmaradt Beatrix királyné birtokában. Ma 216 corvináról tudunk, amelyek szétszóródva a világban, különböző gyűjteményeket gyarapítanak. A magyarországi gyűjtemények mindössze 53 corvinát őriznek, közülük 35-öt az Országos Széchenyi Könyvtár elkülönített részlegében.

Mátyás király, a könyvtár alapításán kívül az oktatás fejlesztésére is figyelt. A pápa, II.Pál, 1465-ben arra hatalmazta fel Vitéz János esztergomi érseket és Janus Pannonius pécsi püspököt, hogy az uralkodó kívánságának megfelelően alapítsanak egyetemet. Az új intézmény, az Academia Istropolitana, 1467-ben nyílt meg Pozsonyban. Vitéz János volt a kancellárja. Itt tanított például az újplatonista Johannes Gattus itáliai domonkos szerzetes, és Johannes Regiomontanus (1436-1476) német csillagász is.

Az előző évszázadban, 1367-ben I. (Anjou) Nagy Lajos király (1342-1382) Pécsett alapított egyetemet 1367-ben, amely azonban csak rövid ideig működött. Igaz volt ez az Academia Istropolitára is, amelyen kívül jónéhány káptalani és plébániai iskola oktatott az országban. Budán a domonkosok főiskolája működött. Aki tovább akarta képezni magát, az tanulhatott Bécsben, Krakkóban, vagy akár Prágában is. A bécsi és a krakkói egyetemek közelsége hozzájárulhatott az Academia Istropolitana hanyatlásához, amely 1471-ig fogadott diákokat[2]. Az utóbbihoz hozzáfűzzük, hogy egyetem működésére Vitéz János királyellenes összeesküvése és Regiomontanus távozását követőeen, azaz 1474-től nincs adat.

Mátyás király művészetpártoló tevékenységének harmadik területe a történetírók, zenészek és költők támogatása volt. Egyikük, Peter Ransanus (meghalt:1492) lucerai püspök, 1488-ban következként érkezett a királyi udvarba. Beatrix királyné felkérte, hogy írjon egy művet Magyarország történetéről. A főpap az *Annales omnium temporum* címmel készülő világtörténeti munkájába 61. fejezetként beiktatta

[1] E. Kovács, 183 old.

[2] Draskóczy, 2000., 136 old.

Magyarország históriáját. Ransanus műve 1558-ban jelent meg Bécsben, és az első külföldi történetíró által megírt, magyar múlttal foglalkozó kiadvány volt. Egyesek szerint Thuróczy János (1435 k.–1489 k.) krónikája volt a forrása, amelyet a morvaországi Brünnben (ma: Brno) nyomtattak, amiből egy példányt Beatrix királynétól kapott segítségül az íráshoz.

Jellegét tekintve a Ransanuséhoz hasonló, ám terjedelmét és utóéletét tekintve nagyobb jelentőségű művet alkotott a már említett Antonio Bonfini. A történetírót 1485-ben hívta meg az udvarába Mátyás király. Remekműve a *Magyar történelem négy és fél könyve,* amely a kezdetektől 1496-ig tárgyalja a magyarság históriáját. Munkájában felhasználta Hérodotosz (Kr. e. 484. k.- Kr. e.425. k.), Peter Ransanus és más, akkor ismert krónikaírók eredményeit is. Kortárs szóbeli forrásai közül a Rozgonyi és Bánfi főnemesi család tagjait, valamint Filipec János és Farkas János váradi püspököket kell megemlítenünk, akik szintén hasznos ismeretekkel látták el. Bonfini műve a svájci Baselben, Zsámboki János (1531–1584) humanista történetíró gondozásában jelent meg 1568-ban. Magyar nyelvre Heltai Gáspár (1510 k.–1574 k.) fordította, és 1575-ben jelent meg nyomtatásban Kolozsváron, *Chronika az magyarok dolgairól* címmel.

Mátyás király művészetpártoló tevékenységében a korszak elvárásaira való figyelem is fellelhető. Más felfogás szerint, a királyság javát szolgálta a műveltség szeretetének hangsúlyozása, amely megerősítette uralkodói tekintélyét.

Hunyadi Mátyás udvara az új kultúra és életszemlélet fellegvárává vált. Itáliai bölcselők érkeztek hozzá, akik jól tudták, hogy az uralkodó nagyra becsüli a tudományokat. Voltak közöttük asztrológusok is, mert a király fontos döntések meghozatala előtt megvizsgáltatta a csillagok állását. Zenészek és orvosok is megfordultak a környezetében. Fordítások, Mátyást dicsőítő művek születtek. Galeotto Marzio munkája az utókor tudtára adja a „tréfás és bölcs mondások”-at, amelyek a szerző szerint a király szavai voltak. Petrus Ransanus és Antonio Bonfini a reneszánsz szellemében írta meg Magyarország történetét.

Egyik legnagyobb uralkodónk, I. (Hunyadi) Mátyás hasznos dolognak és a haza érdekében tett szolgálatnak tekintette a művészetpártolást. Eredményei számosak: Bibliotheca Corvina, a könytár; a pozsonyi Academia Istroplitana, az egyetem; a budai és a visegrádi palota. Meg kell említenünk a történetírókat is: Antonio Bonfini, Galeotto Marzio, Petrus Ransanus. Fogalmak, helyszínek, nevek. Aki összeköti őket: Hunyadi Mátyás, a művészetpártoló király.

BIBLIOGRÁFIA

E. KOVÁCS Péter: Matthias Corvinus. Officina Nova. Budapest, 1990.

DRASKÓCZY István: A XV.század története. Pannonica Kiadó. Budapest, 2000.

Magyarország története (II.köt.). Főszerk.: Molnár Erik. Gondolat Kiadó. Budapest, 1964.

NEMESKÜRTHY István: Mi, magyarok. (A magyar történelem igaz krónikája szerint). Dovin Művészeti Kft. Budapest, 1989.

Molnár Ferenc

AZ 1848—1849. ÉVI TÁBORI LELKÉSZI SZOLGÁLAT KÉRDÉSE A MUNKÁCSI GÖRÖG KATOLIKUS PÜSPÖKSÉGBEN[1]

Az alábbiakban a munkácsi görög katolikus püspökség papjainak az 1848–1849-es magyar hadseregben való tábori lelkészi alkalmazásának történetével ismertetjük meg az olvasót. Tanulmányunkban a szakirodalom és az általunk feltárt forráskutatások eredményeire alapozva igyekszünk gazdagítani a nem harcoló testületek közé tartozó hadlelkészek történetével kapcsolatos tudásunkat. Vizsgált témánk pontos ismerete nélkülözhetetlen, ha a későbbiekben az északkelet-magyarországi hátország (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék) területét is magába foglaló Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye[2] szabadságharcban betöltött szerepének szakszerű és tárgyilagos értékelésére szeretnénk vállalkozni. Meg kell említenünk továbbá, hogy munkánkban különös hangsúlyt helyeztünk a forráscentrikus szemléletmódra, illetve a levéltári iratok betűhív közlésmódjára.

Tábori lelkészek a szabadságharc hadseregében

A tábori lelkészi szolgálatot elsősorban a katonák lelki gondozása érdekében hozták létre. A császári és királyi (továbbiakban: *cs. és kir.*) hadsereg tábori lelkészei egy külön e célra felállított püspökség (az ún. Apostoli Tábori Helyetnökség) alá tartoztak. Ennek központja a Habsburg Birodalom fővárosában, Bécsben volt. 1848 nyarán a Batthyány-kormány ugyan kísérletet tett egy önálló magyar tábori püspökség felállítására, de a terv megvalósítását 1848 szeptemberében anyagi okok, az osztrák–magyar viszonyok

[1] Jelen tanulmány egy – a Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiumának (továbbiakban: BI MÁSZ) támogatásával készített – nagyobb lélegzetvételű munka anyagát képezi.

[2] Vizsgált korszakunkban, azaz az 1848–1849. évi események idején, a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye Zemplén, Ung, Bereg, Szabolcs, Hajdú, Ugocsa, Máramaros és Szatmár megyék területére terjedt ki. In. BENDÁSZ István: Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye. Kiad. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 1997. 44. o.

kiéleződése, illetve Jellasics József (1801–1859) horvát bán támadása miatt későbbre kellett halasztani. Így a szabadságharc tábori lelkészségét a szükséges egyházi felhatalmazások híján, csak ideiglenes jelleggel lehetett megszervezni. 1848 decemberétől a magyar hadügyminisztériumon belül felállított tábori lelkészi osztály igyekezett összehangolni a „hadlelkészek" tevékenységét.[1]

A magyar hadsereg tábori papjainak (a *cs. és kir.* hadsereghez hasonlóan) nem volt katonai rangjuk, de valamennyi katonának kellő tiszteletet kellett tanúsítani irántuk. 1848-ban csak katolikus lelkészeket alkalmaztak, 1849-ben viszont rövid idő alatt kialakultak az országos felekezeti viszonyoknak megfelelő arányok.[2]

Mihály Lőrinc, mint a Máramarosi Önkéntes Zászlóalj görög katolikus tábori lelkésze

Az északkelet-magyarországi ruszin és román lakosság körében tartott honvédtoborzás következtében egyre több görög katolikus harcolt a magyar szabadságharc oldalán. E fentebb nevezett két nemzetiség magyar hadseregben történő sikeresebb alkalmazásának, valamint a csapatokon belüli harci kedv és az összetartó erő emelésének érdekében mindinkább felvetődött a görög katolikus tábori lelkészek alkalmazásának lehetősége. Itt kell megjegyeznünk, hogy a munkácsi püspökség még a forradalmi események előtt, 1847-ben kérvényt intézett a Magyar Helytartótanácshoz *„az ezredeknél lévő orosz ajkú, 's görög egyesült szertartású katonáknak lelkiekbeni ellátása eránt"*. A püspökség kérelmére a Helytartótanács 1848. január 11-én adott választ: *„… a tábori főlelkésztől vett tudósítás folytán, a Magyar hadi fő Kormány azt üzenvén, hogy a katonaság jelen elhelyezése mellet sem olly ezred, sem várőrségi osztály egy helyen öszvevonva nincs, mellynek orosz ajkú, 's görög egyesült szertartású egyénei számára nézve a lelki szolgálat saját nyelvököni végzésére külön lelkész alkalmazása*

[1] HERMANN Róbert: 1848–1849 A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó. Budapest, 2001. 86–87. o.

[2] ZAKAR Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészeinek szolgálati viszonyai 1848–49-ben. In. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1997. 2. szám. 222. o.; HERMANN, 2001. 86–87. o.

szükséges volna".[1] A továbbiakban, azaz 1848 folyamán a munkácsi püspökségben nem került sor görög katolikus tábori pap kinevezésére.

1849 elején azonban egy Máramaros megyében szerveződő önkéntes zászlóalj kapcsán ismét előtérbe került a görög katolikus tábori lelkészi szolgálat kérdése. A munkácsi püspökség székhelyén (Ungvár) ugyanis 1849. március 2-án vették jegyzőkönyvbe Anderkó Péter máramarosi vikárius azon levelét, amelyben *„Mihály Gábor Galíczia és Bukovinai határ széli Kormánybiztos Úr*[2] *felszólítására egy önkéntes zászlóalj részére olly Tábori papot kér, ki román, és orosz nyelvet bírja"*.[3] A püspökség tanácskozó testülete, az ún. szentszék, másnapi ülésén elrendeli, hogy *„ezen jelentés következésében T. Nagy Miklós tanulmányi felügyelő, továbbá T. Gulovics János Szathmári, T. Molnár Illés Nagy Tarnai, és T. Vajda Bazil (olvashatatlan szó) Lelkészek … mielőbb nyilatkozzanak, vallyon a Máramaros megyében alakult önkénytes zászlóaljhoz megkívánt, és havonkint főtiszti fizetéssel*

[1] Kárpátaljai Állami Területi Levéltár (továbbiakban: KTÁL), F. 151, op. 9, od. zb. 2520, sztr. 14.

[2] Mihályi Gábor (Mihali, Gabriel, 1807–1875), Máramaros vármegye felsővisói kerületének képviselője ősi román nemesi családból származott. Jogi tanulmányai után közéleti pályára lépett. Al-, illetve főszolgabírói, valamint táblabírói tisztségek után 1845-től a megye másodalispánjává választották. Az 1839–40. és az 1843–44. évi országgyűléseken, mint megyei követ vett részt. 1848. június 21-én választották népképviselővé. A ház munkájában 1848. szeptembertől nem vett részt, mert augusztus 24-én kormánybiztossá nevezték ki nyolc északkeleti és partiumi vármegye, valamint a 17. (2. román) határőrezred területére. Nemsokára azonban újabb helyi kormánybiztosok kinevezésére került sor, és az általa felügyelt terület gyakorlatilag Máramaros megyére korlátozódott, ahol Mann Józseffel közösen tevékenyen részt vett a helyi népfelkelés és a honvédség ellátásának megszervezésében, valamint a határvédelemben. In. HERMANN Róbert: A kormánybiztosi rendszer 1848–49-ben. In. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998. 1. szám. 35. o.; PÁLMÁNY Béla: Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002. 564–566. o.; SOLYMOSI József: Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben (Az Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események). [Doktori (Phd) értekezés] Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem. In. http://doktori.btk.elte.hu/hist/solymosijozsef/diss.pdf, 29. o. [Letöltés ideje: 2010. április 2.]

[3] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, sztr. 156–157.

's minden más járandósággal ellátandó tábori lelkészi állomást elfogadják e vagy sem? 's ha azt netalántán elfogadni hajlandók lennének, annak elnyerése véget magokat a fent tisztelt Kormánybiztosnál jelentsék".[1] Ezen felszólítás mellett az ungvári szentszék a máramarosi vikárius részére egy olyan utasítás megírását hagyta jóvá, amelyben Anderkó feladatául tűzték ki, hogy ő maga is – tábori lelkészi szolgálatra – keressen *„a Máramarosi Főesperességben élő olly egyházi egyéneket, kik az érdeklett két nyelvet beszélik"*.[2]

Az 1849. március 3-i szentszéki felszólításban megnevezett személyek közül csak Gulovics János szatmári lelkész válaszáról tudunk, amelyben a tábori szolgálat elvállalását *„bizonyos feltételek alatt"* fogadta volna csak el.[3] Ekkora azonban már a szentszéki jegyzőkönyvben a következő bejegyzést olvashatjuk: *„Máramarosi Helyetnök Főtiszt. Anderkó Péter 847:849. szám alatti rendelet folytán jelenti, miként a Máramarosban alakult önkénytes nemzetőr zászlóalyjhoz tábori Lelkésznek, közös akarattal T. Mihályi Lőricz*[4] *választatott el"*.[5] Mihályi Lőrinccel kapcsolatban a Máramarosi Önkéntes Zászlóalj irányítója, Várady Gábor őrnagy igen kedvezően nyilatkozik egy, a 19. hadosztály 1. dandárjának parancsnokához címzett kérésében. Várady ezen április 7-i levelében előadja, hogy a nagyrészt görög katolikus vallású csapatához nélkülözhetetlen kinevezni egy tábori papot, mely poszt betöltésére Mihály kormánybiztos *„a Dandárparancsnokság jóvá hagyása reményében ideiglenesen is – a mi óhajtásunk következtében Mihály Lőrincz szép míveltségű lelkészt alkalmazta, - méltóztassék nevezettet e Zászlóaly lelkészéül folyó hó 1ső napjától számítandó illetménnyel – miután már több szolgálatokat tett, - kinevezni"*.[6] A *„szép míveltség"* a román

[1] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, sztr. 19–20.

[2] Uo.

[3] Ezeket a feltételeket és Gulovics életrajzát lásd (továbbiakban: *ld.*) BENDÁSZ, 1997. 96–97. o. Gulovics kérelmének elutasításáról: KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, sztr. 46.

[4] Mihályi Lőrinc életéről és tevékenységéről *ld.* BENDÁSZ, 1997. 116–117. o.; BAGU Balázs: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján. Intermix Kiadó. Ungvár – Budapest, 2010. 135. o.

[5] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, sztr. 46.

[6] KTÁL, F. 1000, op. 1, od. zb. 4, sztr. 17.

nemesi családból származó Mihályi Lőrinc szerfalvi[1] pap esetében azt is jelentette, hogy anyanyelvén kívül, mind a magyar, mind pedig a ruszin nyelvet kitűnően beszélhette. Ezenkívül Mihályi Lőrinc személye mellett szólt családjának a magyar szabadságharchoz való feltétlen lojalitása, hiszen bátyját, Gábort a magyar vezetés tejhatalmú kormánybiztossá nevezte ki.

A szerfalvi lelkész tehát alkalmasnak látszott a neki szánt feladatra. Ennek ellenére 1849. május 25-én a hadügyminisztérium megtagadta a kinevezést az időközben Máramarosi Önkéntes Zászlóaljból 105. honvédzászlóaljjá fejlődött csapat tábori papjától. Mihályit 1849 nyarán még egyszer felterjesztették a zászlóaljhoz való kinevezés végett, de akkor (1849. július 24-én) a hadlelkészeti osztály vezetője, báró Mednyánszky Cézár (1824–1857) utasította el a kérelmet. „*Minthogy egyes zászlóaljakhoz tábori lelkészek ki nem neveztetnek, a kérelem mellőztetik"* - jegyezte fel az osztályfőnök az iratra.[2] Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Mednyánszky továbbra sem Mihályi Lőrinc megbízhatóságát és alkalmasságát vonta kétségbe akkor, amikor visszautasította a szerfalvi görög katolikus pap tábori lelkészi szolgálatra való felterjesztését. Az ügy hátterében a hadügyminisztérium katonai osztályának azon döntése áll, amely Mihályi Lőrinc kinevezésének megtagadása előtt egy nappal született. Május 24-én ugyanis a fent nevezett osztály arról értesítette az erdélyi főhadparancsnokságot, hogy tábori lelkészeket csak táborokba, hadtestekhez, teljes létszámú ezredekhez, várakhoz, illetve kórházakhoz neveznek ki. Ha minden zászlóaljhoz kineveznének egy tábori lelkészt, az az államot túlságosan megterhelné, ha pedig a zászlóaljakat ezredekké vonnák össze, a tábori lelkészek nagy része feleslegesség válna.[3]

A görög katolikus tábori lelkészek kinevezésének kérdése 1849 nyarán

1849. júniusának legsúlyosabb eseménye a cári csapatok Magyarország területére történő betörése volt, amely egyértelműen fordulópontot jelentett a szabadságharc történetében. Ezekben a napokban (június 15.) Popovics András nagybereznai alesperes a

[1] Szerfalva – település Máramaros megyében.

[2] Magyar Országos Levéltár: Honvédelmi Minisztérium, Általános iratok (továbbiakban: MOL H 75) 1849:16 506, 25 863. A forrásokat közli: ZAKAR, 1997. 210. o.

[3] MOL H 75 1849:16 401. A forrást közli: ZAKAR, 1997. 210. o.

munkácsi püspökségnek tett jelentésében a következő okokból vetette fel a görög katolikus tábori papok alkalmazásának gondolatát: *„orosz ajkú keleti szertartású népünk a katonáskodásnál erkölcstelenségre, Isten káromlásra tulajdon tisztjeik által oktattatik, hogy ez meggátoltassék, tábori lelkészek rendeltetése kívántatik”*.[1] Popovics felterjesztésével kapcsolatban az 1849. június 20-i szentszéki ülés azt a határozatot hozta, hogy az eddig 25 ezer görög katolikus honvéd érdekében *„a Vallás, és Közoktatási Ministerium megkéretni rendeltetik: hogy a görög katholikus katonák részére hat tábori lelkészi állomást, hármat t. i. orosz és hármat tiszta román ajkút megállapítani, a kápolnának felszerelését álladalmi költségen elrendelni, és erről a Megyei Kormányt a véget értesíteni méltóztassék, hogy azon állomásokra alkalmatos egyéneket kijelölni, és kinevezés véget innen a Ministeriumnak ajánlani lehessen”*.[2]

A hadügyminisztérium Ungvárra elkésve megérkezett válaszából – mely Mednyánszky előterjesztésén alapult – pontos képet alkothatunk a hadlelkészi osztály ezirányú elképzeléseiről: *„Minél inkább szívén fekszik a hadügyminisztériumnak, hogy szabadságharcunkban résztvevő minden vallásfelekezetű honfiak lelki vigasztalásáról kitellhetőleg gondoskodva légyen, annál sürgősb teendői közé sorolta a hadtestek parancsnokait felhívni, miszerint a hadtestekben alkalmazott, – s figyelve a vallásfelekezetekre – még ezentúl kinevezendő tábori lelkészek számát haladék nélkül jelentsék fel. E jelentések maiglan teljes számmal bé nem folyván, most még nem lehet meghatározni: hány görögkatolikus tábori lelkészi állomás rendszeresítendő, és mivel nem tudatott, melyik zászlóaljaknál vannak számos görögkatolikus vallású honvédek, eddiglen egy ily vallású tábori lelkész sincs megállapítva; – amint azonban az érintett parancsnokok tudósításaikat beküldendik, a görögkatolikus tábori lelkészek kineveztetése, s illetőleg a lelkészi állomások megállapítása azonnal fog következni, valamint arról is intézkedés történni, hogy az illető görögkatolikus hadlelkészek álladalmi költségén beszerzendő kápolnai szerekkel elláttassanak. Hogy pedig a többször említett tudósítások megérkeztével a kinevezéseket haladék nélkül lehessen megtenni; munkácsi görögkatolikus püspök a tábori főlelkész által mai napon megkerestetett, hogy kiket papjai közül a tábori lelkészetre alkalmasaknak ismér, azok névjegyzékét néki hovahamarább küldje*

[1] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, sztr. 75.

[2] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, sztr. 83.

meg”.[1] Popovics Bazil (Vazul, 1796–1864) munkácsi püspök szeptember 7-én indorzálta [a hátlapján ellenjegyezte] a fent nevezett ügyet taglaló aktát, és ebből is kitűnik, hogy még akkor is hitte, nem veszett el minden.[2]

Meg kell említenünk, hogy a katonák lelki gondozásába a kisegítő lelkipásztorok is bekapcsolódtak. Az így leginkább megterhelt lelkészeket 1849-ben a minisztérium is támogatta. Így jutott kiegészítő jövedelemhez – többek között – Gojdics János és Sorbán Mihály váradolaszi, Sorbán Tamás nagykárolyi, és Hajdu Jeromos munkácsi görögkatolikus lelkész.[3]

A Kazinczy-hadosztály tábori lelkésze – Jaromisz Bazil

[1] ZAKAR, 1997. 219. o.

[2] A fent nevezett püspöki hátlapirat a következő volt: *„Magyarország szabadságharcának körülményei az Ország veszteségével folyó évi Augusztus 13-ik napjától óta lényegesen megváltozván, és a Haza szabadsága és függetlensége mellett harczolt katonaság a táborból haza bocsátva lévén; ezen Rendelet következtében már most semmi lépések nem tétethetnek, hanem a körülmények további kifejlődésének elvárása mellett, ezen Rendelet a Levéltárba betétetni határoztatik.”* KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, sztr. 83.; BENDÁSZ, 1997. 41. o.

[3] ZAKAR, 1997. 220. o.

Görgey Artúr (1818–1916) hadügyminiszter, 1849. június 2-án íródott parancsában Kazinczy Lajos ezredest[1] bízta meg az immáron önálló tevékenységet folytató Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros megyék védelmét ellátó 19. hadosztály vezetésével.[2] Kazinczy Munkácson hozta létre főhadiszállását. Fő feladata az volt, hogy a hadosztálya szervezési munkálatait kellőképpen ellássa, illetve őrizze Magyarország északkeleti határait egy esetleges galíciai vagy orosz támadással szemben. A 19. hadosztály ezredese a felmerülő nehézségek (például: orosz intervenció, egységes haditerv és fegyverek hiánya, századainak siralmas állapota, stb.) ellenére törekvő maradt, amit egy június 26-i Görgeyhez írt levele is tanúsít: *„Valóságos rettenet a*

[1] Kazinczy Lajos honvéd ezredes: 1820. X. 20. Széphalom (Zemplén vármegye) – 1849. X. 25. Arad. Középbirtokos nemesi származású, apja Kazinczy Ferenc (1759–1831) író, költő, szerkesztő, nyelvújító. A tullni utásziskolában végez. Kilépett főhadnagy (1839–1847-ben a 9. huszárezredben szolgált), foglalkozás nélküli.
1848 júniusától önkéntes a 10. honvédzászlóaljban. VIII. 27-től honvéd főhadnagy, Ivánka nemzetőrtáborának segédtisztje, IX. 13-tól százados. XI. 28 (16)-tól őrnagy, a 2. utászzászlóalj szervezője Pozsonyban és a 3.-é Győrben. 1849 januárjától alezredes, az 1. huszárezred parancsnoka, dandárnok Perczel seregében. Február közepétől hadosztályparancsnok az 1. hadtestben. Nagysallónál 3. osztályú katonai érdemjelet kap (IV. 19.). V. 25-től ezredes, hadosztályparancsnok a 8. hadtestben. VI. 2-tól az Ung, Ugocsa, Bereg, Máramaros megyékben levő csapatok főparancsnoka, ugyanitt egy gyalogos tartalék hadosztály szervezésével bízzák meg. Augusztus közepén 8000 főnyi hadtestével Erdélybe indul Bem József tábornok megsegítésére. A világosi fegyverletétel hírére az erdélyi hadsereg hozzá csatlakozott maradványaival Zsibónál feltétel nélkül leteszi a fegyvert a cári csapatok előtt. Aradon golyó általi halálra ítélik és kivégzik. In. BONA Gábor: **Tábornokok és törzstisztek a** szabadságharcban 1848–49. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1987. 190–191. o.; HERMANN Róbert: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vértanúi – október 6. Kiad. Magyar Oktatási Minisztérium. Nyíregyháza, 2000. In. http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/libri/konyv_v.pdf, 39. o. [Letöltés ideje: 2010. november 29.]

[2] FAKÁSZ Mihály – FAKÁSZ János: Északkelet-Magyarország a szabadságharc viharában. Kiad. Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség. Munkács, 2002. 63. o.

csapatokat meg is nézni. Miniszter úr adjon anyagot, s én ezen stratégiailag és az ország üdvére fontos pozíciót meg fogom védeni."[1]

Kazinczy ezredes valószínűleg a csapataiban szolgálatot teljesítő, frissen toborzott ruszin katonaság harci morálját akarta emelni, amikor a munkácsi püspökségtől *„egy orosz ajkú tábori lelkész"* kinevezését kérte. A hadosztályparancsnok ezen ötletét a püspökség teljes mértékben felkarolta. Ennek következtében a szentszék 1849. július 27-én a sógoránál Galambos községben (Bereg vármegye) tartózkodó, a szolgálati helyét elhagyni kényszerült volt hidegpataki lelkészt, Jaromisz Bazilt[2] szólította fel, *„hogy, ha a tábori lelkészetre kedve volna, összeszedvén holmiját azonnal ide Ungvárra jöjjön, jövendő alkalmazása eránt itten bővebb tudomást, és utasítást nyerendő"*.[3] Augusztus 2-án Jaromisz Bazil a szentszék fent nevezett felszólítására *„jelenti, hogy Kazinczy Lajos Ezredes Úr által Tábori Lelkésznek kineveztetett, egyszersmind magának erre kellő felhatalmazást, valamint Templomi ruhákat, és szükséges szereket adatni esedezik"*.[4] Az Ungváron ülésező szentszék Jaromisznak adott válaszában támogatta a hányatatott sorsú volt hidegpataki görög katolikus pap tábori lelkésszé történő kinevezését, illetve biztosította számára a szolgálatához szükséges felszereléseket. Jaromisz Bazil a szabadságharc leverése után – a körülményekre való tekintettel – nagyon óvatosan írt a püspökségnek, átélt szenvedéseiről. Ezen jelentésében azt is megemlíti, hogy a Kazinczy-hadosztályban 14 napig, egészen a fegyverletételig végezte el tábori lelkészi teendőit.[5] Figyelembe véve, hogy Kazinczy serege augusztus 25-én tette le a fegyvert Zsibón[6], akkor ezek alapján Jaromisz tábori lelkészként csak 11-től kezdhetett el működni.

---

[1] FAKÁSZ M. – FAKÁSZ J., 2002. 64. o.; MOLNÁR Ferenc: A 19. honvédhadosztály tevékenysége az 1849. évi országos hadieseményekben tükrében. In. *Együtt*, 2010. 2. szám. 78–79. o.

[2] Jaromisz Bazil életéről és tevékenységéről *ld*. BENDÁSZ, 1997. 102–103. o.

[3] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, sztr. 119.

[4] KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, sztr. 124.

[5] BENDÁSZ, 1997. 102–103. o.

[6] KORÁNYI Viktor: A zsibói fegyverletétel. Honvédek naplójegyzetei. 2. kiadás. Pest, 1861. 165–184. o.; GYALÓKAY Jenő: Adatok a Kazinczy-hadosztály történetéhez. In. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1941. 258–261. o.; PÁSZTOR Emil: A tizenötödik aradi vértanú. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó.

Az abszolutizmus idején – bármilyen ügyesen takargatta is múltját – őt is elérte az osztrák hatóságok megtorlása. Habsburg Albrecht főherceg, Magyarország akkori katonai és polgári kormányzója, 1854. február 19-én, a 2336/516/G. szám alatt kelt okiratban a *„forradalom alatt viselt dolgaiért”* elítéltette. Büntetésének mértékéről – dokumentum hiányában – semmit sem tudunk. Annak letöltését – súlyos betegségre való tekintettel –elhalasztották felgyógyulásáig, de azt, az időközben bekövetkezett halála miatt meg sem kezdte.[1]

Összegzés

Az 1848–1849. évi magyar szabadságharcban 25 ezer görög katolikus ruszin, magyar és román ajkú honvéd küzdött a szabadságért, függetlenségért és társadalmi fejlődésért. Túlnyomó többségük a munkácsi egyházmegyéből származott, amelynek vezetése már 1847-ben felvetette a tábori lelkészek alkalmazásának lehetőségét. E törekvés azonban az akkori hadszervezési viszonyok miatt, nem valósult meg. A máramarosi területen 1849-ben működő Mihályi Gábor kormánybiztos és az újonnan sorozott ruszin s román katonákat is magába foglaló északkelet-magyarországi csapatok vezetői (Várady őrnagy, Kazinczy ezredes) az irányításuk alatt lévő alakulatoknál a harci kedv és összetartó erő szempontjából, szükségesnek látták görög katolikus tábori papok szolgálatát. Hadlelkészek (Mihályi Lőrinc és Jaromisz Bazil) kinevezésének hadügyminisztériumi jóváhagyására azonban nem került sor, mivel a főhatóság csak az orosz katonai betörés után kezdett foglalkozni a kérdéssel. S eközben a munkácsi püspökség teljes támogatását élvező szándék a szabadságharc leverése következtében nem valósulhatott meg.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár, Budapest
H 75 Honvédelmi Minisztérium, Általános iratok
Kárpátalja Területi Állami Levéltár, Beregszász

Budapest, 1979. 83–85. o.; HERMANN, 1998. 49. o.; FAKÁSZ M. – FAKÁSZ J., 2002. 71–75. o.

[1] BENDÁSZ, 1997. 103. o.

A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratanyaga (151. fond)
A 19. hadosztály 1. dandárjának iratanyaga (1000. fond)

BIBLIOGRÁFIA

BAGU Balázs: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján. Intermix Kiadó. Ungvár – Budapest, 2010.

BENDÁSZ István: Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye. Kiad. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 1997.

BONA Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1987.

FAKÁSZ Mihály – FAKÁSZ János: Északkelet-Magyarország a szabadságharc viharában. Kiad. Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség. Munkács, 2002.

GYALÓKAY Jenő: Adatok a Kazinczy-hadosztály történetéhez. In. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1941. 246–261. o.

HERMANN Róbert: A kormánybiztosi rendszer 1848–49-ben. In. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998. 1. szám. 28–77. o.

HERMANN Róbert: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vértanúi – október 6. Kiad. Magyar Oktatási Minisztérium. Nyíregyháza, 2000. In. http://www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/libri/konyv_v.pdf, 1–85. o. [Letöltés ideje: 2010. november 29.]

HERMANN Róbert: 1848–1849 A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó. Budapest, 2001.

KORÁNYI Viktor: A zsibói fegyverletétel. Honvédek naplójegyzetei. 2. kiadás. Pest, 1861.

MOLNÁR Ferenc: A 19. honvédhadosztály tevékenysége az 1849. évi országos hadieseményekben tükrében. In. *Együtt*, 2010. 2. szám. 77–84. o.

PÁLMÁNY Béla: Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002.

PÁSZTOR Emil: A tizenötödik aradi vértanú. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1979.

SOLYMOSI József: Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben (Az Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események). [Doktori (Phd) értekezés] Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem. In. http://doktori.btk.elte.hu/ hist/solymosijozsef/diss.pdf, 162. o. [Letöltés ideje: 2010. április 2.]

ZAKAR Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészeinek szolgálati viszonyai 1848–49-ben. In. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1997. 2. szám. 207–227. o.

Orosz Júlia

A FASISZTÁK HATALOMRA JUTÁSA OLASZORSZÁGBAN

A XX. század úgy maradt meg az emberiség történelmében, mint egy olyan időszak, amelyben két borzalmas esemény történt – a két világháború −, s ahol egymás mellett léteztek demokratikus államok és totalitárius rendszerek. Ezen korszakkal foglalkozva nem lehet kikerülni az olasz fasizmusnak és Ducé-jának, a „Vezérének" történetét. Nem volt olyan alakja az itáliai történelemnek, akit az olasz nép oly rajongó szeretettel vett volna körül, mint Benito Mussolinit (1883−1945). Beszédein százezrek jelentek meg, a nevét áhítattal ejtették ki. Hatalma csúcspontján államfők, miniszterek, egyházi személyek dicshimnuszt zengtek politikai zsenialitásáról, éleslátásáról, bátorságáról és tetteiről. És nem volt olyan alakja az itáliai történelemnek, akit később az olasz nép egy része olyannyira megvetett, gyűlölt volna, mint az egykori imádott Ducét.

Az első világháború kimenetele csalódást okozott a győztes Olaszországnak. Három és fél éves küzdelem után mindenki várta a megérdemelt jutalmat. A munkások több bért, a jogokból való nagyobb részesedést, az emberhez méltóbb életkörülményeket, a parasztok földet, a fontról leszerelő katonák pedig állást, megbecsülést reméltek. Ehhez képest, mit találtak otthon? Inflációt, emelkedő árakat, nélkülözést, áruhiányt és persze nagy munkanélküliséget.

A háború befejezését követően mély válság kezdődött. Súlyos veszteségeket szenvedett a mezőgazdaság. Csökkent a vetésterület, a terméshozam, az állatállomány. Visszaesett az ipari termelés. Megbomlott a pénzforgalom, amit az egykori hatalmas Il Banco di Sconto, a Leszámítási Bank csődje is bizonyított. A szerény belső erőforrásokat az óriási külső adósság törlesztésére kellett fordítani. Ezen kívül Olaszország külpolitikai helyzete is bonyolult volt. Az antanttal kötött 1915-ös titkos londoni egyezmény értelmében Olaszországnak meg kellett volna kapnia Trentinót, Dél-Tirolt Trieszttel, Isztriát, Dalmáciát, a kis-ázsiai török birtokok egy részét, valamint afrikai német gyarmatokat. Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok viszont, úgy döntöttek, hogy korlátozzák Olaszország területi igényeit. A párizsi békekonferencián Itália csak az afrikai gyarmatokat kapta meg, Ausztriától pedig Trentinót és Dél-Tirolt a Brenner-hágóig.

Dalmácia és Fiume (Rijeka), továbbra is elérhetetlen álom maradt Olaszország számára.[1]

1919 elejére nagyon súlyossá vált Olaszország belső helyzete. A háború minden terhét a dolgozó tömegek viselték, s most viharos formában tört ki az uralkodó osztályok politikája miatti elégedetlenségük. Az országot több mint 4 ezer gazdasági sztrájk rázta meg. Általános sztrájkok törtek ki Rómában, Milánóban, Torinóban, Genovában, Bolognában és más városokban, a következő jelszavakkal: „A társadalmi viszonyok gyökeres megváltoztatásáért!", „Le a drágasággal!".[2]

Ilyen körülmények között tűnik fel, főként Olaszország déli régiójában egy addig alig ismert, jobboldali radikális mozgalom, a fasizmus. A monarchiával és a demokráciával szembeni bizalmatlanság ahhoz vezetett, hogy a nyomorba döntött és a háború eredményeivel elégedetlen emberek ezrei az újonnan megalakult politikai erő, a fasizmus felé fordultak. Le kell szögezni, hogy a fasizmus ekkor csak, mint mozgalom indult el. Vezetőjük Benito Musssolini, aki harcos baloldali szocialistából vált szélsőséges nacionalistává, majd az olasz fasiszta mozgalom vezetőjévé.[3]

Teljes neve Benito Amilcare Andrea Mussolini, 1883. július 29-én született Romagna tartomány predappiói község Dovia falujában, egy kovácsmester és a helyi iskola tanítónőjének gyermekeként. Apja, Alessandro Mussolini (1854–1910) anarchista volt, így Benito apja eszméinek hatása alá került. Az iskola elvégzése után egy ideig segédtanítóként dolgozott. Nyilvánvalóan úgy érezte, hogy elege van ebből a bizonytalanságból, itt nem megy semmire, mennie kell. Később beismeri: „Nagyon türelmetlen voltam már. Szerettem volna megismerni az életet, a világot… Még a tanítói hivatásomat is odahagytam".[4]

Elhivatottsága a politika – s ezzel nagyon is tisztában volt – , ezért csatlakozott a szocialista párthoz. Életének egyik legnagyobb eseménye, 1912. december 1-jén történt amikor az *Avanti!* (Előre) című újságra első ízben írták rá: „Főszerkesztő: Benito Mussolini". Számára ez egyet

[1] KIS Aladár. Olaszország története 1748–1968. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1975. 245. old.
[2] Uo. 247. old.
[3] HEARDER, Harry. Olaszország rövid története. Budapest. Maecenas Könyvkiadó, 1992. 182. old.
[4] ORMOS Mária. Mussolini. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1987. 9–15. old.

jelentett a harc kezdetével. Bár a hatalom megszerzésére irányuló törekvés még nem alakult ki benne – legalábbis a jelek erről vallanak −, annyi bizonyos, hogy ettől kezdve már nemcsak egy lap szerkesztőjével van dolgunk, hanem aktív politikussal, aki messzebbre és magasabbra tekint. Az *Avanti*! példányszáma Mussolini főszerkesztősége idején 20 ezerről 100 ezerre emelkedett. Ezután nem sokkal saját lapot indít *Il Popolo d'Italia* (Olaszország népe), első száma 1914. november 15-én került az utcára 30 ezer példányban, és délelőtt 10 órára elkelt. A következő hónapokba a példányszám 80 ezerre emelkedett.

Mussolini ifjúságától kezdve nagy vágyakat dédelgetett, már a háború előtt is vezető szerepre és minél nagyobb befolyásra, hatalomra törekedett. 1917 végétől pedig már egy olyan Mussolini áll előttünk, aki elhatározta, hogy felkerül a hatalom csúcsára. Ekkor kezdte el összerakosgatni az eljövendő fasizmus ideológiai alapjait: nemzeti egység a népjólét emelésével és az ellenséges kisebbség kizárásával, a nemzet érdekeit figyelembe vevő külpolitika, és persze mindezt egyelőre diktatúra bevezetésével oldani meg. Már csak találnia kellett egy önálló, a saját rendelkezésére álló erőt, bázist, tömeget, amelynek segítségével elismertetheti magát, mint vezért.[1]

A háború alatt és közvetlenül utána Olaszországban lépten-nyomon alakultak a legkülönfélébb fasciók. 1919-ben Mussolini is megalapította a sajátját a volt frontharcosok támogatására számító, Fascio di Combattimentót (Hadviseletek Szövetségét). Mi a fasció? Fascio − azaz szövetség – a latin fascis szóra vezethető vissza, amely a római liktorok jelvényét, a vesszőnyalábot jelentette. Ez egyike volt a Római Köztársaság hatalmi jelvényeinek. Az összefogott vesszők a közösség erejét szimbolizálták az egyénnel szemben, a közéjük tűzött bárd pedig egyszerre volt vallásos és politikai szimbólum. Ez azt jelezte, hogy a törvény tud puha és kemény, megbocsátó és leszámoló is lenni. A fascio szóból alakult ki a fasizmus fogalma.[2]

A fasiszta csoportok kezdetben kis létszámúak voltak, és alig játszottak szerepet a politikai életben. Tagjai a legkülönfélébb emberek voltak, csalódott anarchisták, nacionalisták, szocialisták, harcosok, termelők. Az 1919-ben keletkezett pártprogramjukban a fasiszták vonzó és könnyen érthető célokat kínáltak az olasz népnek: ígéretet tettek a köztársaság megteremtésére; a törvényhozó gyűlés létrehozására; arra,

[1] Uo. 65–72. old.

[2] PÓCZIK Szilveszter. Fasizmus-értelmezések. Budapest. Biadrukt Kiadó, 1994. 9. old.

hogy a földet átadják a parasztoknak; harcolnak a „burzsoázia” ellen, emelik a munkabéreket, bevezetik a nyolcórás munkaidőt, és újjáteremtik a „Nagy Itáliát”. Mussolini még tovább lép a fogalmazásban: „Mi, fasiszták, nem vagyunk sem köztársaságiak, sem pedig királypártiak. Nem vagyunk katolikusok, sem pedig antikatolikusok. Nem vagyunk sem szocialisták, sem pedig szocialista-ellenesek. Mi végrehajtók vagyunk!”.[1]

Az új mozgalomhoz csak kevesen csatlakoznak az első időkben. Az 1919. november 16-i parlamenti választások voltaképpen felértek egy katasztrófával a szerveződés számára. A fasiszták jelöltjei mindenütt totális vereséget szenvedtek. Mussolini jelöltjei összesen még 5 ezer voksot sem kaptak, maga a vezér is megbukott. Nem nyert el annyi szavazatot, amennyivel bejutott volna a parlamentbe.[2]

Úgy tűnt, hogy a fasiszták számára eljött a vég, mert 1919. decemberére a taglétszám közel 4 ezer főre apadt, a fasciók széthullottak. Margherita Sarfatti (1880–1961) tanúsága szerint Mussolini ezekben a napokban közel állt ahhoz, hogy mindent feladjon: fasizmust, újságírást, politikai karriert és visszatérjen fiatalkori álmaihoz. Bolyongásra vágyott, arra gondolt, hogy pilóta lesz (ekkoriban már tanulta ezt a foglalkozást), vagy visszatér az irodalomhoz.[3]

Hamarosan, 1920. május 24-25-én azonban a fasiszta kongresszuson mély ideológiai változás történt. A megválasztott 23 vezető közül csak 10 tartozott korábban a vezetőségbe, sőt e tízből további kettő – Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944) és Cesare Maria De Vecchi (1884–1959) – röviddel a kongresszus után, kivált a fasiszta táborból. Szinte csak Mussolini volt a régi, aki viszont teljesen új programmal állt elő. Kongresszusi beszédében kijelentette, hogy az államforma kérdése másodlagos. A pápasággal szemben is merőben új álláspontra helyezkedett. Már szó sem volt egyházellenességről, ellenkezőleg, arról értekezett, hogyan lehetne a pápaság intézményét felhasználni a saját céljaikra. Mint korábban, most is az elégedetlenkedők, kispolgárok, értelmiségiek, diákok tódultak soraiba. E fasizmus már a kezdet kezdetén túllép azon, ami Mussolininak eredetileg szándékában állt. 1920 november végén így ír: „A fasizmus Olaszország minden zugában

[1] TÜRK Attila. Mi a fasizmus? Budapest. Anno Kiadó, 2007. 27. old.
[2] KIS Aladár. Az olasz fasizmus története. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 38. old.
[3] HAMILTON, Henry: Mussolini élete. Budapest. Anno Kiadó, 1999. 82. old.

ellenállhatatlanul tör előre, míg a proletariátus, undorodva, csalódva, 'kivégezve', kezd fölbomlani".[1]

Ugyanezen idő tájt alakították ki a fasciók egyéni harcmodorukat. 1920 novemberében megkezdték a nagyarányú büntető hadjáratokat. Harci csoportokat, ún. squadrókat hoztak létre, akik feketeinget viseltek, innen kapták a „feketeingesek elnevezést". Mindegyik squadrónak gondosan és szeretettel kiválasztott neve, „Disperata", „Disperatissima" „Lupi Neri", és szimbóluma volt: leggyakrabban a liktori nyaláb vagy halálfej. A csoportok általában 10–25 elszánt felfegyverkezett férfiból álltak. A támadások célpontjaivá a szocialista párt, a szakszervezetek, a paraszti ligák és szövetkezetek központjai váltak. A gyorsan kifejlődött a squadrista mozgalom, és minden „sikere" újabb és újabb birtokosokat, polgárokat és kispolgárokat vonzott a fasisztákhoz.[2]

A társadalom minden előjogokat élvező csoportja fellélegzett. Végre jelentkezett egy erő, amely vállalja egy olyan piszkos munka elvégzését, amire rajta képes senki sem volt képes vagy kapható. Arról volt szó, hogy gyorsan visszaszerezzék a paraszti szövetkezektől a kisajátított földeket, a munkásokat rákényszerítsék a sztrájkok beszüntetésére és visszavonják azokat az engedményeket, amelyeket az elmúlt két évben kénytelenek voltak tenni a dolgozó osztályoknak.1920 végén és 1921 folyamán elsősorban az agrártőke vonult fel a fasciók mögött. Azok, akik érdekeltek és hajlandóak voltak pénzzel támogatni a mozgalmat.[3]

1920 végén – 1921 elején már semmi kétségünk nem lehet az iránt, hogy Mussolini határozottan és könyörtelenül a politikai főhatalomra tört, s hogy ennek elnyerése érdekében nem riadt vissza semmilyen eszköztől. A squadrista terrort arra használta, hogy mozgalmát kiterjessze, a nemzeti politikában is jelentőssé tegye, és általa egyúttal egy olyan fegyveres testület birtokába jusson, amellyel az állam gyakorlatilag nem tud mit szembeállítani. Tulajdonképpen a squadrizmus tette lehetővé, hogy Mussolini önálló politikába kezdjen. Massimo Rocca (1884–1973) szerint a fasizmus vezére magánbeszélgetéseiben nem csinált titkot abból, hogy „a fasizmus az ő

[1] БЕЛЕУСОВ Л. С.: Бенито Муссолини: политический портрет. In. Новая и новейшая история (ННИ). 1991. №5. стр. 112–116.

[2] NOLTE, Ernst: A fasizmus korszaka. Budapest. Kairosz Kiadó, 2003. 395. old.

[3] KIS Aladár, 1975. 80. old.

számára fegyver a hatalom megragadása céljából, és hogy a mozgalmat kész lenne szétzúzni, amennyiben megtagadná tőle szolgálatát".[1]

A squadrista terror tovább folytatódott a szocialisták ellen. A közeledő választások előtt április 8-tól május 14-ig 105 embert öltek meg, 431-et pedig megsebesítettek. 1921. május 15-én zajlottak le a választások. A baloldal bár veszteséget szenvedett, sokkal erősebb maradt, mint Giovanni Giolitti (1842–1928) miniszterelnök szerette volna. A szocialista párt 122-t, az időközben alakult kommunista párt 16-ot szerzett, a néppárt pedig 107-re növelte képviselőinek számát. A „Nemzeti Blokk" győzelme szemre sem volt nagyszabású: a baloldal 245 képviselőjével szemben 275 helyett szerzett, a fasiszták pedig 35 képviselői mandátumot szereztek. A választási eredmények Giolitti súlyos vereségét jelentették, június végén kénytelen volt beadni lemondását. Utóda Ivanhoe Bonomi (1873–1951) lett, aki aktívan segítette a fasiszta osztagokat. Mussolini ekkor senkinek sem ajánlott fel együttműködést, de nyitva hagyta a kapukat.[2]

1921. július 23-án parlamenti beszédében kifejtette: előbb-utóbb eljön az új, a nagykoalíció ideje, és hogy szerinte három igazi politikai erő működik: a szocialisták, a néppártiak és a fasiszták. „Azt hiszem – mondta –, hogy e három erő, ha koalícióba tömörül egy olyan program alapján, amely kialakítja a legkisebb közös nevezőt, holnap betöltheti azt a feladatot, hogy a hazát virágzóbb jövő felé vezesse".[3]

Mussolini ellen ezen kijelentése után nyílt lázadás tört ki a fasizmuson belül, amelyhez csatlakozott a vezető csoport legjelentősebb és Mussolini után legbefolyásosabb tagjai Dino Grandi (1895–1988), Italo Balbo (1896–1940), Roberto Farinacci (1892–1945), s úgy látszott leváltják Mussolinit. Aki eközben a szocialista párt vezetőjével, ún. békéltető paktumot írt alá. A megegyezés megszüntette a két irányzat egymás elleni harcát, mármint papíron. Mussolini kijelentette, hogy őt úgymond hidegen hagyja, ha egyes csoportok elhagyják a fasizmust. Nem érdekli egy olyan fasizmus, amely regionális terrorizmusban merül ki, és céljának nem a nemzet egészének megmentését tekinti. „Meglehet a fasizmus nélkülem? Bizonyára, de én is meglehetek a fasizmus nélkül." Nyolc nappal később lemondott vezetőségbeli tagságáról: „Akit

[1] HAMILTON, Henry, 1999. 89. old.

[2] GRAMSCI, Antonio: Szocialisták és fasiszták (1921. június 21.). In. Dokumentumok a XX. század történetéhez. Összeáll. Gál Vilmos, Tar Attila Szilárd. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001. 46. old.

[3] ORMOS Mária, 1987. 157. old.

legyőztek, annak mennie kell".[1] Viszont politikai pályafutása második nagy törésétől visszariadt. Mussolini 1921 augusztusában „tartalékba" helyezte a paktumot, és várta a szocialisták kongresszusát. Ekkoriban kezdett gondolkodni a fasiszta állam felől, nem volt számára kétséges, hogy ha sikerül fasiszta pártot létrehoznia, akkor a hatalom megszerzése után át kell alakítani az egész államszervezetet.

Mussolini október 25-én kijelentette: a fasiszta kongresszuson két kérdésért fog harcolni. Azért, hogy bebizonyítsa a szocialistákkal folytatott római tárgyalás szükségességét; és elérje a fasizmus párttá alakulását. Tehát továbbra is napirenden tartotta az egyezséget. Taktikája csak a szocialista párt kongresszusa után változott meg, ahol a szocialisták kinyilvánították, hogy a Mussolinival kötött paktumra nincs szükség.[2]

Nem sokkal ezután, 1921. november 7-én kezdődött a harmadik fasiszta kongresszus Rómában, ahol az ellenfelek megbékültek. Grandi felszólalásában kifejtette, hogy az egész paktumügy „a fasizmus életének jelentéktelen, átmeneti és esetleges epizódja volt".[3] Így a fórumon harc nélkül elásták a békeszerződést, és Mussolini akaratának megfelelően elfogadták a „mozgalom" párttá alakulását . A két ellenfél – Grandi és Mussolini – átölelte egymást, és valamivel később az ünneplő tömegek Mussolinit a fasizmus Ducéjává (Vezér) választották. Ezenkívül létrehozták a Nemzeti Fasiszta Pártot (Partito Nazionale Fascista; PNF). A szervezet, amelyik uralkodni akart Olaszország felett, végleg megszerezte magának azt az embert, aki képes volt az országot kormányozni.

1921 végén − 1922 elején még olyan ártalmatlannak látszott az egész . A mindig magabiztos baloldal is csak legyintett: „Ki az a Mussolini? Egy felfuvalkodott vidéki kis tanító, egy kudarcot vallott emigráns. Egy alak, akinek nem jött be az anarchistáknál, nem jött be a szocialistáknál, hát harmadszorra a fasisztáknál próbálkozik. Nem veszélyes!".[4]

Tény, hogy a parlamentben 500 képviselő között mindössze 35 fasiszta ült, s ennyi képviselővel a párt semmilyen önálló kezdeményezésbe nem foghatott. Nyilván ez tette olyan optimistává a

[1] NOLTE, Ernst; 2003. 326. old.

[2] ORMOS Mária, 1987. 158. old.

[3] Uo. 160. old.

[4] HAMILTON, Henry; 1999. 96. old.

baloldalt. Mussolini nem is számított másra, csak arra, hogy a liberális állam válsága tovább mélyül, végül eljut az összeomlás állapotába, és akkor ő átveszi a hatalmat. Ezért mindent megtett, hogy siettesse a baloldal katasztrófáját. Az 1921-es Bonomi-kormány hamar megbukott, és Luigi Facta (1861−1930) lépett a koalíció élére. Mussolini egyszerre tárgyalt Giolittivel, Francesco Saverio Nittivel (1868−1953) és Antonio Salandrával (1853−1951), mindenki abban reménykedett, hogy a fasizmus vad, de reményteljes nemzeti erejét beépíti az államba. Giolitti, aki ismét szeretett volna a hatalomra jutni, hajlandó lett volna koalícióra lépni a fasisztákkal. Viszont Mussolini határozottan megtagadta, hogy a részt vegyen a leendő Giolitti-kormányban. „Be akarna börtönözni − mondta Mussolini −, a kormányba való belépésemmel megkezdődne a fasizmus felszámolása”.[1] Dühítette, hogy a fasiszta pártot folyton valamilyen apró, jelentéktelen kisebbségként kezelik, amelynek szavára nem kell adni.

Mussolini a nagytőkét akarta az oldalára állítani, ezért különféle ígéretekkel: takarékos állam, közvetett adózás és egyéb előnyökkel kecsegtette a nagypolgárságot. A fasiszták taglétszáma szeptemberre már elérte a 700 ezer főt. „Meg kell akadályozni Giolittit, hogy kormányra lépjen” − mondta Mussolini és meghirdette a „Róma felé menetelést” („Marcia su Roma”).[2]

Észak-Olaszországban a fasiszták szinte mindenütt elfoglalták a középületeket, néhol a laktanyákat is, és a hatóságok szinte sehol sem álltak ellen. „Tutte le caserne di Siena occupate dai fascisti. I grigioverdi fraternizzano con le Camicie Nere” („Siena minden laktanyáját elfoglalták a fasiszták. A szürkeruhások és a feketeingesek barátkoznak”).[3] Már nemcsak Mussolini, de barátai és vezértársai is úgy érezték, most kell lépni, különben erre soha többé nem lesz ilyen jó alkalom. Ismeretlen volt, hogy milyen álláspontot foglal el a hadsereg és a király. Mussolini a hadsereggel kapcsolatban csak arra törekedett, hogy elnyerje jóindulatú semlegességét. Október 4-én Milánóban tartott beszédében kijelentette: „Olaszország nemzet. Olaszország nem állam”.[4]

---

[1] ДОРОФЕЕВА С. М.: История Италии. Том. 3. Москва. Издательство „Наука”, 1971. стр. 358.

[2] Uo. стр. 362.

[3] NOLTE, Ernst; 2003. 334. old.

[4] Uo. 340. old.

Két út vezethet el az államhoz: az új választás, vagy az elavult és az új erők összeütközése. Megérett az elhatározás: meg kell szervezni a döntő akciót. Október 21-én az akció irányítását négytagú bizottság, ún. quadrumvirátus veszi kezébe: Italo Balbo, Michele Bianchi (1883–1930), Emilio de Bono (1866–1944) és Cesare Maria de Vecchi (1884–1959). Három mozgósítási központot alakítanak ki: Anconában, Orsében és Civitavecchiában. Ezután Mussolini a nápolyi nagygyűlésen bejelenti a tervezett államcsínyt. Közölte, hogy a felajánlott kormánypozíciók nem elégítik ki, „a fasiszták nem járnak a cselédlépcsőn".[1] Eközben azért megejtett egy találkozott Salandrával, akit megerősített tévhitében, a kormányalakításukat illetően. Megindultak a menetoszlopok a főváros felé: Északról a toscanaiak Marchese Perrone Compagni (1879–1950) és Ceccherini tábornok vezetésével, Keletről két hadoszlop Giusappe Bottai (1895–1959) és Ulisse Igliori (1895–1966) parancsnoksága alatt, a tartalékok pedig Foligno mellett állomásoztak, Zamboni tábornok irányításával. Negyvenezren sem voltak, nagyon rossz fegyverzettel, egy részüknek csak furkósbotja volt, nem volt egyetlen ágyújuk, és inkább hasonlítottak egy romantikus rablóbandára, mint hadseregre. Körülbelül 30–40 kilométerre Rómától mindegyik alakulat megállt. Nem volt élelmük, sem megfelelő felszerelésük, és a tartós esőben meggyötörve várták a támadási parancsot, amely azonban sohasem érkezett meg. A quadrumvirátus tagjai csakúgy, mint Mussolini, nagyon jól tudták, hogy a fasiszta csapatoknak nincs esélyük elfoglalni Rómát.[2]

1922. október 27-én este megérkezett a fasiszta felkelésről a hír, a Facta- kormány erre lemondott. De még ennek a rendkívül gyenge kormánynak is volt annyi érzéke az állam lényege iránt, hogy kihirdette az ostromállapotról szóló határozatot. A király, Viktor Emánuel beleegyezett a jogszabály aláírásához, ám másnapra hirtelen meggondolta magát. Máig is folynak a találgatások arról, hogy vajon mi idézte elő Viktor Emánuel (1869–1947) pártfurdalását. Talán a családjára gondolt, saját biztonságát féltette, vagy attól tartott, hogy a fasiszták unokafivérét, d'Aosta herceget kiáltják ki királynak (a hadsereg legmagasabb rangú tisztjei azt mondták neki, hogy 100 ezer fasiszta támad a 7000 fős római helyőrség ellen). Pontosan nem tudni,

[1] HAMILTON, Henry; 1999. 101. old.

[2] NOLTE, Ernst; 2003. 335. old.

de az ok már meg volt: nem szabad megengedni a vérontást, amely után az országot elborítja a polgárháború lángja.[1]

A király Salandrát kérte fel a kormányalakításra, valószínűleg egyáltalán nem jutott eszébe, hogy ezzel Mussolini kezébe adta az ország sorsát. Salandra, aki még mindig tévhitben volt, azonnal telefonált Mussolininak, hogy jöjjön Rómába és folytassák a tárgyalásokat. Mussolini azonban erre nemet mondott. 1922. október 18-án *Il Popolo d'Italia* című lapjában mindenki számára egyértelművé tette, hogy mit akar: „A kormánynak igenis fasisztának kell lennie!”.[2] Tehát világosan megmondta, nem lép be a Salandra-kormányba. Mussolini nem akart másodhegedűs lenni, vagy mindent vagy semmit. A kijelölt miniszterelnök, akinek vélt koalíciós partnere felmondott, nem tehetett mást, mint visszaadni megbízatását a királynak. Viktor Emánuel ilyen helyzetben kénytelen volt Mussoliniért üzenni.

A nap hőse és győztese azonban már kérette magát. Írásban kívánta a meghívást, és csak miután az a kezében volt, indult el október 29-én este Róma felé. Október 30-án délelőtt 10,50 órakor érkezett a Termini pályaudvarra. A király 11,15-kor fogadta a 39 éves feketeinges miniszterelnököt. Eközben az összegyülekezett fasiszták tétlenül toporogtak a mozgósítási csomópontokon. Október 30-án estefelé Mussolini már átnyújtotta a királynak a kormánylistát. Rajta kívül a kormányba három fasiszta, két néppárti, egy-egy demokrata, nacionalista, liberális, demokrata-szociális, és pártonkívüli, valamint két katonatiszt volt a tagja. Az új kormányfő nem akart honfitársaiban olyan benyomást kelteni, hogy a király megajándékozta a hatalommal. Ezért beleegyezett abba, hogy a fasiszta osztagok római bevonulása helyett, ünnepélyes felvonulást tartsanak. A kormány bukása után, október 31-én megindult a „Marcia su Roma”. Viktor Emánuel négy órán keresztül állt az erkélyen és figyelte a felvonulásukat. A párthimnusz hangjaira menetoszlopokban végigvonultak a város utcáin, miután olyan pusztítást hajtottak végre az örök városba, amilyet a barbárok betörése óta nem látott a világ. Október 31-én éjjel 50

[1]MÉSZÁROS Csaba. A fasiszta hatalomátvétel Olaszországban. In. http://vilaghaborus.lapok.hu/keret.cgi?/Olaszorszag1.htm

[2] ÁRKUS István. Akcióban a Fekete Internacionálé. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1979. 3–4. old.

különvonattal elhagyták Rómát. A parlament szavazat-többséggel átadta a hatalmat a fasisztáknak, amellyel véget ért a hatalomátvétel.[1]

Benito Mussolini, a szocialista kovács fia, a néptanító, hatalomra került, ami a fasizmus szárnybontását jelentette. A „római menetelésre", annak tervezett és eredeti formájára sohasem került sor, ehelyett annak valamilyen paródiája zajlott le akkor, amikor arra már semmi szükség nem volt. Így tulajdonképpen nem is történt semmilyen puccs. A fasizmus Olaszországban teljesen legálisan, a parlamenti módszereket betartva került hatalomra. A legtöbben Mussolinira elsősorban úgy néztek, mint egy a „nép javáért küzdő emberre". Voltak, akik a néptanítót látták benne, de senki sem a későbbi diktátort.

BIBLIOGRÁFIA

БЕЛЕУСОВ Л. С. Бенито Муссолини: политический портрет. In. Новая и новейшая история (ННИ). 1991. №5.

ДОРОФЕЕВА С. М.: История Италии. Том. 3. Москва. Издательство „Наука", 1971.

Фашистский строй в Италии. In. Хрестоматия по новейшой истории. Под редакцией: Б. І. Гафурова, Л. И. Зубока. Том. 1. Москва. Изд-во соц-экон. л-ры., 1960.

ÁRKUS István: Akcióban a Fekete Internacionálé. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1979.

HAMILTON, Henry: Mussolini élete. Budapest. Anno Kiadó, 1999.

HEARDER, Harry: Olaszország rövid története. Budapest. Maecenas Könyvkiadó, 1992.

KIS Aladár: Az olasz fasizmus története. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1970.

KIS Aladár: Olaszország története 1748–1968. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1975.

MÉSZÁROS Csaba: A fasiszta hatalomátvétel Olaszországban. In. http://vilaghaborus.lapok.hu/keret.cgi?/Olaszorszag1.htm

[1] Фашистский строй в Италии In. Хрестоматия по новейшой истории. Под редакцией: Б. І. Гафурова, Л. И. Зубока. Том. 1. Москва. Изд-во соц-экон. л-ры., 1960. стр. 386.

NOLTE, Ernst: A fasizmus korszaka. Budapest. Kairosz Kiadó, 2003.

ORMOS Mária: Mussolini. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1987.

PÓCZIK Szilveszter: Fasizmus-értelmezések. Budapest. Biadrukt Kiadó, 1994.

TÜRK Attila: Mi a fasizmus? Budapest. Anno Kiadó, 2007.

GRAMSCI, Antonio: Szocialisták és fasiszták (1921. június 21.). In. Dokumentumok a XX. század történetéhez. Összeáll. Gál Vilmos, Tar Attila Szilárd. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.

Szabó Ágnes

A REFORMÁCIÓ TERJESZTŐI MAGYARORSZÁGON

A reformáció terjedését több tényező határozta meg: ilyen volt például a katolikus egyház vezetőinek túlkapásai, a bűnbocsájtó cédulák árusítása, és ezáltal a középkorban élő népek elégedetlenkedései. Mindezek mit sem értek volna, ha nem akadnak olyan emberek, akik kiállnak hitük és meggyőződésük mellett a régi hit támogatóival szemben is. Ilyen személyek voltak a reformátorok, akiknek tevékenysége nemcsak a keresztény vallásban, de az egész európai kultúrában gyökeres változásokat eredményezett. Állandó jelleggel születnek olyan tudományos munkák, amelyek a reformációval, a Magyarországban ebben az időben végbemenő folyamatokkal foglalkoznak, és így egyre tisztább és pontosabb képet alkotnak az akkori eseményekről. A magyarországi reformáció története tehát egy olyan eseménysorozat, mely állandóan a figyelem központjában van és így mindig időszerű témaként szolgál.

Az elsők között kell megemlítenünk Luther Márton (1483 – 1546) genfi lelkészt, aki a reformáció egyik legkiemelkedőbb alakja. Az egyházat megreformáló 95 tételének kiszögezésével egy megállíthatatlan folyamat, a hitújítás elindítójának tekinthető. Neves képviselője még ezen irányzatnak Kálvin János (1509 – 1564) svájci reformátor, valamint Ulrich Zwingli (1484 – 1531) a református egyház egyik alapítója. Ők voltak azok a történelmi személyiségek, akik nagyon sokat áldoztak azért, hogy az ige tisztán hirdettessék. Mindent megtettek annak érdekében, hogy kiszűrjék az akkori egyházba az emberek által bevitt nem Isten szerinti dolgokat, s visszaállítsák az eredeti őskeresztyén egyházat.[1]

A reformáció magyarországi terjesztésének kezdetektől a legeredményesebb eszköze a prédikáció, igehirdetés volt. A vándorprédikátorok a nép nyelvén hirdették az igét, és járták a vidéket. Tanaik terjesztéséhez nagyban hozzájárult a XV. században feltalált könyvnyomtatás. A reformáció a humanizmustól örökölte az akkori legjelentősebb kommunikációs eszközt, a nyomdát. Az emberközpontú eszme, bár a hitújítás egyik elindítója volt, mégis alapvető különbséget lehet felfedezni a két gondolkodásmód között. A humanistákra nem volt

[1] VIRÁG Jenő: Dr. Luther Márton önmagáról. Budapest. Kiadó. Ordass Lajos Baráti Kör, 1988. 7. old.

annyira jellemző az a bátorság és elhivatottság, mint a hitükért harcoló reformátorokra. Bár ez a helytállás sokszor vezette máglyára, börtönbe, mártíromságba ezeket az embereket, de ez is része a reformátorok keresztyénségének. A kor megújítói egyszerre voltak lelkipásztorok, tudósok, misszionáriusok, tanítók, lelkigondozók és nyomdászok, éppen amire szükség volt. Ők voltak az elsődleges alanyai a hit terjesztésének, ám mégsem vágytak világi elismerésre, általában névtelenek maradtak.[1]

A könyvnyomtatásnak volt köszönhető, hogy az addig elvont és idegen nyelvű szentbeszéd helyett a nemzeti nyelvű igehirdetés addig nem tapasztalt módon, a mindennapi élet része lett. A XVI. század utolsó évtizedeire a protestáns vallásúak már a lakosság kb. 80 – 90 %-át tették ki. A reformáció terjedése Magyarországon, éppen a nemzeti nyelvű prédikáció és a magyar nyelvű könyvnyomtatásnak köszönhetően kötődött elég erőteljesen, bizonyos személyekhez. Ők már nem vándorprédikátorok, hanem külföldi egyetemeken tanult, tapasztalt igehirdetők, teológusok voltak.[2]

A mohácsi vész (1526) után a nép a többsége úgy vélekedett, hogy ez a csapás az egyház romlott erkölcsének tulajdonítható, Isten büntetése, ezért egyre többen fordultak a katolikus egyház vezetői ellen. Ez a közhangulat készítette elő a talajt a reformáció terjesztői számára. Olyan nagy magyar reformátorok, mint például Dévai Bíró Mátyás (1500 – 1545), Szegedi Kis István (1505 – 1572), Sztárai Mihály (? – 1575), méltó magyarországi képviselői voltak a nyugati hitújító mozgalmak legnagyobb tanítóinak. Közöttük is kiemelkedő volt Méliusz Juhász Péter (1532 – 1572), Debrecen püspöke. Sokkal többet tudunk róla, mint egész sor kortársáról s mégis sok rejtély övezi életét. Az első pontos adat róla, hogy egy Tolna megyei iskolában tanult, ahol a század legtudósabb magyar reformátora, Szegedi Kis István volt az ő mestere. Méliusz több nyelven beszélt: latinul, görögül, héberül, arabul, németül és törökül. 1558-tól Debrecenben küzd a reformáció élén, mint kimagasló alakja a többi prédikátornak és gyülekezetnek, és erőskezű püspöke a Tiszántúlnak. Ő állította meg a Szentháromság tagadók terjeszkedését, és szabta meg a kálvinista egyház útjának irányát.[3]

---

[1] FITZ József: A magyar nyomdászat története a reformáció korában. Budapest. Kossuth Kiadó, 1967. 15. old.

[2] KENDEFFY Gábor – F. ROMHÁNYI Beatrix: Szentírás, hagyomány, reformáció. Budapest. Gondolat Kiadó, 2009. 17. old.

[3] BOTTYÁN János: Hitünk hősei. Budapest. Kálvin János Kiadó, 1995. 23. old.

A haladást akarta szolgálni minden tudásával és erejével, mégis akadtak olyanok, akik becsmérelték. Pedig minél alaposabban vizsgálják műveit korunk tudósai, annál nyilvánvalóbb alkotásainak értéke és eredetisége. Több mint negyven könyvet írt, ezek közül sajnos, csak kevés maradt fenn az utókor számára. Ezek között megemlíthetjük az első magyar nyelvű református hitvallást, első magyar nyelvű református énekeskönyvet, a XVI. század legeredetibb bibliafordítását, vezetésével készült el a református egyház első alkotmánya, és ő írta az első gyógyszerkönyvet is. A babonás népi gyógymódok leküzdésére írta Herbáriumát, melyben korszerű orvoslási módokat ajánlott. A többi könyve református szellemű. A „Debrecen – Egervölgyi hitvallás" felmutatásával, az egri katonaság Méliusz segítségével igazolta keresztyén hitüket a király előtt, s így menekültek meg a máglyahaláltól. [1]

A zsinatok között messze kiemelkedik az 1567-es debreceni alkotmányozó zsinat, amely lényegében a magyarországi református egyház megszervezője volt. Ez a zsinat fogadta el a Második Helvét Hitvallást, és ez a megbeszélés volt betetőzése annak a küzdelemnek, amelyet Méliusz vívott a Szentháromság tagadóival. Igehirdetéseinek színhelye a Szent András templom volt. Minden tudása és nagy műveltsége mellett tudott egyszerű nyelven, kedvesen beszélni gyülekezetéhez. Szavai mögött mindig a nép szeretete állt. Ő, aki egész életében harcolt, utolsó teológiai művét a békéről írta. Rövid életének értelmét Isten akarata megvalósításának szánta, itt a földön. Még csak negyvenkét éves volt, mikor hazatért Urához, a XVI. század egyik legnagyobb reformátora 1572 -ben hunyt el.[2]

A kor másik kiemelkedő alakja Dévai Bíró Mátyás. Ifjúságáról alig maradtak fenn adatok. A mohácsi vész előtti években a krakkói egyetemen tanult. Magyarországon egy ideig ferencrendi szerzetes, és Boldogkő várában udvari lelkész volt, de 1529-ben már a wittenbergi egyetemen Luthertől és Melanchthontól (1497 – 1560) tanult, mint az egyik legelső magyar származású diák. 1531 tavaszán már az ország fővárosában, Budán, bátor reformáló munkában tevékenykedik és még ugyanebben az évben az ország másik nagy városában, Kassán folytatja az ottani magyar polgárok közt az igehirdetést. Még Budán kiadja 52

[1] RÉVÉSZ Imre: „Akikre nem volt méltó a világ". Kolozsvár. Minerva Kiadó, 1921. 20. old

[2] MAKKAI László: A keresztyén egyház története a XVII. század végéig Magyarországon. Budapest. Gondolat Kiadó, 1972. 107. old.

reformátori tételét „Rudimenta salutis" (Elemi igazságok az üdvösség dolgában) címmel. Dévai a régi vallásban az egyik legfontosabb hibát a „szentek" csontjainak, képmásuknak, nevüknek a tiszteletében és segítségül hívásában látta. Szembefordult ezzel az akadállyal, amelyet már dolgozatának a címével is jelzett: „A szentek aluvásáról".[1]

Kassai reformátori működésének hullámai nagyon hamar eljutottak a terület egyházi fölöttese, az egri püspök fülébe. Ugyanezen év november 6-án Dévai már fogoly volt. A püspök a Liptó vármegyei Likava várbörtönében, majd Pozsonyban őriztette, végül Bécsben Faber püspök kezébe adta. A vértanúságtól csak kassai hívei mentették meg prédikátorukat, 1533 nyarán megszöktették börtönéből. Újra Budán kezdte el az evangélium hirdetését. Ismét börtönbe került, fogságából 1535 elején szabadult ki. Két művét egy Szegedi Gergely nevű ferencrendi barát megtámadta, Dévai tehát tollat ragadt és válaszokat szerkesztett. Csak akkor hagyta abba, amikor a szeme súlyosan megbetegedett. Németországban keresett orvost, és 1538-ig maradt külföldön. Bázelben latin nyelvű műve jelent meg. 1538-ban tért újra haza és Németújváron, majd az ország másik végén, Perényi Péter (1502 – 1548) zempléni uradalmaiban tevékenykedett. Perényi határozatlan és Dévai következetes hittani magatartása miatt azonban a kettőjük közötti jó viszony megromlott, és Dévai 1541-ben már új állást keresett, és a szikszói iskolát igazgatta egy évig. Innen újra az egri püspök miatt kellett távoznia. 1541-ben ismét Wittenbergben járt, ezután Kelet-Magyarországra tért haza.[2]

A Szatmár vármegyei Erdődön 1545-ben sor került a magyar reformáció első hitvallás-készítő zsinatára, amely tükrözte Dévai ezen a téren végzett munkáját. Élete végén sokan vádolták azzal, hogy a középutat választotta Luther és Zwingli tanai között. Bár a vádaskodás nem volt alaptalan, mégsem jelenti azt, hogy hűtlen lett volna Luther tanításaihoz. Az úrvacsorával kapcsolatos kérdés nagy ellentétet szított a reformátorok között. A helyzet enyhítésére Melanchton 1540-ben újrafogalmazta az Ágostai Hitvallás Úrvacsorai cikkét, hogy közös nevezőt találjon, amit a lutheri és helvét irányú reformáció is elfogad.[3]

---

[1] RÉVÉSZ Imre, 1921. 25. old.

[2] RÉVÉSZ Imre: A magyar református egyház története. Sárospatak. Minerva Kiadó, 1995. 23. old.

[3] LUTHER Márton: Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske. Felsőörs. Aeternitas Kiadó, 2005. 32. old.

Dévai úrvacsoratani nyilatkozatai Lutherét sem ítélték el. A maga kerek egésszé öntött teológiájában sokkal jobban érvényesítette Luther alapvető reformátori tanítását a kegyelemből hit által való megigazulásról, és az ige által a lélekben munkálkodó Szentlélek Istenről, mintsem úrvacsorai vonatkozásban is ennek az alapgondolatnak a következményeit vonta volna le. Dévai Bíró Mátyást teológiájának ez a tiszta evangéliumi következetessége, de amellett belső áttekinthetősége teszi ma is időszerűvé. Egész reformátori tanítását néhány egyszerű és mégis átfogó szemlélet köré helyezte. Kortársait elsősorban az a hitvalló bátorság ragadta meg, amelyért a későbbi nemzedékek „magyar Luthernek" emlegették.[1]

A XVI. századi irodalom és reformáció másik kiemelkedő alakja Sztárai Mihály (? – 1575) volt. A legkiválóbb egyházi iskolákba járt. Tanulmányait Sárospatakon kezdte és az itáliai Padovában végezte, ahol magiszteri fokozatot szerzett. A ferencesrendi szerzetesek közé is beállt. 1524-ben Perényi Péter udvari papja lett Sárospatakon, akivel együtt a mohácsi csatában is részt vett, de megmenekült. Gyűléseken és hitvitákon harcolt a régi egyház papjai ellen. A reformáció fogalma alatt elsősorban a lelkészek kicserélését értette, és nem is kímélte a régi tanok képviselőit. Baranyában és Szlavóniában 120 protestáns egyházat alapított. A nép támogatását elsősorban az énekeivel nyerte el, amelyeket maga szerzett, dallamosított és tanított meg a falvak népével. Híresek voltak humoros színezetű, az egyház romlottságára utaló hitvitázó drámái is, amelyeket tanítványai adtak elő.[2]

A drávaszögi Laskón, majd Tolnán működött 1544 tavaszától, ahol esperesi tisztet töltött be. A lutheránus és a helvét irányzat közötti feszültség az ő életére is kihatott. Hitvallása nagyban egyezett a Dévaiéval, és konzervatív jellegű volt. Valószínűleg 1551-ben látogatott el a Tiszántúlra, ismeretlen okokból. Gyulán és Sárospatakon tevékenykedett. 1553-ban tolnai pap lett, majd 1554-ben Szegedi Kis Istvánnak volt kénytelen átengedni a baranyai püspökséget; ő pedig a Tolna megyében működő egyházközségek kormányzását folytatta, majd 1558-ban visszament lelkésznek Laskóra. Néhány évvel később Pápán lett lelkész, ahonnan 1574 tavaszán Sopronba ajánlkozott magyar evangélikus prédikátornak, de ezt az állást nem nyerte el. Ebben az évben Pápáról eltávozott, hogy hová, arról nincsenek feljegyzések. Csak

[1] BUCSAI Mihály: A protestantizmus története Magyarországon. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1985. 40. old.
[2] BOTTYÁN János, 1995. 33. old.

annyi ismert még az életéből, hogy 1579-ban elüldözték hivatalából. Luther példáját követve, kilépett a ferences rendi szerzetesek közül. Ő is megnősült, Bánóczi István özvegyét vette feleségül. [1]

A kibontakozó magyarországi reformáció terjesztésébe bekapcsolódó szegediek közül sokan eredetileg a katolikus egyház szolgálatára készültek, és alapműveltségüket is ott szerezték. Így például a ferences rendi Szegedi Kis István, aki később a magyar reformáció egyik legnagyobb alakja lett. Kortársai közül az ő életéből maradt fenn a legtöbb adat, az utókor számára, amely elsősorban tanítványának, Skaricza Mátének (1544 – 1591) köszönhető. Polgárcsalád gyermekeként, 1505-ben született. Tanulmányai befejezése után külföldre utazott, 1535-ben a bécsi, 1537-ben a krakkói egyetemen tanult, és 1540-től már tanított. 1542-ben hazatért és egy ideig Gyula és Lippa környékén oktatott, azért, hogy elég pénzt gyűjtsön össze régi álma, egy wittenbergi tanulmányút megvalósításához. 1543-ban jutott el a német városba, ahol ekkor folytatta tanulmányit Abádi Benedek és Heltai Gáspár (1510 – 1574) is. Szegedi Kis István körülbelül két évet töltött Wittenbergben, ahol tudori fokozatot szerzett.[2]

Reformátori pályáját Csanádon kezdte el. A templomban és az iskolában is hirdette az új tanokat. Híre gyorsan terjedt, az egyházi hatóságok hamarosan üldözni kezdték. Különösen Fráter György (1482 – 1551) esztergomi érsek és bíboros, nem szívlelte. Szegedit végül elüldözték Csanádról, sőt legnagyobb bánatára, 200 könyvétől, az akkori viszonyok között értékben is nagyon számottevő, magánkönyvtárától is megfosztották. Végül Gyulára hívták, az ottani iskola vezetését bízták rá. Itt könnyebben élhetett, de csak egy évig maradt. 1546-ban Ceglédre került, s itt nősült meg 1548-ban. Ezután Makón, majd 1548-tól három évig Temesváron működött, de innen is menekülnie kellett prédikátortársaival együtt. Egy ideig rejtőzködött, majd Mezőtúron talált otthont, de innen hamar továbbállt. A tolnai iskola vezetését veszi át, majd 1554-ben Laskó lelkipásztora lett, rövid idő múlva Baranya vármegye gyülekezetei a püspöküknek választották.[3]

A magyar végvárak parancsnokainak a kérésére 1558-ban Kálmáncsán szolgált. Itt kezdődött életének harmadik, megpróbáltatásokkal teljes időszaka. Különösen nagy gondja támadt

[1] RÉVÉSZ Imre, 1921. 37. old.
[2] BOTTYÁN János, 1995. 41. old.
[3] RÉVÉSZ Imre, 1995. 44. old.

egyik 1561. évi prédikációjából, amikor a személynevek pogány eredetéről beszélt. Az Orsolya nevet elemezte, amelynek latin változata az „Ursula", nőstény kismedvét jelent. Ezzel egy nagy ellenséget szerzett magának egy Furia Albert nevű tőzsér Orsolya nevű felesége személyében. Azt hitte, hogy ezzel a magyarázattal őt akarja megszégyeníteni a termete miatt. A férjével együtt bevádolta Szegedit a török várúrnál, hogy a magyar végvárakba nem prédikálni jár, hanem kémkedni az oszmán csapatok ellen. Szegedit a szószékről hurcolták el előbb Kaposvárra, majd Pécsre. Súlyos ütlegelések nyomával és bilinccsel a lábán, prédikálhatott a város lakosai között. Emiatt sokan felemelték szavukat az ártatlanul szenvedő ember mellett, de mindhiába. Akadt olyan közbenjárója, aki maga is csaknem börtönbe került emiatt. Végül az egyik hallgatója lett szabadítója: Mező Ferencné, született Baranyi Ilona, egy gazdag tőzsér felesége. Halálos ágyán, utolsó kívánságaként azt kérte férjétől, hogy szabadítsa ki a prédikátort. Mező Ferenc felügyelete alatt kerülhetett ki a fogságból, hogy összegyűjtse az 1200 forint összegű váltságdíjat, amely akkor két kg aranynak felelt meg.[1]

Szegedi Kis István fogságából országos ügy lett, 800 forint gyűlt össze közadakozásból, a hiányzó 400-at pedig Mező Ferenc pótolta. A másfél évi raboskodás után Ráckevén vállalt lelkészi hivatást. Kéziratait nem tartotta elég alaposnak arra, hogy kinyomtassák, tudásánál csak szerénysége volt nagyobb. Munkái mégsem maradtak kéziratban, hála tanítványának Skaricza Máténak és Szegedi, István nevű fiának. Legnagyszerűbb műve a „Theologiae sincerae loci communes de Deo et homine", amelyben egymás mellé állítja a Biblia, illetve a katolikus és a különböző protestáns felekezetek felfogását minden fontosabb hit- és erkölcstani kérdésben. Másik nagy műve a római pápák erkölcstelenségét mutatja be, ez a: „Speculum romanorum pontificum", melyet 1584-ben adtak ki Bázelben. Írásaiban egyszerűségre, áttekinthetőségre törekedett. Még a legnehezebb dogmatikai kérdésekben is igyekezett világosan fogalmazni, és minden mellébeszélés nélkül kifejteni álláspontját.[2]

A Csallóköz-mátyásföldi eredetű Huszár Gál (1512-1575) a reformáció első nemzedékének képviselője, a római katolikus egyház presbiteréből vált református prédikátorrá. Származásáról, születésének

[1] RÉVÉSZ Imre, 1921. 39. old.

[2] FITZ József: A reformáció korának könyvművészete Magyarországon (XVI. század). Budapest. Gondolat Kiadó, 1987. 45. old.

időpontjáról, iskoláiról nincsenek pontos adataink. Feltehetően 1512-ben született és minden bizonnyal a krakkói egyetemen tanult. Anyanyelvén kívül tudott görögül, latinul, héberül és németül. Tanulmányai során zenei műveltséget is szerzett, amelyet később kottákkal illusztrált énekeskönyveiben hasznosított. Reformátorként már pályája elején menekülnie kellett, és Magyaróvárra költözött. Iskolát nyitott, és sok nehéz helyzetben élő gyereket ingyen tanított. Sőt hitbeli nevelésben is részesítette őket, egészen papi ismeretei átadásáig, hogy később ezek a gyerekek a környező falvak gyülekezeteiben tudjanak majd szolgálni.[1]

Huszár Gált a kassai lelkészi állásba 1560. március 20-án iktatták be. Ezt megelőzően a város meghívását elfogadva a lelkészi szolgálat mellett nyomdászi tevékenységét is fölajánlotta leendő gyülekezetének. Ezért az általa még Magyaróváron kinyomtatott Bullinger mű négy példányát elküldte számukra, és ígéretet tett több hasonló írás megjelentetésére. Kassai működését igazolja az évszázadokig ismeretlen, egy példányban fönnmaradt énekeskönyve. [2]

A Magyaróváron megkezdett énekeskönyvének nyomtatását Kassán tovább folytatta. A mű nyomdai munkálatainak befejezését megakadályozta az I. Ferdinánd 1503 – 1564) király parancsára foganatosított letartóztatása 1560. október első napjaiban. Kassa polgársága és magyar katonasága mindent megtett lelkésze kiszabadításáért. A karácsonyi ünnepeket kihasználó, jól szervezett szöktetési akció, amelyet nagy valószínűséggel Bornemisza Péter (1535 – 1584) szervezett, szerencsésen végződött. Huszár Gál nem került Verancsics Antal (1504 – 1573) egri érsek fogságába. Eredményes kiszabadításán kívül a családját, a nyomdáját és félbe maradt énekeskönyvét is sikerült Debrecenbe menekíteni. Az utóbbi itteni kiadása mellett, itt jelenhetett meg Méliusz Juhász Péternek az Arany Tamás Tévelygései ellen írt munkája. A pártfogást és oltalmat nyert Huszár, mindezekért cserébe a nyomdájának szolgálatát ajánlotta fel Debrecen református püspökének, Méliusznak. A Huszár a cívis városban meghonosított nyomdászat lehetőséget biztosított Méliusz Juhász Péternek, hogy református programját rövid időn belül, minél

[1] BOTTYÁN János, 1995. 57. old.
[2] BÍRÓ – BUCSAY – TÓTH – VARGA: A magyar református egyház története. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1949. 17. old.

szélesebb körben terjeszthesse, ezáltal kálvini irányú egyházát kiépíthesse és megszilárdíthassa.[1]

Huszár Gál 1562-ben Komáromba utazott, de innen is menekülnie kellett a király elfogatási parancsát végrehajtó katonák elől. Ezután Nagyszombatból vannak róla adatok, ahol a veszély és ellenségei ellenére, bátran reformál, de nem sokáig, mert 1565-ben innen is királyi parancs űzi el. 1568-tól Komjátiban működik.[2]

Bornemisza Péter, 1572 januárjában Julius Salm és felesége, Thurzó Erzsébet pártfogásával lett semptei lelkipásztor. Bornemissza Péterrel itt gyakran találkoztak és régóta tervezett nyomdaállítási szándékuk időszerű lett. Ám a Huszár által Debrecenből elhozott betűtípusok csak kisebb terjedelmű művek megjelentetését tették lehetővé. Az 1569-től tervezett, és ehhez a nagyszombati tanácstól anyagi támogatást igénylő, illetve a pozsonyi országgyűlésen előfizetőket toborzó Bornemisza Péter hatalmas, többkötetes prédikációinak megjelentetéséhez azonban nem volt elegendő. A betűkészletet bővíteni kellett. A fiatalabb és mozgékonyabb Bornemisza, a pártfogóktól összegyűjtött pénzen Bécsben új betűsorozatokat és díszeket vásárolt. Ez alatt, 1573 elején Huszár Komjátiban hozzákezdett a Debrecenből magával hozott kicsiny készlettel Bornemisza postillái első kötetének a kinyomtatásához, amelyet az új betűgyűjteménnyel Bornemisza októberben fejezett be Semptén. A két barát ezt követően, 1573 közepén elosztotta a tulajdonukban lévő betűtípusokat és díszeket. Majd mindkettőjüknek már olyan megfelelő tipográfiai fölszerelésük volt, amellyel megvalósíthatták a saját könyvkiadói terveiket. Ennek eredményeként Huszár Gál, mint nyomdász 1574-ben, már önállóan jelentethette meg az addigi leggazdagabban díszített és legnagyobb terjedelmű munkáját, „A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretek és imádságok" című evangélikus ének- és imádságos könyvét (az ún. komjáti énekeskönyvet).[3]

Huszár Gált 1575-ben Pápa városa hívta meg lelkipásztorának. Hamarosan október 23-án a nagy pestis járvány áldozataként itt halt meg. Hitvallása összetett. Szertartási téren nem lépett fel a lutheri konzervatív álláspontjával szemben, de nem ismételte a helvét irány jellegzetes kifejezéseit sem. A tanulásra mindig készen állt, az új tanok felvételére fogékony teológus volt. Arra törekedett, hogy megtartsa az

[1] FITZ József, 1967. 41. old.
[2] BOTTYÁN János, 1995. 59. old.
[3] FITZ József, 1987. 49. old.

egységet. A legjobban attól tartott, hogy szakadás következik be a Krisztus egyházában.[1]

Végül elmondhatjuk: hogy a valóban sikeres prédikátorok és tudós reformátorok teljesítménye mögött támogatóként ott voltak a buzgó és szolgálatkész főurak, a patrónusok. A városokban a magisztrátusok védelmezték a protestánsokat, a főúri pártfogók pedig a saját birtokaikon helyezték biztonságba udvari papjaikat, a vándorprédikátorok a börtönből való szabadulásuk után nyertek nyugalmat egy-egy protestáns birtokon. A reformátorok munkásságát nagyban megkönnyítette a nyomdászat megjelenése, így nemcsak az igehirdetéseken keresztül tudták terjeszteni tanaikat, hanem könyvekben és röpiratokon is. Bár a hitszónokoknak sok megpróbáltatáson és üldöztetésen kellett átesniük, a katolikus hitet védők miatt gyakran kerültek fogságba, mégsem tört meg lelkesedésük és erejük. A nagy reformátorok kitartása és elhivatottsága nélkül nem terjedhetett volna ilyen ütemben és méretben a katolikus egyházat megtisztítani és eredeti állapotába visszaállítani kívánó irányzat.

BIBLIOGRÁFIA

BÍRÓ – BUCSAY – TÓTH – VARGA: A magyar református egyház története. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1949.

BOTTYÁN János: Hitünk hősei. Budapest. Kálvin János Kiadó, 1995.

BUCSAI Mihály: A protestantizmus története Magyarországon. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1985.

FITZ József: A magyar nyomdászat története a reformáció korában. Budapest. Kossuth Kiadó, 1967.

FITZ József: A reformáció korának könyvművészete Magyarországon (XVI. század). Budapest. Gondolat Kiadó, 1987.

KENDEFFY Gábor - F. Romhányi Beatrix: Szentírás, hagyomány, reformáció. Budapest. Gondolat Kiadó, 2009.

LUTHER Márton: Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske. Felsőörs. Aeternitas Kiadó, 2005.

[1] PÉTER Katalin: Kényszer vagy választás? Budapest. Akadémiai Kiadó, 2004. 41. old.

MAKKAI László: A keresztyén egyház története a XVII. század végéig Magyarországon. Budapest. Gondolat Kiadó, 1972.

PÉTER Katalin: Kényszer vagy választás? Budapest. Akadémiai Kiadó, 2004.

RÉVÉSZ Imre: „Akikre nem volt méltó a világ”. Kolozsvár. Minerva Kiadó, 1921.

RÉVÉSZ Imre: A magyar református egyház története. Sárospatak. Minerva Kiadó, 1995.

VIRÁG Jenő: Dr. Luther Márton önmagáról. Budapest. Kiadja: Ordass Lajos Baráti Kör, 1988.

Szabó Sándor

MAGYARORSZÁG NATO – CSATLAKOZÁSÁNAK FOLYAMATA

A változások, amelyek a közép-és kelet-európai országokban az 1980-1990-es évek fordulóján mentek végbe – a Szovjetunió összeomlása, és vele együtt az olyan szervezetek, mint például ATS és a CEA felbomlása – jelentős változásokat hoztak a térség külpolitikai irányvonalában: különösen felgyorsították ezen államoknak, az Észak - atlanti Szerződés Szervezetéhez a NATO - hoz történő csatlakozási törekvéseit.

Közép-Európában való elhelyezkedése következtében, Magyarország mindig Kelet és Nyugat szembenállásának kereszttüzében állt. A kommunista rendszer fokozatos szétesése és a szovjet csapatok az ország területéről való kivonulása után, 1989–1991 között, felmerült Magyarország esetleges semleges státuszának kérdése. Azonban a délkelet-európai viszonyok rosszabbodása arra késztette a budapesti kormányzatot, hogy egy a NATO-csatlakozásra irányuló magatartást vegyen fel.[1]

A tagságra való tekintettel különböző lépéseket tettek meg. 1990-ben az akkori NATO-főtitkár, Manfréd Vorner, a szervezet 1990. évi londoni csúcstalálkozóján[2] kijelentette: „Mi úgy nézünk a Szovjetunióra és Kelet-Európára, mint potenciális partnerekre és potenciális barátokra. Ez egyfajta jelzésként szolgált a régió országainak, hogy erősítsék külpolitikájuk euro-atlanti irányultságát, keressenek új együttműködési formákat a fent említett struktúrákba való integráció érdekében”. [3]

Rómában, a NATO-tagországok 1990. novemberi ülésén létrehozták az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot. Ez lehetőséget nyújtott arra, hogy a közép- és kelet-európai országok közelebbről ismerkedhessenek meg a NATO működésével és szervezettel közösen vitassák meg a regionális biztonság és együttműködés kérdéseit Európában. Ezen az

1 VALKI László: A NATO-tagság.,Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány. Budapest. 2001.- 420. old.

2 DEMETER György. A változó NATO dokumentumok 1989-1994. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet (SVKI). Budapest – Brüsszel. 1994. 103. old.

3 VALKI László: A NATO. Corvina Kiadó. Budapest, 1999.-22. old.

ülésen kapott meghívást Lengyelország, Magyarország és Csehország a NATO-tagországok soraiba.[1]

Magyarország 1991 óta szorosan együttműködött a NATO-val, többek között a magyar szakemberek részt vettek a szervezet minden alapbizottsági munkájában. Ez év február 8-án a magyar külügyminiszter, Jeszenszky Géza aláírta a Partnerség a Békéért (PfP) nevű megállapodást, amely a közép- és kelet-európai országok és a NATO együttműködésének fő irányvonalait határozta meg.[2]

A hidegháború befejezése után, az 1991. januárjában tartott brüsszeli találkozón a NATO vezetői bejelentették, hogy hajlandóak mindent megtenni a NATO bővülésének érdekében. Magyarország továbbra is folytatta a NATO-val való együttműködését. Az Euroatlanti Nagytanács soros üléseit 1995-ben Budapesten rendezték, a Bakonyban pedig 16 tagország részvételével Cooperative light-95 elnevezéssel vezetési gyakrolatra került sor, továbbá jóváhagyták Magyarország részvételét az IFOR békenenttaró tevékenységében. A magyar IFOR-alakulat (416 fő) 1996-ban a NATO- parancsnokság hatásköre alá helyezték, Szolnok környékén pedig légigyakorlatokat vezettek Cooperative light-96 néven .[3]

A Balkánon kialakult konfliktushelyzet miatt a NATO békefenntartó műveletekbe kezdett a térségben. Magyarország a szervezet légiereje számára légifolyosót biztosított. A NATO, AWACS típusú repülőgépei járőröztek a Bosznia-Hercegovina légterében érvényes repülési tilalom betartása érdekében, emellett hátországi teendőket is elláttak.[4]

A NATO- és a ZES- tagországok külügyminisztereinek 1996. június 3-án Berlinben tartott ülésén közös katonai csapatok létrehozásáról született döntés (CJTF), és megkezdték ezek felállítását. A szervezettel való együttműködés Magyarország számára kedvező fordulatot hozott. A NATO már 1997. elején döntést hozott Magyarország, Csehország és Lengyelország csatlakozási felkéréséről. A határozatot a felkért országok előnyös földrajzi fekvése ösztönözte, hiszen azok Európa közepén helyezkednek el. Csatlakozásuk kitűnő lehetőséget kínált a NATO számára kelet-európai befolyásának erősítésére, és a térségben történő békefenntartásra.

---

1 Uo. 193. old.

2 VALKI, 2001. 353. old.

3 DEMETER György. NATO Kézikönyv- 50. Jubileumi kiadás. SVKT. Budapest. 1999. 134. old

4 www.nato.int/acad/fellow/96-98/cottey.pdf

Az 1997. július 8–9. között rendezett madridi csúcstalálkozó egyik fő kérdése, amely egyébként már 1996. decembere óta napirenden szerepelt, a észak- atlanti szervezet közép- és kelet-Európai országokkal történő bővítése volt. 1997. decemberében a NATO-parancsnokság brüsszeli hadiszállásán 16 tagország, valamint a csatlakozó országok külügyminiszterei aláírták az erről szóló jegyzőkönyvet[1].

Magyarországon a csatlakozás előtti politikai helyzet, népszavazás levezetésére kényszerítette a kormányt, amelyen az állampolgároknak a „Támogatja Ön a NATO- csatlakozást?" kérdésre kellett válaszolnia. A szavazás végeredménye szerint 85,3% (3,3 millió fő) egyetértett a csatlakozással.[2] 1998. február 9-én az Országgyűlés képviselőinek 96%-a szavazott a NATO- csatlakozásról szóló törvény elfogadásáról, amit a következő napon az elnök már alá is írt.

Később 1999. március 12-én Martonyi János magyar külügyminisztere cseh és lengyel társaival együtt Independence-ben (Missouri állam, USA) benyújtotta Magyarország csatlakozási okmányát, így az hivatalosan is tagja lett a szövetségnek. Két héttel ezután a NATO ötven éves fennállása óta először, fegyveres támadást indított egy független állam, Jugoszlávia ellen.

A észak-atlanti szervezet hadjáratának előestéjén a belgrádi külügyminisztériumba hívatták Jugoszláviával határos öt állam (köztük Magyarország) nagykövetét. A követeket figyelmeztették, hogy amennyiben országaik támogatják a NATO hadműveleteit, megromlik a Jugoszláviával való kedvező kapcsolatuk, sőt biztonságuk is. Magyarország esetében, a szerb határhoz viszonylag közel működik a Paksi Atomerőmű, amely az esetleges támadások következtében veszélybe kerülhet. Szerbia északi területein jelentős számú magyar kisebbség él, amely a háború idején mozgósítható, emiatt testvérháború keletkezhet.[3]

Magyarország és Jugoszlávia államhatárán 1999. áprilisában feszült helyzet alakult ki, mert a budapesti kormányzat nem akarta átengedni az

---

[1] GAZDAG Ferenc: NATO dokumentumok 1994-1999. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet (SVKI) Kiadása. Budapest 1999. 590. old.

[2]VALKI, 1999. 163 old.

[3] GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos: A 20. század története. Pannónia kiadó. Budapest, 2000. 530. old.

orosz segélyküldeményt Jugoszlávia részére. A kérdés vajon miért? A válasz, ekkoriban történt a NATO szárazföldi csapatai támadásának az előkészítése Jugoszlávia ellen, Magyarországon keresztül.[1] Ennek a legapróbb részletekig kidolgozott terve, amely például tartalmazta a nyugati katonai szövetség páncélos oszlopainak magyar utakon való közlekedésének a vázlatait is, már április közepén a 36 éves miniszterelnök, Orbán Viktor asztalára került. Ezt megelőzően, március 30-án, azaz egy héttel Jugoszlávia bombázásának a megkezdését követően az USA egykori külügyminisztere, Henry Kissinger az amerikai *Newsweek* c. lapnak azt nyilatkozta: a NATO-nak fontolóra kellene vennie a szárazföldi csapatok bevetését Jugoszláviában.[2] Öt nap múlva, április 4-én a *Sunday Times* azt írta, hogy a Pentagon és Nagy-Britannia Védelmi Minisztériuma egy 60 ezer fős hadtest Jugoszláviába való átirányítását mérlegeli. Egy hét múlva, április 14-én, a *The Washington Post* rámutatott arra, hogy a katonai szakértők szerint egy jugoszláviai szárazföldi NATO- betörés számára földrajzilag a legkedvezőbb Magyarország területe.[3] Néhány nap múlva, a magyar államvezetés engedélyezte a NATO- csapatok átvonulását.

Nem volt kétséges, ha az észak-atlanti szervezet hadművelet magyar térségről indul, Jugoszlávia nem csak a NATO-val, hanem Magyarországgal is hadiállapotba kerül, amit a belgrádi kormányzat egyértelművétett. Egyes források szerint, a támadás magyar szomszédságból való megkezdését a brit katonai vezetés szorgalmazta. A magyarországi közvéleményt Margaret Thatcher volt kormányfő igyekezett meggyőzni a terv helyességéről. A magyar miniszterelnökhöz intézett levelében a *Vas Lady* azt kérte, hogy támogassa a NATO tervét. Thatcher azzal érvelt, hogy a Jugoszlávia elleni támadás sokkal hatékonyabb lesz, ha a szerb hadsereget egyszerre mindkét oldalról ütések érnék.[4]

Csaknem egy hónappal Jugoszlávia bombázásának megkezdése után, 1999. április közepére, világossá vált, hogy a NATO légi úton végrehajtott villámháborús elképzelései megbuktak. Április 14-től a

---

1 GÁL Vilmos – TAR Attila Szilárd. NATO-bővítés amerikai nézőpontból. In:Dokumentumok a 20.sz. történetéhez. 376 – 381. old.

2 www.newsweek.com/1999/03/28/albright-s-old-world-ways.html#

3 www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/13/AR2010121305684.html

4 VALKI, 1999. 170. old.

nyugati sajtó több címlapján megjelent az a hír, miszerint az észak-atlanti szervezet Magyarország területéről készül szárazföldi támadást indítani Jugoszlávia ellen. Ismertté vált, hogy ennek során 200 ezer katonát, tisztet és több száz páncélozott járművet terveznek bevetni, ám az új tagok – Magyarország, Csehország, Lengyelország – részvétele nélkül.[1] Kiderült az is, hogy Brüsszelben és Washingtonban kidolgoztak egy ún. védelmi tervet az előbbi három új NATO-tag megóvására arra az esetre, ha hirtelen megromlanának az észak-atlanti szervezet és Oroszország közötti kapcsolatok. Ezért a szárazföldi hadműveletek megkezdése után, a terv szerint minden országban 40 000 katonát és 460 harckocsit helyeznek el. Nem nehéz megjósolni, hogy milyen mértékben kiéleződtek volna a nemzetközi viszonyok, ha ezek az elképzelések megvalósulnak.[2]

Feltehetően, idővel ismertté válnak azok az okok, amelyek megakadályozták, hogy a NATO bevesse a „Script X" - tervet. Úgy véljük, hogy NATO katonai gépezetét a jugoszláv területen várható súlyos veszteségek, illetve Moszkva határozott szerb-barát magatartása állíthatta meg. Köztudott, hogy a magyar miniszterelnök, Orbán Viktor ellenezte egy Magyarországról indított szárazföldi katonai betörést. Nyomós érveként szolgált a Paksi Atomerőmű, amely a szerb határ viszonylagos közelében könnyű célpontot kínált volna a jugoszláv légierő számára. Az események után vált világosan érthetővé, hogy a NATO vezetése miért szorgalmazta az új közép-európai tagok, különösen Magyarország felvételét, amely határos Jugoszláviával.[3]

Az előbbiek következtében Magyarország a szervezet tagállamaként, ha kívülállóként is, de részt vett a koszovói hadműveletekben. Hozzájárult ugyanis ahhoz, hogy a NATO használja a magyar repülőtereket, illetve légteret Jugoszlávia 78 napos bombázása során. A beavatkozás kapcsán a közvélemény megoszlott, azonban a kormány és az Országgyűlés teljes mértékben támogatta a szövetség vállalkozását.[4]

---

1 FIILÖP Mihály – SÍPOS Péter: Magyar külpolitika a 20. században. Aula Kiadó. Budapest, 1998. 354. old.

[2] GAZDAG, 1999. 590. old.

[3] ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest. 2005. 668. old.

[4]DEMETER, 1999. 151. old.

Magyarország kívülmaradását azzal lehet magyarázni, hogy egy olyan 50 éve fennálló szövetséghez csatlakozott, amely még nem vett részt semmilyen katonai csapásban. Másrészt világos volt, hogy Magyarország nem fog tevékenyen részt venni a hadműveletekben, hiszen közös határai voltak/vannak Jugoszláviával, továbbá a Vajdaságban kb. 350 ezer magyar élt. A kormány álláspontja a koszovói kérdésben az volt, hogy bár a támadás nem szolgálta közvetlenül a magyar nemzeti érdekeket, a szövetség tagjaként mégis támogatni kellett azokat az elveket, amelyek hadba vitték a NATO-t. Orbán Viktor miniszterelnök azt is kijelentette, hogy a térség nyugalmának az elérése, amely a NATO képviselői szerint a hadművelet fő célja, javítani fogja a Vajdaság helyzetét is. A kormányzathoz közel álló két napilap, a *Napi Magyarország*[1], és a *Magyar Nemzet* számos cikket jelentetett meg, amelyek támogatták és magyarázták a kormány elképzeléseit. Azonban a NATO bombázásai – az ígéretek ellenére – súlyosan érintették a vajdasági magyarlakta területeket is.[2]

Ilyen körülmények között vált Magyarország, a NATO igazából „megelőlegezett" tagjává, mert fegyveres erőinek reformja napjainkban is zajlik. Többek között a védelmi rendszerének fejlesztésére költött összegek a GDP-nek csak 1,6%-át teszik ki az előírt 3,0% helyett. Az ukrajnai magyar nagykövet, Kontra Ferenc egy akkori interjúban kijelentette: bár a magyar hadsereg nem felel meg mindenben a NATO követelményeinek, Magyarország mindent megtesz annak érdekében, hogy tíz éven belül saját ütőképes haderőt állítsanak fel, és 2010-ig teljesen áttér a hivatásos hadseregre.

Napjainkban terjesztik azt állítást, miszerint Magyarország a „leggyengébb láncszem" az észak- atlanti szervezetben. „Ha a NATO kizárná tagjait, Magyarország lenne az első jelölt" – idézte egy amerikai magazin a szövetség hivatalos képviselőjének szavait. A *Foreign Affairs* c. folyóirat 2002-es novemberi/decemberi számában Celest Wallander, a washingtoni Stratégiai és Nemzetközi Tanulmányok Központjának munkatársa cikkében kifejtette: a NATO-nak szüksége van egy a tagok kizárását szolgáló eljárás kidolgozására.[3]

[1] www.freeweb.hu/uisagcikkek/1999/napimagyarorszag/MA601.html

[2] NAVRACSICS Tibor: Európa belpolitikája. Korona Kiadó. Budapest. 1992. 340. old

[3] www.foreignaffairs.com/articles/58423/celeste-a-wallander/natos-price-shape-up-or-ship-out

A közelmúltban csatlakozott tagállamok – köztük Magyarország és Csehország – némelyikére jellemző korrupció és antidemokratikus kormányzás veszélyeztetheti a szövetség törvényességet. Wallander a magyar rádióműsorokból is idézett, amelyekben a korábbi, és az akkori honvédelmi miniszterek kijelentették: Magyarországnak rossz híre van a NATO- parancsnokságnál.[1]

Keleti György, aki 1994–1998 között volt honvédelmi miniszter, megjegyezte: a csatlakozás előtt, 1999-ben Magyarország tett olyan ígéreteket, amelyeket nem volt képes teljesíteni. A tárca új vezetője, Juhász Ferenc pedig azt nyilatkozta, hogy nem hivatalos értesülései szerint, Magyarországot már régen kizárták volna a szövetségből, ha annak alapszabályzata ezt lehetővé tenné.[2]

Gábor Miklós a *Népszabadságban* írta, hogy a *Foreign Affairs* nagyon is időszerűen vélekedett Magyarország védelmi erejéről és a NATO keretein belüli tevékenységéről. A *Heti Válasz* rovatvezetője, Horkay Hörcher Ferenc azonban úgy vélte, hogy Wallander cikke csak a saját szemszögét tükrözi.[3] A *The Washington Post* november 3-án tudósított George Robertson NATO-főtitkár és a magyar honvédelmi miniszter Juhász Ferenc között zajló tárgyalásokról. A Robertson azt követelte, hogy Magyarország tegyen eleget ígéretének, és korszerűsítse, illetve jobban szerelje fel hadseregét. Juhász, válaszában az első Orbán- kormányt vádolta, mert úgymond az nem hajtotta végre a szükséges hadászati beszerzéseket, és nem költött elegendő összeget a védelemre.[4]A magyar Honvédelmi Minisztérium kijelentette, hogy a legégetőbb gondok közé a katonai állomány csökkentése, a biológiai- és a vegyi fegyverek elleni védekezés gyengesége, valamint a magyar katonák alacsony szintű képzettsége tartozik.

A NATO 2002.évi prágai csúcstalálkozóján erős bírálat érte az új tagországokat, amely különösen Magyarországra és Csehországra vonatkozott. Azzal vádolták a két államot, hogy megtagadják a hadsereg újraszervezésével kapcsolatos előírásokat. A védelmi kiadások nem érték el a szövetség által meghatározott legkisebb összeget a GDP 2,0%-át. Ráadásul Magyarországon, a hadsereg

1 www.osaarchivum.org/pke?id= 134

2 BALÁZS Péter: Európai egyesülés és modernizáció. Osiris Kiadó. Budapest, 2001. 353. old.

3 www.hirszerzo.hu/elemzes/1705_a_foreign_affairs_biralo_cikke

4 NATO- kérésére módosítják az alkotmányt?//www.jogiforum.hu/hirek/2537

újjáalakítására fordított pénz az 1999–2000 folyamán 149 milliárdról 82-re csökkentek.[1]

Magyarország, NATO-tagságának első három éve alatt saját költségvetéséből csak egyetlen egy korszerű fegyverrendszert vásárolt, a francia gyártmányú *Légi Mistralt*. A magyar honvédség fegyverarzenáljának alapvető részét, még a Szovjetunió államadósságának fejében Oroszországtól szerezte be: több mint 500 db. BTR-80 típusú páncélozott járművet, Niva terepjárókat, és egy század MIG-29 típusú harci repülőgépet.[2]

A légierővel kapcsolatban 2000 végén újabb botrány tört ki Magyarországon. Kormányzati körökben éles vitákat folytattak, mi lenne kedvezőbb a légierő korszerűsítése számára. Új, de drága nyugati gépeket vásárolni vagy beérni az oroszoktól kapott MIG-ek felújításával. A svédországi Saab AB vállalatcsoport Grippeneket ajánlott, a francia Dassou-cég új Mirage mintadarabokat kínált. A legbuzgóbbak az amerikaiak voltak, különböző gépeik közül lehetett választani. A Boeing-McDonnel-Douglas a legújabb és legdrágább F/A-18 Hornegeket igyekezett eladni, a Lokheed-Martin pedig a használt F-16-osaitól szeretett volna megszabadulni. A magyarországi MIG-29-esek felújítására pedig azok a német, orosz, izraeli és lengyel cégek ajánlkoztak, amelyek megfelelő tapasztalatuk és technikai teljesítményük volt. A legkedvezőbbnek a német DACA vállalat ajánlata tűnt, amely a korszerűsítési munkálatokba az orosz Mig-Mapo vállalkozást is szerette volna bevonni.

Ebben a helyzetben a német fél nem kételkedett a számára kedvező szerződés létrejöttében, amely a kecskeméti légi hadosztály 27 gépéből, 14 repülő felújítására szólt volna. Sőt egyes magánkörökben, némely magas rangú magyar tisztviselő egyértelművé tette, hogy a kérdés megoldása a közeljövőben a német DACA javára dől el. Azonban voltak ellenzői is a korszerűsítésnek. Például nagy lobbanékonysággal vetette be befolyását az amerikai légvédelmi eszközök megvásárlásáért Peter Tufo akkori amerikai nagykövet. A magyar légvédelmi erők fejlesztéséről végső határozatot a magyar kormánynak a 2000. év végéig kellett elfogadnia. 2001. februárjában USA azzal vádolta meg Magyarországot, hogy takarékoskodik a védelmi kiadásokon. A

[1] www.nato.int/acad/fellow/96-98/cottev.pdf

2FÖLDEÁK Iván – TÜZES Károly: Országgyűlés és NATO csatlakozás.

Magyar Országgyűlés. 1999. 158. old

nézeteltérések csúcsa a hónap közepén volt, amikor napról-napra várták a kormány ülését. A NATO és USA képviselői mindent megtettek, hogy a kabinet tagjait az F-16-os vadászgépekre rábeszéljék. Nagy meglepetés volt a német DACA vállalat számára, amikor a korábbi tárgyalásokkal ellentétes megállapodás jött létre. Végül régi F-16-osok vásárlásáról született döntés. Előzetes számítások szerint e gépeknek megvétele, felfegyverezése és személyzettel való ellátása 160 milliárd forintjába kerül az Államkincstárnak, amely az ekkori árfolyamon 530 millió dollárnak felelt meg.

Már az 1990-es évek elején kidolgozták azokat a jogi és politikai kereteket, amelyek biztosították –többek között– a fegyveres erők civil ellenőrzését. Magyarország Alkotmánya és törvényei egyértelműen meghatározták a köztársasági elnök és az Országgyűlés jogait, illetve kötelezettségeit a fegyveres haderő fenntartását, pénzügyeit és annak felhasználását. A honvédség ellenőrzésében és irányításában fontos szerepe volt/van a parlament védelmi, alkotmányos bizottságnak, az Állami Számvevőszéknek és más területeknek. A törvényeknek megfelelően működő politikai intézmények szavatolják azt, hogy a haderő bevetéséről szóló döntéseket kizárólag a nép által megválasztott, és annak elszámolással tartozó országgyűlés hozhatja meg. Eltekintve az alapvető politikai és jogi feltételek meglététől, amelyek a haderő demokratikus, civil ellenőrzését tették lehetővé, szükség volt a rendszer tökéletesítésére. Ennek következtében a további törvényhozó munka olyan jogszabályok kidolgozására irányult, amelyek a rendkívüli állapot bevezetésével szóltak, továbbá összehangolták a katonai és gazdasági kapcsolatokat[1].

Ugyancsak korábban 1995–1996-ban megszülettek azok a törvények, amelyek a magyar hadsereg tartalékainak az egyesítését, a katonai oktatást, a Magyar Köztársaság elnökének katonai hivatalát, a NATO-csatlakozás előkészítését, a besorozás megváltoztatását és az ország hadügyi egységét szabályozták. Mindezekből jól érzékelhető, hogy Magyarország számos olyan intézkedést hajtott végre, amelyek csatlakozását segítik elő. Miközben a törvények által nem szabályozott hadügyi kérdések száma évről-évre csökken. Folytatódott a védelem tervezési rendszerének az átépítése, és a költségvetésnek a többi tagállam mintájára való átszervezése, a polgári irányítás és a haderő ellenőrzésére létrejött társadalmi-politikai rendszerek szerveződése. A parlamenti honvédelmi bizottság folytonos tájékoztatást kapott a

1VALKI, 2001. 240.old.

hadsereg állapotáról, legfontosabb feladatairól, fejlődéséről és változásairól[1].

A hadügyet érintő gyakorlati intézkedések között fontos megemlíteni az ország részvételét a PfP partnerségi munkaterveiben, amelyet a NATO ún. három éves „rugalmas" célkitűzésein belül és a partnerség egyéni kereteiben szervezett, s mindegyik társ-országgal egyeztetett. Ezek kidolgozásában nagy szerepe volt a NATO és a Magyar Köztársaság hadereje között kialakult összhangnak illetve a jó együttműködésnek, amelyet a szakértők teremtettek meg. Magyarország az összes előirányzat közül, amelyben részt vesz, legfontosabbnak a NATO-PfP érdekeltségű munkatervét tartotta[2]. Például 1995-ben magyar alakulatok és katonák 161, 1996-ban 152 békefenntartó feladat ellátásában vettek részt. Ezeken belül tiszti képzés is szerepelt, ezért azoknak a száma, akik külföldön szerezték felső katonai képesítésüket, 1991–1997 között 705 főre nőtt.[3] A békefenntartó küldetések tervezésekor Magyarország alakulatokat jelölt ki és ajánlott fel a NATO-nak, amelyek minél rövidebb idő alatt el kellett érnie a megfelelő harci készültséget, hogy szükség esetén részt vehessenek az észak-atlanti szervezet hadműveleteiben (békefenntartás, segélyprogramok, felmentések) .

A szövetség bővítése után Magyarország a dél-olaszországi Nápolyban székelő a Déli főparancsnokság hatáskörbe került. Már 1991. februárjában Magyarországon, Lengyelországban, Csehországban és Romániában megkezdték működésüket azok a légi megfigyelő központok, amelyek amerikai eszközöket használtak. Ezek felállítása volt az első lépése a NATO- rendszereivel való egyesítésnek, amelynek hatóköre a balti államoktól Macedóniáig terjed. Ide tartozik még Oroszország, Ukrajna, valamint Fehéroroszország nyugati térsége is, amely lehetőséget ad a NATO számára az olyan területek légterének ellenőrzésére, amik nem tartoznak a szövetséghez.[4]

Brüsszelben megerősítettek két adatot, amelyek a bővülés kiadásait szemléltetik. Az első az új tagokra jutó rész az eszerint a NATO költségvetéséből, Lengyelország 2,48%-kal , Csehország 0,09%-kal és – Magyarország 0,65%-kal részesedett. A másik tétel szerint a katonai

1VALKI, 1999. 161. old.

[2]FÜLÖP – SÍPOS, 1998. 494. old.

[3] www.nato.int/issues/pfp/index.html

[4] VALKI, 1999.173 old.

háttérágazat kiépítésére és fenntartására az új tagországokban összesen 1,3 milliárd dollárt fordítnak tíz évre vonatkoztatva.

Az USA Irakba történő betörésének előestéjén Donald Ramsfeld amerikai védelmi miniszter beszédet mondott, amelyben Európát „régire" és „újra" osztotta. Az előbbiekhez Franciaországot és Németországot sorolta, akik fékezni igyekeztek az amerikai támadást Irak ellen. Szavaival igencsak nehéz helyzetbe hozta azokat, akiket „új európaiaknak" tekintett, azaz Közép- és Kelet-Európa államait. Az egykori szocialista országoknak, amelyek ekkor már a NATO tagjai (Magyarország, Lengyelország, Csehország) voltak, vagy szándékukban állt a csatlakozás (Bulgária, Románia, Szlovákia, Szlovénia és a balti államok) tiszteletet váltott ki a tengerentúli magas beosztású személyek haragvó megjegyzései.[1] Eközben Varsóban, Budapesten, Prágában és Pozsonyban nem felejtették el azt sem, hogy 2004-re tervezték tíz ország felvételét az Európai Unióba. Márpedig ebben a szerveződésben a „régi" európaiak a mérvadók. Közép- és Kelet- Európa két tűz közé szorult. Vajon érdekli-e a Pentagont egy esetleges szövetség a magyarokkal, a csehekkel, és a lengyelekkel Irak ellen? Mindhárom állam részt vett valamilyen módon a hadművelet előkészítésében. Lengyelország kész volt annyi katonát a Közel-Keletre küldeni, amennyit USA kér. Csehország az amerikaiak kuvaiti támaszpontjára egy olyan egységet küldött, amely a kémiai fegyverek ellen való védekezésben segíthetett. Magyarország felajánlotta a taszári bázist, ahol 3000 iraki ellenzéki személy oktattak felderítő és fordítói feladatra. A magyar sajtó szerint katonai kiképzést is kaptak a Taszáron állomásozok.[2]

Elemezve a Magyarország NATO-csatlakozását, megállapíthatjuk: Lengyelországgal és Csehországgal együtt a szövetség értékes tagjává vált. Magyarország haderejét azonban korszerűsíteni kell, ugyanis nem mindenben felel meg a NATO előírásainak, amit több esetben felróttak a szervezet képviselői. Bár napjainkra magyar hadvezetés számos intézkedést hajtott végre a folyamat még tart. Miközben NATO-tagállamként Magyarország tevékenyen részt vett a jugoszláviai hadműveletekben, és támogatta az Irak-ellenes amerikai hírverést.

[1]HAZAFI Zsolt: Két malomban őrölve. In: *Hetek*- VIII. évfolyam, 2004.13. szám. (www.epa.oszk.hu/00800/00804/00316/45405.html)

[2] Taszár és az iraki ellenzék// http://www.mno.hu/portal/134617

BIBLIOGRÁFIA

BALÁZS Péter: Európai egyesülés és modernizáció. Osiris Kiadó. Budapest. 2001.

Dr. DEMETER György. A változó NATO dokumentumok 1989-1994. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet (SVKI). Budapest – Brüsszel. 1994.

DEMETER György. NATO Kézikönyv- 50. Jubileumi kiadás. SVKT. Budapest. 1999.

FÜLÖP Mihály – SÍPOS Péter: Magyar külpolitika a 20. században. Aula Kiadó. Budapest. 1998.

FÖLDEÁK Iván – TÜZES Károly: Országgyűlés és NATO csatlakozás. Magyar országgyűlés. 1999.

GÁL Vilmos – TAR Attila Szilárd. NATO-bővítés amerikai nézőpontból.// Dokumentumok a 20.sz. történetéhez. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 2001.

GAZDAG Ferenc: NATO dokumentumok 1994-1999. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet (SVKI) Kiadása. Budapest 1999.

GAZDAG Ferenc: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI. Budapest. 1999.

GERGELY Jenő- IZSÁK Lajos: A 20. század története. Pannónia kiadó. Budapest. 2000.

HAZAFI Zsolt: Két malomban őrölve. Hetek- VIII. évfolyam, 13. szám, 2004. (www.epa.oszk.hu/00800/00804/00316/45405.html)

NATO- kérésére módosítják az alkotmányt?//www.jogiforum.hu/hirek/2537

NAVRACSICS Tibor: Európa belpolitikája. Korona Kiadó. Budapest. 1992.

ROMSICS Ignác: Magyarország Története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.

Taszár és az iraki ellenzék www.mno.hu/portal/134617

VALKI László: A NATO-tagság.,Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány. Budapest. 2001.

VALKI László: A NATO. Corvina Kiadó. Budapest, 1999.

www.foreignaffairs.com/articles/58423/celeste-a-wallander/natos-price-shape-up-or-ship-out

www.freeweb.hu/uisagcikkek/1999/napimagyarorszag/MA601.html

www.hirszerzo.hu/elemzes/1705_a_foreign_affairs_biralo_cikke

www.nato.int/acad/fellow/96-98/cottev.pdf

www.nato.int/issues/pfp/index.html

www.newsweek.com/1999/03/28/albright-s-old-world-ways.html#

www.osaarchivum.org/pke?id= 134

www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/13/AR2010121305684.html

Szanyi M József

A NEMZETISZOCIALISTA ÁLLAM KIÉPÍTÉSE NÉMETORSZÁGBAN AZ 1930-AS ÉVEKBEN

A nemzetiszocialisták hatalomátvétele után, a háború előtti években a hitleri Németországban hatalmas méretű államapparátust hoztak létre: az itteni alkalmazottak száma 2,7 millióról 4 millióra nőtt. Ebben a gépezetben egyre növekvő szerephez jutott az Német Nemzetiszocialista Munkáspárt, amelyet egy 1933-as törvény a német állameszme hordozójának és az országgal elválaszthatatlanul összefüggőnek nyilvánított.[1]

Kancellárként Adolf Hitler (1889-1945) maradéktalanul kihasználta a kezére juttatott eszközöket, gyorsan, pontosan és megfontoltan cselekedett. Egyetlen év elég volt számára hogy felszámolja, vagy náci felfogásúvá alakítsa a köztársaság legfontosabb intézményeit, a tartományi kormányzatokat pedig saját maga által felállított testületekkel váltsa fel. Ahol a politikai eszközök kevésnek bizonyultak, ott erőszakhoz folyamodott és bevetette az SA-t.

Hitler 1933. március 9-én feloszlatta a tartományi parlamenteket, a tartományok élére pedig teljhatalmú náci tisztviselőket nevezett ki, akik kedvük szerint alkalmazhattak és bocsáthattak el további tisztségviselőket.[2] Nem sokkal később a kancellár megszüntette a történelmi hagyományként tisztelt tartományi önrendelkezési jogrendszert és a tartományi parlamentek intézményét, az addig önálló egységeket pedig saját hatalma alatt egyesítette.

A terror, 1933. január 30.-ától az állam egyik legfontosabb politikai eszközévé lett. Rendszeressé váltak a házkutatások, az antifasiszták letartóztatása és megkínzása. A rendőrség megszállta a berlini Karl Liebknecht-házat, a Német Kommunista Párt székhelyét, lefoglalta az itt talált iratanyagot, majd Hermann Göring (1893-1946) porosz miniszterelnök parancsára lezárta az épületet. A terror persze nemcsak a kommunistákat, hanem a szociáldemokrata munkásokat és a

[1] AILSBY, Christopher: A Harmadik Birodalom napról napra. Grafika-Typopress Kiadó. Miskolc, 2002. 87. old.

[2] SHIRER, William: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története. Kiad. Teleteacher BT. Budapest, 1996. 161. old.

szakszervezeti funkcionáriusokat is sújtotta, és veszedelmes méreteket öltött az antiszemita hangulatkeltés.

Az ünnepélyes körülmények között, 1933. március 21-én összeülő Reichstag elé Hitler egy ún. felhatalmazási törvényjavaslatot terjesztett, amelynek értelmében a kormány törvényeket hozhatott a parlament megkérdezése nélkül. A Reichstag, március 24-én óriási többséggel fogadta el a jogszabálytervezetet, szabad utat nyitva ezzel a náci diktatúra teljes kiépítése előtt.

Április végén, Göring irányításával Poroszországban létrehozták a titkos rendőrséget, a Gestapót. A nem fasiszta újságok megjelenése egyre nehezebbé vált, azokat elkobozták, majd betiltották. Az emigráció mértéke rohamosan nőtt; a haladó írókkal, művészekkel és tudósokkal együtt mind több szociáldemokrata hagyta el az országot.

Az egyeduralom kivívása mellett, a nácik belpolitikai helyzetének megerősödését néhány külpolitikai esemény is elősegítette. A háborús jóvátétel eltörlése és Németország fegyverkezési egyenjogúságának elvi elismerése már 1932-ben megtörtént. Azok hatása azonban csak később érződött, emiatt a politikai hasznot már a nácik számára hajtottak. Annál is inkább, mivel Hitler pártja közismerten elkeseredett ellenfele volt mind a jóvátételnek, mind pedig a Németországot sújtó fegyverkezési megkülönböztetésnek.[1]

Franciaország, Nagy-Britannia, Német,- illetve Olaszország 1933. júliusában négyhatalmi egyezményt kötött, amelyben a résztvevő felek kilátásba helyezték politikájuk összehangolását a vitás nemzetközi kérdésekben. Bár az egyezmény nem lépett hatályba, mégis hozzájárult a náci Németország nemzetközi helyzetének megszilárdulásához.[2]

Néhány nappal ezután, 1933. július 20-án Németország konkordátumot kötött a Vatikánnal, amelyben a Hitler-kormány biztosította a katolikus egyház szabad tevékenységét, a Vatikán viszont lemondott a német klérus önálló politikai tevékenységéről, azaz

[1] KIBÉDI VARGA Sándor: A nemzetiszocialista Németország: a német nemzetiszocializmus törekvései és eredményei. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1981. 53. old.

[2] HARSÁNYI Iván – JEMNITZ János – SZÉKELY Gábor: München 1938. Diplomáciai és politikai dokumentumok. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1988. 224. old.

mintegy hozzájárult a Centrum Párt felszámolásához. Ezáltal csökkent a katolikus lakosság bizalmatlansága a nácikkal szemben, és Németország olyan külpolitikai támaszra tett szert, amelyre számos esetben (különösen a kommunizmus elleni akciók során) számíthatott.[1]

A külpolitikai sikerek azt is érzékeltették, hogy a nemzetközi politikában ekkor nem volt lehetőség valamilyen antifasiszta összefogásra, amelynek létrejötte pedig csírájában fojthatta volna el a német nemzetiszocializmust. Sőt, a már kialakult biztonsági rendszereket is sikerült megingatni. Németország 1933. októberében kilépett a Népszövetségből, és mind nyíltabb fegyverkezésbe kezdett.

Újabb fejleményként 1934. januárjában a német kormány megnemtámadási szerződést kötött Lengyelországgal. Ez azt a látszatot keltette, mintha Németország belenyugodott volna a versailles-i béke által kijelölt keleti határokba. Pedig ennek őszinteségében nem lehetett hinni. Emellett a szerződés megingatta Franciaország keleti hatalmi helyzetét, csapást mért a kisantantra, csökkentette a hatalmak antifasiszta összefogásának lehetőségét, amelyre Európa kormányaiban egyébként sem volt határozott akarat.

A náci diktatúra rendszerében kezdetben tekintélyes helyet foglalt el az SA (Sturmabteilung). A rohamosztagok elsősorban a boltosok, alkalmazottak, közép- és részben szegényparasztok soraiból toborozták a kb. hárommillió tagjukat. 1934. tavaszán a középrétegek fokozódó elégedetlenségével összefüggésben a rohamosztagosok között zúgolódás támadt. A félkatonai szervezet a kancellári cím megszerzéséért folyó harcban ugyan még nélkülözhetetlen szövetséges volt Adolf Hitler számára, ám az idő múlásával kellemetlen kolonccá, a múlt veszélyes hagyatékává vált.[2]

A rohamosztagok vezére, Ernst Röhm (1887-1934) nem véletlenül 1934. februárjában indítványt terjesztett a kormány elé, és azt kérte, hogy az SA-t nevezzék ki a fegyveres erők legfelsőbb szervévé. A Wermachtot és az SS-t pedig vonják egy újonnan felállítandó, összesített katonai minisztérium hatáskörébe, amelynek ő maga lenne a

[1] HEGYI András: Németország újkori története. Dokumentumgyűjtemény. Corvina Kiadó. Budapest, 1980. 114. old.

[2] RIEDER, Kurt: A III. Birodalom felemelkedése. Vagabund Kiadó. Budapest, 2004. 211. old.

vezetője. A követelőző hangvételű, megalapozatlan javaslatot sem Adolf Hitler, sem a hadsereg vezetése nem vette jó néven. Röhmnek és a rohamosztagosok többi irányítójának egyébként semmiféle politikai nézeteltérésük nem volt Hitlerrel. Csupán arra törekedtek, hogy ellenőrzésük alá vonják a Reichswehrt, és azt szerették volna, hogy az SA-osztagok képezzék a leendő sokmilliós hadsereg magvát.[1]

A hadügyminiszter és vezető főtisztjei vonakodtak attól, hogy az SA vezetőit felvegyék a német hadsereg tábornoki és tiszti karába, hiszen mindenben támogatták Hitlert. Nem akarták átengedni a rohamosztagosoknak a hadigépezet irányítását, és ezért a kancellártól azt követelték, hogy váltsa le az SA vezetőit, és tisztítsa meg a rohamosztagokat a megbízhatatlan elemektől.

Ezt követően, 1934. június 30-án éjjel, a „hosszú kések éjszakáján" kegyetlen vérfürdő vette kezdetét Németországban. Több mint ezer politikai gyilkosságot hajtottak végre, egy előre elkészített tervezet és összeállított névsorok szerint. Agyonlőtték Röhmöt, miután a felajánlott öngyilkosságot visszautasította. Ezután nem csak a hadsegédeivel végeztek, hanem a náci vezetők megragadták az alkalmat, és a személyes ellenfeleikkel is leszámoltak. Megölték Gregor Strassert (1892-1934), Kurt von Schleicher (1882-1934) tábornokot a feleségével együtt, a korábbi kancellár, Franz von Papen (1879-1969) több közeli munkatársát, a Reichstag felgyújtásában részt vett és még életben levő SA legényeket. Százakra nőtt azoknak a száma, akik börtönben, illetve koncentrációs táborokban pusztultak el. Hogy pontosan hány ember vesztette életét a vérengzésben, nem lehet tudni. A Führer két héttel később, a Reichstagban tartott beszédében arról számolt be, hogy 61 személyt lőttek agyon, valamint további 16 fő vesztette életét letartóztatás közben, illetve követett el öngyilkosságot. A valós adatok ennek a többszörösét tehették ki.[2]

A tudatosan félrevezetett Paul von Hindenburg (1847-1934) államelnök személyesen mondott köszönetet Adolf Hitlernek az elszánt

[1] WINKLER, Heirich August: Németország története a modern korban. II. k. Osiris Kiadó. Budapest, 2005. 118. old.

[2] HOLLÓSI Tibor: Hosszú kések éjszakája. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1977. 171. old.

és lovagias beavatkozásért, amellyel csírájában fojtotta el az árulást, és nagy veszélytől mentette meg a német népet.

A vérengzést követően az SA jelentősége nagymértékben csökkent, helyét az SS vette át. Ennek válogatott legénysége ekkoriban javarészt a jobb módú társadalmi rétegekből került ki. A náci diktatúra kétségtelenül megerősödött, de ezek az események arra is rávilágítottak, hogy a legvéresebb eszközökkel fenntartott rendszer sem mentes a belső ellentétektől, és a hatalom szilárdsága gyakran csak látszólagos.

Az ellenzék szétzúzása még szorosabbra fűzte a náci vezérkar, valamint a monopoltőke és a Reichswehr szövetségét. Az agg és beteg Hindenburggal szembeni kivárási politika 1934. augusztus 2-án teljesült, amikor az államelnök elhunyt. Hitler a kancellárság mellett immár minden nehézség nélkül a saját kezébe vehette a jogkörét, azaz a törvényhozás felügyeletét a végrehajtó hatalom mellett. Ezáltal teljessé vált Németországban a személyi diktatúra. Sőt, Hitler lett a fegyveres erők legfőbb parancsnoka is. A Reichswehr ezután előtte tette le az esküt, és feltétlen engedelmességet fogadott.[1]

A náci diktatúra teljes kiépítése nemcsak politikai téren zajlott, hanem eközben kiterjedt az élet minden területére. Az alapot a gazdasági rendszer fasizálása képezte. Ennek fő vonása volt, hogy rendkívül magas fokot ért el a fináncoligarchia és az államhatalom összeolvadása, az állammonopolista kapitalizmus. Hitler kormánya már 1933 júliusában létrehozott egy ún. Gazdasági Főbizottságot, amelynek tizenkét vezető nagytőkés és a náci párt öt magas rangú képviselője volt a tagja. Az új uralom első éveiben ez volt a legfontosabb gazdasági testület, ez hajtotta végre a gazdasági élet „reorganizációját". 1934 végén, ugyancsak vezető tőkések részvételével hat birodalmi csoportosulást állítottak fel a különböző termelési ágak irányítására. Útmutatásaikat helyi viszonylatban, több ezer alcsapat hajtotta végre.[2]

A hat tömörülés jogkörébe tartozott a termelési feladatok, a megbízások, továbbá a nyersanyag és a munkaerő szétosztása. A gazdasági csúcsszerv a *Birodalmi Gazdasági Kamara,* valamint az *Ipari*

[1] NÉMETH István: Németország története: egységtől az egységig. Aula Könyvkiadó. Budapest, 2004. 439. old.

[2] MASOM, Tim: Politika és gazdaság a nemzetiszocializmusban. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1968. 192. old.

és Kereskedelmi Kamarák Egyesített Tanácsa volt. Ezek tulajdonképpen a német tőkések társadalmi jellegű szervezetei voltak, amelyeket most állami szervekké alakítottak át.

A háborúra való felkészülés központba helyezése tovább növelte a tőke koncentrációját, egyben erősen torzította a német gazdaság szerkezetét. A részvénytársaságok száma rohamosan csökkent, miközben nőtt a rájuk eső össztőke mennyisége és a vállalatok nyeresége. Ezt a folyamatot a másik oldalon a kispolgárság tömeges tönkremenetele, valamint a munkásosztály életszínvonalának a megrekedése, egyes vonatkozásokban visszaesése, a háború során zuhanásszerű csökkenése kísérte. A nácik a kisiparosokat céhszerű szervezetekben egyesítették, a négyéves terv során pedig több tízezer kisüzemet számoltak fel.[1]

A munkásság életviszonyait illetően viszont ellentétes irányzatok és jelenségek voltak megfigyelhetőek. A munkanélküliek száma 1932-től kezdve évről évre csökkent, de ez nem írható kizárólag a náci gazdaságpolitika javára, hiszen a gazdasági világválság elmúltával a nem fasiszta rendszerű országokban is hasonló folyamat ment végbe. Másfelől 1933. július 1-jétől kezdve százezer számra vitték el a fiatalokat kötelező munkaszolgálatra, hatalmas tömegeket vont el a katonai szolgálat, és a koncentrációs táborokba hurcoltak is csökkentették az állástalanok arányát. Mindamellett 1934-ben még 2,6 millió, 1936-ban több mint 1,6 millió, 1938-ban pedig kb. félmillió volt a munkanélküliek száma.[2]

A haladó elemek és az esetleges megmozdulások elnyomására óriásira növelték az állami erőszakszervezetet. Az SS és az SA mellett kiépítették a Gestapót (Titkos Államrendőrség), valamint az ún. Biztonsági Szolgálatot (SD). Mindehhez jelentősen hozzájárult a rendőrség, az egyre nagyobb erőt képviselő hadsereg, nem utolsósorban pedig a náci párt hatalmasra növelt apparátusa. A koncentrációs táborok hálózatának a kiépítése az SS irányítása alatt 1936-ra lényegében befejeződött. A háború alatt ezt a rendszert kiterjesztették a megszállt országokra is.

[1] WINKLER, 2005. 134. old.

[2] SHIRER, 1996. 227. old.

A zsidók üldözésének erősödése élesen tükrözte a náci uralom egyre nagyobb méretű torzulását, kegyetlenségét. A hatalomra lépés pillanatától kezdve a náci szervezetek különféle műveleteit hivatalos állami intézkedések egészítették ki, amelyek során a zsidókat kirekesztették a közélet minden területéről. 1935-ben a hírhedt nürnbergi törvények az izraelitákat megfosztották az állampolgárságuktól, a szavazati joguktól, és eltiltották őket a társadalmi nyilvánosságban való részvétel minden lehetőségétől.

Az oktatásban is döntő változások történtek. Egy hozzá nem értő, de a Führerhez közel álló személy, Bernhardt Rust lett a tanügyi miniszter, aki gyökeresen felforgatta az ágazatot. Valamennyi törekvése arra irányult, hogy felszámolja a klasszikus nevelési minták alapján működő iskolákat és politikai célokat szolgáló, félkatonai jellegű intézményeket teremtsen, amelyek nagy tömegben termelik ki a Hitlerhez hű nemzetiszocialista ifjúságot.

A középfokú oktatási intézmények igazgatását és felügyeletét 1933 előtt a helyi önkormányzatok, a felsőfokúak irányítását pedig a tartományi kormányok látták el. Az NSDAP hatalomátvétele után ezek a közületek elvesztették önállóságukat és kormányzati fennhatóság alá kerültek. A tanügyminiszter, Bernhardt Rust gyökeresen átíratta a tankönyveket, átalakította a tanmeneteket, és Hitler fő művét, a *Mein Kampfot* a pedagógusok Bibliájává, minden más felett álló ismeretanyaggá tette. A tanárokkal szemben állított alapvető követelmény nem a szakértelem maradt, hanem a náci eszmék követése és terjesztése. A pályán dolgozóktól megkövetelték, hogy lépjenek be a Nemzetiszocialista Tanárok Szövetségébe. Törvény által arra is kötelezték őket, hogy oktatói tevékenységük legfontosabb irányelveként a náci elméleteket alkalmazzák.[1]

Miután a tanárokat közalkalmazotti jogviszonyba sorolták, a faji törvények hatályát rájuk is kiterjesztették. A zsidó származásúakat rövid úton eltávolították a munkahelyükről, az állásban megmaradtak pedig hűségesküt tettek Adolf Hitlernek. Az idő múlásával az álláskövetelmények között újabb és újabb szigorú kitételek jelentek meg: csak olyan férfiak lehettek pedagógusok, akik azt megelőzően az SA, a Hitlerjugend, illetve a Munkaszolgálat kötelékében

[1] AILSBY, 2002. 115. old.

tevékenykedtek, vagyis hithű nácik voltak. Ezek az intézkedések nem maradtak következmények nélkül. A német középfokú és egyetemi oktatás, valamint a tudományos élet rövidesen sohasem látott mélységbe kezdett zuhanni. A politikai alapon kinevezett rektorok és dékánok nem tudták megfelelő tudományos szinten tartani az intézmények működését.

A nácik uralomra jutása és hatalmának megszilárdulása nemcsak Németországban teremtett új helyzetet, hanem külföldön is. A fő kérdés az volt, hogy sikerül-e a fasizmus terjedését megakadályozni és nemzetközileg elszigetelni. A nyugati hatalmak, elsősorban Nagy-Britannia és Franciaország ismert megbékélési politikája, amely Németországot a Szovjetunió ellen igyekezett fordítani, kedvező légkört teremtett Hitler egyre erőszakosabb külpolitikai lépései számára.[1]

Az elsőt mégis kudarc kísérte. Alig egy hónappal az SA-ellenzék lemészárlása után, 1934. július 25-én az osztrák nácik puccsot hajtottak végre Bécsben, meggyilkolták Engelbert Dollfuss (1892-1934) kancellárt, néhány órára megszállták a kancellária épületét, és hatalmukba kerítették a rádiót. A karhatalmi egységek azonban még aznap szétverték a lázadókat – bár vidéken tovább tartott az ellenállás, – a hatalomátvételi kísérlet hamarosan összeomlott.

Mindenki előtt világossá vált, hogy az események hátterében Németország áll. Óriási volt a nemzetközi felháborodás. Anglia és Franciaország diplomáciai úton tiltakozott, Benito Mussolini (1883-1945) olasz miniszterelnök pedig katonai egységeket küldött az osztrák határhoz, mert a római vezetés ekkor még szemben állt a német törekvésekkel, és Ausztriában, valamint Magyarországon befolyását igyekezett erősíteni, hogy szükség esetén nyomást tudjon gyakorolni Jugoszláviára.

Az események jelezték, hogy a náci Németország nemzetközi helyzete még nem szilárd, nagyhatalmi tervei mögött még nincs elég erős katonai hatalom, óvatosabb, körültekintőbb külpolitikára van szükség. Antifasiszta nemzetközi összefogásra, kollektív biztonsági rendszer kiépítésére azonban ezúttal sem került sor, bár Luis Barthou (1862-1934) francia külügyminiszter e tekintetben határozott erőfeszítéseket tett. A valódi helyzetet és annak veszélyeit tisztán látó

[1] RIEDER, 2004. 228. old.

francia politikus a Szovjetuniót is kész volt bevonni az európai biztonsági rendszerbe. Párizs kezdeményezésére 1934 szeptemberében felkérték a szovjet államot, hogy vegyen részt a Népszövetség munkájában.[1]

Egy hónappal később azonban Barthou francia külügyminiszter I. Sándor jugoszláv királlyal együtt Marseilles-ben merénylet áldozata lett, amit horvát usztasák és macedón ellenállók követtek el, így külpolitikai elképzelései nem valósulhattak meg. Bár 1935-ben mégis sor került a francia– szovjet, majd a szovjet– csehszlovák kölcsönös segélynyújtási egyezmény aláírására, egyes francia uralkodó körökben erős maradt a Németországhoz való közeledés hajlama. Anglia pedig határozottan erre az útra lépett, hogy ellensúlyozza Franciaország további megerősödését a kontinensen, és érvényt szerezzen szovjetellenes elgondolásainak.[2]

Ilyen körülmények között az első kudarc ellenére a nácik egyre jelentősebb nemzetközi sikereket arattak. A Népszövetség igazgatása alatt álló Saar-vidék 1935. március 1-jén visszakerült Németországhoz. Az e kérdésben tartott döntő népszavazás elsöprő győzelemmel zárult. Az iparilag fejlett Saar-vidék a továbbiakban fontos szerepet játszott a német hadiképesség fejlesztésében.

Két héttel később, március 16-án Németországban ismét bevezették az általános hadkötelezettséget. A közvetlen cél egy kb. 400-500 ezer fős haderő felállítása, egy 1500 repülőből álló légierő, valamint ütőképes hadiflotta létesítése volt. A tervet rövid idő alatt messze túlteljesítették.

A nyugati hatalmak e lépések ellen is tiltakoztak, elítélték a német fegyverkezést, de mindennek nem volt foganatja. Mussolini eközben már készült az abesszin háborúra, amelyet 1935. októberében robbantott ki, ezért nem akart Németországgal szembekerülni, inkább közeledett hozzá. Nemzetközi támogatást ugyanis az afrikai térségben erősen érdekelt Angliától nem várhatott. Sőt, számítani kellett Franciaország

[1] РУҐЕ, Вольфґанґ: Ґермания в 1917-1945 ґґ. Прогресс. Москва, 1984. 251. old.

[2] ORMOS Mária: Németország története a 20. században. Európa Könyvkiadó. Budapest, 2008. 204. old.

elhidegülésére is annak ellenére, hogy a francia kormány Németország ellensúlyozása céljából, kész volt az olaszokkal való barátságra.[1]

A külpolitikai sikerek belföldi visszahatása elsősorban a nácik tömegbefolyásának további erősödésében mutatkozott meg. Erre pedig nagy szüksége volt a hatalomnak egy olyan országban, amelynek lakossága évtizedeken át egyharmad részben a munkáspártokra adta le szavazatát. Bármilyen durván és következetesen számolták is fel ezeket, valamint a szakszervezeteket, a lakosság náci szellemű „áthangolása" mégsem volt könnyű feladat.

A kormányzás jogának megszerzésével a nemzetiszocialisták még messze nem érték el a végső céljaikat. A tisztogatást nem csak a politikai életben, hanem a saját pártjukon belül is megkezdték. Az 1933. márciusi választások nagyon jelentős fölényt, 43%-os támogatottságot hoztak Hitler mozgalmának, de az ellenzéki pártok – az elnyomás ellenére – is jól szerepeltek. A nácik joggal féltették a hatalmukat, ezért érvénytelenítették a szociáldemokrata szavazatokat. Később az SZDP-t is megszüntették a többi ellenzéki erővel együtt, a vezetőiket letartóztatták, vagy azok külföldre menekültek. Így az NSDAP vált Németország egyetlen hivatalosan működő politikai szerveződésévé, új párt létrehozását pedig megtiltották.

Németországban ezzel a nemzetiszocialista rendszer berendezkedett, Hitler diktátori hatalma megszilárdult. Megszületett a Harmadik Birodalom.

FORRÁSOK

HEGYI András: Németország újkori története. Dokumentumgyűjtemény. Corvina Kiadó. Budapest, 1980.

HARSÁNYI Iván - JEMNITZ János - SZÉKELY Gábor: München 1938. Diplomáciai és politikai dokumentumok. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1988.

SZAKIRODALOM, MONOGRÁFIÁK, SEGÉDKIADVÁNYOK

[1] SHIRER, 1996. 229. old.

AILSBY, Christopher: A Harmadik Birodalom napról napra. Grafika-Typopress. Miskolc, 2002.

HOLLÓSI Tibor: Hosszúések éjszakája. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1977.

KIBÉDI VARGA Sándor: A nemzetiszocialista Németország: a német nemzetiszocializmus törekvései és eredményei. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1981.

MASOM, Tim: Politika és gazdaság a nemzetiszocializmusban. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1968.

NÉMETH István: Németország története: egységtől az egységig. Aula Könyvkiadó. Budapest, 2004.

OHQUIST, Johannes: A Führer birodalma. Gede Testvérek Kiadó. Budapest, 1999.

ORMOS Mária: Németország története a 20. században. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2008.

RIEDER, Kurt: A III. Birodalom felemelkedése. Vagabund Könyvkiadó. Budapest, 2004.

РУҐЕ, Вольфганґ: Ґермания в 1917-1945 ґґ. Прогресс. Москва, 1984.

SHIRER, William: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története. Kiad. Teleteacher BT. Budapest, 1996.

WINKLER, Heirich August: Németország története a modern korban. II. k. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.

Szendrey Anita

PÁSZTOR FERENC SZOLGÁLATA A BEREGSZÁSZI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ PLÉBÁNOSAKÉNT (1932-1949)

A beregszászi római katolikus egyház vallásos élete megváltozott, amikor Pásztor Ferencet az egyházközség plébánosának nevezték ki. Egy olyan időszakban, amidőn a csehszlovák állam fennhatósága alatt volt a város, és a magyarságot elnyomni, megszüntetni volt hívatott. Később pedig egy újabb állam, a szovjet hatalom elnyomása alatt kiállt elvei mellett, és lelkipásztorként mindig ott állt hívei oldalán. Olyan karizmatikus személy volt, hogy mindenkit maga köré vonzott élethivatásával, Istennek szentelt életével. Az egyházközséget felvirágoztatta, élő egyházzá tette, ami irgalmas szamaritánusként segített a rászorulókon, nevelte az új nemzedékeket, és gondozta saját lelki világát.

Pásztor Ferenc olyan személy, aki a XX. században a beregszászi emberek számára hős, szent életű ember, lelkipásztor volt. A kommunizmus áldozata lett, és gondoskodtak róla, hogy tevékenysége az idő homályába vesszen, olyan ember, aki „jó pásztor akar lenni, aki ha kell, életét adja juhaiért, Egyházáért, hazájáért…”[1] Ezért önmagát sem kímélve pazarolta erejét, hogy a rábízott templomról gondoskodjék, támogassa lelki nyáját, hogy állandóan és naponta gondoskodjék róluk,[2] nem lehet olyan könnyen megfeledkezni, elfelejteni.

Karizmatikus személyiség volt, mindenki felnézett rá, tisztelte és becsülte, akik még emlékeznek a „Főúrra” csak dicsérik és sok szép történeteket, mesélnek róla. Ilyen visszaemlékező Lőrinc József, beregszászi lakos is, aki 83 évesen is tisztán idézi fel: a „Főtisztelendő Úrra”, „jó értelmes ember volt, szerette a ministránsokat”.[3] Ő maga is ministrált Pásztor Ferencnek, aki „megkövetelte a rendet és fegyelmet,

[1] MINDSZENTY József: Hirdettem az Igét. Válogatott szentbeszédek és körlevelek (1944-1975), Kiad. Mindszenty Alapítvány. Vaduz, 1982. 22. o.

[2] HAMANT, Yves: Boldogok, akiket üldöznek az igazságért, Kiadó Nyolc Boldogság Katolikus Közösség, Budapest, 2005. 12. o.

[3] Lőrinc Ferenc személyes közlései alapján

de érthető is, aki az oltár mellett szolgál annak tudnia kell a feladatait. Markáns, határozott meggyőződéseihez haláláig hű személyiség".[1]

Amikor 1932. május 22-én[2] átvette a plébánia irányítását, nem tétlenkedett, rögtön a kezébe vette a dolgokat és elkezdett munkálkodni a hívek érdekében. Pásztor Ferenc élete és a beregszászi egyházközség mindennapjai, története szorosan összefonódott.

Több személyiség volt egy emberben, egyszerre volt lelkipásztor, iskolavezető, plébános. „Mint különlegesen kiemelt egyházi ember. Már, mint doboruszkai plébános nemcsak a plébánia, hanem az egyházmegye életében is megbízást, majd kitüntetést kapott. Assessor S. Sedis; (szentszéki tanácsos 1923), katolikus iskolák felügyelője Kárpátalján, szegények ügyvédje; tanácsos plébános; Revisor Eccl. (Számvevő); hitoktatókat felügyelő bizottság elnöke. Amikor pedig beregszászi plébános lett, mindjárt Főesperesi kinevezését is megkapja, majd 1941-ben pápai prelátus lesz".[3]

Pásztor Ferenc Ungváron született 1880. január 14-én. Középiskoláit 1890-1898 között Ungváron végezte. Teológiai tanulmányai befejezése után (1898-1902) Szatmáron[4] 1902. június 27-én szentelték pappá.[5] Segédlelkész: Csomaközön 1902-1904[6], Szatmárnémetiben 1904-1905, Nagybányán 1905-1907, Szinérváralján

[1] Lőrinc Ferenc személyes közlései alapján

[2] Hirdetőkönyv feljegyzéseiből tudjuk, mert ez volt z első bejegyzése az atyának

[3] A Beregszászi Római Katolikus Egyház Könyvtára, (A továbbiakban: BRKEK) Bohán Béla SJ: Emlékezés Pásztor Ferenc beregszászi plébános, püspöki helynökre, Beregszász 2003. április–2004. szeptember (a továbbiakban: Bohán Béla SJ: Emlékezés.)

[4] Szatmár: helyesen Szatmárnémeti, amely az 1920. évi trianoni diktátumig a történelmi Szatmár vármegye törvényhatósági jogú városa volt.

[5] Szatmári Püspöki Egyházmegye Emlékkönyve fennállásának századik esztendejében (Schematismus centenarius) 1804-1904, Szatmárnémeti, Pázmány-Sajtó Nyomda, 1904. 428. o.

[6] Uo. 429., 168. o.

1907-1908. Plébános: Szakaszon 1908-1911[1] (adminisztrátor)[2], Dobóruszkán 1911-1932[3], Beregszászon 1932-1949-ig. Az 1913-as Schematizmus káplánsága helyei között felsorolja még Nagybocskót és Szatmárnémetit kétszer.[4] Valószínű, hogy ezek szükség szerinti megbízások voltak, amire bizonyára az alkalmassága miatt került sor".[5]

Beregszászi tevékenysége jól ismert, mert 1932-től 1947-ig hetente vezette az ún. hirdetőkönyvet, amelyben minden lényeges eseményt, olykor egész részletesen feljegyzett. Jelentős levéltári forrásértekkel rendelkezik, hiszen például a beszédrészleteit is közli. Ezt Bohán Béla plébános is méltatta, hiszen a nagyobb vallási események mind szerepelnek benne: "bérmálás, évente nagy Úrnapi körmenet, Krisztus Király körmenet, Népmissió 1933-ban, az új Keresztúti képek áldása, kulturális és vallási előadások meghirdetése kiváló előadókkal (Pfeiffer Miklós, Csávossi Elemér, Pakocs Károly, Endrődi László, Palánkai Tibor). De ugyanígy a gyermekek gyakori színdarabja az iskola vagy a Szívgárda szervezésében".[6]

Pásztor Ferenc, mint lelkipásztor gondoskodott a hívei lelki életéről, szívén viselte vallásos életük elmélyítését. Több hirdetésében olvashatjuk a következőket: „ ne feledjék el katolikus híveink, hogy az egész nagyböjt tiltott idő, a bűnbánatunk, a magábaszállásnak ideje, a mi Üdvözítőnk kínszenvedése emlékének szentelve, amelyen súlyos bűn terhe alatt tilos zajos vigadalmakban, táncmulatságokban való

---

[1] Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1909, Szatmárnémeti, Pázmány Sajtó, 1909. 46, 168. o.; Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1913, Szatmárnémeti, Pázmány Sajtó, 1913. 163. o.

[2] MKL szerint következő az **adminisztrátor** (lat. 'kormányzó') plébániát megüresedés vagy a plébános akadályoztatása idején vezető pap.

[3] Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1926, Satu-Mare (Szatmárnémeti), „Pallas", 1926. 31. o.; Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1916, Szatmárnémeti, Pázmány Sajtó, 1916. 29. o.; Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1913, Szatmárnémeti, Pázmány Sajtó, 1913. 97. o.

[4] Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1913, Szatmárnémeti, Pázmány Sajtó, 1913. 163. o.

[5] Bohán Béla SJ: Emlékezés.

[6]Bohán Béla SJ: Emlékezés.

részvétel. Szomorú tünet, a keresztény érzület kihalásának jele, hogy a szent idő alatt városunkban is ilyeneket rendeznek — még szomorúbb dolog, ha katolikus híveink is részt vesznek azokon".[1]

A későbbi időkben is több alkalommal olvashatunk hasonló hirdetéseket, felszólításokat. Ezekből kiderül, hogy fontos volt számára, hogy az egyházközség hívei megkapják a megfelelő lelki feltöltődést, megerősödést. Külön figyelt arra, hogy a férfiak és a nők, a fiatal lányok és fiúk különböző lelkigyakorlaton, előadásokon vegyenek részt, amelyekre olyan kiemelkedő személyiségeket hívtak meg, mint például Ortutay Jenő[2] beregszászi polgármestert[3], Pakocs Károlyt[4] kanonok költőt[5], P. Bőle Kornélt[6], a Credo Egylet alapítóját,[7] Csávossy Elemér SJ.[8] jezsuitát, Pfeiffer Miklós[9] prelátust. A fiatal lányok részére pedig Salkaházi Sára[10] tartott előadást.

Nemcsak az előadásokat szerveztek, hanem különböző egyesületeket, szervezeteket hoztak létre és tartottak fent. „Rózsafüzér társulat, Oltáregylet és Legényegylet, Énekegylet, megszervezték a Leányklubot, a Szívgárdát[11], a Mária Kongregációt, a Credo egyesület (A férfiakból álló Credo Egyesület /Jézus Neve Társulat/ tagjai prédikációkkal az Isten nevének tiszteletét terjesztették, Jézus nevének tiszteletére oltárt állítattak, és egyesületeket hoztak létre.

---

[1] Pásztor Ferenc 1939. II. 19. Hirdetőkönyv (továbbiakban HK). In. Beregszászi Római Katolikus Egyház Irattára (továbbiakban BRKEI)

[2] Pásztor Ferenc hirdetőkönyvéből tudjuk, hogy 1938. IV. 10-én tartott előadást.

[3]Magyar Katolikus Lexikon, (a továbbiakban MKL). X köt, Szent István Társulat, Budapest. 2005, 245. o.

[4] Pásztor Ferenc hirdetőkönyvéből tudjuk, hogy többször is tartott Beregszászon előadást, 1940. XI. 17-én, majd 1942. XII. 20-án

[5] MKL, X. köt. 2005, 430. o.

[6] Pásztor Ferenc hirdetőkönyvéből tudjuk hogy 1939. I. 29-én előadást tartott.

[7] MKL, II köt Szent István Társulat, Bp. 1998. 21. o.

[8] Pásztor Ferenc hirdetőkönyvéből tudjuk, hogy 1940. I. 21-én tartott előadást.

[9] Pásztor Ferenc hirdetőkönyvéből tudjuk, hogy 1943. II. 28-án tartott előadást.

[10] Salkaházi Sára (1899-1944) – az üldözöttek bújtatásáért a nyilasok elfogták, és a Dunába lőtték. 2006-ban XVI. Benedek pápa boldoggá avatta.

[11] Pásztor 1938. VI. 19., 1939. VI. 17., 1943. IX. 9. HK. In. BRKEI

Magyarországon Kassán, Sopronban, Szombathelyen, Vasvár működtek.[1]), a Szentlélek Szövetséget, a Szent Zita egyesületet".[2]

Pásztor Ferenc jó kapcsolatot tartott fent a görög katolikus egyházzal, amit jól tükröz az az esemény, amikor Krisztus Király ünnepén az ő felekezetükkel tervezték az ünnepi körmenetet. Ettől kezdve minden évben közösen tartották ezt az ünnepélyes alkalmat. Pásztor Ferenc figyelt arra, hogy a többi egyházzal is jó kapcsolatot tartson fel. Az is előremutató volt a két egyház között, hogy az 1930-as években együtt tényked tek a Katolikus Legényegyletben.

A plébános mindent megtett annak érdekében, hogy a Csehszlovák Köztársaság magyarellenes intézkedései ne csorbítják a római katolikus magyarok hitközösségének a jogait. Különösen a felekezeti iskola fennmaradásáért folytatott küzdelem tükrözi ezeket a megmentő lépéseket.

Pásztor Ferenc így vall magáról 60 éves korában: „Mint magyar katolikus pap, már hivatásomnál fogva is természetesen a keresztény magyar nemzeti gondolatnak szolgálatában állottam, fokozottabb mértékben a trianoni összeomlás, a cseh megszállás után. E szomorú idők nagyobbik felét Dobóruszka Ung megyei magyar községben éltem le, ahol híveimet mindjárt kezdetben a kereszténységszocialista párt keretébe szerveztem. Természetesen, hogy ez nem igen tetszett a hatalom bitorlóinak s ezért, mint államellenes egyént rendőri felügyelet alatt tartottak, kongruámtól[3] megfosztottak".[4]

Beregszász római katolikus lelkészét erős szociális érzékenység jellemezte. Külön gondja volt a szegények megsegítése: 1938-ban, 1939-ben, és 1942-ben, karácsony előtt jótékonysági vásárt szerveztek a Karitászt és a segítőkész asszonyok közreműködésével. A Karitasz azzal a célra alakult, hogy olyan emberekkel is foglalkozzon, akiket a társadalom kirekeszt: szegényekkel, öregekkel, betegekkel.[5] A szociális gondoskodás

---

[1] *Credo Röpiratok.* Szerk. P. Bőle Kornél O.P. Budapest. 1930. 3-6. o.

[2] Bohán Béla SJ: Emlékezés.

[3] Kongrua: a lelkészek jövedelmét kiegészítő állami pénzbeli havi juttatás

[4] Uo.

[5] MIHAJLOVICS Zsigmond: Az Actio Catholica szociális és karitatív munkája, Kiad Actio Catholica Elnöksége, Budapest, 1944. 16. o.

magyar formája volt az ún. egri norma, 1926-ban Oslay Oszvald OFM házfőnök dolgozta ki. Három elemből állt. 1. Városi szegénygondozó hivatalból, fizetett városi tisztviselõkkel, akik az adminisztrációt végezték, azaz a törzskönyvezést, a pénztárvezetést. 2. A hölgybizottságból, amely az adományokat összegyűjtötte. 3. A ferences szegénygondozó nővérek szervezetéből, akik a szegényeket otthonaikban fölkeresték.[1]

A Karitasz a szociális gondoskodásba, az erkölcsi nevelésbe is lendületesen bekapcsolódott. Bereg vármegye székhelyén nyári napközit szervezett azok számára, akik nem tudták hová tenni gyermekeiket, és fontosnak tartották, hogy jó erkölcsi nevelésben részesüljenek. 1938-ban Pásztor Ferenc is kihirdette, hogy a Katolikus Karitasz és az Actio Catholica keretében napközi gyermekotthont hoznak létre a katolikus kultúrház termében és udvarán. Így a szegény szülők, akik napszámmal keresték kenyerüket, kiskorú 3-6 éves gyermekeiket, kellő gondozás és felügyelet mellett hagyhatták reggeltől estig. A plébános hangsúlyozta, hogy ezáltal „a katolikus gyermekek is mentve legyenek testi-lelki veszedelemtől”.[2]

Pásztor Ferenc fontosnak tartotta, hogy a hívei szellemi és lelki feltöltődésben is részesüljenek. Erre a célra szolgált a kultúrház, ahol különböző összejöveteleket, előadásokat tartottak, ünnepi műsorokkal szórakoztatták a fiatalokat (Szívgárda, Leányklub) és az idősebb híveket. A kultúrház fenntartása időnként anyagi nehézségeket okozott, de Pásztor atya mindig megtalálta a módját, hogy támogatást szerezzen annak működtetésére. Ezért különböző bálokat, ünnepségeket szervezett, amely bevételeit, adományait a kulturális élet támogatására használt fel. A sajtóból értesültünk arról, hogy „a beregszászi Legényegylet 1938. február 6 rendezi meg nagy reprezentációs bálját este 8 órai kezdettel az Úri Kaszinó összes termeiben Pásztor Ferenc római katolikus főesperes és Ortutay Jenő görög katolikus főesperes védnöksége alatt a katolikus kultúrház javára”.[3]

---

[1] MOLNÁR Frigyes: A szociális egyház az emberekért, Korda R. T. Kiadó, Budapest. 1935, 188. o.

[2]Pásztor Ferenc 1938. IV 24. HK., In. BRKEI

[3] *Kárpáti Híradó,* 15 évf. 22. sz. 1938. január 28. 5. o.

Mindig szívügyének tartotta a gyermekek oktatását, és nevelését, a magyar iskola megmaradását bármilyen körülmények között. Soha nem adta fel a harcot a különböző hatóságokkal szemben harcot. Kárpátalja csehszlovák korszakában a legtöbb esemény az iskola fenntartása körül forgott. Pásztor Ferenc így ír erről: „katolikus magyar iskolánkat a csehek, mint a beregszászi iskolafronton a magyarság egyetlen mentsvárát meg akarták fojtani (adóhátralék címen zár alá helyezték minden vagyonunkat)”.[1] Sok adóság gyűlt össze az iskola számláján, de Pásztor atya mindent megtett annak törlesztésére. „1935-36-ban gyűjtést rendezett az iskola bővítésére, e célból a saját magánvagyonát –20 000 koronát– is feláldozta. Az összegyűlt pénzből kifizették az adósságot, valamint megkezdték az iskola második emeletének építését”.[2]

A csehszlovák hatóságok igyekeztek ellehetetleníteni az egyház működését, mert ebben a kisebbségben élő magyarság nemzetfenntartó erejét látták. Mindenekelőtt a felekezeti iskolát akarták minden áron megszüntetni. Ezért nagy adókkal terhelték az egyházat, emiatt Pásztor Ferenc a hívek külön támogatására szorult. Több hirdetésében olvashatjuk a következő felhívásokat: (1933. december 3) „a múlt vasárnap tartott hitközösségi gyűlésen feltártuk híveink előtt egyházunk mostani igen súlyos anyagi helyzetét s az összes híveink közös akarata nyilatkozott meg abban az egyhangú megállapodásban, hogy nem hagyjuk veszni iskolánkat, zárdánkat, mostani nehéz viszonyainktól telhető önkéntes adományokkal sietünk segítségére szorongatott egyházi intézményeinknek. Itt a fő elv és siker azon múlik, hogy minden egyes hivőnk tegye meg a tőle tehetőt s értse meg azt, hogy saját és gyermekeik lelkének legszentebb ügyéről van szó…”[3]

Kárpátalján az 1944-ben bekövetkezett szovjet katonai megszállásnak, majd a kommunista diktatúra kiépítésének egyik fontos eleme volt az ateista nevelés, amely nagymértékben veszélyeztette az egyház életét. Majnek Antal munkácsi megyéspüspök megfogalmazása

[1] Pásztor Ferenc 1933. VII. 24. HK., In. BRKEI

[2] *Kárpátalja* VII. évf. 19. (330.) sz. 2007. május 11. 4. o.

[3] Pásztor Ferenc, 1933. XII. 3. HK In. BRKEI.

szerint a „vallásosság, a hívő emberek meggyőződése elleni harc 1945-től a hivatalos politika szintjére emelkedett”.[1]

Sztálin egyik, 1945-ben kiadott és egész Közép-, illetve Kelet-Európára vonatkozó utasítása, nyíltan elrendelte az egyházak ellehetetlenítését, megbénítását. Fő célja, hogy a hitet az emberekből kiöljék, amelyet a legnagyobb brutalitással hajtottak végre.

„Megkezdődött a katolikus papok elhurcolása, kezdetben ez elsősorban azokat érintette, akiknek döntő szava volt az egyházban: vikáriusokat, főespereseket, espereseket”.[2] Ez súlyos csapás volt az egyházra, paphiány alakult ki. Akik helyükön maradhattak, megingathatatlanul folytatták szolgálatukat. Pásztor Ferenc 1946. március 10-én kihirdette, hogy „e héten szerdán, pénteken és szombaton és e napokon imáinkat, böjtjeinket ajánljuk fel arra a szándékra, hogy az Úr jó papokat küldjék híveink lelki vezetésére”.[3] Október 24-én ünnepélyes misét tartottak a „távollévő foglyaink szabadulásukért”.[4] és imádkoztak az elhurcolt papokért, az 1944 novemberében malenykij robotra hurcolt kárpátaljai magyar férfiakért.

„A háború végén és utána mutatkozik meg különösen lelki nagysága és az egyház érdekében vállalt szerepe. Hűségesen kitart plébánosi helyén”.[5] Az utolsó keresztelés az ő neve alatt 1949. február 27-én történt, ebből tudhatjuk, hogy Pásztor Ferencet és Hudra Jánost ezután vitték el. Pontos adatok szerint, hogy 1949. március 1-jén történt a letartóztatása („Pásztor aktájában ez a dátum szerepel. Más források szerint a letartóztatás időpontja 1949. március 2”.[6])

---

[1] MAJNEK Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Útközben. Kiad Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 1998. 55. o.

[2] BOHÁN Béla SJ: Adalékok a Szatmári Egyházmegye XX. századi történetéhez. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 19. évf. 2007. 3-4. szám. 121. o. (a továbbiakban Bohán Béla SJ: Adalékok.)

[3] Pásztor Ferenc 1945. V. 27. HK In BRKEI

[4] Pásztor Ferenc 1945. V. 31. HK In. BRKEI

[5] Bohán Béla SJ: Emlékezés.

[6] MELEGA Gabriella Anna OP.: A római katolikus egyház ellehetetlenítésének kísérlete és papjainak elítélése Kárpátalján (1944-1956), [Szakdolgozat] Budapest. 2008. 61. o.

Pásztor Ferenc és Hudra Lajos 1949-ben történt elhurcolása előtti évben, Kárpátalján már feszült volt a helyzet, ezért „nem tartották meg az ünnepi körmenetet”.[1] Ennek okait a hirdetőkönyvben feljegyezték: „1947-ben még meg volt tartva az ünnepi körmenetet és a bérmálkozás is volt”.[2]A helyzet akkor változott itt Kárpátalján mikor „1948-ban a görögök nem áltak át a pravoszláviára, azokat a görög katolikus papokat elvitték. Romzsa Teodor görög katolikus püspököt meggyilkolták 1947. november 1-én, ennek ellenére nem álltak át 1947 után a görög katolikusok, 1948-ban sem”.[3]

A második világháború alatt és után a hívek lelki erősítését szolgálta az imádságos társulatok fenntartása, és az ájtatosságok gyakorlata. „Egy hasonlattal élve az Egyháznak körülbelül olyan volt a helyzete, mint egy indián rezervátumban: hagyták élni azzal a föltétellel, hogy a kijelölt határvonalakat nem lépheti át”.[4]

„A szovjet hatóságok elsősorban azokat a papokat igyekeztek „eltenni láb alól", akiknek a szava döntő volt az egyházban, vagyis a vezetőket. Elsősorban vikáriusokat, főespereseket, espereseket. Ha egy atya hitoktatást is végzett, vagy több embert megmozgató eseményt szervezett, rövid időn belül az ungvári börtönbe, majd a GULÁG javító-munka táboraiba hurcolták. A „szovjetellenes propaganda és agitáció" vádját szinte minden papi tevékenységhez hozzá lehetett csatolni. A semmisségi panaszokat szó szerint a semmibe vették, a kirótt szabadságvesztések idejét csak ritkán csökkentették, többnyire csak Sztálin halála után. A szénbányákban, különböző építkezéseken napi 12 órát robotoló papok a lágerben is igyekeztek megőrizni istenhitüket, vallásosságukat. Ha tehették, titokban szentmisét is bemutattak: Krisztus jelenlétét hozták közel mindazokhoz, akik velük együtt sínylődtek a„szocializmus építésének" ideje alatt, és nem vesztették el reményüket abban, hogy mihamarabb hazatérhetnek. A borzalmas lágerévek után a 19 római katolikus pap közül kettő nem térhetett vissza Kárpátaljára, mert a szabad és boldogsággal teli Mennyei Hazába

[1] Bohán Béla a beregszászi római katolikus egyház plébánosának személyes közlései alapján

[2] BOHÁN Béla SJ: Adalékok. 2007. 118. o.

[3] Bohán Béla SJ: Emlékezés.

[4] HAMANT Yves: 2005. 47. o.

távozott. Haklik Sándor és Pásztor Ferenc útját a Munkácsi Egyházmegye örök emlékként őrzi".[1]

Pásztor Ferencről, az elhurcolása utáni időből keveset tudunk. A Belügyi Népbiztosság, az NKVD helyi szervének 1949. február 26-án keltezett vádirata a következőket tartalmazza: „Pásztor Ferenc római katolikus papként (Beregszász, Vorosilova u. 4.) a kárpátaljai terület Csehszlovákiához való tartozásakor a fasiszta Magyar Nemzeti Párt vezetőjeként és tagjaként, a lakosság körében aktívan munkálkodott Kárpátaljának a fasiszta Magyarországhoz való csatolásáért. Amikor a német–magyar hadsereg megszállta Kárpátaljá, Pásztor az első naptól kezdve bűntársként szoros kapcsolatot épített ki a megszálló hatóságokkal. Mint megbízható személyiség a magyar–fasiszta kormány által létrehozott ún. 'tisztázó (igazoló) bizottság' tagja volt, mely a hivatalok kommunistáktól és más gyanús személyektől való 'megtisztítását' tűzte ki célul. 1941. decemberében a magyar-fasiszta kormány 'Nemzetvédelmi kereszt'-el tüntette ki.

Kárpátalja a magyar megszállóktól való felszabadítása után püspöki helynökként Pásztor aktivizálta szovjetellenes tevékenységét. Az egyházi újság szerkesztőjeként fasiszta élű szovjetellenes cikkeket írt.

Jelen pillanatban szovjetellenes agitációt fejt ki a lakosság körében, a hívők előtt szovjetellenes prédikációkkal lép fel. Provokációs elmélkedéseket terjeszt, rágalmazza a szovjet valóságot, jósolja a meglévő politikai rendszer változását és a kapitalizmus felállítását.

A fent említett vádakat tárgyi bizonyítékok és tanúk vallomásai bizonyítják".[2]

Az 1949. március 2-i első kihallgatáson Pásztor Ferenc így vallott papi tevékenységéről: „A hívők és ifjúság körében nevelői munkát végeztem a magyar nemzeti érdekek védelmében. Azzal biztattam a helyi lakosságot, hogy mi ideiglenesen tartózkodunk a cseh uralom alatt, s hamarosan Kárpátalja Magyarországhoz lesz csatolva.

[1] MELEGA Gabriella Anna OP. 2008. 77. o.

[2] Пастор Федор Иванович, ДЕЛО № 149252, С-2293, Начато: 1 марта 1949 г., Окончено: 12 мая 1949 г. 5. Közli: MELEGA Gabriella Anna OP. 2008. 62. o.

Anyagi hozzájárulásommal segítettem a beregszászi magyar iskola felépítését.

Aktívan részt vettem a Magyar Kormány által Beregszászon szervezett tömeggyűlésen, melyen én nyilvánosan a magyar parancsnokságnak átadtam azt a zászlót, melyet addig hosszú időn keresztül illegálisan őriztem magamnál. Az ehhez kapcsolódó beszédemben köszönetemet fejeztem ki a magyar parancsnokságnak azért, hogy Kárpátalja újra Magyarország területévé vált.

1942. májusában az I. világháborúban elhunyt magyar katonák emlékére szervezett ünnepélyes tömeggyűlésen beszédemben a magyar rezsim erősítését, az anyagi és lelki erők Szovjetunió elleni összpontosítását hangsúlyoztam.

Igazolom, hogy nyilvános fellépéseim szovjetellenes természetűek voltak".[1]

Egy későbbi kihallgatási jegyzőkönyvben a következők olvashatóak:

„Kárpátalja megszállása után nyílt szovjetellenes tevékenységet én nem folytattam. A lelkipásztorok között a katolikus egyháznak a pravoszláv egyházzal való egyesítése kérdésében a nemtetszésemet fejeztem ki. Hűséges vagyok a vallásomhoz és a Vatikánhoz.

Elégedetlenségemet fejeztem ki abban is, hogy a szovjet hatalom elválasztotta az egyházat az iskolától. Meggyőződésem, hogy a gyermekeket vallásosan kell nevelni."

Az ungvári börtönben két héten át tartó, kimerítő, naponkénti, éjszakai vallatások után a kihallgató tiszt a következő jelentést tette: „Pásztor Ferenc még nem tett őszinte beismerést a szovjetellenes tevékenysége és a külföldi kapcsolatait illetően, ezért továbbra is szükséges vallatni. (…) A kihallgatások további szakaszaként a kijevi állambiztonsági szervek börtönét jelöljük meg".[2]

---

[1] Пастор Федор Иванович, ДЕЛО № 149252, С-2293, Начато: 1 марта 1949 г., Окончено: 12 мая 1949 г. 5. Közli: MELEGA Gabriella Anna OP. 2008. 62-63. o.

[2] MELEGA Gabriella Anna OP: Új források az üldözött kárpátaljai római katolikus papokról. *Vértanúink-hitvallóink*, XV. évf. 57. szám, 2009. június, 18. o.

Egy 1949. május 14-én keltezett okiratban a belügyi hatóságok megállapítják: „Pásztor Ferenc egészséges és alkalmas a fizikai munkára."

Az Ukrán Állambiztonsági Szervek Minisztériuma 1949. július 6-án hozta meg az ítéletet:

„Az elkövetett bűncselekmények alapján az Ukrán Köztársaság Büntetőjogi Törvénykönyve 54-4. és 54-10. paragrafusainak alapján Pásztor Ferencet 1949. március 1-től számított 25 év javító-munkatáborban eltöltendő szabadságvesztést és teljes vagyonelkobzást ítéli".[1]

Adatközlőnk elmondásai alapján van tudomásunk arról, hogy Pásztor Ferenc nagyon fontos volt a hívei számára, imádkoztak érte. Több vers is született a lelkipásztor elvesztése után.

Alleluja édes szent Mesterünk
Így sajog a szívünk, könnyes a szemünk
Mert amitől féltünk és remegtünk
Drága kicsi Szolgád elviszed mitőlünk
Miért küldted akkor Jézusom Őt nekünk.
Báránykáid Őt nagyon megszerettük
Igazi drága Pásztorunk volt nekünk
Oh édes Jézusom ne vidd el őt tőlünk
De Jézusom, ha másképp nem lehet
Ezért is megcsókoljuk áldott szent kezed
Sok kegyelmet nyerhetünk általa Tőled
Oh nagyon köszönjük Jézusom ezt Neked. (1958. április 20.)

[1] MELEGA Gabriella Anna OP. 2008. 63-64. o.

Jutalmazd meg Jézusom fáradt kicsi Szolgád.
E drága szent időben sok lelket viselt vitt Hozzád
Magát nem kímélve.
Csak minden báránykád meg legyen mentve.
De jöttek is Hozzá kis és nagy bárányok.
Mint drága szerető jó Pásztorukhoz…
Megtisztulva boldogan jöttek el Tőle
Tagadva, hogy már el nem szöknek Tőled
Áldozatos lélekkel még késő este
Sietett bárányodhoz ki Tested éhezte.
Öleld őt magadhoz, oh Te örök Pásztor
Fáradt kicsi Szolgád szeressed nagyon. (1958. április 25.)

Ismereteink szerint elhurcolása után levelezett húgával, Pásztor Erzsébettel, aki Beregszászban élt. Mindezeket Dr. Pásztor István ügyvéd emlékiratából tudjuk: „halála előtt néhány évvel, kerülő úton küldött legfiatalabb testvérének Pásztor Erzsébetnek, aki keresztanyám volt. Ebben a levélben többek közt azt írta, hogy megkísértette a sátán, ígértek neki szabadságot, azt is, hogy hazaengedik, ha áttér a pravoszláv hitre (…) hitét nem tagadta meg, erre nem volt hajlandó, inkább a halált választotta”.[1] Erzsébet egy másik levélben írta, hogy még csomagot is küldött neki akkor, amikor ezt már lehetett.

„Pásztor Ferencet négy hónapig vallatták a kijevi börtönben. Ezután Szibériába, egy Bajkál-tó melletti javító-munkatáborba deportálták, ahol két év múlva elhunyt.”[2]

Sírhelyének pontos helye ismeretlen, egy feljegyzés „Tajset városá-

[1] Pásztor István dr. emlékirata In: BRKEK

[2] MELEGA Gabriella Anna OP, 2009, 18. o.

nak közelében levő 20. lágert jelöli meg végső nyughelyéül, 1951. október 15”.[1]

„Az 1989. augusztus 2-án keltezett rehabilitációs okiratban a következő olvasható: „Pásztor Ferenc vádja alaptalan. Bűnössége nem nyert bizonyítást. Az említett időszakban Pásztor nem volt szovjet állampolgár. Halálának időpontja, helye és oka nem ismert. "[2]

FORRÁSOK

Bohán Béla SJ: Emlékezés Pásztor Ferenc beregszászi plébános, püspöki helynökre, Beregszász 2003. április–2004. szeptember

P. Bohán Béla SJ, a Beregszászi Római Katolikus Egyház plébánosa

Lőrinc József beregszászi lakos, szül. 1923

MELEGA Gabriella Anna OP.: A római katolikus egyház ellehetetlenítésének kísérlete és papjainak elítélése Kárpátalján (1944-1956), [Szakdolgozat] Budapest. 2008.

Pásztor Ferenc Hirdetőkönyv (1932-1947) In. Beregszászi Római Katolikus Egyház Irattára

Пастор Федор Иванович, ДЕЛО № 149252, С-2293, Начато: 1 марта 1949 г., Окончено: 12 мая 1949 г. 5. Közli: MELEGA Gabriella Anna OP. Budapest. 2008.

Pásztor István dr. emlékirata.

[1] Pásztor István dr.

[2] MELEGA Gabriella Anna OP. 2008. 64. o.

BIBLIOGRÁFIA

BOHÁN Béla SJ: Adalékok a Szatmári Egyházmegye XX. századi történetéhez. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 19. évf. 2007. 3-4. szám.

Credo Röpiratok. Szerk. P. Bőle Kornél O.P. Bp. 1930.

Kárpátalja 2007. május 11. VII. évf. 19 (330) sz.

Kárpáti Híradó 1938. január 28. 15 évf. 22. sz.

Magyar Katolikus Lexikon, X köt, Szent István Társulat. Budapest, 2005.

Magyar Katolikus Lexikon, II köt Szent István Társulat. Budapest, 1998.

MAJNEK Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Útközben. Kiad. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

MELEGA Gabriella Anna OP: Új források az üldözött kárpátaljai római katolikus papokról. *Vértanúink-Hitvallóink*, 2009. június, XV. évfolyam 57. szám.

MIHAJLOVICS Zsigmond, Az Actio Catholica szociális és karitatív munkája, Kiad. Actio Catholica elnöksége, Budapest, 1944.

MINDSZENTY József: Hirdettem az Igét. Válogatott szentbeszédek és körlevelek (1944-1975). Kiad. Mindszenty Alapítvány. Vaduz, 1982.

MOLNÁR Frigyes: A szociális egyház az emberekért, Korda R. T. Kiadó, Budapest. 1935.

Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1909, Szatmárnémeti. Pázmány Sajtó, 1909.

Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1913, Szatmárnémeti. Pázmány Sajtó, 1913.

Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1916, Szatmárnémeti. Pázmány Sajtó, 1916.

Schematismus cleri almae dioecesis Szatmáriensis 1926, Satu-Mare (Szatmárnémeti). Pallas, 1926.

Szatmári Püspöki Egyházmegye Emlékkönyve fennállásának századik esztendejében (Schematismus centenarius) 1804-1904, Szatmárnémeti. Pázmány-Sajtó Nyomda, 1904.

HAMANT, Yves: Boldogok, akiket üldöznek az igazságért, Kiad. Nyolc Boldogság Katolikus Közösség, Budapest. 2005.

Tar Géza

A SZÜLŐFÖLD ALAP LÉTREJÖTTE, ÉS ELSŐ PÁLYÁZATI ÉVÉNEK (2007) ELEMZÉSE

A támogatási rendszer átszervezésének első lépései

A tanulmány a támogatással foglalkozó Szülőföld Alap felépítését, működését és a fontosabb irányító szerveit mutatja be, illetve kitér a pályázati támogatások anyagi részeire, és az elnyert pénzösszegek szétosztására is.

Már 2006. május – júniusában sejteni lehetett, hogy a Határon Túli Magyarok Hivatalát átszervezik, mert arra több ízben is utalt az új kormány. Azzal indokolták, hogy túl sok határon túli magyar dolgozik a hivatal munkatársaként. Arra még senki sem gondolt, hogy teljesen megszüntetik, és elveszítheti a jogkörét.[1] A Magyar Állandó Értekezlet felszámolásának a szándékáról 2006. június 9-én értesült a sajtó, ezzel kapcsolatban a kompromisszum-képtelenségre hivatkozott a kabinet. Minden határon túli magyar vezető károsnak minősítette a kormány ezirányú intézkedéseit.[2] A HTMH végleges érvénytelenítését a 2006. december 28-án kiadott kormányrendelet mondta ki, miszerint a Határon Túli Magyarok Hivatala, mint a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszter felügyelete alatt működő önállóan gazdálkodó, teljes jogkörrel rendelkező központi hivatal, 2006. december 31. napjával megszűnik. Jogutódja a Miniszterelnöki Hivatal. A Szülőföld Alap Kezelő feladatait jogutódként a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszter által alapított Szülőföld Alap Iroda központi költségvetési szerv látja el. Ezzel hatályát vesztette a Határon Túli Magyarok Hivatallal kapcsolatos legtöbb törvény. A rendelet a 2007. január 1-jén lépett érvénybe.[3]

[1] www.magyarhirlap.hu/Archivum/MTI: MDF: a kormány fel akarja számolni a határon túli politikát, 2006. december 12.

[2] www.magyarhirlap.hu/Archivum/OS: Megújul a határon túli magyarokkal foglalkozó intézményrendszer, 2006. december 27.

[3] www.szulofold.hu/Kormány rendelet

A Szülőföld Alap megalakulása

Szülőföld Alap elkülönített állami pénzalap. Célja, hogy elősegítse a határon túli magyarság a szülőföldjén való egyéni és közösségi boldogulását, anyagi és szellemi gyarapodását. Nyelvének és kultúrájának megőrzését, továbbfejlesztését, az anyaországgal történő és egymás közötti sokoldalú kapcsolatának a fenntartását és erősítését. A támogatás kedvezményezettjei lehetnek: a Horvátországban, Ausztriában, Romániában, Szerbiában, Szlovákiában, Szlovéniában vagy Ukrajnában, vagyis a szomszédos államokban életvitelszerűen tartózkodó, magát magyarnak valló természetes személyek, vagy az alap céljait a támogatásából tevékenyen elősegítő más egyének. Magyarországi vagy szomszédos országban lévő önkormányzat, vagy a határos állam területén működő azon szervezet, amelynek Magyarországon vagy valamely szomszédos nemzet területén van a székhelye.

A Szülőföld Alapból a következő célok körébe tartozóan igényelhető támogatás magánszemélyek esetében: nevelés-oktatás, képzés, továbbképzés, tankönyv- és taneszköz-támogatás, felsőoktatási ösztöndíj; a magyar kultúra és tudomány fejlesztésével, megőrzésével, gyarapításával, megismerhetővé tételével kapcsolatos feladatok. Köztestületek: a köz- és felsőoktatási, tudományos kutatást-fejlesztést végző intézmények kulturális, tömegtájékoztatási (nyomtatott és elektronikus sajtó), egyházi, szociális és egészségügyi szervezetek. Önkormányzatok a szomszédos államok és Magyarország között fennálló nemzetközi szerződésekkel összhangban: az alaptevékenységüknek megfelelő közfeladatok ellátására; az Európai Unióhoz történő csatlakozással kapcsolatos felkészítő, tájékoztató, ismertető, oktatási, képzési és továbbképzési tevékenységre. Települési önkormányzatok, illetve azok társulása, szövetsége a határos államok és a Magyarország között fennálló nemzetközi szerződésekkel összhangban: az Európai Unió által is támogatott határmenti munkatervekre; magyarországi településsel közös infrastruktúra kialakítására. Különösen kisebb utak, hidak építésére, közösségi célú támogatások, természetes adottságok fokozott kihasználására. Testvértelepülési kapcsolatok kialakítására, erősítésére, közös

környezetvédelmi projektek létrehozására, az Európai Unió külső határszakaszán a kishatárforgalom feltételeinek megteremtése.

Az Alap működése

Az alap tevékenységét a Regionális Egyeztető Fórum elvi iránymutatása és ajánlásai alapján végzi, az utóbbi elnöke a miniszterelnök. Tagjait a kormányfő kéri fel a központi államigazgatási szervek irányítói és vezetői megbízatású köztisztviselői, illetve a szomszédos államokban élő magyar közösségek választott elöljárói, képviselői közül. A fórum évente legalább egy alkalommal ülésezik, térségenként és közösségenként ajánlásokat fogalmaz meg az alapból nyújtható támogatások céljaira és az elsőbbséget élvező tervekre.

A kollégiumok az alap támogatási célok alapján megszervezett szakmai döntéshozó testületei, melyek döntései a miniszter jóváhagyásával válnak érvényessé. A hét-, kilenc- vagy tizenegy tagú társulatokat – a támogatási célokra figyelemmel – a tárca vezetője hozza létre és szünteti meg. A kollégiumok tagjait, valamint a tagok közül annak elnökét a miniszter nevezi ki. E testületek tevékenységüket az egyeztető fórum ajánlásai, és a támogatási célok figyelembe vételével, valamint a szakmai szempontok érvényre juttatásával végzik. Munkájuk során a fórum, illetve az alap kezelő szervezete részéről nem utasíthatóak. A kollégiumok tagjainak megbízatása négy évre szól.[1] A támogatások legalább 90%-a nyilvános pályázat keretében, a fennmaradó rész viszont egységes elveken nyugvó meghatározott döntések alapján nyerhető el. A pályázati felhívásokat internetes honlapon, és legalább két országos napilapban (ideértve a szomszédos államban terjesztett ilyen jellegű napilapot is) közzé kell tenni. Az alap terhére tett támogatás vissza nem térítendő, illetve részben vagy egészben visszatérítendő formában nyújtható, amelyről a döntést hozó határozatban kell rendelkezni. A támogatási rendszer nyilvános – a bevételekről, a pályázatokról és a különböző döntésekről, valamint a kiadásokról – központi kimutatást vezet. Az alap felügyeletét

[1] SZABÓ Sándor: Módosítják a Szülőföld Alapról szóló törvényt, *Az Igazi Kárpáti Igaz Szó*, (Ungvár), II. évfolyam, 177-178. (239-240.) szám, 2006. november 16. 4. old.

ellátó miniszter szükség szerint, de legalább évente egyszer, április 30-ig tájékoztatja a kormányt. Az utóbbi május 31-ig beszámol az Országgyűlésnek az alap előző évi tevékenységéről és működéséről, illetve a létrehozó törvény alkalmazásának a tapasztalatairól. A jelentést az interneten hozzák nyilvánosságra.[1] Ugyanígy itt teszik közzé az egyeztető fórum és a kollégiumok döntéseit, az elfogadásától számított 15 napon belül, amiről a testületek elnöke gondoskodik.[2]

A pályázatok jellemzői

A pályázatok fő vonása az, hogy a célokat és az azokra fordítandó összegeket tartalmazzák vissza nem térítendő támogatások formájában. Lényeges még, hogy az említett országokból – Románia, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna, Horvátország, Szlovénia és Ausztria – pályázhatnak. A pénzek megoszlása a szomszédos államokban, amit a következők szemléltetnek:

Ország	**Elosztási arány %**
Románia	40
Szlovákia	15
Szerbia	22
Ukrajna	19
Horvátország	2
Szlovénia	1
Ausztria	1
Összesen	*100*

[1] Új nemzetpolitikai koncepció, *Az Igazi Kárpáti Igaz Szó*, (Ungvár), III. évfolyam, 80-81. (345-346.) szám, 2007. május 26. 2. old

[2] www.szulofold.hu/A Szülőföld Alap törvényi háttere

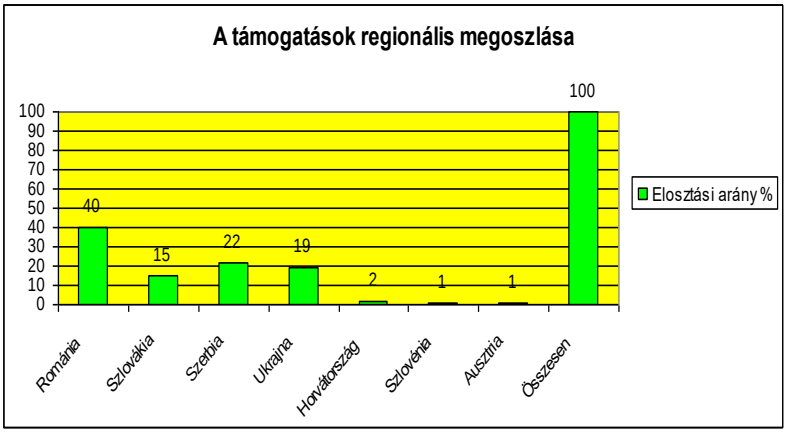

(Saját szerkesztés, Forrás: Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, 2007. 03. 28.)

A pályázatoknál a határidők kitűzése minden ország tekintetében különbözik. Mások az elszámolási illetve munkaterv megvalósulásának végső időpontjai, a beadás kezdete és a kérelem beérkezésének határideje. Ezek mind szerves részéi a pályázatoknak, s hozzájárulnak egy időhöz kötött rendszer megteremtéséhez. Fontos még megemlíteni az elnyerhető legalacsonyabb összeget, amely a többi elemmel országonként változik. A Szülőföld Alap három kollégiumhoz rendelte a támogatásokat, amivel a pályázatok tipusait és azok területét is meghatározta. Ezek: Oktatási és Szakképzési, Kulturális és Egyházi, valamint Önkormányzati Együttműködési, Informatika, Média Kollégium. A testület keretében egyes sajátságos területekre is lehet pályázni, ami számos lehetőséget nyújt az összegek széles körű szétosztásához.

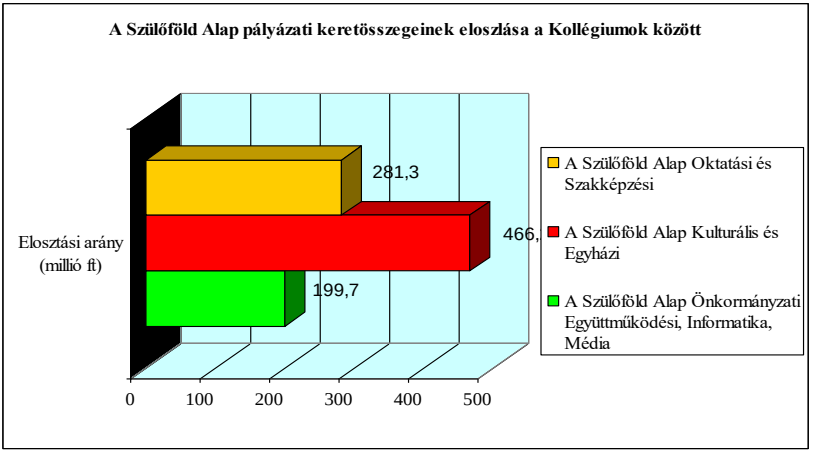

(Adatok: http://www.szulofold.hu/ Pályázatok. Forrás: saját szerkesztés)

A szétosztási arány országonként a 2007 - ben

A Szülőföld Alap 2007. július 18-án megtartott ülésén elfogadott döntések lezárták az első pályázati fordulót. Ezt megelőzően a pályázatok kioszthatóó keretét 789 694 000 Ft-ban állapították meg a tervezett 2 milliárd forint helyett. Az alap ezt az összeget a három kollégium között osztotta szét, de nem egyenlő arányban.

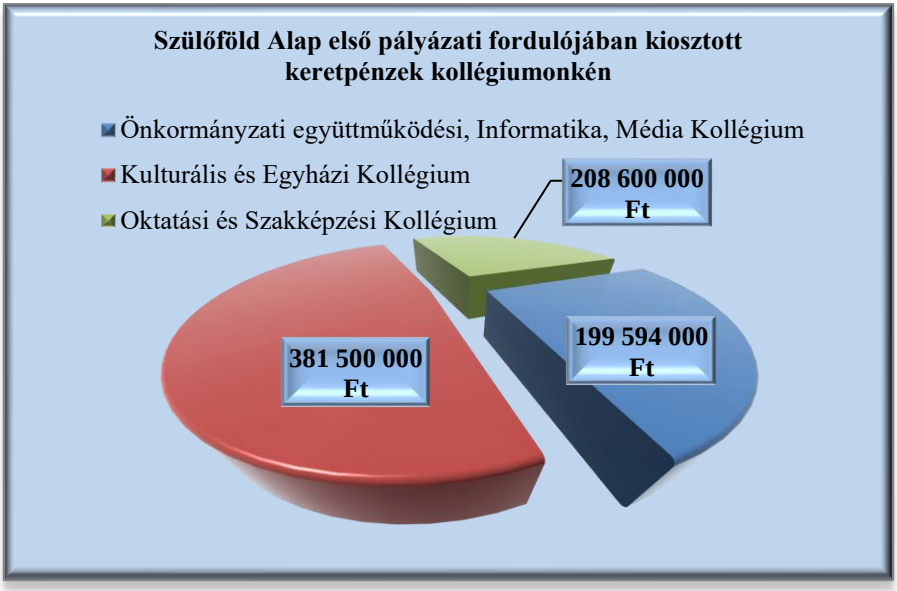

(Adatok: http://www.szulofold.hu/ Pályázatok. Forrás: saját szerkesztés)

Az Önkormányzati Együttműködési, Informatika, Média Kollégium 333 benyújtott pályázatból 159-et támogatott 199 594 000 Ft értékben. A határon túli helyi magyar nyelvű írott és elektronikus média működési és beruházási költségeire érkezett be legtöbb kérelem. Gyakoriak voltak a kulturális értékek digitalizálását, tartalomfejlesztését, informatikai háttérfejlesztését szolgáló, a határon átnyúló együttműködési, illetve médiával kapcsolatos projektek és az egyes szervezetek támogatását célzó pályázatok is.[1]

[1] MUNKATÁRSUNKTÓL: Több pénz jut határon túlra, *Népszabadság*, 2007. október 17.

A kollégium 174 pályázatot elutasított, mert nem voltak világosan megfogalmazott céljai és a megvalósulásával elérhető eredményei. Sok igénylő bukott el a rosszul vagy hiányosan kitöltött adatlap miatt. Mindezek érzékeltetik, hogy egyes határon túli magyar pályázóknak e területen van mit tanulnia.

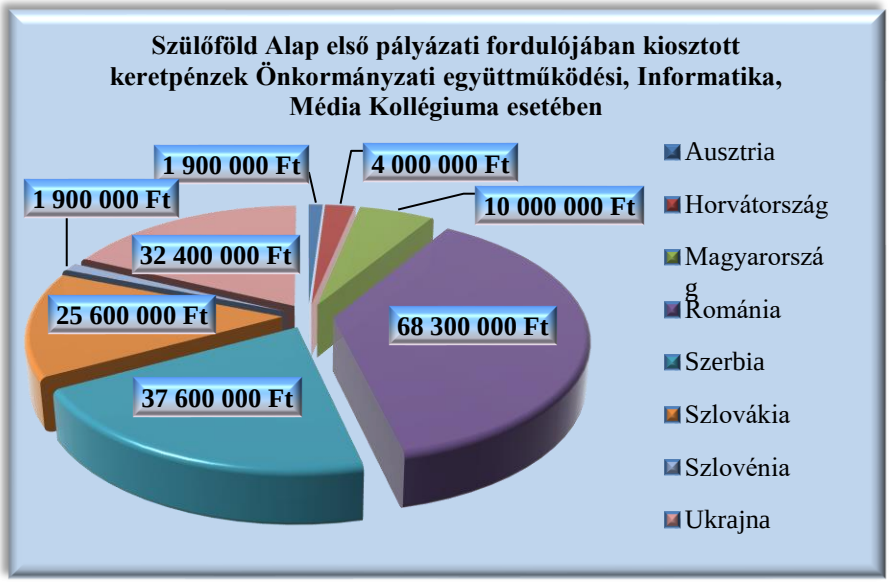

(Adatok: http://www.szulofold.hu/ Pályázatok. Forrás: saját szerkesztés)

A Kulturális és Egyházi Kollégium 701 benyújtott pályázatból 287-et támogatott, 381 500 000 Ft értékben. A magyar nyelvű közművelődési és egyházi egyesületek terveinek, illetve a működésének megsegítésére beadott kérelmek voltak a jellemzőek. Előfordult másfélék is, például: tájházak, múzeumok, egyházi jellegű épületek felújítása; illetve a határon túli magyar művészeti, közművelődési, közgyűjteményi, örökségvédelmi vagy egyházi célokkal, könyvkiadással, terjesztéssel kapcsolatos tervek, tevékenységek. A

kollégium 414 pályázatot utasított el. A legtöbbet a romániai, szerbiai és ukrajnai szervezetek által benyújtott pályázatok közül érvénytelenítettek a már említett okok miatt. A pályázati keretösszegek nagysága minden ország esetében változó volt.

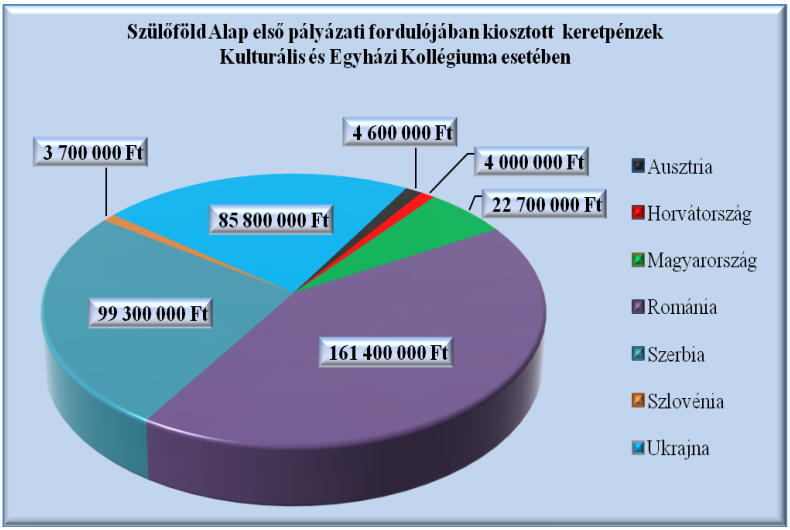

(Adatok: http://www.szulofold.hu/ Pályázatok. Forrás: saját szerkesztés)

Az Oktatási és Szakképzési Kollégium 347 benyújtott pályázatból 122-őt támogatott 208 600 000 Ft értékben. A helyi magyar nyelvű felsőoktatás megsegítésére irányuló kérelmek voltak túlsúlyban a területen. Meg kell említeni azokat az igényeket is, amelyek a szórványvidéken működő közoktatási intézmények, magyar nyelvű tanulmányi versenyek, tankönyvírás, tudományos folyóiratok támogatását célozták meg. A kollégium 225 pályázatot utasított el. Kivéve az ausztriai magyar szervezetek beadványait, amelyek közül egyet sem zártak ki.[1]

[1] www.szulofold.hu

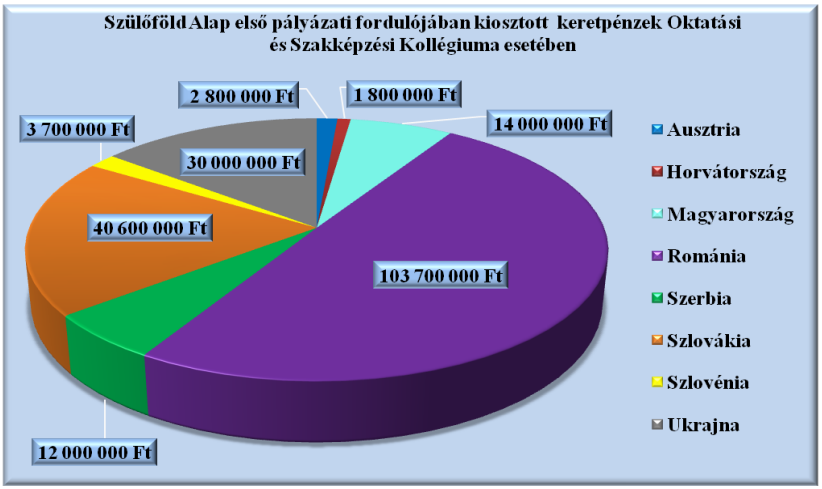

(Adatok: http://www.szulofold.hu/ Pályázatok. Forrás: saját szerkesztés)

Az elutasított és elfogadott pályázatok között jelentős különbségek voltak mind számban, mind abban, hogy mely ország melyik szervezete adta be az adott kollégiumhoz. Ennek következtében különböző kollégiumok között az arány változik.

(Adatok: http://www.szulofold.hu/ Pályázatok. Forrás: saját szerkesztés)

Végezetül megállapíthatjuk, hogy 2007-ben a határon túli magyar támogatási rendszer pályázataira az arányosság elvének követése volt a jellemző, amely elsősorban a kárpátaljai és vajdasági magyarok esetében valósult meg a legteljesebb mértékben.

BIBILOGRÁFIA

BOCSKOR László: Pályázati lehetőségek eredményei Kárpátalján a határmenti kapcsolatok tükrében, Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kara Vállalatgazdasági Tanszék. Szakdolgozat. Nyíregyháza, 2005, 17-48 old.

GAZSÓ Tibor - STUMPF István*:* A jóléti rendszerváltás csődje. A Gyurcsány-kormány első éve. Századvég Kiadó, Budapest, 2005.

A Magyar Köztársaság Kormányának Programja. http:// www.kormany.hu/program.

http://misc.magyarorszag.hu/ mbinary /kormanyprogram_2004_2006_magyar.pdf

http://www.mno.hu/Archivum/PATAKY István: *Megszűnik a HTMH?* , 2006. június 13. 1. old

Lendületben az ország! A Köztársaság Kormányának programja a szabad és igazságos Magyarországért, 2004 - 2006, 39. old. (http://misc.magyarorszag.hu/mbinary/ kormanyprogram_2004- 2006 _magyar. Pdf

http://nol.hu/archivum/: Változik a határon túli támogatási rendszer, 2006. 07. 4.

Turi László

AZ AUTONÓMIA FOGALMA ÉS MEGVALÓSULÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A demokráciában – Arisztotelész szerint – „a legfőbb hatalom a népé”, ami elméletben azt jelenti, hogy a hatalmat a nép egésze gyakorolja és nem valamely csoportja vagy része. Ennek ellenére nemcsak a klasszikus kor demokráciája nem adott polgárjogot az idegeneknek (görögöknél a metoikoszoknak), hanem a későbbi korok sem, sőt napjainkban sem nagyon változott a helyzete a nem államalkotó etnikumoknak. [1]

Ezért elmondható, hogy az egyes államok területén kitűnően működő autonómiaformák ellenére, a legtöbb helyen a nemzeti kisebbségek körül folytatott vitákban, a többségi nemzet képviselete nem hajlik az önkormányzat valamely formájának a megadására. Miközben a Föld valamennyi országának alkotmányában megtalálhatóak azok a szabadságjogok, amelyek egy nem államalkotó nép esetében az önrendelkezés megvalósítását jelentenék. Gyakorlatilag mindenhol elismerik az egyének szabadságjogait, az úgynevezett személyi elvű autonómia keretében. A kisebbségek esetében azonban felmerül egy fontos, általánosnak mondható kérdés. Bármely nemzetiséghez tartozó polgár is adófizető, de ezért cserébe nem kapja meg azokat a jogokat, amelyeket a többséghez tartozó, a hatalmat gyakorló nép élvez. Az utóbbi kollektív jogokkal élhet, a kisebbséghez tartozó viszont nem.

Földünkön az előző hat és fél évtized (1945-2010) alatt lezajlott háborúknak, forradalmaknak, erőszakos (fegyveres) megmozdulásoknak több mint a fele, valamilyen etnikai-vallási összecsapások eredményeképpen történt. Csaknem 50 ilyen eseménysorozatot tartanak számon az említett időszakban. Mindez rámutat arra, hogy az autonómia-formációk megismerése, a szükséges helyeken való megtervezése, végül

[1] HÉVIZI Józsa: Autonómia-típusok Magyarországon és Európában. Püski Kiadó, Budapest, 2001. 7. old.

létrehozása és alkalmazása igen fontos és időszerű kérdés, mellyel érdemes foglalkozni.[1]

AZ AUTONÓMIA FOGALMA

A nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos megoldatlan ügyek legbonyolultabb és politikailag legvitatottabb része a kisebbségi csoportok autonómia igényeinek a jelentkezése és önkormányzata biztosításának lehetőségei. A gondolat tudományos szempontból sem tisztázott, hiszen olyan jogilag szinte meghatározhatatlan fogalmakhoz kapcsolódik, mint nemzet, nemzeti kisebbség, szuverenitás, önrendelkezés.[2] A nemzetiség szót például sok országban különböző módon használják, emiatt a jelentésük sem azonos. Például Finnországban nemzeti kisebbségként, Romániában együtt élő nemzetiségként, Belgiumban és a Fülöp-szigeteken kultúrközösségként, az Egyesült Államokban bevándorló, Franciaországban helyi nyelvjárásokat beszélő, Sri Lankán faji-vallási csoportként, s végül Kelet-Közép Európában kisebbségként vagy nemzetiségként említik azoknak az embereknek az együttlétét, akik az állam többségi nemzetéhez képest számbeli kisebbségben vannak.[3]

Az autonómia szó a görög auto (ön-) és a nomos (jog) szavakból ered, és elsődlegesen az önigazgatáshoz, a saját törvények alkotásához való jogot jelenti. Egy másik megfogalmazásban: „Az autonómia az emberek bizonyos csoportjának az a joga, hogy bizonyos kérdésekben maga dönt”.[4]

Kisebbségi szempontból egy adott államban a többségi nemzettől eltérő identitású csoport bizonyos fokú önkormányzása, amelynek keretében a saját helyi ügyeit intézheti új állam létrehozása nélkül. Olyan kisebbségvédelmi intézmény, amely az egyes államokban az

[1] BÖSZÖRMÉNYI József: Információrobbanás – etnikai konfliktusok. Püski Kiadó, Budapest, 2004. 20. old.

[2] HÉVIZI, 2001. 6. old.

[3] GERENCSÉR Balázs – JUHÁSZ Albin: A kisebbségi autonómia (működő modellek, magyar elképzelések). Corvina Kiadó, Budapest, 2001. 122. old.

[4] http://www.shp.hu/hpc/web.php?a=commorakozigaz&o=1155206311

önigazgatáshoz tartozó etnikai, nyelvi, vallási, kulturális csoport, illetőleg terület érdekeinek a védelmére hivatott. Lényege, hogy egy kisebbségben élő közösség a lehető legteljesebb mértékben beleszólhasson az őt érintő döntésekbe. Ezen kívül minél önállóbban, minél kevesebb korlátozás és felügyelet mellett intézhesse a saját belső ügyeit.

Az autonómia általános nemzetközi jogi elfogadtatása rendkívül nehéz feladat, ugyanis még a fejlett demokráciákban is alárendelt a politikai érdekeknek.[1]

AZ ÖNRENDELKEZÉS, MINT EGYEZSÉG

Az önigazgatással a kisebbség átveszi a hatalom gyakorlásának egy részét, ami kettős gondot jelent: hogyan viszonyul ehhez az állam, illetve a többségi nemzet? Mennyire érzik sértve államuk függetlenségét és a saját nemzeti önrendelkezésüket. Az érdekellentétek forrása az, hogy az adott országon belül az adott kisebbség gyakorolhatja-e a jogait, vagy pedig a központosított hatalom megtagadja ezt a lehetőséget. A nemzeti és etnikai kisebbségeknek a belső önrendelkezéssel célszerű élniük, hogy az állami önállóságot, a területi sértetlenséget ne veszélyeztessék, és ne gerjesszenek súlyos összetűzéseket. Az autonómia úgy teszi lehetővé az önrendelkezést, hogy eközben biztosítja a többnemzetiségű államok épségét. A gyakorlati politika szintjén minden esetben alku és megegyezés, a kölcsönös engedmények alapján. Ezek lényege: korlátozott nemzeti önrendelkezés a kisebbségek részéről, azaz nem élnek annak külső részével, az elszakadás jogával. Cserébe az állam lemond a szuverenitásának egy részéről, vagyis önmagát befelé korlátozva biztosítja a kisebbségek számára az autonómiát. Az önrendelkezés, a hatalom megosztása esetén mind a központi szervek, mind az önigazgatási egység az önállóság törvényes hordozói lehetnek anélkül, hogy az állam eltűnne vagy szétesne. Ez lenne a megoldása a kisebbségi kérdésnek.[2]

---

[1] FÁBIÁN Gyula – ÖTVÖS Patrícia: Kisebbségi jog. I. kötet. Komp-Press Kiadó. Kolozsvár, 2003. 17. old.

[2] GYŐRI SZABÓ Róbert: Kisebbség, autonómia, regionalizmus. Osiris kiadó, Budapest, 2006. 65. old.

AZ AUTONÓMIÁK LÉTREJÖTTÉNEK TÉNYEZŐI

A II. világháborút követően, különösen 1990 után több tényező hozzájárult a különféle autonómia-rendszerek kialakulásához. Ezek: az önrendelkezés jogának nemzetközi elismerése, az etnikai (nemzeti és vallási) önazonosság megerősödése, a kisebbségi jogok elfogadásának irányzata, a gyarmati és kommunista uralmak megszűnése után egyes államok soknemzetiségű voltának felszínre kerülése, valamint a bennszülött népek jogainak a tudomásul vétele.

Bármilyen autonómia bevezetésének az esélye jelentősen függ a többség és a kisebbség politikai kultúrájának az érettségétől, együttműködési hajlandóságától, megegyezési készségétől, és a demokratikus hatalomgyakorlás hagyományaitól.

Az autonómiák létrehozásakor a következő tényezők lényegesek, ezek közül az első, annak módja: területi, személyi vagy a kettő ötvözésének kialakítása a cél, illetve hogyan valósítja meg időben (fokozatosság elve). Melyek lesznek az önigazgatás intézményei? Hogyan osztják meg a hatalmat; mi lesz a szuverenitás szerepe; hogyan biztosítják a viták rendezését? Miként szavatolják az állam és az autonómia-rendszer biztonságát? Milyen módon osztják meg a gazdasági jogosítványokat, a víz- és energiaellátást, a közlekedést, a kommunikációt, a környezetvédelmi feladatokat, a kulturális ügyeket? Végül lesznek-e az autonómiának külpolitikai jogosítványai?[1]

AZ AUTONÓMIA FŐ TÍPUSAI

A személyi elvű autonómia nem az összefüggő területen, hanem a szórványban élő kisebbségek számára nyújt lehetőséget saját kulturális intézmények és érdekképviseletek létrehozására. Legmagasabb szintű a területi önigazgatás, amely ott jöhet létre, ahol a kisebbség egy nagyobb összefüggő területen többséget alkot, és szabályozhatja, irányíthatja az adott vidék oktatási, kulturális, gazdasági, politikai életét. A harmadik forma: önálló helyi közigazgatás valósulhat meg a nemzetiség által szigetszerűen, de többségben lakott településen. Nyugat-Európában létezik az ún. tájegységi autonómia, amelyet a regionalizmus sajátos

[1] Uo. 67. old.

megfelelőjének tekintenek. Feltétele az állam központi irányításának a visszafogása, s a hatalom területi alapokon szerveződő megosztása.

Az önigazgatás legfőbb jellemzői nem vállnak el teljesen egymástól, mert a valóságban nemcsak tiszta formákban, hanem vegyes változatokban is léteznek. Számos jól működő megoldás a személyi és a területi elvet ötvözi, alkalmazkodva a különös helyzetekhez, igényekhez (például a lapp autonómiák a skandináv országok északi részén vagy a magyar, horvát, szlovén formák). Csak így biztosíthatók az olyan kisebbség jogai, amelynek egy része tömbben, más része szórványban él. Elképzelhető tehát a különböző minták társítása, egyidejű alkalmazása egy adott államon belül. Közép- illetve Kelet-Európában az említett négy önrendelkezési változat elegye tűnik a legjobb megoldásnak. Ez lenne a kívánatos, de a tények azt mutatják, hogy a jelen körülmények között ez még jó ideig nem lesz lehetséges.[1]

A határon túl élő magyar nemzeti közösségek esetében is az ilyen többlépcsős önrendelkezés lehet a megoldás. A négy alakzat az erdélyi példán: a Partium és történelmi Erdély térségén szórványban élő magyarok személyi, illetve helyi autonómiával, a Székelyföld területi önigazgatással, egész Erdély pedig sajátos etnikai viszonyai következtében, tájegységi önkormányzattal illeszkedhetne bele hatékonyan a román államtestbe. Mindezen formák egyidejű megléte biztosítaná Erdély különböző nemzetekhez tartozó lakói számára a garantált jogegyenlőséget és biztonságot.[2]

Az autonómia alapvetően két úton érhető el. Az egyik: a területet felosztják, hogy az állami szintű nemzetiségek regionális kisebbséggé változzanak. A másik: a lakosságot elkülönítik egymást kölcsönösen kizáró nemzeti közösségekre, amelyek közjogi testületeket hoznak létre. A területi vagy testületi egységeket felruházzák különböző intézményekkel, a politikai autonómia hatásköreivel.[3]

---

[1] CSAPÓ I. József,: Nemzetközi jogi kisebbségvédelem. Autonómiák és autonómiatörekvések. Pro-print Kiadó Csíkszereda, 2003. 214. old.

[2] SZARKA László: Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák. Lucidus Kiadó. Budapest, 2004, 43. old.

[3] LAZUR, Jaroszláv –GAJDOS István: A kisebbségek nemzeti-kulturális autonómiájának jogi státusa: külföldi és hazai tapasztalatok. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2006. 75 – 77. old.

SZEMÉLYI ELVŰ ÉS A TERÜLETI AUTONÓMIA

A személyi önkormányzat akkor alkalmazható, ha szórványközösségről, többséget helyi szinten sem alkotó kis létszámú kisebbségről van szó. Ez a forma elismeri az állam többnemzetiségű jellegét, de nem bolygatja fel területi-közigazgatási rendszerét. Hatásköre szűk a területi önrendelkezéshez képest, általában csak oktatási, kulturális hatásköröket birtokolnak, országos és helyi illetőségű iskolákat, kulturális és társadalmi intézményeket működtetnek. A kisebbség ezekben a kérdésekben teljesen önállóan dönthet. Gazdasági, szociális, igazságszolgáltatási, rendfenntartási jogokkal egy szórványközösséget képviselő érdekvédelmi szervezet nem tudna hatékonyan élni. Ezért ezekben az ügyekben a személyi autonómia nem illetékes, például nincs saját rendőrsége. A kizárólagos kulturális tartalom ahhoz vezet, hogy miközben megóvja a nemzeti közösség kulturális értékeit, sajátosságait, nem oldja meg a kisebbségek más jellegű gondjait. Így a munkahelyi és munkaerő-piaci megkülönböztetést, a rendőrségi, bírói részrehajlást, és nem képes megállítani egy gazdaságilag erős csoportba való beolvadásának a folyamatát. A személyi elvű önkormányzat pénzügyi hátterét az államnak kell biztosítania. Ez a változat megvalósulhat magánjogi intézményeken keresztül (szövetség, egyesület), sőt lehet közjogi testület is, de mindkét esetben közhatósági jogosítványokat kell kapnia.

A nemzetiségi bajok kezelésére a személyi elvet először 1905-ben Morvaországban alkalmazták. A tartományban ekkor egyfajta cseh–német kiegyezés született, amely négy fontos elemből állt: a tartományi törvényhozásban létrehoztak két nemzeti kúriát, amelyek megakadályozták egyik vagy másik nemzetiség kisemmizését. A választókerületek határait úgy határozták meg, hogy azokon belül lehetőleg csak egy nemzetiség lakjon. A helyi önkormányzatok maguk dönthették el, hogy hivatalosan melyik nyelven történik az ügyintézés. Végül kétnyelvű lett az a település, ahol valamely tartományi nemzetiség

az összlakosság legalább egyötöd részét alkotta, ezekben két külön iskolarendszert szerveztek.[1]

A területi önrendelkezés nagy létszámú, tömbszerűen elhelyezkedő kisebbségeknél alkalmazható. Egy régió részleges politikai, gazdasági, szociális, kulturális önállósága a központi kormányzati hatalommal szemben, etnikai, nyelvi, és kulturális különbségeken alapul. Ez azt jelenti, hogy sajátos jogokkal ruháznak fel egy, a nemzetiség által lakott területet. A területi autonómia, illetve az ott élő kisebbség – azaz helyi többség –, összhangban az állami törvénykezéssel, saját döntéshozó, a végrehajtó hatalmat ellenőrző képviseleti szervet (mintegy parlamentet) hoz létre, amelyet az ott élők választanak meg. Ezen kívül saját kormányt, tisztviselői kart, közigazgatást, igazságszolgáltatási szerveket létesíthetnek. A nemzetiség önigazgatása ez esetben elsősorban a kulturális fennmaradást biztosító hatalmat jelent, (oktatás, nyelvhasználat, stb.), és tartalmában egyrészt kulturális autonómia. S ehhez csatlakoznak a különböző gazdasági (ipar, kereskedelem, mezőgazdaság), a terület-, illetve a háttérágazat-fejlesztési, valamint a szociális jogok. [2]

A kelet-európai országok a területi önkormányzatot visszautasítják, mert szerintük, lehetőséget teremt a kisebbségek elszakadásához. Megadása ezért tűnik veszélyesnek a posztkommunista térségben, mert a kommunista országok összeomlása a Szovjetunióban, Jugoszláviában és Csehszlovákiában oda vezetett, hogy a korábbi formális államszövetségek elnyerték külső önrendelkezésüket. A köztes-európai térségben a politikai vezetőréteg úgy gondolja, hogy az önrendelkezés jóváhagyása a hatalom gyengeségét jelezné, és a különleges státust kapott terület következő lépése az elszakadás lenne. Az önrendelkezés kapcsán a többségi nemzetek nyomban revizionizmusról, irredentizmusról, terület-visszacsatolási szándékokról beszélnek. Ennek oka, hogy az állam kiterjedését tekintik a nemzet erejének, és az erős hatalmat a központosítással azonosítják. Miközben az Amerikai Egyesült Államok példája érzékelteti, hogy az igazán szilárd rendszer a helyi szerveknek

[1] MAJTÉNYI Balázs: Korlátozható-e az identitásválasztás szabadsága? A területi, személyi elvű autonómia és a regisztráció. In: *Kisebbségkutatás*, 11. évf. 2002. 2. szám, 145 – 167. old.

[2] GYŐRI SZABÓ, 2006. 68. old.

nagy önállóságot nyújtó formában alakulhat ki, ahol az ország összetartó erejét nem a főhatalmi erőszak biztosítja. Az említett európai országokban a gondok elsődleges okai a következők: az igazi belső alá- és fölérendelésen alapuló egységesülés, a többpártrendszer, a tagolt, alulról építkező társadalom, a demokratikus politikai kultúra hiánya. A legtöbb nyugati példa hiába jelzi alapigazságként, hogy a nemzetiségi önrendelkezés nem az elszakadás előkészítője, hanem annak éppen megelőzője, vagyis a kérdés megoldása az adott állam keretein belül. Sajnos, ez az érvelés a félelmekkel, előítéletekkel terhes térségben nem elégséges!

Minden autonómia más, a tényleges helyzeteket egy sor tényező befolyásolja. Valamennyi ilyen igény egy adott történelmi, gazdasági, demográfiai, stratégiai, kulturális, politikai és földrajzi környezetben jelentkezik, s a többségi nemzettől eltérő nemzeti hovatartozás, a saját nyelv, a kulturális hagyományok, és egy adott terület sajátosságai gerjesztik. [1]

Az autonómia fogalma – sok esetben – tehát csak nehezen értelmezhető, sőt minden esetben függ az adott történelmi hagyományoktól, a gazdasági viszonyoktól és a politikai helyzettől is. Mivel a XIX – XX. század ama törekvése, hogy nemzetállamokat hozzanak létre nem sikerült (gondoljunk itt a XIX. századi nemzeti mozgalmakra, vagy a XX. századi háborúkra, és az azokat lezáró békeszerződésekre), napjainkban nincs etnikailag teljesen tiszta állam. Éppen ezért fontos, és időszerű az önrendelkezés ügye, amelynek fő kérdése: az egyik országban miért életképes a másikban miért nem? Mindennek több oka lehet: a kisebbségekkel kapcsolatos fogalmak nehézkés magyarázata, egyes helyeken a bizonytalan használat, a nem azonos jogi és politikai viszonyok. Vagyis nincs és nem is lehet megegyező önkormányzat a Föld két külön országában.

Következtetések

Az autonómia gyökerei az ókorra, majd a középkori városokba nyúlik vissza, amikor például egy kereskedő nép külön közigazgatást nyert el

[1]SZARKA, 2004. 52. old.

egy településen belül (moszkvai zsidóság, lembergi örmények, stb.). Említhetjük a középkori ún. magdeburgi jogot, amellyel valódi önkormányzatot élvezhettek azok a városok, amelyek azt kiérdemelték. Igen figyelemre méltó, hogy azok a helységek, telepek, amelyek szabadon működhettek, felvirágoztak és polgáraik életszínvonala emelkedni kezdett. Eközben az állam az adók és egyéb jövedelmei növekedésével szintén jól járt, és hasznot húzott az engedménye kiszélesítésével. Az újkor a gazdasági érdekekein lassan átlépett a nemzeti öntudat, amelynek hatására utat törtek az önrendelkezésre való törekvések. Mindezt már évszázadokkal korábban sejtették. Nem véletlenül állíttatta össze Árpádházi I. (Szent) István (1000–1038) fiának, Szent Imre hercegnek (1000/1007 – 1031) az egyetlen magyarországi királytükröt, az *Intelmeket.* Végezetül ebből idézünk: „...Mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakaratúan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak”.[1]

BIBLIOGRÁFIA

BÖSZÖRMÉNYI József: Információrobbanás – etnikai konfliktusok. Püski Kiadó. Budapest, 2004.

CSAPÓ I. József: Nemzetközi jogi kisebbségvédelem. Autonómiák és autonómiatörekvések. Pro-print Kiadó Csíkszereda, 2003.

FÁBIÁN Gyula – ÖTVÖS Patrícia: Kisebbségi jog. I. kötet. Komp-Press Kiadó. Kolozsvár, 2003.

GERENCSÉR Balázs – JUHÁSZ Albin: A kisebbségi autonómia (működő modellek, magyar elképzelések). Corvina Kiadó, Budapest, 2001.

GYŐRI SZABÓ Róbert: Kisebbség, autonómia, regionalizmus. Osiris kiadó, Budapest, 2006.

HÉVIZI Józsa: Autonómia–típusok Magyarországon és Európában. Püski Kiadó. Budapest, 2001.

[1] HÉVIZI, 2001. 3. old.

LAZUR, Jaroszláv –GAJDOS István: A kisebbségek nemzeti-kulturális autonómiájának jogi státusa: külföldi és hazai tapasztalatok. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2006.

MAJTÉNYI Balázs: Korlátozható-e az identitásválasztás szabadsága? A területi, személyi elvű autonómia és a regisztráció. In: *Kisebbségkutatás*, 11. évf. 2002. 2. szám.

SZARKA László: Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák. Lucidus Kiadó. Budapest, 2004.

http://www.shp.hu/hpc/web.php?a=commorakozigaz&o=1155206311

Tutuskó Ágnes

A KÁRPÁTALJAI SKIZMA-MOZGALOM A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁSBAN

A rutén nép XX. századi történetének fontos eleme a skizma, azaz a görög katolikus vallásról a pravoszlávra való áttérés (visszatérés). E mozgalom kiindulópontja, Máramaros vármegye. Az áttérni kívánók kezdetben a románok voltak, majd később a mozgalom átterjedt a ruténekk lakta területekre is. A görög katolikus egyház felé irányuló tiltakozás mellett, hangoztatták a magyar uralkodó osztályokat elítélő véleményüket is.

A magyar történetírásban a XX. század elejétől számos munka foglalkozik a kárpátaljai skizma-mozgalommal. Célunk bemutatni és elemezni a magyar történészek álláspontjait a törekvésekkel kapcsolatban.

Szabó Oreszt *A magyar oroszokról* (Ruthének) című monográfiájának utolsó fejezete foglalkozik a skizma-mozgalommal. Eredetét a magyarosításra, és a rossz megélhetési viszonyokra vezeti vissza. A következő gondokat sorolja fel, amelyek jellemezték a ruszinok mindennapjait: 1. A rutén népnek nincsen földje. 2. Idegen közigazgatási tisztviselők jelenléte, akik nem értik meg a népet. Tevékenységeikkel „kikergetik" a népet Amerikába és Oroszországba. 3. Az erőszakos magyarosítás elvadítja a parasztságot. [1]

Kedvezőtlenül vélekedett a magyar kormányok nemzetiségi politikájáról is. A mozgalom elterjedését két okra vezette vissza. Az egyik az, amikor a visszavándoroltak elhitetik az itthon maradottakkal a pravoszláv vallás pozitívumait: az új vallásban nem kell fizetni sem a pap, sem a tanító szolgálataiért. A másik ok az agitáció. Az oroszok nem maguk közül küldenek ki hangulatkeltőket, hanem a falvakban kijelölik a nekik megfelelőket. Az agitátorok elég alattomosan végzik munkájukat, ugyanis nem érintkeznek közvetlenül Oroszországgal. Így nehéz őket nyomon követni. Az agitáció eszközei: kijevi imakönyvek és orosz röpiratok[2]. A ruténekk nem hívnak be orosz papokat. „Néhány

[1] SZABÓ Oreszt, dr: A magyar oroszokról (ruténekk). Budapest, 1913. 239. old.

[2] Uo. 240. old.

intelligensebb, lelkes rutén paraszt ember kiment orosz zárdákba, áttért, megtanulta a pravoszláv egyház tanításának alapelveit, felszenteltette magát hittérítőnek és visszatérve a mozgalom élére állt". [1] ─ olvashatjuk Aradi Victor brosúrájában.

Romanecz Aladár görög katolikus lelkész, illetve az asszimilálódott rutén értelmiség szószólója az 1913-ban megjelent művében a skizma mozgalom eredetét abban látja, hogy pár évvel ezelőtt az oroszországi Szent Szinódus kijelentette, hogy a nagy pánszláv eszmének, valamint a skizmának terjesztésére a szomszédos szláv néptörzsek között újabb területeket kell meghódítani.[2] Romanecz szerint a pánszláv propaganda programjának legelső pontjául tűzte ki a magyarországi rutének meghódítását. A görög katolikus lelkész azt az álláspontot képviseli, hogy a kárpátaljai rutén nép körében jelentkező mozgalom egyáltalán nem vallási, és nem tisztán nemzetiségi, hanem inkább politikai kérdés. Úgy gondolja, hogy a mozgalmat csak állami beavatkozással lehet megállítani. Véleménye szerint a beregi skizma nagyobb jelentőségű volt, mint a máramarosi. Ezen állítását azzal magyarázza, hogy a beregiek vallásilag fejlettebb fokon álltak, mint a máramarosiak.

Aradi Victor megítélése szerint a skizma mozgalomnak évszázados előzményei vannak. Az erdélyi szociológus *A rutén skizmapör* című munkájában felvázolja azokat az okokat, amiért a rutének eltávolodtak a görög-katolikus vallástól, illetve a papoktól: 1. Az ortodox hit szeretete. Ismeretes, hogy a pravoszláv egyház a külsőségekre fekteti leginkább a hangsúlyt. A pompás szertartások elkápráztatják az egyszerű kárpátaljai rutén népet. 2. A jobbágykor emlékének nyomai. Ugyanis a jobbágykorszak idején az ortodox pap együtt élt híveivel a jobbágytelken: hű társa volt a népnek minden bajban és nyomorúságban. Ezzel szemben a görög katolikus pap egyházi telken élt, s minden szolgáltatásért stóladíjat kér. [3]

---

[1] ARADI Victor: Magyar kultúrképek. Budapest, 1913. 11. old.

[2] ROMANECZ Aladár: A pánszláv skizma Bereg felvidéken. Bilke, 1913. 1. old.

[3] Uo. 7. old.

Aradi azt a következtetést vonja le, hogy a rutén papság és a hívők között nagy szakadék áll fenn, mely a papság viselkedése, valamint a nép folytonos áttérési törekvései által egyre szélesebbé válik. Úgy véli, hogy a skizma-mozgalmat nem Bobrinszkyék indították el, hanem a magyarországi ruszin papság viselkedése. Ugyan elismeri a pánszláv törekvéseket, ám nem ezt tartja a legfőbb jelentőségűnek.

A XX. század elejétől számos tanulmány jelent meg a *Huszadik Század* című társadalomtudományi folyóirat hasábjain, amelyek a rutén skizmával foglalkoznak. Rédei József a rutének vallásos tömegmozgalmairól írott dolgozatában úgy véli, hogy a rutén skizma mozgalom hátterében Magyarország legégetőbb problémái rejtőznek. Az egyszerű kárpát-ukrán nép vallásos életére nézve az ungvári unió nem jelentett változást, hisz a régi szertartásaik és szokásaik továbbra is megmaradtak. Rédei véleménye szerint ezért van az, hogy az unió nem ment át a nép köztudatába, s hogy a hazai ruténok széles rétegei még a századfordulón is a keleti egyházhoz való tartozás hitében éltek. A görög katolikus papságnak a rutén néppel szembeni magatartása nem volt alkalmas arra, hogy a néppel a görög katolikus hitet megkedveltesse. A papság viselkedésében keresendő a skizmatikus mozgalmak egyik leglényegesebb oka.

Bereg vármegye alispánja bizalmas jelentésében egyenesen fogalmazott: a nagylucskai áttérések fő oka az ottani pap, aki híveivel semmiféle érzelmi kapcsolatot nem tart fenn. [1] Rédei feltételezése alapján a rutének vallási üldözése miatt kezdődött el az orosz vallásos propaganda. Úgy véli, hogy a magyarországi rutének vallási üldözésének a híre, a kivándorlók révén jutott el Amerikába is. A magyarországiak érintkezésbe kerültek az amerikai orosz ortodox hívőkkel, akik révén a vallásüldözés híre Oroszországba is eljutott. Az orosz sajtó azzal vádolta a magyar kormányt, hogy nem engedi a magyarországi rutének között elterjedni a pravoszláv vallást, az áttérőket üldözi és börtönbe veti.[2] Rédei szerint Bobrinszkynek és a vezetése alatt álló Galickaja-Rusz egyesületnek igenis voltak politikai

[1] RÉDEI József. A rutének vallásos tömegmozgalmai. In. *Huszadik Század,* 1914. 470. old.

[2] Magyar Országos Levéltár (Budapest) K 26. 1918 ─ XXV ─ 406. szám

céljai. Szerinte Bobrinszky nem csak vallásos agitátor, hanem nacionalista is. Rédei tanulmányában még azt is írja, hogy a görög katolikus klérussal szövetkezett közigazgatás által rendezett vallásüldözés teremtette meg az orosz vallási propagandának lehetőségeit. A magyar demokrácia tragédiájának fájdalmas epizódjaként említi a skizma-mozgalmat.[1] Rédei szerint szabad vallásgyakorlatról szóló törvényt kellene életbe léptetni Máramarosban és Beregben. S így kiderülne, hogy ki a hazaáruló rutén.

Rátz Kálmán a rutént, Magyarország legigénytelenebb nemzetiségének nevezi. Eközben megállapítja, hogy egy hűséges népről van szó, akik sohasem hagyták cserben a magyar államot. Vallási szakadároknak nevezi azokat, akikre valamelyest hatott az orosz agitáció. Ám ők népi öntudattal nem rendelkeztek.[2] Rátz véleménye szerint az orosz kormány célja, hogy a valláson keresztül készítse elő a rutén népmozgalmat, amellyel a Magyarországtól való politikai elszakadást akarja elérni. Úgy látja, hogy a görög katolikus egyház elhanyagolta a rutének vallási gondozását. Következtetésként a szerző levonja, hogy a skizmatikus törekvések néhol ugyan jártak eredménnyel, ám megmaradtak a vallási kereteken belül, és nem mentek át népmozgalomba.[3] Csak a rutén nép józanságán és az Orosz Birodalom összeomlásán múlott, hogy a skizma-mozgalom nem fejlődött politikai mozgalommá. A görög katolikusoknak nem volt nyomdájuk, s ezért a szertartáskönyveiket kénytelenek voltak Oroszországból beszerezni. Az orosz-rutén vallási kontaktust ezen kívül elősegítette a ruténeknek évenkénti zarándoklása Kijevbe. Ezeken a zarándoklatokon a rutén körmenetekbe pravoszláv agitátorok furakodtak, akik felhívták a rutén hívők figyelmét a két vallás rokonságára és elmagyarázták, hogy a cár uralma alatt mennyivel jobb dolguk lenne, és szabadon gyakorolhatnák vallásukat.[4] A ruténeknek fogékonynak mutatkoztak a vallás területén maradt eszmék iránt, ám a

[1] RÉDEI, 1914. 474. old.

[2] RÁTZ Kálmán: A pánszlávizmus története. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1941. 279. old.

[3] Uo. 284. old.

[4]RÁTZ, 1941. 280. old

területi elszakadás nem fordult meg a fejükben. A gazdasági érdekeik is Magyarországhoz kötötték, és a hosszú évszázados együttélés érzelmileg, sőt etnikailag is a magyarsághoz fűzte őket.

A nagyobb arányú orosz hangulatkeltés a ruténekközött a 1880-as években indult. Az orosz pravoszlávok Czernovitzban (ma Csernivci) hatalmas propaganda központot létesítettek, innen irányították a skizma-mozgalmat. Élén a három Gerovszkij-testvér állott, akiknek kiváló összeköttetéseik voltak a hírhedt Bobrinszkijjal, az orosz Szent Szinódus vezetőinek bizalmasával. Bobrinszkij volt az elnöke a Szentpéterváron megalapított Orosz-Galíciai Egyesületnek, amely felügyeleti jogot gyakorolt a czernovitzi központ felett.[1] Rátz szerint a magyarországi ruténekazért érdekelték Bobrinszkijt, mert azt remélte, hogy a ruténekvallásilag és területileg is egyesülni fognak orosz testvéreikkel.

A czernovitzi központ elsősorban az alsó rétegek megnyerésére törekedett. Az orosz propaganda rendkívül erőteljesen munkálkodott az Amerikába kivándorolt ruténekközött. Működésük itt sokkal eredményesebb volt, mivel az amerikai ruténeksokáig magukra voltak hagyatva. A magyar kormány nemcsak alábecsülte az orosz propaganda erejét, hanem ─ tragikus módon ─ közönnyel figyelte. Sőt az 1890-es évek elején egyes körök kárörömmel figyelték, hogy miként igyekszik az orosz pravoszlávia a hívők egy részét elszakítani a katolikus egyháztól.[2] Rátz Kálmán szerint akkora volt a hanyagság, hogy az orosz kémek a Ruténföldről nyugodtan küldhettek terjedelmes jelentéseket megbízóiknak, mert a magyar posta minden levelet előzékenyen továbbított. A ruszinok felé irányuló orosz propagandának nem volt olyan magyar szakértője, aki tudását érvényesíthette volna. Pedig a rutén néptömegeket az agitáció nem indította meg, hűek maradtak a magyar államhoz.[3]

Perényi József azt hangsúlyozza, hogy a mozgalmat kiváltó központi kérdés egyrészt a görög katolikus papoknak járó szolgáltatás

[1] Uo. 281. old.

[2]Uo. 282. old.

[3]Uo. 284. old.

súlyos volta, másrészt a megoldatlan földkérdés.[1] Szerinte a magyar kormányzat eltúlozta a pánszláv hangulatkeltés szerepét. S úgy látja, hogy a vallásos forma a középkori parasztmozgalmakra emlékeztet.

A Máramaros vármegyei Rahó járási székhelyen született Bonkáló Sándor, nyelvész, egyetemi tanár politikai jellegűnek tartja a mozgalmat. Úgy véli, hogy a törekvésekre hatással volt az Amerikában és Oroszországban folytatott pánszláv propaganda.

A Magyarország története című monográfiasorozat vonatkozó kötete a szerveződést a kárpát-ukrán (sic!) nép nemzeti törekvésének tekinti, amely vallásos keretek között jelentkezett. Arra is felhívja a figyelmet, hogy a kárpát-ukrán parasztfiúkat oroszországi kolostorokban missziós papokká képezték ki. A kötet szerint a skizmának elsősorban szociális gyökerei voltak. Az oroszországi eredetű propagandának másodlagos jelentőséget tulajdonítottak. Véleményük szerint a mozgalom kibontakozására leginkább a hazai görög katolikus papság magatartása, valamint az Amerikából visszatértek tevékenysége volt hatással.[2]

A ruszin nép XX. század eleji történetének fontos mozzanataként említi Mayer Mária a skizmát, amelynek alapvető célja, hogy az áttéréssel megszabaduljon a görög katolikus egyházban a hívőkre háruló súlyos anyagi terhektől.[3] S eközben minden társadalmi szövetség nélkül vívja meg harcát.[4] Ismeretes, hogy ebben az időben a ruszinságot a parasztság és az értelmiség szűk köre, döntően a papság alkotja. Mayer szerint a paraszti jellegű kárpátaljai skizma-mozgalomnak nem volt tudatos, szervezett politikai jellege, ugyanakkor

---

[1] Перені Й. : Из истории закарпатських украинцев(1848-1914). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957. 156. стр.

[2] KATUS László: A nemzetiségi kérdés és Horvátország története a 20. század elején. In. Magyarország története 1890-1918. II. kötet. Főszerk. Hanák Péter. Budapest, Akadémia Kiadó, 1978. 1045. old.

[3] MAYER Mária. Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910. Budapest, Akadémia Kiadó, 1977. 111. old.

[4] MAYER Mária. Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. In. *Történelmi Szemle*, XIV. évf. 1971. 1-2. szám. 106. old.

kétségtelenek a pánszláv propaganda politikai törekvései. Kiemeli, hogy a görög katolikus egyház elleni tiltakozás mellett, folyamatosan ismétlődő elem a magyar uralkodó osztályok elleni elkeseredés hangoztatása.[1] Végül úgy látja, hogy a pánszláv hangulatkeltés két úton juthatott el a kárpátaljai néphez: Bukovinából és Kárpátaljáról, illetve Amerikából, a visszavándorlók által.

A ruszin értelmiségen belül Mayer Mária két irányzatot különít el: az elmagyarosodó, illetve a ruszin nemzeti jegyeket védelmező nemzeti szárnyat. Egyik vonulat sem támogatta a skizma-mozgalmat, sőt szembe helyezkedett azzal. Monográfiájában megemlíti azokat a propagandaanyagokat, amelyek a mozgalom elterjedésében fontos szerepet játszottak. Különösen a New Yorkban megjelent „Hol kell keresni az igazságot" című füzetet, valamint Szárics Mihály orosz nyelvű kiadványát: „*Testvéri üdvözlet a kárpáti orosz testvéreknek és nővéreknek, akik a Kárpáti hegyek környékén és Amerikában élnek*."[2]

A magyarországi görög katolikus egyház politikai jellegűnek nevezte az elszakadási törekvéseket. Akadtak azonban olyan egyházi személyek, akik a felekezetet okolták a skizma elterjedésért. Például Papp Antal, munkácsi püspök így vélekedett pásztorlevelében:

„…a skizma mozgalom elterjedését nagyrészt az illető lelkészek, vagy elődeik kötelesség mulasztásai, visszaélései és a néppel szemben tanúsított hideg, szeretlen bánásmódja idézték elő."[3]

A görög katolikus egyház történetét monográfiában közreadó Botlik József szerint a skizma, paraszti mozgalom volt, amely a görög katolikus vallásról való visszatérés a pravoszláviára, és eközben megszabadulás a súlyos anyagi terhektől. Úgy véli, hogy a szerveződés kibontakozásához kevés lett volna az orosz, illetve ortodox hatás. Nagyobb szerepe volt az Amerikából visszatértek tapasztalatainak és élményeinek széles körben való terjesztésének.[4] A skizma szociális

[1]MAYER, 1977. 111. old.

[2]MAYER, 1977. 112. old.

[3] ARADI Victor: A rutén skizmapör. Budapest, 1914. 7. old.

[4] BOTLIK József: Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997). Budapest, Hatodik Síp Alapítvány-Új Mandátum kiadó, 1997. 135. old.

gyökereinek megértése érdekében a szerző elemezte a rutén nép társadalmi szerkezetét, valamint művelődési körülményeit. A kérdéssel kapcsolatban legújabb könyvében leszögezte: a „pánszláv köntösbe bújtatott pravoszláv hangulatkeltés elsősorban az ortodoxia által magyarbarátnak tekintett görög katolikus ellen irányult".[1]

Ugyancsak a XX. század eleji ruszin skizmatikus mozgalmat vizsgálta Gönczi Andrea. Egyetért Botlik Józseffel abban, hogy a dualizmus korszakában a rutén volt Magyarország legelmaradottabb, legelesettebb nemzetisége. Gönczi a szerveződés elterjedésének három okát sorolja fel művében: a vallási motívum (a hívek törekvése egyházuk elhagyására irányul), a szociális-gazdasági körülmények (olcsóbb egyházat akartak), a politikai indíték, azaz a pánszláv propaganda.

A szerző kiemeli, hogy az áttérők nem érzelmi alapon választottak új felekezetet, hanem a gazdasági előnyöket mérlegelve.[2] A hitüket elhagyók a szociális elégedetlenségből indultak ki, és e cselekedetük a külső beavatkozás hatására kapott végül politikai színezetet. Nem mozgatta őket ilyen politikai szándék, ugyanis a pánszláv eszmék ismeretlenek voltak számukra, legtöbbjük még az ábécét sem ismerte. A vallási köntösben jelentkező szociális irányzat azonban kedvező lehetőséget kínált a magyar kormány számára, hogy a szigorú fellépéssel, kedvező benyomást keltsen Vatikánban, amelynek a katolikus hit védelmében tett erőfeszítéseket méltányolnia kellett volna. Ez a várakozás magyarázhatja az izai áttérőkkel szembeni fellépést, azt azonban nem, hogy mi ösztönözte a magyar kormányt a máramarosi per megrendezésére. Azt, hogy a ruténeket nem politikai célok vezették, a következő is bizonyítja: némely településen nem pravoszláviára, hanem szombatista (adventista) hitre tértek át, amelynek semmilyen kötődése nem volt Oroszországhoz. A ruszinok egyszerűen a görög katolikus

[1] BOTLIK József: Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914-1976. Budapest, Kiad. Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, Kárpátok Régió Kultúráért Közhasznú Egyesület, 2010. 52. old.

[2] GÖNCZI Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. Ungvár ─ Beregszász, 2007. 7. old.

vallással járó súlyos anyagi terhektől akartak megszabadulni, nem pedig hazát változtatni. [1]

Összegzésül: a munkámban említett történészek a skizma-mozgalmat elsősorban a pánszláv propagandával hozzák összefüggésbe, jellegéről azonban eltérő véleményekkel találkozhatunk.

BIBLIOGRÁFIA

Magyar Országos Levéltár (Budapest) K 26. 1918 ─ XXV ─ 406. szám

ARADI Victor: A rutén skizmapör. Budapest, 1914.

ARADI Victor: Magyar kultúrképek. Budapest, 1913.

BONKÁLÓ Sándor: A rutének (ruszinok). Budapest, 1940.

BOTLIK József: Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997). Budapest, 1997.

BOTLIK József: Egestas Subcarparhica. Adalékok Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Budapest, 2000.

BOTLIK József: Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914-1976. Budapest, 2010.

GÖNCZI Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. Ungvár-Beregszász, 2007

KATUS László: A nemzetiségi kérdés és Horvátország története a 20. század elején. In. Magyarország története 1890-1918. II. kötet. Főszerkesztő Hanák Péter. Budapest, 1978.

MAYER Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910. Budapest, 1977.

MAYER Mária: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. In. *Történelmi Szemle.* 1971. 1-2. szám.

SZABÓ Oreszt, dr.: A magyar oroszokról (rutének). Budapest, 1913.

[1] GÖNCZI,2007. 96. old.

RÁTZ Kálmán: A pánszlávizmus története. Budapest, 1941.

RÉDEI József: A rutének vallásos tömegmozgalmai. In. *Huszadik Század*, 1914. 463-476. old.

ROMANECZ Aladár: A ruténekről. Budapest, 1901.

ROMANECZ Aladár: A pánszláv skizma Bereg felvidéken. Bilke, 1913.

ПЕРЕНІ Й.: Из истории закарпатських украинцев (1848-1914). Budapest, 1957.

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY

Baraté Ágnes

„ALFONS MUCHA SOKSZÍNŰ VILÁGA (AVAGY KÉPZŐMŰVÉSZET, PLAKÁT ÉS REKLÁM)”

C. TUDOMÁNYOS MUNKÁRA

A mai művészettörténelemben fontos kutatási irányzat a képzőművészeti eszközök általi kifejező hatás az ember érzéseire és a döntésképességére. Ez volt a fő előrerendelt funkciója a plakátművészetnek. A tudományos munkában a kutató bemutatja Alfons Mucha munkásságának jelentését a szecesszió és Ar-deco stilusú plakátok fejlődésében, ami megerősiti a kutatás tárgyilagos értelmét.

Az adott munka logikusan van felépitve. A kutatás eredményeiben érzékelhető a forrásanyagok alapos feldolgozása. Viszont a megjegyzésben kiemelném a bevezető mondatnak, valamint az összegzésnek kissé felületes, és struktúrájában nem eléggé konkretizált tudományos formáját.

Az összesitésben kiemelném a tudományos munka aktualitását, amelyben jól kivehető a művészet és reklám egymásra való hatása és történelmileg fontos fejlődési szakaszai A. Mucha munkásságának prizmáján keresztül.

2011. június 6.

Dr. Kopriva Attila
a művészettörténelem kandidátusa

Baraté Ágnes

ALFONS MUCHA SOKSZÍNŰ VILÁGA (AVAGY KÉPZŐMŰVÉSZET, PLAKÁT ÉS REKLÁM)

A morva származású grafikusművész Alfons Mucha színházi plakátjai alapvető változást vontak maguk után a századforduló plakátművészetében. Művei nem csupán a párizsi Art nouveau (új művészet) formavilágának kialakításában játszottak nagy szerepet, de még napjainkban is népszerűségnek és széleskörű ismeretségnek örvendenek, dekoratív betűit számos reklám használja sikerrel.

Alfons Mucha (Ivančice, 1860. július 24. – 1939. július 14.) a szecesszió sokoldalú művésze. A festészet és grafikusművészet mellett foglalkozott szobrászattal, ékszerészettel, beltér díszítéssel és iparművészettel is.

Sajátos formavilága mégis leginkább a díszítő grafikában nyilatkozott meg. Ennek köszönheti mindmáig élő hírnevét.

Mucha a századforduló művészetében elsősorban a plakátok és az alkalmazott művészet területén alkotott kimagaslót. Művészetében előterében egyik oldalon a különcség, a stílusérzék, a jelképek és az allegória nyelvezetének egyedi alkalmazása, a másik oldalon a modern sokszorosíthatóság lehetősége és a képalkotó technikák hatékony alkalmazása állt.

„*A plakát nem csak azért van, hogy neveljen és formálja az emberek ízlését, hanem azért, hogy eladjon valamit, amit el lehet adni, de semmiképpen sem azért, hogy támogasson egy művészeti irányzatot.”* - véleményezte a reklám és művészet kapcsolatát a híres bécsi reklámteoretikus, Viktor Mataja. Roger Marxnak viszont teljesen eltérő álláspontja volt a témával kapcsolatban, mégpedig hogy a reklám néhány jelentős művész színes plakátjai nélkül szürke és unalmas, hatástalan lenne. Mucha számára a képzőművészet és a plakát elválaszthatatlanul összefonódott.

Előtte azonban a tizenkilencedik század alkonyán azonban csupán töredékét alkották az igazi, színvonalas művészeti alkotások a Párizs falait elborító plakátáradat sűrűjében.

E kor színházi plakátjaira jellemző a harsány színekkel és diszharmóniával élért hatásvadász jelleg. A legszínvonalasabb

plakátművészek közül említve Henri de Tolouse-Lautrec, Amer Sainte Baume, vagy Eugéne Grasset műveinél is szembetűnő, hogy a színek élénkek és teljesen elütnek: gyakran egymás komplementerei közvetlenül egymás mellett. Enne okai a japán kultúrához és motívumokhoz való visszanyúlás volt. A plakát célja természetesen a figyelemfelkeltés volt, de azzal, hogy azt ugyanazokkal az eszközöket használták, pont fordított hatást érték el.

Mucha plakátjai felüdülést hoztak a zsúfolt párizsi forgatagba. Hosszú, keskeny formátuma, a majdnem ember nagyságú alak néhány centiméterrel a járókelők feje fölött, szokatlan közvetlenséggel hatott, és ahelyett, hogy rikító színekkel kötötte volna le a figyelmet, finom, áttetsző ibolya, rózsaszín, zöld, barna és arany árnyalatokkal ütött el környezetétől. A feltűnő színhatásokat szándékosan mellőzte. Az akkortájt leggyakrabban használt piros és cinóber színek hiánya váltotta ki az egészen újszerű hatást.

Alfons Mucha első híres alkotása mára már legendává vált: a Gismonda (1894-1895) Sarah Bernhardt színésznő előadásához készült. Eredetileg a Lemercier cég adta ki, azonban később Bernhardt a további előadásainak plakátjainak sokszorosítására a Champenois nyomdát választotta. A cseh grafikus és az ünnepelt színésznő sorsa innentől kezdve elválaszthatatlanul összekapcsolódott az utókor számára, s valóban mindkettejük karrierje egyaránt elérhetetlen magasságokba tört. Sarah Bernhardtnak olyannyira elnyerte tetszését a plakát, hogy innentől kezdve hosszútávú szerződést kötött Muchával.

Sarah Bernhardt a nagy színésznők közül talán elsőként ismerte fel a plakát fontosságát. Azonban koránt sem felel meg a közvélekedésnek, hogy a művésznő tulajdonképpen már Mucha plakátjai előtt is ünnepelt díva volt két saját színházzal. Nem a cseh művész volt az egyetlen plakáttervezője, még 1895 és 1900 között sem, mikor a szerződésük tartott.

Ez alatt az öt év alatt huszonkét darabját mutatták be, ezekből hétnek Mucha készítette el a plakátját.

Sikere technikai újításai mellett főként abban rejlett, hogy Sarah Bernhard húsvéti körmenetben lépdelő Gismondáját éppen úgy jelenítette meg, ahogyan azt a művésznő gondolta. Kifinomult elegancia, és bizánci pompa jellemzi a kész művet. Az ékszerek, a pazar

ruha, a tekergő hajtincsek, az egész testtartás mind-mind védjegyévé váltak az elkövetkező Mucha-plakátoknak is. A Gismonda tulajdonképpen egy nagyméretű 216 □□74 cm-es színes litográfia, azaz kőnyomat.

1896-ban újra színre vitték a Kaméliás hölgyet, Marguerite Gauthiert ugyanúgy Sarah Benrhardt játszhatta, csakúgy, mint 1880-ban. A színházi plakátját azonban most Mucha készíthette el. Ezt az alkotását gyakorta még a Gismondánál is többre értékelik, főként a pasztelles színvilág, és a színésznő feje fölött elhelyezett ornamensek szépsége miatt, mely a "megkínzott szívek városát" ábrázolja. A rózsaszín lilás hátteren rejtélyes ezüstcsillagok ragyognak fel.

Az 1896-ból származó Lorenzaccio a harmadik hasonló Mucha-plakát. Az állóformátumú nőalak itt is ugyanúgy megőrződik, mint előző műveinél. Ez maz első olyan plakátja azonban, melyen a színésznő férfi szerepet játszik A Hamlet záródarabja volt az Alfons Mucha által hivatalosan Bernhardt számára készített plakát sorában, hiszen 1899-ben szerződésük lejárt. A köztük lévő kapcsolat azonban 1905-ig folyamatosan fennmaradt, bizonyítja ezt például az 1990-as A sasfiók darabjához készült nagy sikert arató plakátja (Bossaglia 1992).

Mucha színházi plakátjain akkurátusan a saját maga tervezte betűtípusait használta. Érdekes megfigyelni, hogy ezek esetében mindegyik kék vagy barna □□a Hamlet kivételével, ahol fehér □□színű betűket használt. Mint minden alkotásában, itt is kedvelte az elegáns, nyújtott, rugalmas formákat. Vegyesen talpas és talpatlan betűket is használt, kivétel ez alól a Lorenzaccio plakátja, ahol az egész szöveg talpas betűtípussal van szedve, és a Médeia, ahol pedig végig talpatlannal. Kurzív betűkkel sehol sem találkozunk. A betűk minden esetben szerves egységet alkotnak a képpel. S talán éppen ez az, amiben leginkább megfogalmazódik a francia Art nouveau azon törekvése, hogy a műtárgy minden apró építőeleme egyetlen pezsgő, életteli, szerves egységet alkosson.

Mucha rendkívülien sokoldalú művész. Nemcsak színházi plakátokat, hanem árucikkeket reklámozó plakátokat és nyomatokat is tervezett. Titka abban rejlett, hogy egy jó pillanatban ráérzett az akkor születő modern ember igényeire. Meglátta, hogy ami titkos vágyakat érint, az eladható. És rátapintott az üzleti élet férfias, racionális felszíne

alatt az esendőségre, az irracionális, mesékbe és mítoszokba vonuló gyermeki félelemre, amire egyetlen hatásos írt ismer az évezredes tapasztalat: a nőt.

Művészetének központi alakja a nő. A nő, aki kínál, a nő, aki erotikus, incselkedő, de mégsem hat könnyűvérűnek. Nőalakjai finom eleganciával élik képbe zárt életüket, azt kívánjuk, bárcsak mi is haraphatnánk az almából, kortyolhatnánk a pezsgőből, szívhatnánk a dohányból. Ezek a nők megpróbálnak nekünk eladni valamit.

Ezek a nők egyébként mind szecessziósak. Hisztérikusan karcsúak, dallamos vonalú derékkal, szeszélyesen hömpölygetett öltözékekkel és szecessziós dekorációba oldódó hajzuhatagokkal. Többnyire síkba transzponáltak, látszólag nincs is testük, csupán két dimenzióban hömpölygő, lebegő, sziluettszerűen szétterülő öltözékük, amely csak rafináltan sejteti, olykor persze szabadon engedi a pompás testformáikat. Mucha bravúrosan alkalmazza azt a korszakban gyakori technikát, hogy a meghatározó síkábrázolás átvált a három dimenzió illúziójába.

Kiválóan értett a reklám mechanikájához, tudta, mivel lehet megfogni a leendő vásárlókat. Ha gyönyörűbbnél gyönyörűbb, légies, boldognak tűnő lányok oly vidáman kínálják a rájuk bízott portékát, akkor minden bizonnyal az csakis jó lehet. Ám ez nem vonja maga után azt, hogy a képek unalmas plakát-szagú plakátokká váljanak. Képtelenség szimpla reklámként tekinteni rájuk, s ez a valós, igazán magával ragadó erő késztette a kor vevőjét vásárlásra.

Ennél több nem is kell egy terméknek. Mucha leányfigurái cigarettapapírt, likőrt, habzó sört és biciklit, vasúttársaságot hirdettek. Mindegy, mi volt a kezükben, vágyódó, távolba révedő tekintetük és az íjként feszülő test körül erotikusan megnyíló drapéria maga volt az ígéret, hogy amit kínálnak, az a földi paradicsom kézzel fogható darabja. Sarah Bernhardt felfedeztte ezt a különös képi világot, és ráismert benne a saját egyediségére. Ettől fogva Mucha plakátjai hirdették a dívát Európában és Amerikában, milliós példányszámban, mivel a sokszorosítás tömegtermékké tette. A századforduló utolsó nagy kísérlete a harmóniára Mucha grafikái révén jutott el a legszélesebb befogadó réteghez, dekoratív lapjai ott voltak az utcán, az áruházakban,

éttermekben és kaszinókban, étlapokon és vizitkártyákon, kiállítási pavilonokban

Mucha egy egészen új szemlélettel tört be a plakátok világába, s ezzel jelentős sikereket ért el. Kedvelte a nyújtott formátumot, az elegáns, kecses alakokat, s ezeket pasztellszínekkel és kanyargós motívumokkal kombinálni, ami egy egészen új, friss képvilágot eredményezett a századforduló művészetében. A francia szecesszió egyik legnagyobb alakja volt, noha sosem felejtette el morva származását sem, és

ez gyakran megmutatkozik képei motívumkincsén is. Magasfokú rajzi képzettsége, finom vonalvezetése, és technikai tudása mind hozzásegítették ahhoz, hogy egy gyökeresen új plakátművészetet alakítson ki a kor harsány színekben és durva vonalakban tobzódó művészetében.

Napjainkban az ehhez hasonló reklám plakátok tervezését már átvette a számítógépes technika, elterjedt néven a számítógépes design. A technikai fejlődés megannyi lehetőséget tár elénk a vizuális reklámok és plakátok tervezésével kapcsolatban, ma már nem szükséges a kézi munka. Viszont az is ritkán fordul elő, hogy egy reklámplakátnak művészi értéket tudunk tulajdonítani, mindamellett az esztétikai szépség vagy találékonyság ugyanúgy fontos, hogy felhívja magára az emberek érdeklődését. Az esetek túlnyomó százalékában ez is átalakul tömegcikké és elveszti az egyediségét.

Mucha hagyatéka rendkívüli különlegességgel és egyediséggel bír. Kiterjedt munkásságából még napjainkban is sokan merítenek ötleteket, felhasználják terveit ékszerek készítésére, motívumai bőrdomborításokon valamint zománcozott és vésett fémtárgyakon is megjelentek.

Festészeti hagyatékát képezi az Ősszláv eposz című hatalmas vásznakból álló sorozata.

Színház- és reklámplakátai pedig egy egyedi és megismételhetetlen színes világot tárnak elénk mint a képzőművészet és a kereskedelmi hirdetések esztétikai ötvözetét.

GISMONDA
SARDOU
BERNHARDT
THÉATRE
DE LA
RENAISSANCE
IMPRIMERIES LEMERCIER, PARIS.

Gismonda

Médeia, 1898

A Lorenzaccio c. darab plakátja, 1896

Gyümölcsök, 1897

A kaméliás hölgy

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

BOSSAGLIA, Rosanna (1992) Alphonse Mucha. Opere

grafice, Belinzona

ELLRIDGE, Arthur (1992) Alphonse Mucha.

LeTriomphe du modern style. Edition Pierre Terrail, Paris

SYLVESTROVÁ, Marta – Stembra, Petr: A nő dicsérete.

Magyar Nagylexikon 13. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 2001. p. 347–348.

JIŘÍ Mucha: Alfons Mucha, Meister des Jugendstil, 1966. (magyarul a Tandem Grafikai Stúdió gondozásában jelent meg 2005-ben, ISBN 963-86618-5-2)

ELLRIDGE, Arthur: Mucha, Komet, Frechen, 2001, ISBN 3-89836-194-2

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

Demjén Izabella

UKRÁN TÜKÖRSZAVAK ÉS ÁTVÉTELEK A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVBEN

Kutatásomban a kárpátaljai magyar köznyelv sajátosságait dolgoztam fel, ezért a nyelvhasználat tanulmányozását tűztem ki célul. Az elhatározás régi bennem, hisz folyamatosan használjuk a legfontosabb kommunikációs eszközünket, a nyelvet. A nyelv tiszta csengését egyre inkább megzavarják a nyakló nélküli ukrán/orosz átvételek. Nem mindegy, hogy mennyire kifejezően és érthetően közöljük gondolatainkat. Az itt élő magyar emberek nyelvhasználatára nagy hatással vannak a környező szláv nyelvek (egyeseknél már az azonosságtudat megbomlásáról is beszélhetünk).

Munkám célja arra rávilágítani, hogy a köznyelvben egyre gyakrabban használunk szláv elemeket feleslegesen, mert megvan a magyar megfelelőjük.

Az ukrán nyelv hatását a magyarra három szempontból is vizsgálhatjuk:

1. hangtani 2. lexikai és 3. grammatikai szempontból. Munkám során a lexikai és a grammatikai elemek vizsgálatát végzem el, mivel e téren a legerősebb a hatás.

Az anyagot közvetlen, passzív módszerrel gyűjtöttem, ami megfigyelésen, beszélgetések lejegyzésén alapul. Adatközlőim Kárpátalja különböző járásaiból valók.

Ukrajna területén csak Kárpátalján él számottevő magyar lakosság. Az 1989-es népszámlálási adat szerint Kárpátalja lakossága 1,2 millió ember. A 2001-es népszámlálás 156 600 fős magyarságot számlál Ukrajnában, melyből 151 500 él Kárpátalján [8].

A lexikai interferencia a legerősebb a két nyelv között, így anyagomban is ilyen példák gyűltek össze legnagyobb számban. Nem különítem el az orosz és az ukrán átvételeket, mivel ez az esetek többségében teljes biztonsággal nem állapítható meg. A szavakat témakörök szerint adom meg. Az általam összegyűjtött anyagot Borbély Edit cikkei [2: 22-24; 3: 14-16] alapján csoportosítottam, majd kiegészítettem a saját témaköreimmel. Tematikailag 14 csoportot különítettem el. A legtöbb szócikket tartalmazó kategóriától kezdve

fokozatosan csökkenő sorrendbe közlöm a szavakat, ezen belül is ábécésorrendben. Az adatközlőtől feljegyzett mondatokban található szlávizmusokat dőlt betűvel adom.

A szlávizmusok jelentését az Ukrán–magyar szótár [23], a Magyar–ukrán szótár [20], az Orosz–magyar szótár [21], az orosz Бальший словарь молодежного сленга [24] és még egy Orosz–magyar szótár [22] szerint adtam.

1. Tárgyak megnevezése:

Anketa ukr. анкета ’1. kérdőív; 2. értekezlet’: Ki tudod tölteni azt az *anketát*, amit ott adnak? [23: 30]

Bánka ukr. банка ’befőttesüveg’: Elment a *bánkákért*. [23: 38]

Bántyik ukr. бант ’szalag’: Nagy *bántyikokat* kell rá varrni. [23: 38]

Batri ukr. батарейка ’elem’: Ha találsz *batrit*, hozzál nekem. [23: 40]

Bidon ukr. бідон ’bödön’: Elfelejtettem, hogy hova tettem a *bidont*, amiben a virágok vannak. [23: 49]

Bint ukr. бинт ’1. kötés; 2. pólya’: Nem tudom, hova tettem a *bintet*. [23: 47]

Brezent or. брезент ’1. ponyva, sátorlap; 2. vitorlavászon’: Kicsit feljebb kell húzni a *brezentet*. [21: 35]

Fogpaszta ukr. зубна паста ’fogkrém’: Elfogyott a *fogpasztám*. [23: 513]

Fotyik ukr. фотоапарат ’fényképezőgép’: Vittél magaddal *fotyikot*? [23: 855]

Kassza ukr. каса ’1. pénzszekrény, páncélszekrény; 2. pénztár’: Egyre gyakrabban ül a *kasszán*. [23: 322-323]

Lámpocska ukr. лампочка ’villanykörte, izzólámpa, égő’: Már egy hete, hogy kiégett a *lámpocska*. [23: 363]

Mocsálka or. мочалка ’hánccsomó’: Megyek *mocsálkát* venni. [21: 277]

Paszta ukr. паста ’1. tollbetét; 2. kenhető anyag; 3. pép’: Kifogyott a *paszta* a tollamból. [23: 513]

Pevea ukr. клей пва ’ragasztószer, enyv’: Leviszem neked a *peveát*. [23: 332]

Plomba ukr. пломба ’1. ólomzár, ólomjegy; 2. fogtömés’: Kiesett a fogamból a *plomba*. [23: 571]

Szpirt or. спирт ’szesz, borszesz, spiritusz’: Jó erős ez a *szpirt*. [21: 604]

Szpicské or. спичка ’gyufa, gyújtó’: Meggyújtom a *szpicskét.* [21: 605]

2. Oktatás:

Avtomat ukr. автомат ’1. automatikus; 2. önműködő’: Nekem *avtomat* megvan a vizsga. [23: 25]

Civilna ukr. цивільна оборона ’polgárvédelem’: Volt tegnap *civilnánk.* [23: 882]

Csitackij ukr. читацький квиток ’olvasójegy’: Otthon hagytam a *csitackijt.* [23: 899]

Dokument ukr. документ ’1. okmány; 2. igazolvány, személyes irat; 3. bizonylat’: A többi gépen megnyitotta a *dokumentjeimet.* [23: 206]

Gruppa ukr. група ’csoport’: Lajos a második *gruppában* tanul. [23: 183]

Konszpekt ukr. конспект ’kivonat, jegyzet’: *Konszpektet* kell írnom a következő órára. [23: 342]

Kursz ukr. курс ’1. évfolyam; 2. irány, irányvonal; 3. tanfolyam; 4. kúra; 5. árfolyam’: Egy *kurszon* tanulunk. [23: 360]

Kurszova ukr. курсова робота ’évfolyammunka’: Mi az idén írunk *kurszovát.* [23: 360]

Metodicska ukr. методичні розробки ’módszertani segédeszköz’: Keresse meg a *metodicskában.* [23: 394]

Pára ukr. пара ’1. pár; 2. órapár; 3. két összetartozó lény; 4. kettesben’: Ma három *páránk* volt. [23: 509]

Perepusztka ukr. перепустка ’belépési igazolvány’: Az őr kérte a *perepusztkát*. [23: 535]

Plán ukr. план ’vázlat, tervrajz, tervezet, terv’: A *plán* alapján kell leírni. [23: 568-569]

Sztipendium ukr. стипендія ’ösztöndíj’: Tulajdonképpen kapsz *sztipit?* [23: 782]

Sztudentszkij ukr. студентський ’diákigazolvány’: A *sztudentszkij* nélkül nem engednek be. [23: 789]

Zálikovka ukr. залікова книжка ’leckekönyv, index’: Odaadtam a *zálikovkát.* [23: 250]

3. Élelmiszerek megnevezése:

Bulocska ukr. булка ’zsemle’: *Bulocskád* már van? [23: 66]

Grecska ukr. гречка ’hajdina, tatárka’: Vettem egy kiló *grecskát.* [23: 181]

Pelmenyi or. пельмени ’húsosderelye’: Nem tudok *pelmenyit* készíteni. [21: 398]

Kása ukr. каша ’rizs’: A *kásának* megint felemelték az árát. [23: 324]

Morkó ukr. морква ’sárgarépa’: A *morkót* miért nem etted meg? [23: 415]

Petruska ukr. петрушка ’petrezselyem’: Tegnap vettem észre, hogy elfogyott a *petruska.* [23: 546]

Piroski or. пирог ’(lángosszerű) tészta, sütemény’: Vegyél nekem káposztás *piroskit.* [21: 415]

Poncsik ukr. пончик ’fánk’: Gyere, anyu olyan finom *poncsikot* sütött! [23: 604]

Szel’otka or. селёдка ’hering’: Én nem találtam meg, hogy hol árulják a *szel’otkát.*

Szok ukr. сік, соку ’lé, nedv’: Nem ilyen *szokot* kértem! [23: 745]

Szosziszka ukr. сосиска ’virsli’: Reggelire *szoszisz*kát ettem. [23: 764]

Váfli or. вафля ’ostya, ostyaszelet’: Finom volt a *váfli.* [21: 43]

Zakuszka or. закуска ’hideg falat, hideg előétel’: Ennyi munka után muszáj egy kis *zakuszka*.

Zguscsonka ukr. згущенне молоко ’sűrített tej’: Rég ettem már *zguscsonkát.* [23: 284]

4. Hivatali élet:

Birzsa ukr. біржа ’1. tőzsde, börze; 2. bérkocsiállomás’: A *birzsára* voltunk kivenni a pénzt. [23: 51]

Jevró ukr. євро ’euró’: Hátha lejjebb megy egy kicsit ez a *jevró*. [23: 226]

Kredit ukr. кредит ’hitel’: *Kreditre* vette meg az autót. [23: 352]

Milícia ukr. міліція ’rendőrség’: Tanácsért ment a *milíciára.* [23: 402]

Milicista or. милиционер ’rendőr’: Károly *milicista.* [21: 270]

Pászport ukr. паспорт ’személyazonossági igazolvány’; закордоний паспорт ’útlevél’: Le kellene fénymásolni a külföldi *pászportot.* [23: 513]

Práva ukr. права ’1. jogosítvány; 2. hatósági engedély’: Megkaptam a *právámat.* [23: 626]

Rozvod ukr. розводити ’szétválaszt’: Nincs a *rozvodról* papír. [23: 693]

Szud ukr. суд ’bíróság, törvényszék’: Mentem a *szudra.* [23: 790]

Ukáz ukr. указ ’törvényerejű rendelet’: A rektor kiadott egy *ukázt.* [23: 835]

5. Intézménynevek:

Bibliotéka ukr. бібліотека ’könyvtár’: Te tudod, hol van a területi *bibliotéka?* [23: 48]

Dekanát or. деканат ’dékáni hivatal’: A *dekanátban* mondták. [21: 114]

Koridor ukr. коридор ’folyosó’: Ott volt a *koridorba.* [23: 346]

Korpusz or. корпус ’1. háztömb; 2. törzs; 3. testület, kar’: A másik *korpusz* jobban tetszett nekem. [21: 234]

Kvártély ukr. квартира ’lakás, albérlet’: Inkább *kvártélyra* megyek. [23: 325]

Oblászna ukr. обласна лікарня ’területi kórház’: Elvisz engem az *oblásznáig?* [23: 466]

Obsi or. студенческое общежитие ’diákotthon’: Megyünk az *opsiba?* [21: 345]

Sztomatológia ukr. стоматолог ’fogorvos, szájsebész’: Nem tudom magam rászánni, hogy elmenjek a *sztomatológiára.* [23: 785]

Ucsi or. училище ’(szak)iskola’: A hatos *ucsiban* tanul fodrászatot. [21: 672]

6. Öltözködés:

Kepka or. кепка ’sportsapka’: Nálatok hagytam a *kepkám!* [21: 218]

Kroszóvki or. кросовки ’sportcipő’: Megyünk a piacra a gyereknek *kroszóvkit* venni. [21: 241]

Kurtka or. куртка ’rövid (felső)kabát’: Nem szeretem a *kurtkát.* [21: 245]

Májka or. майка ’1. sporting, trikó; 2. fehérnemű’: Nem bírom elviselni magamon a *májkát.* [21: 259]

Páltoh ukr. пальто ’kabát, nagykabát’: Milyen szép a *páltohod!* [23: 507]

Sárf ukr. шарф ’sál’: Új *sárfikot* akarok venni. [23: 910]

Spilka ukr. шпилька ’1. tűsarok; 2. hajtű; 3. gombostű; 4. csipkelődés’: Mindig *spilkában* jár. [23: 927]

7. Foglalkozások:

Kommendás ukr. коммендант ’gondnok, parancsnok’: Hiába volt ott a *kommendás* a szomszéd szobában. [23: 340]

Nácsálnik ukr. начальник ’főnök, felettes, vezető’: Felhívta a *nácsálnikot*. [23: 442]

Szekretárka ukr. секретарка ’titkárnő’: A *szekretárkától* kell megkérdezni. [23: 737]

Sztároszta ukr. староста клacy ’vezető, elöljáró, falusi bíró, vőfély’: Ezt a *sztárosztának* tudnia kell. [23: 780]

Sztorozs ukr. сторож ’őr’: Most ő a *sztorozs* a fatelepen. [23: 785]

8. Közlekedés:

Elektricska ukr. електричка ’villamosvonat’: Tegnap késett az *elektricska*. [23: 222]

Marsrutka ukr. маршрутне такci ’iránytaxi’: Nem jártak az ötös *marsrutkák*. [23: 385]

Proszpekt ukr. проспект ’1. sugárút; 2 tervezet’: A *proszpekt* végén balra kell fordulni. [23: 656]

Sztojánka ukr. стоянка ’1. megállóhely, állomás; 2. településhely’: Ha továbbmész, meglátod a *sztojánkát*. [23: 785]

Vokzál ukr. вокзал ’állomás, pályaudvar’: A *vokzálon* várok rád. [23: 150]

9. Töltelékszavak:

Korocse ukr. коротко кажучи ’röviden’: *Korocse*, azt mondta… [23: 348]

Ládno or. ладно ’rendben van’: *Ládno*. Akkor holnap találkozunk. [21: 246]

Tyipá or. тип ’típus, fajta’: *Tyipá,* mint az én nadrágom. [21: 634]

Vopse or. вообще ’teljesen, általában’: *Vopse,* rosszul mondták neki a kórházban. [21: 64]

Vszjo or. всё ’az egész, mindig, az összes’: *Vszjo,* nem csinálom tovább! [21: 48]

10. Karok megnevezése:

Ekonomicsnéj ukr. економічний ’gazdaság, közgazdaság’: Az *ekonomicsnéjen* tanul. [23: 220]

Filfák ukr. філологічний факультет ’filológiai kar’: A *filfákon* végzett. [23: 851]

Himfák ukr. хімічний факультет ’kémiai kar’: A *himfák* mellett laktam. [23: 867]

Inzsener ukr. інженерний факультет ’mérnök’: *Inzsenernéj* diplomája van. [23: 310]

11. Tevékenység:

Dezsurálni or. дежурить ’szolgálatban lenni, ügyeletet tartani’: Három órától éjfélig kell *dezsurálni.* [21: 113]

Gruzilni or. грузить ’megrakni’: Tegnap *gruziltunk* egy kamiont. [21: 107]

Kácsálni ukr. качати ’1. pumpál; 2. gurít, görget’: A motor nem *kácsálja* a vizet. [23: 323-324]

Szutkázni or. сутки ’huszonnégy óra’: Béla holnaptól szutkázik. [21: 622]

12. Külső és belső emberi tulajdonságok:

Krutoj or. крутой ’makacs’: Olyan *krutoj*, hogy senkire sem hallgat. [24:229]

Geroj or. герой ’hős’: Most *geroj* vagy, mert leadtad a vizsgát? [21: 95]

13. Szórakozás:

Huljálni ukr. гуляти ’1.sétál; 2. szórakozik; 3. italozik; 4. viszonyt folytat valakivel’: A városban *huljáltam.* [23: 184]

Vecser ukr. вечірка ’1. estély; 2. (házi)buli’: Nem jössz a suliba a *vecserre?* [23: 86]

14. Egyéb:

Árenda ukr. оренда ’1. bérlet, haszonbérlet; 2. (haszon)bér, földbér’: Kiadja *árendába.* [23: 491-492]

Bazár ukr. базар ’1. piac, vásár; 2. árusítóhely; 3. zsivaj, zsibvásár’: Az anyja a *bazáron* dolgozik. [23: 36]

Csornij ukr. чорний ’1. fekete’: *Csornij* pulcsit vettem tegnap. [23: 901]

Ekonómiázni ukr. економія ’1. takarékosság; 2. megtakarítás’: A mai világban muszáj *ekonómiázni.* [23: 220]

Klient ukr. клієнт ’1. ügyfél; 2. vevő’: Nem szabad elengedni a *klientet.* [23: 332]

Kontakt ukr. контакт ’1. érintkezés; 2. kapcsolat’: *Kontakttelefon.* [23: 343]

Procent ukr. процент ’1. százalék; 2. jutalék; 3. kamat’: Miért *procentokba* kell számolni? [23: 659]

Szinyák or. синяк ’kék folt, véraláfutás’: *Szinyákos* lett a térdem. [21: 575]

A diagram szerkesztésénél az általam gyűjtött anyagot vettem 100%-nak, így szemléltetvén a vizsgált területek használati elterjedtségének arányát.

Mivel a grammatikai interferencia terén nem találtam olyan szakirodalmat, amely szerint az összegyűjtött anyagot csoportosíthattam volna, így önálló rendszert alakítottam ki. Hat kategóriát határoztam meg aszerint, hogy nyelvtanilag milyen fogalmazási és egyéb vétségek figyelhetők meg a magyar nyelvben az ukrán nyelv hatására. A témaköröket a szócikkek szerint csökkenő sorrendben közlöm. Az adatközlőtől feljegyzett mondatot dőlt betűvel szedem. Az igekötők felcserélése c. csoporton belül a szavak jelentését a Magyar értelmező kéziszótár (ÉKsz.) szerint [19] adom.

1. Tükörfordítás:

Bevégezte a matematikát. (Закінчив математику.) – Befejezte a matematikát.

Elmegyünk kávéra? (Пішли на каву?) – Elmegyünk kávézni?

Erősre csinálják a hangot. (На сильно зроблять звук.) – Felhangosítják.

Hogy az euró most?(Як євро тепер?) – Hogyan váltják az eurót?

Hol te fogsz felszállni? (Де ти сядеш в автобус?) – Hol fogsz felszállni?

Hová ilyen hamar? (Куди так скоро?) – Hová mégy ilyen korán?

Kiesett a hó. (Випав сніг.) – Leesett a hó.

Kiment a munkára. (Вийшла на роботу.) –Elment dolgozni.

Ki te vagy? (Хто ти?) – Ki vagy?

Majd becsengetek neked. (Потім позвоню тобі.) – Majd telefonálok neked. / Majd felhívlak.

Mit te gondolsz? (Шо ти думаєш?) – Mit gondolsz?

Nem dolgozik a telefonod? (Не робить твій телефон?) – Nem működik a telefonod?

Te mi, haragszol rám? (Ти шо, сердишся на мене?) – Mi van veled, haragszol rám?

Tudod te azt egyedül. (Знаєш ти сама.) – Magadtól is tudod.

Úgy teszi magát, mintha aranyat hordana. (Так ставить себе, якби золото носив би.) – Úgy viselkedik, mintha aranyat hordana.

2. Igekötők felcserélése:

Átfordulás volt a szobámban. – Felfordulás volt a szobámban.

Átfordul (ige) – 1. a másik oldalára fordul; 2. átmegy valamibe, átváltozik valamivé. [19: 63-64]

Felfordul (ige) – 1. az a tény, hogy valami felfordult; 2. zűrzavar, rendetlenség. [19: 362]

Belekezdeni gondolkodni a dolgokba. – Elkezdeni gondolkodni.

Belekezd (ige) – hosszabb tennivalóba kezd. [19: 108]

Elkezd (ige) – 1. megteszi a szóban forgó cselekvés első mozzanatát; 2. valamit elsőként kezd. [19: 276]

Elkaptam a sztipit. – Megkaptam az ösztöndíjat.

Elkap (ige) – 1. valamit futtában, röptében elfog; 2. hirtelen elvesz, elránt valahonnan valamit. [19: 275]

Megkap (ige) – 1. birtokába jut valaminek, amit várt, kért, igényelt; 2. részesül valamiben, ami jár neki, illetve amire szüksége van. [19: 889]

Hogy neki kényelmesebb. – Ahogy kényelmesebb neki.

Hogy (hsz) – kérdő: Hogyan? [19: 528]

Ahogy (hsz) – amilyen módon vagy állapotban. [19: 12]

Ide van beadva a paszport megcsinálni. – Ide adtuk be megcsináltatni a személyigazolványt.

Bead (ige) – belső helyre nyúlva átad vagy letesz valamit. [19: 93]

Ad (ige) – meghatározott céllal, rendeltetésszerűen valahova, valamibe eljuttat. [19: 4]

Kiállok az ágyból. – Felkelek.

Kiáll (ige) – 1. kívülre, külső helyre áll; 2. valahonnan, valamiből kilép, s ott megáll. [19: 666]

Felkel (ige) – 1. ültéből, fektéből feláll; 2. alvás után fekvőhelyét elhagyja. [19: 367]

Ki megengedte őket beírni? – Ki engedte meg, hogy beírják őket?

Megenged (ige) –beleegyezik, hogy valaki valamit megtegyen. [19: 880]

Enged (ige) – nem akadályoz meg valamit, illetve valamiben valakit. [19: 309]

Ott is meglátni lehet exkluzív darabokat. – Ott is láthatóak exkluzív darabok.

Meglát (ige) – 1. valakit, valamit látni kezd, megpillant; 2. szemével észrevesz valamit; 3. felismer, fölfedez valamit. [19: 892]

Lát (ige) – 1. valakit vagy valamit szemével értékel, s róla képet alkot a tudatában; 2. szemlél, észlel, tapasztal. [19: 794]

3. Magyartalan szórend:

A következő a szó Nagy Jánosé… – A szó a következőé…

A szerzőknek csak a fele elküldte az írásokat. – A szerzőknek csak a fele küldte el az írásokat.

Ez nem elég volt. – Ez nem volt elég.

Én akarok oda ülni. – Én oda akarok ülni.

Ki még szeretne felszólani? – Ki szeretne még felszólalni?

Ma vagyunk tanúi annak. – Ma tanúi vagyunk annak.

Mire azt lefestették úgy? – Azt miért úgy festették le?

Mit még segíthetek? – Miben segíthetek még?

4. Az egyes és a többes szám keveredése:

Akik nagyon sok hiteleket vettek fel. – Akik nagyon sok hitelt vettek fel.

Akinek pénze van, annak igények is vannak. – Akinek pénze van, annak igényei is vannak.

Az orroddal vagy a füleiddel írtad? – Az orroddal vagy a füleddel írtad?

Van sok magyarság. – Sok magyar van. / Nagy a magyarság.

5. Ragok felcserélése:

Egyre gyakrabban ül a kasszán. – Egyre gyakrabban ül a kasszánál (pénztárnál).

Ezt nagyon örülök. – Ennek nagyon örülök.

Nem szeretek a kurtkát. – Nem szeretem a kurtkát (dzsekit).

Ott volt az, aki a bútrokon van. – Ott volt az, aki a bútoroknál dolgozik.

6. Egyéb:

Akkor te mégy velünk? – Akkor te jössz velünk?

Az előbb jöttünk oda. – Az előbb mentünk oda.

Ezekre toleránsnak kell mutatkozni. – Mindezt tolerálni kell.

Holnap ki tudsz menni hozzám? – Holnap ki tudsz jönni hozzám?

Kijöttem a kocsiból. – Kiszálltam a kocsiból.

Őket nem lehet nem rakni bele? – Őket nem lehetne nem beletenni?

Te most viccelődsz rólam? – Nevetsz rajtam? / Kinevetsz?

Telefonbeszélgetés: „Add oda anyát." – „Add oda anyának a telefont.

A lexikai kölcsönzésekből 107 példamondatot gyűjtöttem, a grammatikai interferenciából 47-et.

A lexikai interferencia kutatásának eredményeként elmondhatom, hogy a nyelvfejlődés eltérő a szocializációs szakaszokban a meghatározó külső környezet hatására. Az elsődleges szocializációs szakaszban – a kisgyermekkor – az anyanyelv szerepe a meghatározó. Ekkor kevés szláv elemet vesz át az egyén. A másodlagos szocializáció az iskoláskorra esik, amikor az egyén rá van utalva arra, hogy elsajátítsa a többség nyelvét. A legtöbb kölcsönszót az oktatásból (kursz, pára, csitackij), az egymás közötti társalgásból (krutoj, geroj, huljál) és a tárgyak megnevezése révén (bidon, brezent, plomba) vesznek át. A harmadlagos szocializáció a felnőttkorra esik. Az ember az új környezetnek a szak- és köznyelvi mintáit követi (tevékenység – dezsurálni, szutkázni, gruzilni; foglalkozás – nácsálnik, kommendás, sztorozs; hivatali élet – szud, birzsa, práva).

A magánszférában a legkisebb a szlávizmusok használati aránya: családtagjaikkal, barátaikkal anyanyelvükön érintkeznek. A közéletben már gyakoribbak a lexikai kölcsönzések (tárgyak megnevezése – bánka,, batri, szpirt; élelmiszerek – pelmenyi, petruska, szosziszka). A hivatali életben a legelterjedtebbek a szlávizmusok (prava, dekanát, paszport).

A lexikai kölcsönzéseket egyaránt használják egy- és kétnyelvű egyének, míg a grammatikai interferencia a kétnyelvűekre jellemző. A leggyakoribb a tükörfordítás elterjedtsége, de az igekötők felcserélése, az egyes és a többes szám keveredése is megfigyelhető jellegzetes szláv nyelvi hatásként.

Egyaránt a köznyelvre jellemző a lexikai és a grammatikai interferencia.

BIBLIOGRÁFIA

Beregszászi Anikó. A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól // Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Szerk.: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. – Ungvár: PoliPrint Kft, 2004. – 36–43. o.

Borbély Edit. „Közös szavak" a kárpátaljai magyar regionális köznyelvben // Acta Hungarica, X-XI. évf., 1999–2000. –Ужгород–Ungvár: 2003. – 22–24. o.

Borbély Edit. Orosz–ukrán elemek a kárpátaljai magyar diákifjúság nyelvhasználatában // Acta Hungarica, XV. évf., 2004. – Ужгород–Ungvár: 2006. – 14–16. o.

Csernicskó István. Kisebbségi anyanyelv és identitás // Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Szerk.: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. – Ungvár: PoliPrint Kft, 2004. – 27–35. o.

Csernicskó István. A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség // Tiszán innen… Társadalomtudományi tanulmányok. Szerk.: Csernicskó István. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 19 – 76–83. o.

Csernicskó István. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). – Budapest: Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998.

A mi szavunk járása (Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba). Szerk.: Csernicskó István. – Ungvár: PoliPrint Kft.

Csernicskó István. A magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről. // www.matud.iif.hu.

Dupka György. A magyar nyelvoktatás és kultúraterjesztés helyzete Kárpátalján. //www.hhuf-org/europaiutas/60/tart.htm

Hulpa Diána. Köszönési formák a kárpátaljai magyar és ukrán köznyelvben // Nyelv, nemzet, identitás, I. kötet. Szerk.: Maticsák Sándor. – Debrecen–Budapest: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2007. – 53–60. o.

Kiss Jenő. Társadalom és nyelvhasználat. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.

Kótyuk István. A kárpátaljai magyar sajtó nyelve // Anyanyelvünk peremén. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1995. – 13–17. o.

Kótyuk István. A kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv // Anyanyelvünk peremén. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1995. – 7–12. o.

Lizanec Péter. Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban // Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 50–56. o.

Lizanec Péter. A lexikális kölcsönzésekről és típusaikról // Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyaga alapján). – Uzshorod, 1970. – 41–44. o.

Lizanec Péter. A magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok // Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok. A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyaga alapján. – Uzshorod, 1970. – 35–41. o.

Lizanec Péter. A magyar törzsek története, történelmi kapcsolataik a keleti szlávokkal // Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyaga alapján). – Uzshorod, 1970. – 15–24. o.

Márku Anita. Kölcsönszók használata a kárpátaljai magyar fiatalok körében // Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. Szerk.: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. – Ungvár: PoliPrint Kft, 2004. – 44–52. o.

Magyar értelmező kéziszótár. Szerkesztette: Pusztai Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

Magyar–ukrán szótár. Szerkesztette: Lizanec Péter. – Ungvár: IVA Kiadó, 2001.

Orosz–magyar szótár. Szerkesztette: Haász Árpádné. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952.

Orosz–magyar szótár I–II. Szerkesztette: Hadrovics László–Gáldi László. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986–1989.

Ukrán–magyar szótár. Szerkesztette: Lizanec Péter. – Ungvár: IVA Kiadó, 2005.

С. И. Левикова. Бальший словарь молодежного сленга. – Москва: ГРАНД–ФАИР–ПРЕСС, 2003.

Fazekas Andrea

VIRTUÁLIS IRODALOM

Egyre fejlődő és rohanó világunk most már elképzelhetetlen internet nélkül. Ki se kell tennünk a lábunkat ahhoz, hogy értesüljünk a világban zajló eseményekről. Könyvtári jegyre sincs szükségük, ha az épp keresett könyv fel van töltve valamelyik internetes portálra. Így az irodalmat is lassan, de biztosan bekebelezte a digitális világ, mára pedig már minden formája megtalálható az internetes oldalakon.

Blogok – Itt vagyok! Olvassatok!

A blogok internetes naplók, illetve naplószerűen írt gondolatok, hírek gyűjteményei egy megadott témában. Bárkinek lehetősége van irodalommal, művészettel kapcsolatos blogok, vagy személyes blog indítására is, a legtöbb esetben teljesen ingyen.

A szükséges minimális technikai tudás birtokában bárki bekapcsolódhat az információ felhalmozásának és befogadásának folyamatába az interneten: böngészhet, írhat hírlevelet, indíthat saját blogot vagy honlapot. Ez a virtuálisnak becézett világ nem idegen az irodalom és az irodalmárok számára sem. A „gyakran frissülő oldalak", a http által lehetővé tett „online személyes naplók" elnevezésére 1997-ben kitalált „blog" kifejezés megszületése után az irodalmi blogok sem várattak sokat magukra. Amatőrök és profik egyénileg vagy csoportosan, az irodalmi élet hagyományos szereplőinek internetes megjelenése előtt fektették le a mára már önálló műfajnak tekinthető megszólalási forma alapjait. Annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert mind Nagy Britanniában, mind az Egyesült Államokban az olvasást népszerűsítő kampányok ellenére csökken az olvasási kedv, az interneten gombamód szaporodnak az (angol nyelvű) irodalmi blogok. Nagyobb egységekbe szerveződnek, itt is, ott is. Belesimulnak az irodalmi életbe, tengelyt akasztanak képviselőivel, vagy csak egyszerűen kivívják ellenszenvüket.[1]

[1] Sári B. László. Irodalmi blogok – honnan? hová?
URL.: http://www.litera.hu/irodalom/irodalmi-bogok-honnan-hova, a letöltés időpontja: 2011. 01. 16.

Mindegyik blognak, így az irodalmi témájúaknak is vannak bizonyos íratlan szabályaik: mindig naprakésznek kell lenniük, rendszeresen frissülniük kell, akár történt fontos esemény az irodalmi életben, akár nem. A tartalom mellett nagyon fontos a külcsín is, hiszen az olvasót minden szempontból vonzania kell. Tehát nem mindegy milyen a betűtípus, a linkek elhelyezkedése, a fejléc, a képi anyagok stílusa és elhelyezkedése, hiszen ez az ami elsőre megkülönbözteti egyik blogot a másiktól.

A kárpátaljai kortárs irodalom legnagyobb írója Balla D. Károly egyben a legnagyobb blogíró is. Kortárs irodalmunk egyik kiemelkedő alakja, aki 2001-től alapítója és főszerkesztője az első Kárpátalján szerkesztett kulturális honlapnak, az *Ungparty*nak. 2002-től vezeti webnaplóját, amelyben előbb csak híreket kommentál, idővel önálló internetes fórummá, többfunkciós bloggá fejleszti *UngParty Manzárd* néven. Három évvel később, feleségével, a szintén író Berniczky Évával, elindítják közös írói honlapukat *Kettenklub* néven, ami 2007 óta a Manzárd Mű-hely nevet viseli (http://manzard.blog.hu/). Az oldal az íróházaspár szépirodalmi publikációit és műveikről megjelent kritikákat tartalmaz. 2010-ben létrehoz és folyamatosan bővít-gazdagít, aktualizál két önálló írói honlapot: Berniczky Éva (https://sites.google.com/site/berniczky/) | Balla D. Károly (https://sites.google.com/site/balladkaroly/) - az utóbbi archívumában az utóbbi évtizedek teljes írói alkotását igyekszik elhelyezni (ezernél több mű). Még ez évben új versblogot indít limerikjei, haikui és aforizmái számára (http://bdk-versek.blogspot.com/), valamint elindítja irodalmi segédblogját PraePost címen (http://bdk.prae.hu/). 2011-ben legfőbb webhelyét komplex bloggá keresztelve új napi blogot indít (http://ungparty.net/blog/).[1]

Mára már több kárpátaljai irodalmi, illetve művészeti blog is létezik, többek között:

Horváth Attila blogja a *Kárpáti Kaligula* (http://karpat-kaligula.blog.hu/)

[1] URL.: http://sites.google.com/site/balladkaroly/home/balla-d-karoly-reszletes-eletrajz, a letöltés időpontja: 2011.02. 21.

Csordás László bolgja (http://csordaslaszlo.blogspot.com/)
Kovács Eleonóra blogja (http://kovacseleonora.blogspot.com/)
Marcsák Gergely *Ungon-berken* (http://ungonberken.blogspot.com/)
Fodor-Nagy Gergely blogja a *Juversek* (http://juversek.blogspot.com/)

Könyvtár – ahová nem kell olvasójegy

Az internet idegensége évről évre egyre csökken, természetesebbé, megszokottabbá válik, arányosan egyre jobban szélesedő elterjedtségével. Az irodalmi és az irodalomtudományi szféra szempontjából az internet eddigi legjobb „találmánya" az elektronikus könyvtár. A klasszikus szépirodalmi szövegek egyre nagyobb arányban elérhetőek a különböző internetes oldalakon. Ezen oldalak nagyban megkönnyítik, meggyorsítják a böngészők dolgát, hiszen elég a címre, vagy szerzőre, illetve szövegrészletre rákeresni, s máris megtalálhatja az összes ezzel kapcsolatos adatot.

Az első magyar szépirodalmi szövegeket tartalmazó virtuális könyvtár a *Magyar Elektronikus Könyvtár* (MEK), ami 1994-ben alakult, s jelenleg már több mint 8 ezer digitális könyvet tartalmazó ingyenes internetes szolgáltatás. A MEK üzemeltetője manuális könyvtár és mára a magyar Internet legismertebb szolgáltatásává, legnagyobb szöveg-archívumává lett. Valóságos „mozgalom" alakult ki körülötte, hiszen bárki a legkisebb mértékben és a legegyszerűbb eszközökkel is részt vehet a könyvtár fejlesztésében és az állomány gyarapításában: felajánlhat saját műveket vagy mások számítógépre vitt írásait, feltéve, hogy ezzel nem sérti azok copyright jogait. Átvételre, archiválásra javasolhat más szervereken levő anyagokat, segíthet a dokumentumok különböző formátumra való átalakításában, vagy egyszerűen csak a MEK népszerűsítésében.[1]

[1] URL.: http://mek.oszk.hu/html/tortenet.html, a letöltés időpontja: 2011. 01. 16.

Ma már szinte minden egyetem, illetve főiskola is rendelkezik virtuális könyvtárral, sőt megyék és városok is létrehozták online működő könyvtáraikat.

Az elektronikus könyvtárak digitalizált könyvek, dokumentumok többnyire ingyen letölthető lelőhelyei teljes listáját megtalálhatjuk a www.e-konyvtar.lap.hu oldalon, ezek közül a leglátogatottabbak:

MEK (itt: Digitális Hungarológiai Alapkönyvtár) www.mek.oszk.hu

Magyar Elektronikus Könyvtár (Országos Széchényi Könyvtár) www.mek.iif.hu

Magyar Digitális Könyvtár www.dkonyvtar.hu

Digitális Irodalmi Akadémia (Petőfi Irodalmi Múzeum) www.pim.hu

Bibliotheka Corviniana Digitais www.corbina.oszk.hu

Neumann János Digitális Könyvtár www.neumann-haz.hu

Az elektronikus könyvtáraknál meg kell említeni azokat az irodalmi folyóiratokat is, amelyek nagy részben ma már az interneten is olvashatóak, ilyen például az *Élet És Irodalom*, a *Bárka*, a *Forrás*, az *Irodalmi Jelen*, a *Debreceni Disputa*, a *Jelenkor*, a *Kortárs*, a *Mozgó Világ*, a *Napút*, a *Vigillia*, a *Tiszatáj*, az *Együtt* és még sorolhatnám. De ma már léteznek olyan folyóiratok is, amelyek kizárólag digitális formátumban jelennek meg, tehát nem létezik nyomtatott verziójuk, használatosabb nevük az e-zin. Ilyen internetes irodalmi folyóirat a 2002 óta működő, havonta megjelenő *Kaláka* (www.kalaka.com), illetve a kb. kétéves, alkalmi megjelenésű *Spanyolnátha* (www.spanyolnatha.hu). A *Kaláka* minden tekintetben hagyományos lap, a felület kialakítása is nyomtatott újságot (fejléc, tartalomjegyzék stb.) idéz, a megszokott rovatstruktúrával. Az internet nyújtotta lehetőségeket csak mérsékelten használja ki, ez kimerül szép illusztrációk (színes festmények) rendszeres közlésében, az oldalt futó ajánlott honlapok felsorolásában.

E-book – a zsebre vágható irodalom

Az írás rögzítése és sokszorosítása mindig is nagy szerepet játszott a világ, a kultúra fejlődésében. A tömeges könyvsokszorosítást

Gutenbergnek köszönhetjük, akinek találmánya óriási lavinát indított el a tudomány és az élet szinte minden területén. Talán semmi sem volt akkora hatással az irodalomra és egyáltalán az olvasásra, mint a könyvnyomtatás. Olykor már nem is méltányoljuk eléggé ennek a jelentőségét. Azóta rengeteget fejlődött a világ, a hagyományos, papír alapú könyv elnyerte mostani formáját és új könyvek jelentek meg különböző felhasználói felületeken. Korunk az elektronikus közvetítés kora és ez ugyanúgy hatással van az olvasásra, az olvasási szokások alakulására is.

Mivel az online kommunikáció jelenünk elengedhetetlen ismérve lett, így az egyre digitalizáltabbá vált világunkban az elektronikus könyv (e-book, e-könyv) egyértelműen korreprezentáns jelenségnek tekinthető. Az e-book tulajdonképpen gyűjtőfogalom, ami az összes digitális szöveg fájlformátuma. Az e-book reader (elektronikus könyvolvasó) pedig, ezen fájlformátumok megjelenítője.

Az e-book reader egy speciális célszámítógép (olvasóberendezés), ami vizuálisan és kezelhetősége szempontjából is a könyv benyomását kelti. Az interneten, illetve számítógépen olvasható szövegeket tölthetünk fel rá, az oldalnagysága körülbelül olyan, mint egy könyvnél, a szöveg elrendezése is hasonló és még lapozgathatunk is benne. Egy korszerűbb e-könyv tartalmazhat beépített teljes szövegű keresést, jegyzetelhetünk, rajzolhatunk és kiemelhetünk benne bármint, de a szöveg elmentés után sem változik. A formátum az olvasóprogram segítségével képes jegyzetanyagok megjelenítésére is. [1]

Az elektronikus könyvolvasók különlegessége még, hogy olyan speciális e-tinta technológiát alkalmaznak, amelyek abszolút hasonlítanak a megszokott tintához. Felmérések szerint az e-book readerek olvasása csak éppen annyira károsíthatja a szemet, mint a papír alapúak. Ezzel szemben a számítógép monitorján való olvasás sokkal károsabb. Bár eddig az e-tinta kijelzők kevésbé voltak ismertek, mint az LCD kijelzők,

[1] Pálfi Norbert. Irodalom, szöveg, információ. Könyv G2 galaxisban , avagy az e-book helyzete és kilátásai.
URL.: http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/tpn.html, a letöltés időpontja: 2010.10.30.

egyre nagyobb teret hódítanak. Fogyasztása töredéke más kijelzőkéhez képest és akár egy hónapig is kibírják egy töltéssel.

A világon az Amazon (http://www.amazon.com/) az első kommersz elektronikus könyvtár, ami az internetes vásárlástól a e-book reader gyártásáig mindig naprakész e témában.

Az elektronikus könyvek területén jelenleg az egyik legnagyobb magyar irodalomtudományi kezdeményezésnek tekinthető a Villanyspenót (http://www.villanyspenot.hu/), ami egyrészt A magyar irodalom történeteit, másrészt az újabban csak a világhálón publikált cikkeket, jegyzeteket, kritikákat tartalmazza. A wikipédiához hasonló, de az online enciklopédiától több szempontból különböző internetes irodalomtörténeti kézikönyv. Ez is ingyenesen letölthető, folyamatosan bővül, s készítői szerint, sosem lesz végleges változata. A különböző látásmódok bemutatására törekszik, így egy azon téma több szempontból is feldolgozásra kerül.

Az e-book jövője nem kétséges, hiszen nemcsak az oktatásban van óriási jelentősége (tankönyvek, szakkönyvek, kézikönyvek), de az irodalomban is. Már most rengetek író és költő munkája digitális, e-book formában ingyenesen letölthető az interneten. Ebből a szempontból pedig elmondhatjuk, hogy az olvasási szokás nem csökken manapság sem olyan drasztikusan, csak a módja változik. A számítógépen felnövekvő nemzedék pedig már minden bizonnyal ilyen elektronikus könyveket fog nagyobb számban olvasni. A nyomtatott könyv is csak körülbelül 60 évvel Gutenberg után nyerte el mostani alakját, ezért ma a sem fog kialakulni egyik napról a másikra a hálózati könyv ideális formája.

Akarva akaratlanul felmerül az a kérdés, hogy jó vagy rossz az e-könyv térhódítása? Kiszorulhatnak-e a piacról a papír alapú könyvek? A piackutatók szerint 2009 óta egyre nagyobb az érdeklődés az elektronikus könyvek iránt, s ezzel egyidejűleg csökken a papír alapú könyvek forgalma. Az e-könyv pártiak a következőkkel érvelnek: helytakarékosság, olcsóság, környezetvédelem. Egy e-book olvasóban akár több tízezer könyv is elférhet egyszerre, valamint állandóan magunkkal hordhatjuk. Egy ilyen szerkezet előállítása töredékébe kerül a nyomtatott könyvének, ami az eladási árban is tükröződik. De valóban megtámadhatatlan érvek ezek? Gondoljunk csak bele, hogy manapság

földünk környezetkárosításának egyik legfontosabb kérdése az elektronikus hulladék ugrásszerű felhalmozódása. Nyilván a gyártónak nem érdeke, hogy a fogyasztó a termékét 10-20 évig használja, ezért 2-3 évente le kell cserélni. Ha így utánaszámolunk, kiderül, hogy egy e-book áráért körülbelül 15-20 könyvet vásárolhatunk, amelyek több száz évig is használhatóak, akkor egyáltalán nem beszélhetünk pénztárcakímélő megoldásról. A valódi, papír könyv olvasásának élményét meg sem említve, hiszen összehasonlíthatatlan élmény.

Természetesen a tudomány és világ megállíthatatlan fejlődésének következtében egyre több újítással fogunk még találkozni. Az elektronikus papír, más néven e-papír is hódító útjára indult. Bár vastagabb a hagyományos papírnál, mégis könnyedén összetekerhető és az elődjéhez képest sokkal többször újrahasznosítható. Azt ma még nehéz megmondani, hogy lesznek-e olyan óriási hatással az irodalomra az új technológiák, mint annak idején a könyvnyomtatás. Úgy gondolom a papír alapú könyv presztízse mindezek ellenére változatlan marad. Mindenki maga dönti el, hogy számára mi a fontos, de a mai fogyasztásra kiélezett társadalomban még jobban oda kell figyelnünk arra, mit veszünk és mit használunk, mint eddig valaha.

Irodalomi portálok

A hírportálok tartoznak a legkedveltebb honlapok közé, mert folyamatosan szolgáltatják a legfrissebb információkat (kommentárokat, elemzéseket) különféle témakörökben (belföld, külföld, gazdaság, sport, kultúra, szórakozás/bulvár, stb.). A hírportálok mintájára létrejöttek az irodalmi portálok. Ezek nem online folyóiratok, hanem összetett médiumok: műveket, cikkeket publikálnak, programokat reklámoznak, blogokat fognak össze, általánosan segítenek tájékozódni az irodalmi életben. A leglátogatottabb a *Dokk*, ún. irodalmi kikötő (www.dokk.hu) és a *Litera* (www.litera.hu).

A *Litera* önmagát nemes egyszerűséggel „az irodalmi portál”-ként emlegeti. Nem is teljesen érdemtelenül, hiszen jelenleg ez Magyarország legnépszerűbb és – ami legalább olyan fontos – legnagyobb befolyással bíró irodalmi monitora. A *Litera* célja érezhetően alapvetően kétirányú: egyrészt –

viszonylag magas olvasottságából is kiindulva – szeretné növelni az elektronikus publikáció és szöveg presztízsét, másrészt eszközeit arra igyekszik felhasználni, hogy olvasótábora felé közvetítse az elit irodalom és irodalomtudomány újabb termékeit és belátásait. Főszerkesztője Keresztury Tibor.

A *Dokk*-ot Jónás Tamás és Lackfi János kortárs költők alapították, az olvasótábora meglehetősen rétegzett. Ezen hírportálon az olvasók kommentálhatják a verseket, így egyfajta író-olvasó találkozóként is funkcionál. A *Dokk* egyik célja „a versek társadalmi megbecsülésének visszaállítása", és ezt több úton is igyekszik megtenni. Egyrészt kizárólag versekről szól az oldal, másrészt energiát fordít a népszerűsítésre is. Igyekszik növelni nem csak az olvasási kedvet, de teret ad a véleménycserének, kritikák megfogalmazásának is, ezáltal próbálja bevezetni az irodalmat egy virtuális közbeszédbe. Egyik különleges rovata a versDOKKtor, melyben hozzáértők javítgatják ki lelkes poéták beküldött zöngeményeit. Láthatólag vannak, akik igénybe is veszik a szolgáltatást. [1] A szolgáltatás viszont nem éppen díjmentes, hiszen az alkotók anyagi támogatásához hozzájárulhatnak az olvasók úgy, hogy egy-egy emelt díjas sms-t küldenek az illető részére, amennyiben tetszett nekik a vers.

Érdemes még megemlíteni a *Terasz* nevű irodalmi portált (www.terasz.hu, ehhez kapcsolódik az *Erdélyi Terasz*), valamint az *Inaplót* (www.inaplo.hu), de különösen a lap.hu irodalmi szekcióját (www.irodalom.lap.hu), mely a cikkeken közölteken kívül még rengeteg linket tartalmaz az irodalom különböző témaköreibe rendezve.

Összegzés

Az internet elterjedésének hatására tehát változott az irodalom értelmezése is. Megváltozott a médium, hiszen az irodalmi alkotások megjelenése már nem kötődik szorosan a nyomtatáshoz. Az irodalom hozzáférhetővé vált olyan olvasórétegek számára is, akik nem szeretnek könyvet olvasni, így az olvasó fogalma is változott (hangos- és elektronikus könyvek). Más lett a szerző fogalma is, mert a digitális felületek megjelenésével egyszerűsödtek a publikációs lehetőségek (a

[1] Lapis József. A virtuális polc – Avagy irodalom a világhálón.//Debreceni Disputa, 2005, III. évf., 5. sz.– 63. o.

blogok által szinte bárki szerzővé válhat). A szerző és olvasó kapcsolata kitágult, hiszen az internet segítségével (blogok, közösségi oldalak) napi kapcsolatban lehetnek. Maga az irodalmi mű fogalma is megváltozott, bár általában a kanonizált műveket tekintjük irodalmi alkotásnak.

Az internet és az elektronikus média olyan nagy hatással van ma az irodalomra, mint annak idején a könyvnyomtatás, hiszen ez is megváltoztatta az irodalom hordozó médiumát. Az új felhasználói felületek terén azért még észlelhető egyfajta idegenkedés, technológiai szorongás, de egyre többen alkalmazkodnak az új médium kínálta lehetőségekhez. Ez pedig megváltoztatja a tudati beállítottságunkat, érzékelésünket. A számítógép és az internet megjelenése új témákat is szolgáltat az irodalomnak. Egyre több szerző terjeszti műveit a világhálón, hiszen ezen lehetőségei korlátlanok és közelebbi kapcsolatot tud teremteni olvasóival is.

Az irodalom és az internet kapcsolata egyre szorosabb. Ma még csak sejthetjük, hogy mennyiben változtatják meg az irodalom új elektronikus, internetes lehetőségei az olvasótábor összetételét: létre jön-e egy radikálisan eltérő minőségű művészi tér, amely az alkotásokban is megnyilvánul. De ha nem is megyünk ilyen messzire, elmondhatjuk, hogy a posztmodern világérzés irodalmi alapjai a gutenbergi gyökerektől elszakadni látszanak, az érték-minőség kánonalkotó tevékenysége pedig a 21. század új, virtuális horizontját is játékba hozza.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

CATHERINE BERTHO LAVENIR – FRÉDÉRIC BARBIER. A MÉDIA TÖRTÉNETE. DIDEROT-TÓL AZ INTERNETIG. – BUDAPEST: OSIRIS KIADÓ, 2004. – 404. O.

http://mek.oszk.hu/html/tortenet.html, a letöltés időpontja: 2011. 01. 16.

http://sites.google.com/site/balladkaroly/home/balla-d-karoly-reszletes-eletrajz, a letöltés időpontja: 2011.02. 21.

Lapis József. A virtuális polc – Avagy irodalom a világhálón. // Debreceni Disputa, 2005, III. évf., 5. sz.– 60 – 63 o.

Pálfi Norbert. Irodalom, szöveg, információ. Könyv G2 galaxisban , avagy az e-book helyzete és kilátásai. // http://magyar-irodalom.elte.hu/vita/tpn. html, a letöltés időpontja: 2010.10.30.

Sári B. László. Irodalmi blogok – honnan? hová? // http://www.litera.hu/irodalom/irodalmi-bogok-honnan-hova, a letöltés időpontja: 2011. 01. 16.

Mahurszki Anett

A BEREGSZÁSZI REFORMÁTUS TEMETŐ SÍRFELIRATAI ÉS SÍRVERSEI

A temetők létrejöttek és eltűntek, a várossal együtt formálódtak, megjelentek annak peremén, s fejlődésének következtében egyre több új utca és tér vette azokat körül. Néha felszámolásra kerültek vagy elhanyagolódtak.

A beregszászi református temető páratlan történelmi emlék, amely sokat segíthet Beregszász történelmének és fejlődésének, polgárai életének tanulmányozásában, megismerésében.

Fontos információforrás a sírjeleken található felirat, amely rengeteg adatot rögzít. A fejfán, a sírkövön vagy a síremléken található szavak, mondatok az elmúlás, az örök nyugalom témakörét ölelik fel. Terjedelmüket tekintve nagyon változóak. Találhatunk egyszerű, egy-két szavas, kétsoros (Családnév, utónév, a születés és az elhalálozás éve) szöveget, de többmondatos, szinte művészien megalkotott „verseket" is. Azonosságuk alapján lehet tipizálni is a sírok szövegeit. A sírszöveg kezdetét „kezdő formulaként", a végét „záró formulaként" nevezik.[1]

A sírfeliratok helyesírása is nagyon változó. Ez a jelenség napjainkban már nem nagyon tapasztalható, ellentétben a századforduló sírköveivel, ahol a feliratokban sok a helyesírási eltérés. Ezeken a feliratokon megfigyelhető még a tájszólás megléte, a mondatszerkezet helyességének hiánya, valamint más szerkezeti eltérések. Például, *„nyugodj békében"* helyett *„nyugogy békébe", „hamvaira"* helyett pedig „*hanvaira"*.

Ugyanez a megállapítás érvényes az egybe- és a külön - írásra. Például: „*kivalál", „példány képe", „házas társ", „ittnyugszik", „kis unokájával", „sír követ"* stb.

Legszembetűnőbb az időtartam rövidítése a magánhangzók és a mássalhangzók tekintetében. Például: *„sziv", „örzi", „töltöt",*

[1] Puntigán József–Puntigán Tünde. A losonczi református temető. Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely, 52 –56. o.

„irgalmaz” stb. Viszont e jelenség fordítottjára is akad elég példa. Néhány szó helyesírásánál a kiejtés elve érvényesül: *„nyugogy”, „nyugosznak”, „pihenyen”* stb.

Bizonyos szavakban a -ban/-ben határozórag -ba/-be, -vel alakban fordul elő: *„békébe”, „békességébe”, „békével”, „nevébe”.*

Érdekes, hogy a sírkövek vésői, a sírszövegek készítői, valamint a családtagok milyen választékosan fejezik ki az elmúlást, a halált: *„itt nyugszik”, „meghólt”, „kihunyt”, „elhunyt”, „meghalt”, „eltávozott”, „eltávozott közülünk”, „örök álmát alussza”* stb.

A régebbi sírszövegek többsége archaikus nyelvi fordulatokban gazdag. A református temető sírjainak feliratai között például előfordul *„…nem halt meg csak elaludott”, „szülei szeretet”.*

Rövidítések is gyakran előfordulnak a sírkövek feliratai között. Ezek leggyakrabban a nyitó és a záró formulák rövidítései. A beregszászi református temetőben olvasható leggyakoribb magyar nyelvű rövidítések a következők:

ABFTRA = A Boldog Feltámadás Reménye Alatt
ABFRA = A Boldog Feltámadás Reménye Alatt
SZ = Született
SZÜL = Született
M = Meghalt
MH = Meghalt
MEGH = Meghalt
BLPF = Béke Lengjen Porai Felett
BP = Béke Poraira
BH = Béke Hamvaira

A sírkövek szövegében található leggyakoribb kezdő kifejezés a sírban fekvő elhunytak számától függően az „Itt nyugszik”, vagy az „Itt nyugszanak” formula és alakváltozataik. Ez alól a beregszászi református temető sírszövegei sem kivételek.

Nevek és az elhunytra, elhunytakra utaló kifejezések:

A kezdő szöveg, vagy szövegrész után többnyire az elhunyt neve következik, melyet általában kiemelnek a szövegkörnyezetből.

Férfiak esetében több formában vannak jelen a nevek közlése. A legtöbb esetben a családnév és az utónév egymás után következik (pl.: Szeles Gábor). Egyes estekben a családnév után becézett utónév

szerepel (pl.: Ricsey Samu). Az ukrán és orosz nemzetiségűek sírjain jellemző, hogy a család és utónév után az apa neve is szerepel. Persze ez teljesen magától értetődik, mivel ukránul és oroszul hivatalosan így írjuk a neveket. Gyakori az a forma is, amikor csak a vezetéknevet írják ki, míg a keresztnévnek és az apa nevének csak a kezdőbetűit vésik fel. Például: Попович М. П.

Gyermeksíroknál három forma található a temetőben: családnév és utónév (pl.: Szűcs Krisztián), családnév és becenév (pl.: Szarka Margitka), csak becenév (pl.: Sanyika).

A női nevek feltűntetésénél gyakran utalnak a családi állapotára. Gyakori forma a férj teljes nevének kiírása, valamint a -né utórag (pl.: Nagy Kálmánné), a férj családneve + a feleség utóneve (pl.: Németh Jolán), a férj tejes nevének –né képzős változata és a teljes leánykori név (pl.: Kiss Lászlóné szül. Huber Ilona), családnév és az utónév becézett változata (pl.: Szikszai Mari), családnév és kettős utónév (pl.: Balogh Tünde Éva).

Sokszor fordul elő a sírkövön csupán a becenév kiírása (pl.: Marika, Józsika, Bibikénk). Egyéb egyedi, a sírban nyugvó emberre, emberekre utaló forma is van: „Édesanyánk", „Édesapánk", „Kisfiam", „A Dévai család" stb.

Az elhunyt neve mellett gyakori a társadalmi rangra vagy a beosztásra való utalás. Ez leginkább a régi sírkövekre jellemző. Ezek az utalások lehetnek egészen rövidek, egy- vagy kétszavasak (pl.: megyei táblabíró, miniszteri tanácsos, beregszászi gyógyszerész stb.), vagy hosszabbak, egész mondatosak (pl.: *„Gáthy Zsigmond/Beregszász két évtizedig volt polgármestere…"*).

Az ukrán és orosz nemzetiségű elhunytak sírjain szereplő utalások a sírkövek állíttatójára, állíttatóira elgondolkoztatott, mivel ők ezeket záró szakaszként használják, ezért a későbbiekben még bővebben kitérek rá.

Gyakran a sírverseket idézetekkel helyettesítik, melyeket legtöbbször a Bibliából veszik. Például: „ *Aki hisz én bennem ha meghal is él János: 11.25",*

„ Az Úr megőrzi a ti lelketeket. Zsolt 121.7".

Dátumok:

A dátumok az elhunyt születési idejéről, elhalálozásáról, valamint egyes esetekben a sírkő emelésének dátumáról ad információt.

A beregszászi református temetőben a következő jelöléseket találjuk

- arab szám (pl.: 1922–1989).
- arab szám + „évi”, (pl.: 1884 évi).
- arab szám + -ik- „évi”, (pl.: 1868ik évi).
- római számok

A hónapok jelölése is különböző, főleg, ha a régi, illetve ha a napjainkban állított sírköveket hasonlítjuk össze:

- szóval (pl.: Augusztus).
- rövidítéssel (pl.: márcz., febr., juli.).
- szóval + -ba, -be rag (pl.: májusba)
- római számokkal

A napok jelölése:

A szakirodalomból is megtudjuk, hogy a leggyakoribb a –n, -kán, -kén, -án, -én rag csatolása magához a számjegyhez, valamint sorszámnévként is jelölik (pl.: 15. napján).[1] Nincs ez másként a beregszászi református temetőben sem. A dátumozás után legtöbbször említés történik az elhunyt életkoráról. Egyes esetekben csak az elhunyt életkorát adják, meg, míg a dátumok teljesen hiányoznak (pl.: élt 68 évet).

Gyakoribb záró szakaszok:

A záró szakaszok alatt a sírkő legaljára vésett szavakat értem, mivel lényegében ez zárja le a sírfeliratot. Ezek közül a leggyakoribb, legtöbbször előforduló szavak a „Nyugodj…”, „Béke…”, „Áldás…”, „Áldott”, „Вічна”, „Пам’ять”. Ezek általában az emlékezés témakörébe tartoznak. A leggyakoribb az első kettő, mivel ezek az elhunyt földi maradványainak, lelkének zavartalan pihenését kívánja. A beregszászi református temetőben használt formái a következők:

„Nyugodj békében”, „Nyugodj békébe”, „Nyugodjál békében”

[1] Puntigán József–Puntigán Tünde. A losonczi református temető. Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely, 67. o.

„Béke poraira”, „Béke poraikra”, „Béke poraitokra”, „Béke és áldás poraira”, „Béke hamvaira”, „Béke hamvaitokra”.

A záró szakaszokban gyakran fordul elő, hogy „áldást” kérnek az elhunyt hozzátartozóikra. Ezek mellet többnyire szerepel a „béke” szava is:

*„Áldás emlékére”, Áldás és béke hamvaidra, „Áldás és béke hamvaitokra”, „Áldás poraira”, „Áldott legyen emlékük”*stb.

Az „emlék”, „emlékezés” gyakori szó a sírfeliratokon:

„Emléked legyen áldott”, „emléketek legyen áldott”, „legyen áldott emléked”, „legyen áldott emléketek”, „Emléked örökké él”, „Emléked örökké élni fog”, „Emléketek örökké él”, „Emléked szívünkben örökké élni fog”stb.

Az ukrán sírok leggyakoribb záró szavai: „Вічна Пам’ять (Emléked örök)”, ami oroszul is a leginkább előforduló: „Вечная Память”. Jelentésük megegyező.

Mint azt már fent említettem, az ukrán és orosz emberek sírjain a záró szavak leggyakrabban arra utalnak, hogy ki állította nekik a sírkövet, sírjelet. Például: „…от мужа”, „…от детей и внуков”, „…от дітей”, от жены”, „…от дочери”, „…от родных”, „…от сестры и родных” stb.

Ezen kívül, vagy éppen ezzel együtt, ezen sírok záró szakaszaiban gyakori az elhunyt magasztalása. Például: „Дорогому мужу”, „Дорогой жене”, „Дорогая мама”, „Дорогому сину”stb. Azonban egyéb sírfeliratformák is jelen vannak: Például: „Любов і пам’ять- вічні”, „Пам’ять о тебе навсегда в наших сердцах”.

Sírversek:

A sírvers a síremlékre kerülő vers, amelyben a sírfeliratíró hagyományos motívumok felhasználásával emléket állít az elhunytnak. A sírfeliratok egyéni alkotások, bár a vers váza hagyományos, a sírfelirat-író mindig aktuálissá alakítja.[1]

A sírjelek költészete átmenetet képez a népköltészet és maga a költészet között. Annak ellenére, hogy ugyan rímelésükben kissé döcögősek, mégis művésziek és mind egyedi, persze csak abban az

[1] Magyar Néprajzi Lexikon. VII. kötet: Népszokás, néphit, népi vallásosság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977–1982. 86–90. o.

esetben, ha a szorosabb értelemben vett, többsoros sírversről beszélünk.[1]

A sírversekben legtöbbször az elhunytat gyászoló családtagok beszélnek, siratják halottaikat, azonban akadnak esetek, ahol a sírverset úgy fogalmazzák meg, mintha a halott szavai lennének az élők vagy Isten felé.

Nem igazán nevezhető sírversnek, inkább mint köztes szöveget emlegetik azokat a sírfeliratokat, melyek egy-, és egyes esetekben kétsorosak. A beregszászi református temető sírfeliratai között mégis ezek a leggyakoribbak. Például: „Drága emléked örökké élni fog", „Emléked örökké élni fog", vagy „Csak az hal meg akit elfelejtenek", „Lábujjhegyen járj, ne zavard az álmom", stb. Az első három a leggyakoribb, főleg az 1900-as évek végén és napjainkban állított sírjeleken olvasható.

A következő típus a kétsoros, rímelő rövid sírvers, mely szintén sok elhunyt sírján olvasható: „Szemembe könny, szívembe fájdalom, édes jó fiamat fedi e sírhalom" (ebben a sírversben az alany személye mindig változik, például: édesanyámat, leányomat, férjemet stb.).

Gyakori sírfeliratok még a következők: „Őrködjél felettünk, vigyázz reánk, légy védő angyalunk, drága édesanyánk", „Csak az tudja mi a fájdalom, kinek gyermekét fedi a sírhalom" (az alanyt mindkét esetben szokták változtatni), „Nagyon fáj, hogy itt hagytál, elbúcsúzni sem tudtál. Tied a nyugalom, miénk a fájdalom".

A többsoros, egyedi sírversek elég ritkák napjainkban. Legtöbbször az emberek nagy képeket vésetnek a sírkövekre, vagy a sírversekre már nem marad elég hely. A beregszászi református temetőben a következő hosszabb sírversek olvashatóak:

„ Hogy poharunkba örömöt töltsön,
Az Úr úgy adott titeket kölcsön.
Most visszakért, s mi visszaadtunk.
Pedig örökre árván maradtunk,

[1] Puntigán József–Puntigán Tünde. A losonczi református temető. Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely, 43. o.

De megnyugszik az anyai szív,
Hisz egyszer engemet is visszahív”

A fenti sírvers egy 1966-ban elhunyt ember sírján olvasható. A sírvers variációi megtalálhatóak még a temető sírkövein.

„ Nincs olyan nap, perc és óra,
Amióta elmentél, Rád ne gondoltunk volna.
Nélküled üres lett a házunk,
Bárhol is keresünk, sehol sem találunk”

Talán nincs is olyan szomorú hely a temetőben, mint ahol kisgyermekek sírjai vannak, hiszen a halál, ha öregkorban jön elfogadható, de ilyen esetekben szívszorító. A gyermeksíroknak is jellegzetes verseik vannak. A temető legtöbb gyermeksírján a következő sírvers volt olvasható:

„ Kis angyalkánk voltál,
Égbe kellett szállnod.
Szívünk nagy fájdalma
Ne zavarja álmod.” (Ezt a sírverset persze nem csak gyermekek sírjára írják. Másik változata a „Nehéz volt az életed, égbe kellett szállnod…”.)

„ Nagy Istvánka volt a nevem,
Egy hónapot alig éltem.
Már e sötét sír fedi testem”.

A sírversek a pravoszláv sírokon igen ritkák a beregszászi református temetőben. Leginkább a 90-es évektől napjainkig állított sírtáblákra vésik a hosszabb sírverseket. Például: *„Спи спокійно сном повитий цвітку буковинських піль. Бо скінчив ти уже терпіти залишив нам жаль і біль, Від рідної сім”.*

ANGOL NYELV ÉS IRODALOM

LEKTORI VÉLEMÉNY

Tóth Gabriella

'THE EXPRESSION OF THE AUTHOR'S STYLE BY MEANS OF ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS'

C. DOLGOZATÁRÓL

Tanulmányában Tóth Gabriella érdekes és mindig aktuális témával, a stílussal foglalkozik, annak alapvető definícióival ismerteti meg az olvasót. A jól kidolgozott, szakirodalmilag megfelelőképpen alátámasztott bevezető rész után, a dolgozat gyakorlati eredményeket is bemutat. Tóth Gabriella a szerzői stílus tettenérésére vállalkozik John Galsworthy írói stílusát elemezve a Forsyte Saga alapján. A nyelvi stilisztikai elemzés alapjául a jelzős szerkezetek (attributive constructions) szolgálnak. A tanulmány gazdagon szolgáltat példákat a jelzős szerkezetek bemutatására Galsworthy irodalmi műveiből, amelyek nagyon jól alátámasztják az elméleti részben leírtakat és érdekessé, értékessé teszik a tanulmányt.

Az elvégzett nyelvi-stilisztikai elemzés eredményeként megállapíthatjuk, hogy a szerző által alkalmazott módszer, azaz a jelzős szerkezetek elemzése kétségtelenül alkalmas az író egyéni stílusának tetten érésére.

A dolgozat hiányosságairól szólva csupán formai megjegyzéseim vannak: (1) a lábjegyzetben hivatkozott művek nincsenek összegyűjtve a tanulmány végén egy szakirodalom listában; (2) hiányzik a dolgozat elejéről a rövid összefoglaló absztrakt és a kulcsszavak.

A tanulmány (a szerkesztők által megadott irányelvek szerinti) formai átalakítása után, támogatom a kötetben való megjelenését.

Ferenc Viktória

Gabriella Tóth

THE EXPRESSION OF THE AUTHOR'S STYLE BY MEANS OF ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS

Essential terms and key words

Attributive (of an adjective or adjectival phrase) – modifying a noun and constituting part of the same noun phrase, in English normally preceding the noun, as *black* in *Fido is a black dog* (as opposed to *Fido is black*)

Predicative – relating to or occurring within the predicate of a sentence

Varieties of language – specific forms of a language that may include dialects, accents, registers, styles or other sociolinguistic variation

Register (sometimes called a *style*) – is a variety of language used in a particular social settings.

Dialect – a regional or social variety of a language characterized by its own phonological, syntactis and lexical properties

Accent (in linguistics) – a manner of pronounciation peculiar to a particular individual, location, or nation

Stylistic device (in literature and writing) – the use of any of a variety of techniques to give an auxiliary meaning, idea, or feeling to the literal or written.

Expressive means – phonetic, morphological, word-building, lexical, phraseological and syntactical forms which exist in language as a system for the purpose of logical and/or emotional intensification of the utterance

Individual style – the pecularities of a writer's individual manner of using language means to achieve the desired effects

Epithet – a stylistic device that is based on the interplay of emotive and logical meaning in an attributive word, phrase or even sentence, used to characterize an object and pointing out to the reader some of the properties or features of the object with the aim of giving an individual perception and evaluation of these features or properties

Denotation- in grammar and literary theory, the literal meaning or "dictionary definition" of a term, devoid of emotion, attitude and colour

Connotation –is a commonly understood, subjective cultural and/or emotional association that some word or phrase carries, in addition to the word or phrase's explicit or literal meaning

Premodifier – a word, usually an adjective or adverb that comes before the word that it describes

Postmodifier – a word, usually an adjective or adverb that comes after the word that it describes

Unassociated epithet – an epithet which point to a feature not inherent in the object described or person characterized

Phrase-epithet – an epithet which consists of several words used together as a modifier to a noun

Reversed epithet – an epithet in which the subjective, evaluating element is embodied not in the adjective but in the noun described

Transferred epithet – an ordinary logical attributes generally describing the state of a human being but made to refer to an inanimate object or vice versa

The word “stlye” is derived from the Latin “stylus” which ment a short stick sharp at one end and flat at the other used by the Romans for writing on wax tablets. Now the word “stlye” has a very broad meaning. We speak of style in architecture, painting, literature, clothes, behaviour, speech etc. The style of any period is the result of a variety of complex and shifting influences.

It is very difficult to give a complete definition of the word style. What does it mean to write "with style"? Is style a quality that writers can add or remove as they please? Is it, perhaps, a gift that only some writers happen to be blessed with? Can a style ever be good or bad, correct or incorrect – or is it more a matter of taste? Scholars explain these questions differently. Some professional writers, like Henry David Thoreau, express indifference towards style: “Who cares what a man’s style is, so it is intelligible, as intelligible as his thought. Literally and really, the style is no more than the stylus, the pen he writes with; and it is not worth scraping and polishing, and gilding, unless it will write his thoughts the better for it. It is something for use, and not to look at.”

Matthew Arnold, a famous British poet and cultural critic shares his views: “People think that I can teach them style. What stuff it all is! Have something to say, and say it as clearly as you can. That is the only secret of style.”

An other large group of writers and litarary critics like the well-known American-Russian novelist, Vladimir Nabokov insisted that style is substance. They considered that style is all:

“Style and structure are the essence of a book; great ideas are hogwash. . . .

All my stories are webs of style and none seems at first blush to contain much kinetic matter. . . . For me 'style' is matter.”[□□

Raymond Chapman, the author of “A short Way to Better English” believes that style is the product of social status, but the most the popular opinions are of those who consider that style is the 'dress' of thoughts:

“Style is the dress of thoughts; and let them be ever so just, if your style is homely, coarse, and vulgar, they will appear to as much disadvantage. ”

“The essence of a sound style is that it cannot be reduced to rule – that it is a living and breathing thing with something of the devilish in it – that it fits its proprietor tightly yet ever so loosely, as his skin fits him. It is, in fact, quite as seriously an integral part of him as that skin is. . . . In brief, a style is always the outward and visible symbol of a man, and cannot be anything else.”

The term “stylistics” is employed in a variety of senses by different linguists. In its widest interpretation it is understood to deal with varieteies of language, its poperties, principles behind choice, dialogue, accent, length and register. At its narrowest interpretation it refers to the linguistic analysis of literary texts. One of the most important aims of stlystics in this sense is to identify those features of a text that give it its individual stamp and mark it as the whole work of a particular author.

Stylistics, sometimes called linguostylistic, is a branch of general linguistics. It takes a very important place among other branches of general linguistics as it considers what is “going on” within the language. It studies stylistic devices and expressive means which deal with such general lingual problems as the aesthetic function of

language, synonymous ways of rendering one and the same idea, emotional colouring in language, the interrelation between language and thought and writers' individual manner of writing. Therefore the interest to the problem of stylistic phenomena is not occasional.

While analysing literary texts from the point of view of linguo-stylistics, we have to understand the very concept of "individual stlye". Every individual has his own manner of using language units. As Middleton Murry said: " Style is a quality of language and a system of emotions and thoughts, peculiar to the author".

The term "individual stlye" is applied to that sphere of linguistics and literary science which deals with the pecularities of a writer's individual manner of using language means to achieve the effect he desires.

According to Raymond Chapman, the author of "A Short Way to Better English", "A good style of writing has three qualities which may be described as accuracy, ease and grace." [□□ Thus, there are three essential factors which influence a writer's stlye. First of all, his own personality, his way of thinking and the momentary feelings which determine his mode of expression. Secondly, the purpose of his writing, the particular occasion on which he writes, and thirdly, the very age or period in wich he lives. A man's way of writing is a brilliant manifestation of his personality and his way of looking at life. This fact is also underlined by the famous definition of style given by George-Louis Leclerc de Buffon, a prominent French writer and naturalist of the eighteenth century, which, due to its epigrammatical form, has become a by-word all over the world: "Writing well consists of thinking, feeling and expressing well, of clarity of mind, soul and taste .... The style is the man himself." ("Le style c'est l'homme même").

The analysis of an athor's language is of the utmost importance while estimating his individual stlye. An excellent example of this can be John Galsworthy's well-known work, "The Forsyte Saga", a series of three novels which chronicle the life of an upper-middle-class British family who lived at the end of the 19th, at the beginning of the 20th century.

The basis of the linguistic investigation is presented by one of the most important kinds of word-combinations – the attributive

constructions from the point of view of linguo-stylistics. The novelty of linguo-stylistic investigation is based on the fact that not all attributive constructions are analysed, only those which help the author to analyse the main characters of the saga.

Before examining the main properties of attributive constructions, it is useful to determine their role as stylistic means used for describing characters, comparing them with other word-combinations, first of all, with predicative constructions. As a result of the analysis, it was observed that on every 100 pages of the novel about 75 atributive constructions and only 10-15 predicative constructions occur in the characters' descriptions. In other words, attributive constructions prevail and are considered to be very important stylistic means typical of John Galsworthy's style. Most frequently he uses them to give an exact, detailed and expressive characterization of his heroes. For instance: "In the centre of the room, under the chandelier, as became a host, stood the head of the family, old Jolyon himself. Eighthy years of age, with his *fine, white hair*, his *dome-like forehead*, his *little, grey eyes*, and an *immense white moustache*, which drooped and spared below the level of his *strong jaw*, he had a *patriarchal look*, and in spite of *lean cheeks* and hollows at his temples, seemed master of *perenniel youth*."

They are also frequently used to give a detailed and expressive description of objects or other inanimate things: " A *cut-glass chandelier* filled with *lighted candles* hung like a*giant stalacite* above its centre, radiating over *large gilt-framed mirrors, slabs of marble* on the tops of *side-tables*…"

Attributive constructions help the author to describe events: „Little moved though he ever was by public matters, this event, *supremely symbolical*, this summing-up of a *long rich period*, impressed his fancy".

While analysing the attributive constructions of the novels, it is important to pay attention to the author's relation to the characters. As a result, the linguo-stylistic analysis has proved that J. Galsworthy does not objectively evaluate the characters' positive and negative features. The most brilliant example of this is the comparative analysis of the two main characters', Soames and Irene Foresyte. The author's sympathy

towards Irene is reflected by the poetic description of her appearance and character. He uses methaphoric epithets and adjectives possessing connotations of a positive value to achieve the desired effect: "A *tall woman* with a *beautiful figure*, which some member of the family had once compared to a *heathen goddess*, stood looking at these two with a *shadowy smile*. Her hands, gloved in *French grey*, were crossed one over the other, her *grave, charming face*held to one side, and the eyes of all men near were fastened on it. In shape and colouring, in its soft *persuasuve passivity*, its *sensuous purity*, this woman's face reminded him of Titian's "*Heavenly Love*", a reproduction of which hang over the sideboard in his dining-room."

"There was warmth, but little colour, in her cheeks, her *large, dark eyes* were soft. But it was at her lips – asking a question, giving an answer, with the *shadowy smile* – that men looked, they were *sensitive lips, sensous and sweet*, and through them seemed to come warmth and perfume like the *warmth and perfume of a flower*. "

Among the stylistic devices used by J. Galsworthy to describe Irene, epithets are the most striking: "the mysterious impress of emotions", "incalculable depth", "noiseless and angelic vigilance" etc.

As regards Soames' character, neither poetic pictoralism, nor adjectives of positive value are found in his description. The author's tone in his characterization is completely different. He uses words and word-combinations without any emotional quality, usually narrow and concrete in their meaning. This way Soames is always so unpleasantly "white", "pale", "flat", "flat-waisted", "supercilious," "sneering," "snarling"; his figure is "sleek", "spare", "square". Almost all the adjectives characterizing him contain negative connotation. For instance: "Not far off, listening to a lady in brown, his only son, Soames, *pale and well-shaved, dark-haired, rather bald,* had poked his chin up sidewalks, carrying his nose with that aforesaid appearance of "sniff", as though despising an egg which he knew he could not digest."

Unlike Soames, Irene is" beautiful", "charming", her hair is "golden", "amber-coloured", her skin is "creamy-pale". She is "delicate", " passive", "sensitive" and "sweet".

In the description of the characters given by the author a great amount of epithets have been applied to describe the inner face of the characters through their outer features: “Even Aunt Ann was there, her *inflexible back* and the dignity of her *calm old face* personifying the *rigid possessiveness* of tha family idea.” [□□□ This sentence is a perfect example of expressing the most significant inner feauter of the Forsyte family: their eager and eternal desire to possess.

There is one more category on the basis of which attributive constructions are to be analysed – the relation between connotation and context. It is based on the comparative analysis of the non-contextual connotation and contextual connotation of attributive constructions. It has been observed that there is a considerable number of such word combinations which, analysing them outside the context, are completely neutral and contain no connotation. Although in the following sentences they acquire connotation: “That he was good-looking in a way they were prepared to admit, but that anyone could call a man with his *pronounced cheekbones*, *curious eyes*, and *soft felt hats* chic was only another instance of Winifred’s *extravagant way* of running after something new.” [□□□

Another nice example can be the description of Mr. Bossiney, who is one of the main characters: “This very *singular-looking man*, as Mrs Small afterwards called him, was of medium height and strong bulit, with a pale, brown face, a dust-coloured moustache, very *prominent cheekbones and hollow cheeks*. His forehead sloped back toeards the crown of his head, and bulged out in bumps over the eyes, like foreheads seen in the lion-house at zoo.” [□□□Attributive constructions in this example do not simply acquire connotation but become completely formulated in a social linguistic way: all outer features of Bossiney in the eyes if the Foresytes become the mark of a certain place in a lower social class and they emphasize that Bossiney does not belong to their circles.

The most significant place in the system of attributes which are used for the characterization of the heroes of the Forsyte Saga take the compound qualifying adjectives of the following structure: blue-eyed, fine-faced, dark-haired, thin-lipped. For example: “He went as a *well-natured* dog goes for a walk with its mistress, leaving a choice mutton-

bone on the lawn...” ; and many others: “dust-coloured”, “sherry-coloured”, “gold-lacquered”, “ half-cracked”, “gilt-framed”, “green-painted”, “double-faced”, “ black-clothed” etc.

One of the most striking feature of J. Galsworthy’s style is the frequent use of adjectives with the suffix *–like* which are usually based on outer similarities between animals and the characters of the saga: “mouse-like attention”, “bird-like quickness” etc.:

“Nicolas Forsyte, with his *bird-like rapidity* and the look of a preternaturally sage schoolboy, placed within that cold palm the tips of his still colder fingers and hastily withdrew them.”

From the point of view of the semantics of the attributes, the ones expressing or connected with colours are especially remarkable: “china-blue eyes”, “viking-coloured eyes”, “burnt-amber hair”, etc. :

“She walked at Swithin, holding out a hand cased in long, *primrose-coloured glove*.”

It is also interesting to pay attention to the position of the attributes while analysing attributive constructions. It has been observed that attributes used in preposition (premodifiers) are much more frequent in Galsworthy’s description: “This brother head a *high forehead*, and the *freshest colour* of any of the Forsytes, his *light grey eyes*measured the street frontage of the houses by the way…” [□□□

Attributes in post position (post-modifiers) which are expressed either by an adjective or a participle, are used more rarely and more purposefully for the characterization of the heroes of the saga: “Whe he returned, she was in the hall, very *flushed and shy*. ”

“The good old Queen, *full of years and virtue*, had emerged from her seclusion for the last time to make a London holiday.”

From the point of view of stylistic devices, epithets are the most frequent as they are the most straightforward means showing the author’s subjective attitude towards things described or persons characterized. They are markedly subjective and evaluative, therefore they make a strong impact on the reader.

“The historian of the English eighties and nineties will, in his good time, depict the somewhat *rapid progression from self-contained provincialism* to still *more self-contented*if *less contained imperialism* – in others ords, the *possesive instinct* if tha nation on the move”.

Unassociated epithets, which point to a feature not inherent in the object described or person characterized, occur in a greater number in the saga than associated ones: "The*possesive instinct* never stands still."[□□□ Due to their character of possessing adherent connotation, they produce a striking effect.

As regards the structure of epithets, both simple ("űdistinguishable", theatrical", sleek", flat", airy", delicious", tragic") and compound epithets ("fawn-coloured", "black-glazed", "cheerful-looking", "star-shaped", "pig-headed") are found in the novels.

There also are examples of a more rare type of epithets, the so-called phrase-epithets which are usually placed before the nouns they refer to: "Perhaps this *what's-his-name*will provide the cocoa".

Reversed epithets in which the subjective, evaluating element is embodied not in the adjective but in the noun described, also occur in a considerable number : "Paris had an*air of gaiety*, a sparkle over its star-shape which almost annoyed Soames…" as well as transferred epithets which are ordinary logical attributes generally describing the state of a human being but made to refer to an inanimate object or vice versa: "Forsyte and Treffry, whose tea, like no other man's tea, had a *romantic aroma*, the charm of a quite singular genuineness." [□□□The epithet *romantic* is normally used to describe a period, trend, style or the atmosphere of a place but not the taste of a drink. Epithets like this are considered to be the evidence of J. Galsworthy's unparalelled mastery of writing.

Another example of transferred epithet is found in the following sentence: "Each of these ladies had held fan sin their hands, and each with some touch of colour, some*empathic feather or brooch*, testified to the solemnty of the opportunity". This is even a more radical example than the former one as the adjctive empathic is usually connected with humn characteristic features and is hardly ever used with the word feather or brooch which are inanimate nouns.

As a result of the completed linguo-stylistic analysis, it can be stated that style is not something that can be measured in experiments but still it is the most expressive mark of a writer's way of thinking and the degree of his literary mastery. The completed linguo-stylistic analysis of the Forsyte Saga has proved that attributive constructions

(first of all those containing epithets) can undoubtfully be considered to be a perfect indicator of the writer's individual stlye by which he expresses his subjective attitude towards things described and persons characterized, in other words, his sympathy or antipathy, and his whole view of world. They are an enourmously important parameter not just in the process of linguo-stylistic analysis of one certain writer's style, but in the process of comparative analyses of the style of different writers, and through them different periods and epochs, which is the main task of literary science.

Howarth L. W. Literary Manuscripts of Henry David Thoreau. – Columbus, Ohio State University Press, 1974. – p. 323

Arnold M. Essays in Criticism. – London, Macmillan. 1958. – p. 122

Nabokov V. Lectures on Russian Literature. – New York, Harcourt, Brace, Jovanovich, 1981. – p. 165

Stanhope P. Letters. 4th Earl of Chestfield. – London, Bonamy Dobré ,1932. – p. 423

Mencken H. L. The American language. Fourth Edition and two Supplements. – New York, Abridges, by Raven I. McDavid, Jr. with the assistance of David W. Maurer, 1963. – p. 322

Middleton Murry J. The Problem of Style. – London, Oxford University Press, 1961. p. 367

Chapman R. A Short Way to Better English. – London, Bell, 1956. – p. 256

Buffon, George-Louis Leclerc. Discours sur le style. – Paris, 1753. – p. 323

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 13

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 17

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 18

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 2

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 19

Galsworthy J. In Chancery. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 42

Galsworthy J. To let. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 17

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 24

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 25

Galsworthy J. In Chancery. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 42

Galsworthy J. To let. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 18

Galsworthy J. Indian Summer of a Forsyte. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 232

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 19

Galsworthy J. In Chancery. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 45

Galsworthy J. To let. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 12

Galsworthy J. To let. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 14

Galsworthy J. To let. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 15

Galsworthy J. Awekening. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 243

Galsworthy J. In Chancery. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 88

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 65

Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 18

LIST OF LITERATURE

1. Arnold M. Essays in Criticism. – London, Macmillan. 1958. – p. 388

2. Chapman R. A Short Way to Better English. – London, Bell, 1956. – p. 334

3. Buffon, George-Louis Leclerc. Discours sur le style. – Paris, 1753. – p. 311-366

4. Howarth L. W. Literary Manuscripts of Henry David Thoreau. – Columbus, Ohio State University Press, 1974. – p. 288-323

5. Mencken H. L. The American language. Fourth Edition and two Supplements. – New York, Abridges, by Raven I. McDavid, Jr. with the assistance of David W. Maurer, 1963. – p. 411

6. Middleton Murry J. The Problem of Style. – London, Oxford University Press, 1961. – p. 377

7. Nabokov V. Lectures on Russian Literature. – New York, Harcourt, Brace, Jovanovich, 1981. – p. 115-155

8. Stanhope P. Letters. 4th Earl of Chestfield. – London, Bonamy Dobré ,1932. – p. 411-433

SOURCES

9. Galsworthy J. Awekening. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 455

10. Galsworthy J. Indian Summer of a Forsyte. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 388

11. Galsworthy J. In Chancery. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 566

12. Galsworthy J. The Man of Property. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 611

13. Galsworthy J. To let. – London, Oxford University Press, 1999. – p. 556

KÖZGAZDASÁGTAN

BOKOR LÁSZLÓ,
EGYETEMI ELŐADÓ BME-GTK,
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET

Tudományos cikkében, amelynek címe „Pénzszerzés keresztény módra, avagy létezik-e közjó az üzleti életben?" Puliszka Edvin arra keresi a választ, hogy milyen összefüggésben van a keresztény gondolkodás és az anyagi javak. Beszámol arról, hogy a világ nagy tudósai miként vélekednek a pénzszerzés művészetéről, valamint hol a kell azt a bizonyos határt meghúzni, alátámasztva ezeket konkrét példákkal.

Puliszka Edvin

PÉNZSZERZÉS KERESZTÉNY MÓDRA, AVAGY LÉTEZIK-E KÖZJÓ AZ ÜZLETI ÉLETBEN?

Bevezetés

Vajon lehetnek-e a hívők gazdagok, vagy a Szentírás valóban a szegénységet tartja számukra követendőnek inkább? Lehet-e egyszerre szeretni Istent és a pénzt? Szolgálhatjuk-e az Urat profittal? Létezik-e közjó az üzleti életben? Mi erről a világi közgazdászok véleménye – és mi áll az Írásokban? Olyan kérdések, amelyek ott motoszkálnak egy közgazdász, vagyis magát keresztény közgazdásznak valló fejében. Bevallom, ha a közgazdaság szó jelentéséről nem a közjó, jut máris eszembe, hanem azok a fogalmak, amiket annak idején még első évfolyamos hallgatóként agyunkba véstünk: kereslet, kínálat, konkurencia, elsődleges, másodlagos szükségletek, luxuscikkek… Az ungvári katolikus kollégium lakójaként volt szerencsém dr. Baritz Sarolta, Laura nővér előadásán részt venni, aki nemcsak az isteni, de a piaci törvényekben is jártas. Így sok mindenre választ kaptam, és érdeklődésemet felkeltve kutatni kezdtem ez a két, első hallásra szemben egymással szemben álló fogalom iránt. Sokkmindenre megadta a választ számomra az a tény, hogy Magyarországon a

közelmúltban államilag elismert képzéssé nyilvánította a keresztény közgazdászképzést.

A világ nagy gondoldói a pénzszerzésről

A szerzés művészetének - mondja Arisztotelész - kétféle módja van, miután az anyagi javakat, erőfeszítéseinken keresztül a természet nekünk ajándékozza. Az első a gazdálkodás (oikonomiké), amely a háztartás és az állam számára szükséges javak megszerzésére szorítkozik. Ehhez természetes módon hozzátartozik a cserekereskedelem és az árukereskedelem. "Van azután a vagyonszerzésnek egy másik fajtája, melyet, éspedig joggal, *pénzkeresés*nek (khrématisztiké) nevezünk. Ez az, ami azt a látszatot kelti, hogy a gazdagságnak és a vagyonnak nincs határa (…) Az egyik természettől való, a másik nem." A khrématisztiké útját Arisztotelész a leghatározottabban elveti, mert, mint írja, "a magából a pénzből szerzi a vagyont, s a pénzt nem arra használja, amire az eredetileg rendeltetett. Az a cserekereskedés céljaira keletkezett, s lám, az uzsora mégis őt magát szaporítja.(…) Ez a gazdálkodási mód valamennyi közt a legtermészetellenesebb."

Ez a híres fejtegetés, amely "a tudomány történetében a legelső kísérlet a tőke elemzésére," az idők során a keresztény gazdasági gondolkodástól Karl Marxon át Polányi Károlyig sokak egyetértését kiváltotta (úgy tűnik, csak egy irányzatnak, a liberalizmusnak az elismerését nem tudta elnyerni). Az Arisztotelész által leírt helyzet, úgy látszik, ma ismerősebb, mint valaha. Az ő idejében mindenesetre az úgynevezett khrématisztiké szerepe nem volt olyanmértékben meghatározó és kritikus, mint a modern korban. Nagy kérdés, hogy a haszonra törés egyáltalán természetes vonása-e az embernek. David Hume a XVIII. században az emberi természetről értekezve úgy vélekedik, hogy az emberi szellemben nincs olyan hajlam, amely ellensúlyozni tudná a nyereségvágyat. Max Weber kinyilvánítja, hogy a szerzési ösztön, a nyereségvágy előfordul "a világ valamennyi országában, minden korszakában, ha az ilyen törekvések objektív lehetősége valahogyan adva volt és van."

A XX. századi kultúrantropológiai vizsgálódások, R. Thurnwald (1869-1954) Bronislaw K. Malinowski (1884-1942) és mások kutatásai

azonban világosan kimutatták, hogy a tradicionális társadalmakban *a nyereség motívumanem természetes*, a munkáért fizetséget várni nem természetes, a munkát a minimumra korlátozni nem természetes, a munka ösztönözői a munka öröme és a társadalmi helyeslés, és az egyéni felhalmozás nem része az úgynevezett primitív ember életének. A közgazdasági tradicionalizmus felfogását Max Weber ekképpen határozza meg: "Az ember természettől fogva nem pénzt és még több pénzt akar, hanem egyszerűen csak élni akar, úgy, ahogyan megszokta, és annyit akar keresni, amennyi ehhez szükséges."

Hogyan viszonyul a kereszténység a gazdagsághoz? Hol a határ?

A világ legtöbb más vallásával ellentétben a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás egyedülálló abban, hogy az anyagi világhoz pozitívan viszonyul. Jahve Elóhím, a zsidók és a keresztények Istene, amikor szavával megteremti a jelenlegi világmindenséget, annak egyes elemeit rendre akaratával összhangban lévőnek, azaz jónak minősíti; majd befejezve a Teremtés művét *"látá Isten, hogy minden, amit teremtett vala, íme, igen jó" (1Móz 1:31)*.

Ezzel szemben a legtöbb nagy pogány vallás, sőt vallásos filozófia kisebb-nagyobb mértékben ellenségesen viszonyul az anyagi világhoz, abban mintegy a szellemi szféra fő ellenségét vagy legalábbis megismerésének akadályozóját látva. Tőlünk távolabb például a hatalmas területet uraló hindu-buddhista világnézet szerint a látható valóság csak látszat, amelyet a szenvedés – mely szintén nem valóság – mindörökké jellemez, s az emberi szellem fő célja, hogy ezt felismerve kiemelkedjen, és valahogy megszabaduljon a világ, azaz a látszat fogságából. De a témánk szempontjából most jóval fontosabb, az európai civilizációt alakító görög filozófiák egy része hasonlóképpen negatív álláspontra helyezkedett az anyagi valósággal szemben.

A materiális, fizikai realitás pozitív felfogásából fakad viszont a minden vallás közül egyedül a zsidó-keresztény kinyilatkoztatásra jellemző hit a test feltámadásában, amely szerint valamennyi, a Földön valaha is élt ember fizikai testben fel fog támadni a történelem egy meghatározott időpontjában, majd ebben a formájában örökké fog létezni egy szintén fizikai értelemben újjáteremtett, jövőbeli

világmindenségben (*ólám haba:* eljövendő világ), vagy örök boldogságban, vagy örök gyötrelemben. "*A Misna* [a judaista vallás alapjául szolgáló egyik rabbinikus irat] *azoktól, akik tagadják a feltámadást, még az eljövendő világban való részesülést is megtagadja*" – hívja fel a figyelmet E. E. Urbach, a zsidó vallástudomány jeles tudósa (*The Sages. Their Concepts and Beliefs. I–II., Jerusalem, 1987*). A zsidóság eredeti hite szerint tehát a test feltámadásában nem hívők nem is üdvözülhetnek. A kereszténységben alapvető Apostoli Hitvallásban szintén szerepel, hogy *"hiszek a test feltámadásában"*, így ez az újszövetségi hitben is üdvösségi feltétel.

Urbach azt is kiemeli, hogy ez a hit semmilyen módon nem hozható közös nevezőre a pogány vallások üdvözülésfelfogásával, mert azokban az üdvösség lényege az, hogy a szellem és a lélek végleg megszabaduljon az anyagi test "börtönéből"; míg a zsidó-keresztény meggyőződés szerint a végső boldogság állapota éppen ennek az ellenkezője: a szellem és a lélek végérvényes visszatérése az ez által örökre megdicsőülő testbe. *"A későbbi utalások a léleknek a testbe való visszatérésére, amely feléled, és a hit, amely a lélek és a test egységén alapul, semmilyen módon nem közvetíthető a lélek halhatatlanságára összpontosító hellenisztikus elképzelésekkel. A későbbi gondolkodás a lélek és a test abszolút ellentétén alapul, ahol az utóbbi csak egy börtön, amelyből a lélek kiszabadulni vágyakozik. Ez az elmélet a lélekvándorlás platonikus mítoszából ered…"* – írja Urbach. Ez a feloldhatatlan ellentét a zsidó–keresztény hit és a pogány elképzelések között szintén abból a még gyökeresebb eltérésből fakad, amelyet fentebb említettünk: míg a Szentírás kinyilatkoztatása a Teremtéstől fogva pozitívan viszonyul az anyagvilághoz, addig az uralkodó pogány vallások, filozófiák legnagyobb része a szellem és lélek börtönének látja azt, ahonnan a legjobb mielőbb megszabadulni.

A keresztény közgazdaságtan elvei

De mi a különbség a közgazdász és a keresztény közgazdász között? Sokak szerint legfeljebb annyi, hogy az utóbbi rendszeresen látogatja a hétvégi istentiszteleteket, a munkahelyükön azonban ugyanazt a feladatot végzik, hiszen a vallásos meggyőződésnek nincs helye ott, ahol befektetésről, megtérülésről, kockázatról és várható haszonról

döntenek. A közgazdászképzésre hallgatók és oktatók hosszú ideje úgy tekintenek, mint a profitmaximalizálás iskolájára. Ugyanakkor egyre többen fogalmazzák meg azt a kérdést: hol a határ, meddig engedhetjük, hogy a végső döntések pénzügyi szempontok alapján szülessenek?

A keresztény közgazdaságtan elvei – bár az első, ezzel rokonítható tanítások már az ipari forradalom idején megjelentek a proletariátussal foglalkozó lelkipásztoroknak szánt anyagokban – világszerte lassan terjednek, és a gazdasági nagyhatalmaknak számító országokban a mai napig a hivatalos közgazdaságtan mellett létező alternatív irányzatként tekintenek rájuk. Magyarországon 2004-ben jelent meg az első ilyen tárgyú, összefoglaló igényű könyv, a Menedzsment, ha számít a hit címmel. A kötet előszavában a Világbank volt alelnöke így fogalmazza meg az alapvető problémát: „Isten és üzlet... vajon valóban rivalizál-e ez a kettő? Ha igen, be kell ismernünk, hogy többnyire az üzlet győz... Isten türelmes, az üzlet nem". Azt, hogy a választás mit jelent a gyakorlatban, mindannyian tudhatjuk. A könyv szerzői többek között a Ford Pinto esetét hozzák példának arra, mi történhet akkor, ha senki nem kérdőjelez meg egy rossz tervet. (A Ford Pintót a szokásos 43 hónap helyett csak 25 hónapig fejlesztették, sorozatgyártását annak ellenére kezdték el, hogy kiderült: a rosszul elhelyezett üzemanyagtartály miatt egy hátsó ütközésnél az autó felrobbanhat. „Magyarország első amerikai autós magazinjának" visszatekintése szerint a Ford számításai szerint a hiba kijavítása – autónként 11 dollárral számolva – 137 millió dollárba került volna, ezzel szemben a balesetek után várható kártérítési perek költségei – 180 halottal, 180 súlyosan megégett sérülttel és 2100 kiégett autóval számolva – csupán 49,5 millió dollárt tettek ki. A futószalag elindult... Egy vállalati mérnök azt mondta a döntésről: a vállalatot a menedzserek vezetik, nem a mérnökök. Négy év után a hatóságok az autók visszahívására kötelezték a Fordot, 1978-ban 1,5 millió Pintót alakítottak át.)

A Sony például, nem véletlenül támogatja Amerikában és Japánban az oktatást, mert jótékony szerepében is potenciális vásárlóinak mutatja meg magát – holott sokkal többet használna az oktatás ügyének, ha ugyanezt a pénzt a harmadik világban költené el. De pozitív példából sincs hiány, a Magyarországon forgalmazott Fagor készülékek például az észak-spanyolországi Mondragón Szövetkezeti Vállalat termékei,

amelynek dolgozói 1956 óta tulajdonosként, a több mint hetvenezer alkalmazott érdekeit szem előtt tartva alakítják – egyébként eredményesen – az üzletpolitikát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bándi Gyula (szerk.): *Korlátozott fejlődés?* Gondolat, 1987.

Brunnhuber, Stefan: *Bevusstsein und Geld. Ein Beitrag zu einer evolutionaeren Ökonomie.* In: *Zeitschrift für Sozialökonomie.* 146. Maerz, 2003.

Botos Katalin: Katolikus gazdasági tanítás – történeti perspektívában. In: *Tantörténet és közgazdaságtan*. Aula, 2003.

Höffner, Joseph: *Keresztény társadalmi tanítás.* Szent István Társulat, 2002.

Lovinsovins: Factor Four – *A négyes faktor.* A Római Klub beszámolója. Kéziratos fordítás, fordító: Kapoly Lászlóné. 2002.

Náray-Szabó Gábor: *Fenntartható a fejlődés?* Akadémiai Kiadó, 2003.

Alford, Helen-Naughton, Michael: *Menedzsment, ha számít a hit.* Kairosz Kiadó, 2004.

Részlet Peter L. Berger A *globális kultúra négy arca című tanulmányából.* Európai Szemle, 1998/2, 126–128. o.

FIZIKA

VÉLEMÉNY

Demjén Tamás

A^2B^5 TÍPUSÚ FÉLVEZETŐK SÁVSZERKEZETÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

C. BESZÁMOLÓJÁHOZ

A szerző beszámolójában az elméleti számolások útján vizsgált A^2B^5 típusú félvezetők felépítésével és elektronszerkezetével kapcsolatos eredményeit mutatja be a CdAs, $CdAs_2$, Cd_3As_2 anyagok példáján. A vizsgálni kívánt probléma felvezetése és az elérni kívánt cél megfogalmazása világos, jól érthető. A beszámoló jól szerkesztett, 20 irodalmi hivatkozást tartalmaz, ami arra utal, hogy a szerző munkája során alaposan megismerte a szakirodalmat.

Dr. Csík Attila
MTA, ATOMKI
tud. főmunkatárs

Demjén Tamás

A^2B^5 TÍPUSÚ FÉLVEZETŐK SÁVSZERKEZETÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

I. *BEVEZETÉS*

A modern anyagtudomány napjainkban egyik fő kérdése az új, különleges tulajdonságú anyagok keresése és eme tulajdonságok módszeres felhasználása és vezérlése. Az utóbbi időben megnőtt az érdeklődés az A^2B^5 típusú anyagok iránt, mivel keskeny tiltott sávval és alacsony effektív elektron tömeggel rendelkeznek. Az A^2B^5 típusú anyagok sokféle vegyület formájában fordulnak elő és különböző szimmetriájú kristálystruktúrákban megtalálhatók. Ehhez a csoporthoz sorolhatóak olyan félvezető anyagokat, mint a $CdSb, ZnSb, CdAs$ $\left(A^2B^5\right)$, vagy a $CdP_2, ZnP_2, CdAs_2$ $\left(A^2B_2^5\right)$ és a $Cd_3P_2, Zn_3P_2, Cd_3As_2$ $\left(A^{2_3}B^{5_2}\right)$. Ezen anyagok többsége kémiai kötéseiket tekintve a poláros félvezetőkhöz tartoznak kevert ionos-kovalens kötéssel, és általában ortorombikus vagy tetragonális struktúrában kristályosodnak ki. Annak ellenére, hogy ezen anyagokat, mint pl. a $CdSb$, $ZnSb$, CdP_2, ZnP_2-t felhasználása napjainkban igen széleskörű, az A^2B^5 típusú anyagok továbbra is az intenzíven tanulmányozott [1] rendszerek közé tartoznak. Például a $CdAs_2$, CdP_2 kristályokban [2] a fém-anion kötések mellett léteznek "anion-anion" kötések, amelyek megléte láncszerű strukturát feltételez, ami különleges elektromos, optikai, fotoelektromos anizotróp tulajdonságok megjelenését eredményezi. Különféle műszerekben szívesen alkalmazzák az ilyen típusú anyagokat – a lézerekben a $Cd_3P_2^2$ [2], hőérzékelőkben a Cd_3As_2-t [3], fotoelektromos műszerekben a Zn_3P_2-t [4]. Ezen kívül a $A_3^2B_2^5$ csoportba tartozó kristályokban létezhet fém-félvezető átmenet is, ami megköveteli a sávszerkezet pontos meghatározását.

Ebben a munkában részletesen vizsgálni fogom a $CdAs, CdAs_2, Cd_3As_2$ anyagokat, meghatározva a sávszerkezetüket első elvű számításokra támaszkodva.

II. AZ A^2B^5 TÍPUSÚ FÉLVEZETŐK TULAJDONSÁGAI

III. AZ A^2B^5 TÍPUSÚ FÉLVEZETŐKET KÉT CSOPRTBA LEHET SOROLNI [5]:

- I.csoport melynek elemei *A= Be, Mg, Ga* és *B = Sb, N, P, As*
- II.csoport melynek elemei *A = Zn, Cd, Hg* és *B = As, Sb*

A II.csoport 5 alosztályra osztható: $A_3^2B_2^5$, $A^2B_2^5$, $A_4B_3^5$, A^2B^5, $A^2B_4^5$

1.osztály $A_3^2B_2^5$	***2.osztály*** $A^2B_2^5$	***3.osztály*** $A_4B_3^5$	***4.osztály*** A^2B^5	***5.osztály*** $A^2B_4^5$
Zn_3N_2				
Zn_3P_2	ZnP_2			
Zn_3As_2	$ZnAs_2$	Zn_4Sb_3	$ZnSb$	
Cd_3N_2				
Cd_3As_2	$CdAs_2$		$CdAs$	
Cd_3Sb_2	CdP_2	Cd_4Sb_3	$CdSb$	CdP_4
Hg_3As_2				
Hg_3Sb_2				

Az általam vizsgált Cd_3As_2 anyagnak, amely tetraéderes formában kristályosodik, megfigyelhető polimorf módosulásai 230, 465 és 578 ^oC hőmérsékleten, ami a vakanciák különböző

rendeződésével magyarázható [6]. A $CdAs_2$, amely tetragonális formában kristályosodik, előfordul mind kristályos (α-fázisban), mind pedig amorf állapotban [6,7].

Ezek az anyagok jó elektromos vezetőképességüknek és optikai tulajdonságaiknak köszönhetik ismertségüket. A Cd_3As_2 elektronjai nagyon mozgékonyak (az elektron és lyukak effektív tömege: $m_e = 0.045\mathrm{m}_0$ ill. $m_h = 0.12\mathrm{m}_0$) [6], jellemezően jó hővezetési képességgel rendelkezik, valamint olyan érdekes jelenségeket is megfigyelhetünk tanulmányozása során mint a Nernst-Ettinghausen effektus, vagy a Righi-Leduca effektus [6].

A Cd_3As_2 nagyon keskeny tiltott sávjának nagyága ($E_g = 0.13eV$) optikai mérésekből ismert. A $CdAs_2$ esetében attól függően, hogy az anyag kristályos vagy amorf formában van jelen, a tiltott sáv értéke különböző értékű. Kristályos formában ez az érték $E_g = 1.05eV$, mely megfelel az elnyelési spektrum határának és lényegében indirekt átmenetről tesz bizonyságot. Az amorf $CdAs_2$ esetében az elnyelési sáv $0.68eV$ és $0.8eV$ közé tehető.

IV. A CdAs felépítése és szimmetriája

A *CdAs* rombikus szimmetriában kristályosodik. Szimmetria osztálya $D_{2h}^{15}(Pbca)$ [8]. Az elemi rács 16 atomot tartalmaz, 8 Cd és 8 As. A rácsállandók értékei: $a = 5.993$ Å, $b = 7.819$Å, $c = 8.0116$Å [8]. Az 1.ábrán látható az elemi cella és az ezekből felépülő szupercella:

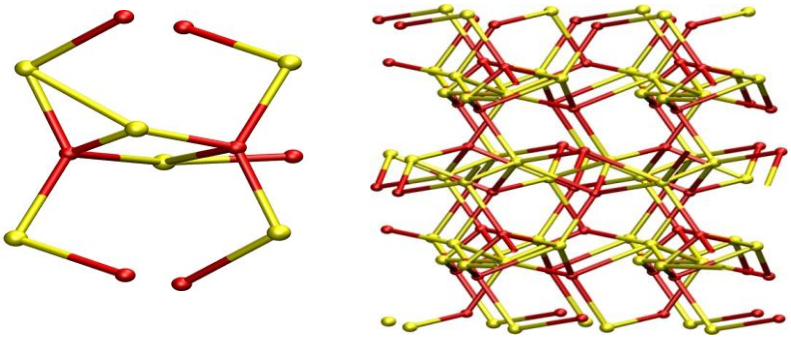

1.ábra. A CdAs elemi cellája és szupercellája. A világos színű az As-t, a sötét pedig a Cd-t jelöli

A következő táblázat mutatja az atomok helyeit frakcionális koordinátákban.

1Cd (0.54600,0.63100,0.65000)	*1As (0.14100, 0.05700,0.09800)*
2Cd (0.95400, 0.36900, 0.15000)	*2As (0.35900, 0.94300, 0.59800)*
3Cd (0.04600, 0.86900, 0.35000)	*3As (0.64100, 0.44300, 0.90200)*
4Cd (0.45400, 0.13100, 0.85000)	*4As (0.85900, 0.55700, 0.40200)*
5Cd (0.45400, 0.36900, 0.35000)	*5As (0.85900, 0.94300, 0.90200)*
6Cd (0.04600, 0.63100, 0.85000)	*6As (0.64100, 0.05700, 0.40200)*
7Cd (0.95400, 0.13100, 0.64000)	*7As (0.35900, 0.55700, 0.09800)*
8Cd (0.54600, 0.86900, 0.15000)	*8As (0.35900, 0.44300, 0.59800)*

V. A $CdAs_2$ FELÉPÍTÉSE ÉS SZIMMETRIÁJA

Ez az anyag tetragonális formában kristályosodik és a D_4^{10} $(I4122)$-es tércsoporthoz tartozik [9]. A rácsállandók: $a = b = 7.954$ Å, $c = 4.678$Å. Az elemi cellában 12 atom található 4 Cd és 8 As. A vegyértékelektronok száma 24, ami 12 betöltött állapotnak felel meg. A 2. ábrán látható az elemi cella és a szupercella, a táblázatban pedig az

atomok frakcionális koordinátái:

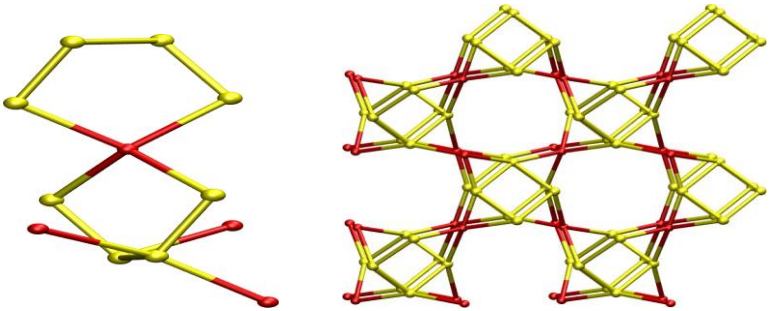

2. ábra. $CdAs_2$ elemi cellája és szupercellája. A világos As, sötét pedig a Cd atomokat jelöli

1As (0.44000, 0.25000, 0.12500)	*7As (0.25000, 0.06000, 0.37500)*
2As (0.94000, 0.75000, 0.62500)	*8As (0.75000, 0.56000, 0.87500)*
3As (0.75000, 0.94000, 0.37500)	*1Cd (0.00000, 0.00000, 0.00000)*
4As (0.25000, 0.44000, 0.87500)	*2Cd (0.50000 0.50000, 0.50000)*
5As (0.56000, 0.75000, 0.12500)	*3Cd (0.00000, 0.50000, 0.25000)*
6As (0.06000, 0.25000, 0.62500)	*4Cd (0.50000, 0.00000, 0.75000)*

VII. A CCD_3AS_2 FELÉPÍTÉSE ÉS SZIMMETRIÁJA

A Cd_3As_2 szintén tetragonális formában kristályosodik és a D_{4h}^{15} ($P42/nmc$) tércsoporthoz tartozik [10]. Az elemi cella 40 atomot tartalmaz, 16 As és 24 Cd. A vegyértékelektronok száma 128, ami 64 betöltött állapotnak felel meg. Rácsállandók: $a = b = 8.963$Å, $c = 12.68$Å. A 3.ábrán látható a Cd_3As_2 elemi cellája és a szupercellája.

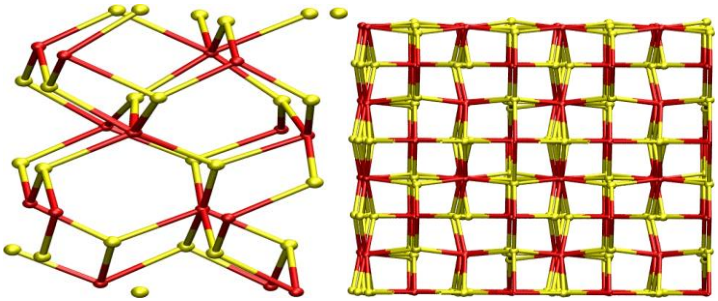

3. ábra. Cd_3As_2 elemi cellája és szupercellája. A világos színű az As a sötét pedig a Cd atomokat jelöli.

1As (0.00000, 0.00000, 0.24940	*5Cd (0.78730, 0.00000, 0.89970)*
2As (0.50000, 0.50000, 0.25060)	*6Cd (0.21270, 0.00000, 0.89970)*
3As (0.00000, 0.00000, 0.75060)	*7Cd (0.28730, 0.50000, 0.60030)*
4As (0.50000, 0.50000, 0.74940)	*8Cd (0.71270, 0.50000, 0.60030)*
5As (0.00000, 0.50000, 0.25940)	*9Cd (0.0000, 0.27860, 0, 37910)*
6As (0.50000, 0.00000, 0.24060)	*10Cd (0.50000, 0.22140, 0.12090)*
7As (0.50000, 0.00000, 0.74060)	*11Cd (0.50000, 0.77860, 0.12090)*
8As (0.00000, 0.50000, 0.75940)	*12Cd (0.00000, 0.72140, 0.37910)*
9As (0.25340, 0.25340, 0.00000)	*13Cd (0.72140, 0.00000, 0.62090)*
10As (0.75340, 0.24660, 0.50000)	*14Cd (0.27860, 0.00000, 0.62090)*
11As (0.24660, 0.75340, 0.50000)	*15Cd (0.22140, 0.50000, 0.87910)*
12As (0.74660, 0.74660, 0.00000)	*16Cd (0.77860, 0.50000, 0.87910)*
13As (0.24660, 0.24660, 0.50000)	*17Cd (0.00000, 0.25580, 0.64080)*
14As (0.75340, 0.75340, 0.50000)	*18Cd (0.50000, 0.24420, 0.85920)*
15As (0.74660, 0.25340, 0.00000)	*19Cd (0.50000, 0.75580, 0.85920)*

16 As (0.25341, 0.74660, 0.00000)	*20Cd (0.00000, 0.74420, 0.64080)*
1Cd (0.00000, 0.21270, 0.10030)	*21Cd (0.74420, 0.00000, 035920)*
2Cd (0.50000, 0.28730, 0.39970)	*22Cd (0.25580, 0.00000, 0.35920)*
3Cd (0.50000, 0.71270, 0.39970)	*23Cd (0.24420, 0.50000, 0.14080)*
4Cd (0.00000, 0.78730, 0.10030)	*24Cd (0.75580, 0.50000, 0.14080)*

VIII. A $CdAs$, $CdAs_2$, Cd_3As_2 SÁVSZERKEZETE AB INITIO SZÁMÍTÁSSAL

A számolásokat az ABINIT [11] nevű ingyenes programcsomaggal végeztem. E programcsomag által a legegyszerűbb esetben ki lehet számolni az elektron sávszerkezetet rögzített atomi pozíciókkal, azaz meghatározhatjuk azokat a sajátfüggvényeket és sajátértékeket, mellyel a rendszer a lehető legalacsonyabb energiát adja. A kód felismeri az elemi cella szimmetriáját, valamint alkalmaz egy kristályos potenciál hátteret, melyet a bemenő pszeudopotenciálokból olvas ki. Ezután használva a bemeneti hullámfüggvényeket előállítja a töltéssűrűséget valamint egy árnyékoló potenciált, ami után alkalmazva egy önkozisztens algoritmust iteratívan meghatározza a hullámfüggvény együtthatókat, míg el nem éri a teljes konvergenciát. Bonyolultabb esetekben a program képes végezni geometriaoptimálást is, mellyel meghatározza azokat az atomi pozíciókat, amellyel a legkisebb alapállapoti energia elérhető, valamint molekuladinamikát, termodinamikai mennyiségek meghatározására. Lehetőségeim szerint önkonzisztens számításokat végeztem a kísérleti rácsállandókat használva, geometriaoptimálást nem hajtottam végre. A bonyolult struktúra és az atomok nagy száma miatt szükséges volt bizonyos közelítések alkalmazása. Az alapállapot tanulmányozására a sűrűségfunkcionál-elméletet használtam a lokális kicserélődési-korrelációs kölcsönhatásokra, mely az ABINIT programcsomag része. Ezekhez az anyagokhoz a Hartwigsen-Goedecker-Hutter [12] féle (lokális sűrűségközleítés, LDA) pszeudopotenciálokat használtam. Tudnunk kell, hogy az LDA egy közelítési módszer a sűrűségfunkcionál elméleten belül, melyben a kicserélődési-korrelácoós energiafunkcionált

úgy közelíti E_{xc}, hogy a változó *n(r)* sűrűségű elketrongáz kicserélődési-korrelációs energiáját minden *r* pontban a homogén elektrongáz egy elektronra jutó kicserélődési-korrelációs energiájával helyettesíti. Azonban ez a közelítés a tiltott sávról nem ad pontos képet, az értékét általában alulbecsüli, de az általános sávszerkezetről jó leírást kaphatunk. A Brillouin-zónán belüli integrálásra egy 3x3x3 tömböt rendeltem a Monkhorst-Pack [13] algoritmusnak megfelelően. A levágási energiát (E_{cutoff}) $80Ha(40Ry)$-ra állítottam. Ezeket az értékeket a teljes konvergenciának megfelelően választottam. A vegyértékelektronok konfigurációja a következő volt: Cd $5s^2 4d^{10} 5p$, As $3s^2 3p$. Spin-pálya kölcsönhatást nem vettem figyelembe a számolások során.

A $CdAs$, $CdAs_2$ és a Cd_3As_2-ra kapott elektron sávszerkezetek a 4.- 6. ábrán láthatók.

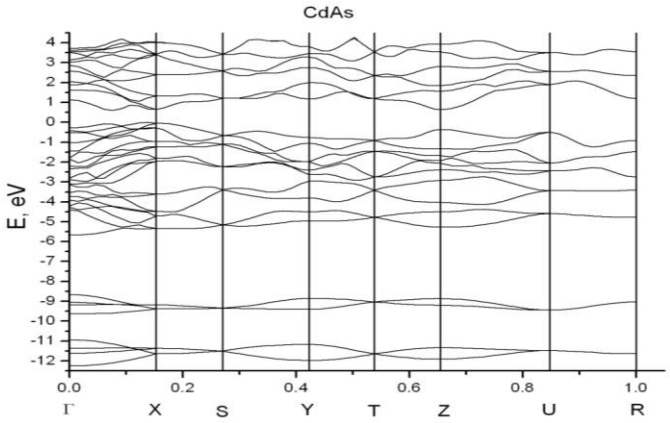

4.ábra. CdAs LDA módszerrel kapott elektronszerkezete speciális irányokban.

A 0 eV-os energiaszintet választottam a vegyértéksáv tetejének.

Az ábrán látható $CdAs$ sávszerkezete nagyon hasonlít a $CdSb$ sávszerkezetére [14]. Az energiaspektrum fő extrémumai: a vegyértéksáv maximuma $\Gamma - X$ irányába, a vezetési sáv minimuma pedig a $Z - U$ irányába esik. Ezek az eltolódások magyarázhatóak azzal, hogy az elektronok megfelelő hullámfüggvényei a negatívan és a pozitívan polarizált ionokra lokalizálódnak. Ugyanakkor a Z -pontban is látható egy direkt átmenet, ahol szintén keskeny a tiltott sáv.

A $CdAs_2$ elektroszerkezetét 2 Brilluoin-zóna-beli irány mentén mutatom be. A tiltott sáv szélessége, a $CdAs$ -hez viszonyítva, kisebb és itt találhatók indirekt átmenetek is. A Γ pontban találhatók kétszeresen elfajult energiaértékek. A tiltott sáv kísérleti értéke $E_g = 0.495eV$, (míg az LDA módszerrel kapott érték $0.29eV$, ez az alulbecslés a közelítésből adódó hiba). A vegyértéksáv és a vezetési sáv extrémumai a $\Gamma - X$ felé tolódtak el. A vegyértéksávban csak kis diszperzió figyelhető meg, ami az amorf anyagok tipikus tulajdonsága.

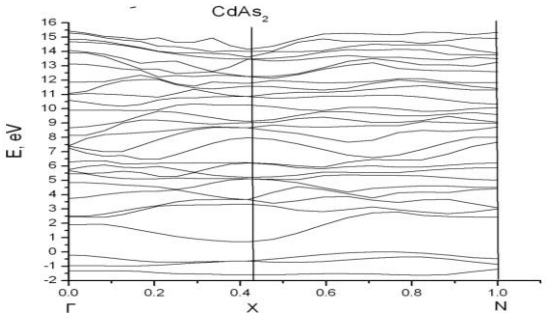

5.ábra $CdAs_2$ elektronszerkezete (LDA módszer) speciális irányokban ábrázolva.

A vegyértéksáv tetejének a 0 eV-os értéket választottam

A Cd_3As_2 esetében az *A* pontban a vegyértéksáv és a vezetési sáv lokális maximumai találhatóak. Figyelemre méltó, hogy a Γ pontban gyakorlatilag alig észlelhető a tiltott sáv $E_g = 0.13eV$ (6. ábra. jobb oldali nagyított kép) (LDA számításból 0.098 eV-ot kaptam), amely erős kölcsönhatásra utal a vezetési- és a vegyértéksáv elektronjai között. Ezt a tulajdonságot már mások is megfigyelték [15-18]. A jelenség magyarázható Kildal módosított Kane-modelljével, amely egy empirikus pszeudopotenciál-módszeren alapuló modell, és perturbációs közelítést alkalmaz a Γ környezetében levő sávenergiák számításában [18]. A Cd_3As_2 -hez hasonló keskeny tiltott sávot figyeltek meg a $CdGeAs_2$ anyagban, valamint más munkákban az In_4Se_3 esetében is [19,20]. Kildal azt vizsgálta, hogyan változik a sávszerkezet a $k = 0$ pontban, ha köbös és tetragonális struktúrában vizsgáljuk a kristályunkat. Azt találta, hogy a Γ pontban a köbös struktúrában a vezetési sáv és a vegyértéksáv energiái elfajultak (fémes tulajdonságot mutatnak), azonban megvizsgálva ezt a tetragonális struktúrában a degenrációk felhasadnak, ami létrehozza a szűk tiltott sávot. A vegyérték és vezetési sávban levő állapotok erősen keverednek, melynek eredménye képen a vegyértéksáv energiája nem parabolikus függést mutat ebben a pontban. Ezt a feltevést ab-initio számításaimmal alátámasztottam.

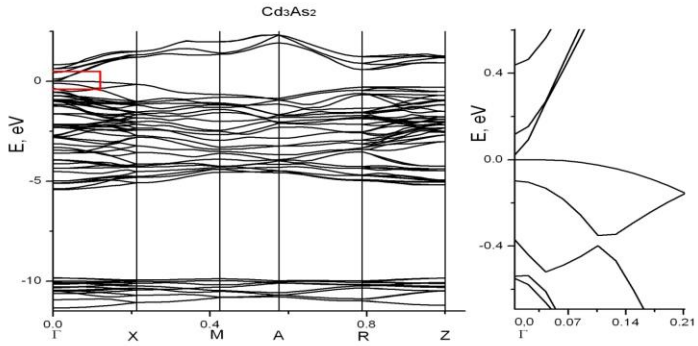

6.ábra. Cd_3As_2 elektronszerkezete speciális irányokban ábrázolva. A vegyértéksáv teteje 0 eV. A jobb oldalon a baloldalt jelölt képkocka nagyított része

IX. *KÖVETKEZTETÉS*

Ebben a munkában elméleti úton megvizsgáltam az A^2B^5 tipusú félvezetők felépítését és elektronszerkezetét a *CdAs, CdAs₂, Cd₃As₂* példáján. A numerikus számításokban alkalmaztam az első elvű módszereket és közelítéseket, ezenbelül az LDA módszert. A *CdAs* esetében mefigyelhető a vegyértéksáv $\Gamma - X$ irányú, valamint a vezetési sáv $T - Z$ irányú extrémumai. A *CdAs₂* esetében a tiltott sáv tartalmaz indirekt átmenteket, a vegyértéksáv kis diszperzióval jellemezhető. A *Cd₃As₂* esetében figyelemre méltó a Γ pontban kapott keskeny tiltott sáv $\left(E_g = 0.13\text{eV}\right)$ és a vegyértéksáv nem parabolikus függése, mely Kildal-modelljével jól magyarázható. Ezt ab-initio számításaim is alátámasztják, melyhez hasonlót a In_4Se_3 szerkezetében láthatunk.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Guozhen Shen, Di Chen. One dimensional nanostructures and devices of II-V group semiconductors. //Nanoscale Res.Lett.(2009), 4:779-788.

S.G. Bishop, W.J. Moore, E.M. Swiggard. Photoluminescence and stimulated emission Cd_3P_2 //Applied Physics Letter, Vol15, p.12-14

Ghatak, K. P.; Bhattacharya, S.; Bhowmik, S.; Benedictus, R.; Choudhury, S. Thermoelectric power in carbon nanotubes and quantum wires of nonlinear optical, optoelectronic, and related materials under strong magnetic field: Simplified theory and relative comparison//Journal of Applied Physics, Volume 103, Issue 3, pp. 034303-034303-21 (2008)

Shen, Guozhen; Ye, Changhui; Golberg, Dmitri; Hu, Junqing; Bando, Yoshio Structure and cathodoluminescence of hierarchical Zn_3P_2/ZnS nanotube/nanowire heterostructures//Applied Physics Letters, Volume 90, Issue 7, id. 073115 (3 pages) (2007)

D.M.Bercha, I.V.Slipukhina, M.Sznajder, K.Z.Rushchanskii. Elementary energy bands in the band structure of the narrow-bandgap semiconductor $CdSb$ // Phys. Rev. B. – 2004. – V. 70, №23. – P. 235206–235214.

D.N.Nasledov, V.Ya.Shevchenko. Semiconducting $A^{II}B^{V}$ Compounds//Phys.Stat.Sol.(a).- 1973.- V.15.-PP.9-38.

E.K.Arushanov. Crystal Growth&Characterization of II-V Compounds//Progr.Cryst.Growth&Charact.- 1980.- 3.-P.P.211-255.

К.Б.Алейникова, Т.А.Маршакова, Н.С.Работкина. Получение и некоторые физико-химические свойства метастабильной модификации диарсенида кадмия.- В кн.:V Всесоюзное совещ. по полупроводниковым соединениям $A^{II}B^{V}$.- 1982, с.89.

Clark, K.J. Range. Crystal structures of the high pressure phases $ZnAs$ and $CdAs$ // Zeitschrift fuer Naturforschung, Teil B. Anorganische Chemie, Organische Chemie (2,1947-32,1977)/- 1976.- 158-162.

J. Horn, K.Lukaszewicz. W.Kohn, L.J.Sham. Self-consistent equations including exchange and correlation effects// Phys.Rev.- 1965.- Vol.140, N4A.- P.A1133-A1138. Struktura krystaliczna $CdAs_2$// Roczniki Chemii.-1968.- V.42.- P. 993-999.

J .Zak. Symmetry specification of bands in solids // Phys. Rev. Lett. – 1980. – V. 45, №12. – P. 1025–1028.

http://www.abinit.org/

Monkhorst, J.Pack// Phys. Rev. B.- 1976.- V. 13.- P.5188.

Hartwigsen, S. Goedecker, J.Hutter// Phys. Rev. B. -1998.- V. 58.- Pp. 3641. H

Г.П.Чуйко, Н.М.Чуйко. Специфика зонних спектров полупроводников группы $A^{II}{}_3B^{V}{}_2$//ФТП.- 1981.-Т.15,№7.- С.1279-1283.

П.Чуйко, О.В.Дворник. Зв´язок поміж кристалічним розщепленням валентних зон тетрагональною деформацією гратки для сполук $A^{II}{}_3B^V{}_2$ //Фізика і хімія тердого тіла.- 2002.- Т.3, №4.- С.682-686.

Г.П.Чуйко, И.А.Теплинская. Топологический переход и связанная с ним сингулярность в плотности состояний зоны проводимости как характерные свойства инверсного тетрагонального полупроводника – арсенида кадмия //ФТП.- 1983.- №6.- С.1123-1125.

Kildal/ Band structure of $CdGeAs_2$ //Phys.Rev.B.- 1974.- V.10, N12.- P.5082-5087.

M. Bercha, L.Yu. Kharkhalis, A.I. Bercha, M. Sznajder. Band Structure and Condenson States in In_4Se_3 Crystals //Phys. Stat. Sol (b).- 1997, 203**.-** P, 427-440.

M. Bercha, M. Sznajder, A.I. Bercha, L.Yu. Kharkhalis and K.Z. Rushchanskii. The In_4Se_3 crystal as a three-dimensional imitative model of phenomena in one-dimensional crystals// Acta Phys. Pol. A. – 1998.- 94.- P. 250-254.

VÉLEMÉNY

Balogh Róbert

ELEKTRON-POZITRON PÁROK KÍSÉRLETI KUTATÁSA

C. BESZÁMOLÓJÁHOZ

A szerző beszámolójában az elektron-pozitron párképződéssel foglakozik. Kísérleti munkája során különböző atommagokat használva vizsgálta az elektron-pozitron párok keletkezését különböző szögeknél illetve energiáknál. Megállapította, hogy valamennyi vizsgált atommag estén az elektron-pozitron pár szögeloszlása 90^0-ig egybeesett az elméleti számításokkal. Nagyobb szögeknél (~135^0) észrevehető eltérés volt a kísérleti eredmények és az elméleti görbe között.

A beszámoló, bár terjedelmét tekintve rövid (különösen az eredmények ismertetése), de mégis jól szerkesztett, érthető. Ugyanakkor több sajtóhibát tartalmaz, megfogalmazása néhány helyen kevésbé gördülékeny. Ezen hibák javítása mindenképen indokolt.

Dr. Csík Attila
MTA, ATOMKI
tud. főmunkatárs

Debrecen, 2011-04-20

Balogh Róbert

ELEKTRON-POZITRON PÁROK KÍSÉRLETI KUTATÁSA

Az elektron-pozitron párképződés az egyik legelemibb folyamat a részecskefizikában. Ismeretes, hogy egy γ -kvantumnak az atommag terével történő kölcsönhatása következtében két részecskére képződik, elektron és pozitron, vagyis elemi részecske és antirészecske. A pozitron anyag jelenlétében hamarosan találkozik egy elektronnal, ilyenkor megsemmisül és a mi esetünkben két 511 keV energiájú fotont kelt. Ez az annihiláció. Magasabb energiákon az elektron-pozitron párképződés valószínűsége meredeken zuhan.

Az annihiláció energiaforrásként való felhasználásával régóta foglalkoznak, mivel ez a jelenleg ismert leghatékonyabb energiaátalakítási módszer, ahol a legkisebb anyagtömegből a legnagyobb energiamennyiség nyerhető ki. Az űrhajózásban nagyon fontos, hogy az űrhajóban lévő hajtóanyag tömege a lehető legkisebb legyen, mert a hajó gyorsítására fordított energia nagyobb részét a még el nem égetett üzemanyag gyorsítására kell fordítani. Ezért a tudományos-fantasztikus irodalom és a kutatók is régóta foglalkoznak az annihilációs hajtóművek gondolatával.

1 kg antianyag és 1 kg anyag az annihilációs folyamat eredménye képpen mintegy 5,6 milliárd liter benzinnek megfelelő energiamennyiséget fejleszt. Mint ilyen, tömegarányosan 134-szer hatékonyabb a magfúziónál, melynek szabályzott energiatermelésre történő használata úgyszintén nem megoldott.

A szakirodalomban ismertek olyan közlemények, amelyek arról számolnak be, hogy a galaxisunk központi magja irányából detektálhatóak a jellegzetes 511 keV energiájú γ -kvantumok, ahol a központi fekete lyuk is található. Ezen megfigyelések alapján a szakemberek szerint a galaxisok központi fekete lyukai környezetében nagy számban találhatóak pozitronok, amelyek begyüjtésével hajtóanyag lenne nyerhető.

Kísérleti módszerünkben elektron-pozitron párokat keltettünk és megmértük intenzitásukat különböző szögeknél illetve energiáknál. A kapott adatokat elkülönítettük egy koincidencia mérés segítségével.

Erre a feladatra két szcintillációs detektort használtunk. A szerves (plasztik) szcintillátor vastagsága 10 mm, átmérője 5 cm volt. A fotoelektronsokszorozó típusa ФЕУ-82. Az általános előerősítő helyett integrált erősítőt használtunk, a К500ЛП216 jelölésű mikrocsipet. A kísérleti elrendezés vázlata az 1. ábrán látható. A detektorok a besugárzandó céltárgytól 5 cm-re helyezkedtek el, egymással szemközt a 45° – 140° fokos szögtartományban.

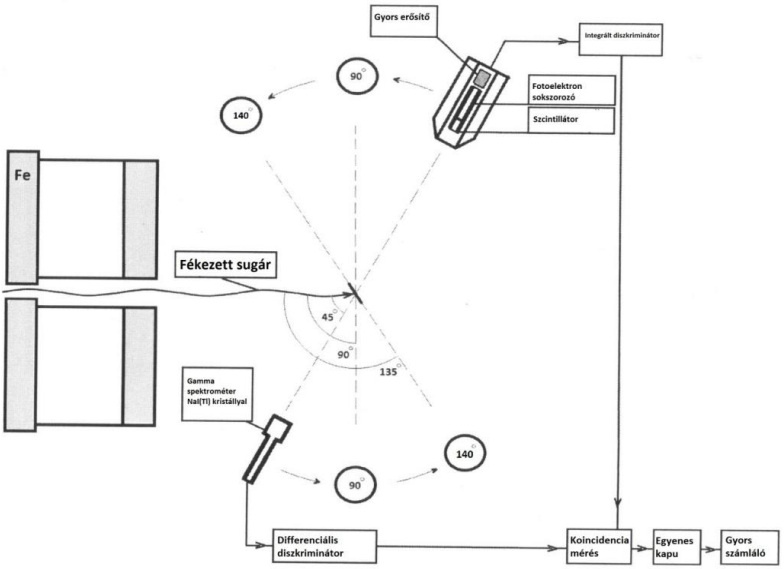

1. ábra. A kísérleti elrendezés vázlata

A hatékonyságot és az erősítési együtthatót egy Г5-38 impulzusgenerátorral és egy HP 54600A digitális oszcilloszkóppal ellenőriztük, 0-tól 100Mhz-es sávszélességben.

Az oszcilloszkóppal rögzített jelek a 2. ábrán láthatóak.

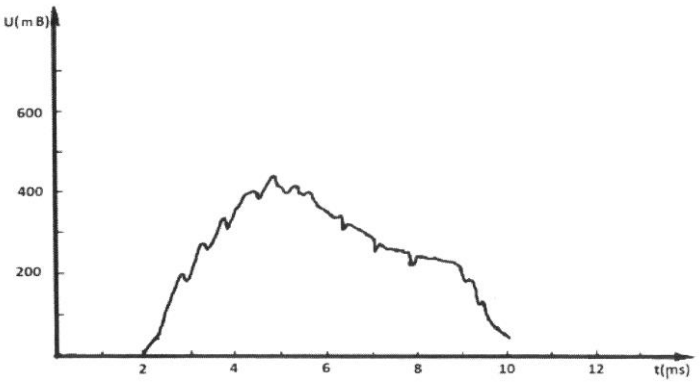

2. ábra. A detektor kimeneti impulzusának alakja.

Az elektron-pozitron párkeltés szögeloszlását a ^{12}C, ^{27}Al, ^{40}Ca és U (természetes izotóp arányú) magokon végeztük el a kísérlet során használt betatron gamma sugárzásának 10 – 25 MeV energia tartományában, 5 MeV lépésközzel.

Kísérleteink során megállapítható volt, hogy valamennyi atommag estén az elektron-pozitron pár szögeloszlása 90^0-ig egybeesett az elméleti számításokkal. Nagyobb szögeknél (~135°) észrevehető eltérés volt a kísérleti eredmények és az elméleti görbe között. Az ^{27}Al-en végzett kísérletek eredményeit a 10 – 25 MeV tartományában a 3.1-3.4. ábrák mutatják be.

jelölések:
I – az 1 cm^2-re másodpercenként eső részecskék átlagos száma ($cm^{-2}s^{-1}$) **α –** a részecskék beesési szöge.

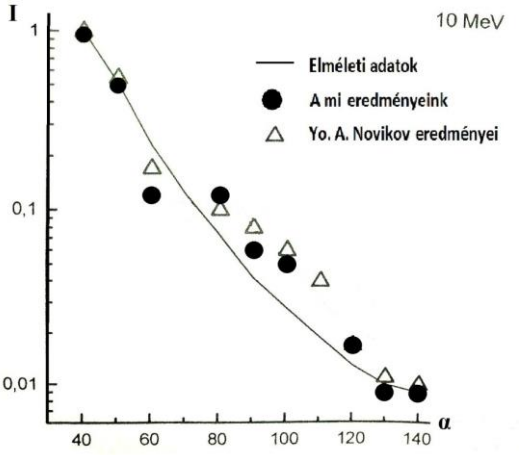

3.1. ábra. Az ^{27}Al-el végzett kísérleti eredmények 10MeV-nál

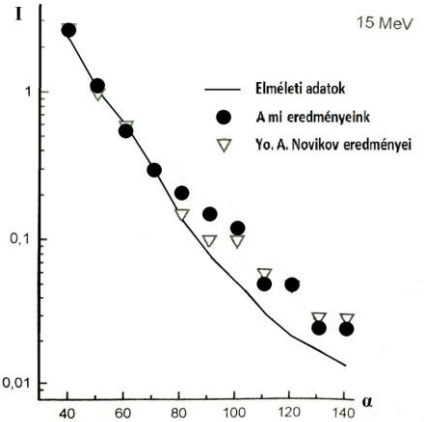

3.2.ábra. Az ^{27}Al-el végzett kísérleti eredmények 15MeV-nál

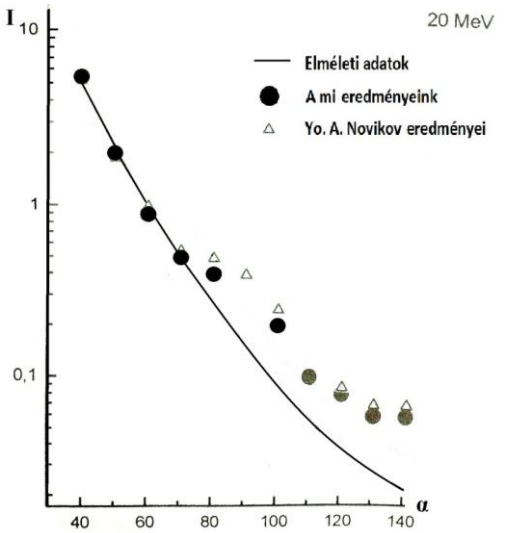

3.3.ábra. Az ^{27}Al-el végzett kísérleti eredmények 20MeV-nál

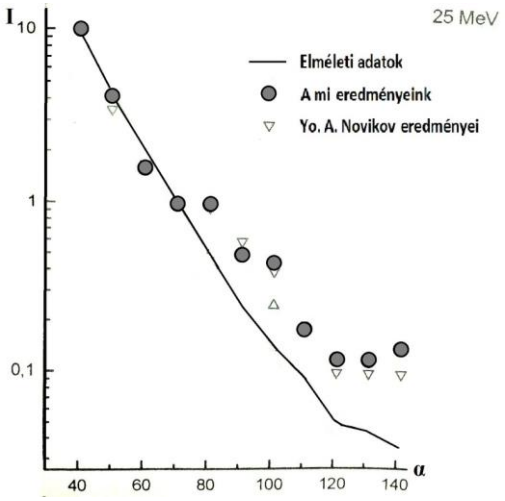

3.4.ábra. Az ^{27}Al-el végzett kísérleti eredmények 25MeV-nál

FELHASZLÁLT SZAKIRDALOM

1. H.A.Bethe, W.Heitler,Proc.Roy.Soc., A146, 83, (1934)
2. Yu.A.Novikov. Yadernaja Fiz., 37, 1073, (1983).
3. A.I.Abramov,Yu.A.Kazanskej ,E.S.Matusevich Osnovi exper. met. yader. fiz. 1985. - C. 203-229.
4. hu.wikipedia.org

KÉMIA

Torma Krisztián Gábor

KATALITIKUS HIDRODEHALOGÉNEZÉS ÁRAMLÁSOS RENDSZERBEN

A halogéntartalmú szerves vegyületeket nagy mennyiségben alkalmazták, alkalmazzák az iparban, mezőgazdaságban és egészségügyben.[4;5] A környezetet károsító hatásuk miatt a felhasználást követően ezeket az anyagokat ártalmatlanítani kellene. Egyik lehetséges megoldásként a veszélyes vegyületeket hidrogénezési folyamatban halogénmentesítjük.[1;6;9]

A katalitikus hidrodehalogénezés egy példája látható az *1. ábrán.*

1. ábra Klórbenzol halogénmentesítése

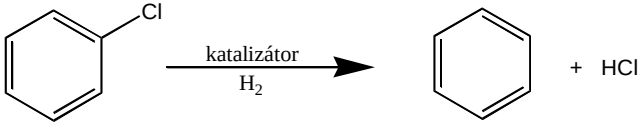

Redukálószer a hidrogén mellett más hidrogéndonor is lehet: pl. izopropanol, formiát-anion, hangyasav, hidrazin.[2;8] A reakció során keletkező sav (HX, X=halogén) inhibítorként működhet, ezért rendszerint bázist is adagolnak a rendszerhez. Elsősorban ródium-, platina- és palládium-tartalmú, valamint Raney-Nikkel (RaNi) katalizátorokat használnak, melyek heterogén reakciók esetében szűréssel könnyen eltávolíthatóak az oldatból.[3]

A ThalesNano Zrt. nyílt, áramlásos reaktorában (ismert neve: H-Cube®) a reakciók cserélhető katalizátor oszlopokon mennek végbe.[7] A szilárd katalizátorokat fémhengerek (CatCart®) tartalmazzák, így a kádreakcióknál említett szűrésre nincs szükség. A készülék további jellegzetes sajátossága, hogy a hidrogéngázt *in situ* hozza létre a víz elektrolízisével. Maximálisan 100 bar rendszernyomás és 100 °C alkalmazható, az áramlási sebesség 0,3-3 ml/min között állítható. A készülék segítségével számos hidrogénezési folyamatot eredményesen vizsgáltak, de ezek között hidrodehalogénezési reakciók nem szerepeltek. Ezért vizsgáltam a kádreakciókban már alkalmasnak bizonyult katalizátorok aktivitását áramlásos reaktorban.

A ThalesNano Zrt. által forgalmazott katalizátorok közül tizennyolcat választottam ki, és azonos körülmények között tanulmányoztam azok katalitikus hatását a benzilklorid hidrodehalogénezésében (0,1 M koncentrációjú etanolos oldat, p= 60 bar, T= 60 °C, 1 ml/min áramlási sebesség). Jelentős, 80% feletti konverziót értem el a következő hét katalizátorral: 20% $Pd(OH)_2$; 5% Rh/C; 5% Rh/Al_2O_3; 5% Pd/Al_2O_3; 5% Pd/C ; 5% Pd(+1% Fe)/C; 10% Pd/C. Meglepő, hogy az irodalomban javasolt Pt/C katalizátorok csekély aktivitást mutattak. Gazdaságossági szempontokat is figyelembe véve a további kísérleteimhez Pd/C katalizátorokat választottam, és a szubsztrátumok körét klórbenzolra és 1,2-dibrómbenzolra is kiterjesztettem.

Klórbenzol halogénmentesítését 10% Pd/C katalizátorral elvégezve azt tapasztaltam, hogy p= 30 bar hidrogénnyomáson még T= 90 °C-on sincs jelentős átalakulás (konverzió < 5%). Ezért p= 60 illetve 90 bar nyomásokon is megvizsgáltam a hőmérséklet hatását a reakcióra.

2. ábra Klórbenzol halogénmentesítése 10% Pd/C katalizátorral

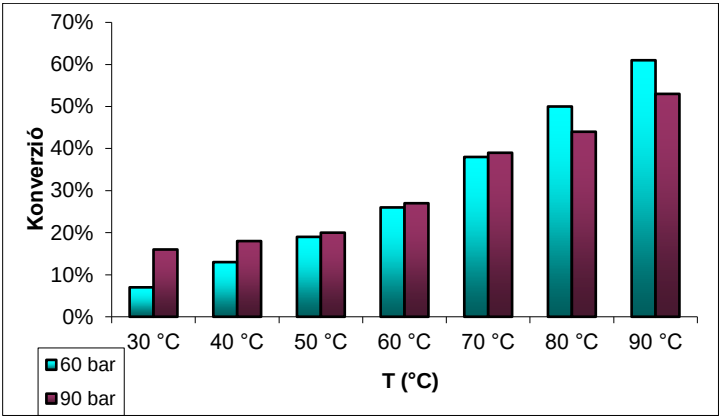

Körülmények: $c_{klórbenzol}$= 0,107 M; m_{kat}= 0,12 g; $v_{áramlás}$= 1 ml/min; oldószer: etanol

A nagyobb nyomás csak T= 30 és 40 °C-on növeli jelentősen a konverziót (*2. ábra*).

A benzil-kloridban a klór az aromás vegyület oldalláncához kapcsolódik, így már enyhébb körülmények között (p = 30 bar) is jelentős átalakulást tudtunk elérni (*3. ábra*):

3. ábra Benzilklorid hidrodehalogénezése különböző hőmérsékleteken

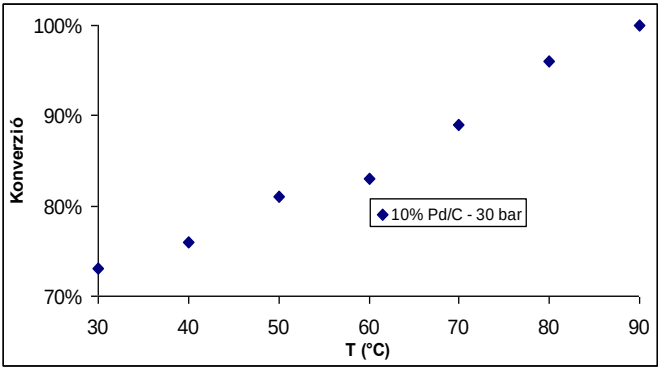

Körülmények: $c_{benzilklorid}$= 0,104 M; m_{kat}=0,12 g; p= 30 bar; v= 1 ml/min; oldószer: etanol

A nyomás hatását két különböző hőmérsékleten vizsgáltam, és a kapott adatokat RaNi típusú katalizátorral elért eredményekkel is összevetettem (*4. ábra*).

4. ábra Benzilklorid hidrodehalogénezése különböző H_2 nyomásokon

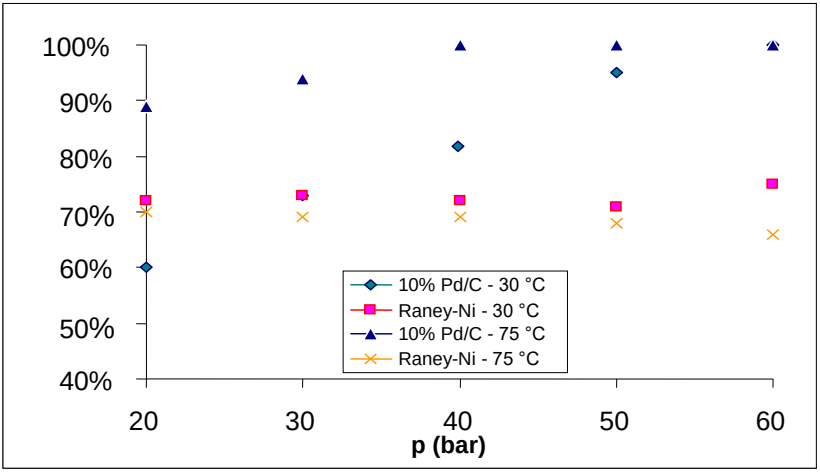

Körülmények: $c_{benzilklorid}$= 0,104 M; v= 1 ml/min; oldószer: etanol; $m_{Pd/C}$= 0,12 g; m_{RaNi}= 0,75 g

A Pd/C által katalizált dehalogénezést a nyomás növelése mindkét hőmérsékleten elősegíti, de a RaNi katalizátorral végzett mérésekben sem a nyomás, sem a hőmérséklet növelése nem okozott lényeges változást a termék mennyiségében.

A többszörösen halogénezett aromás származékok átalakítása áramlásos reaktorban szintén nem ismert, ezért a modellvegyületül választott 1,2-dibrómbenzol egymást követő hidrodehalogénezési reakcióját vizsgáltam, mely során brómbenzol, majd benzol képződik (*5. ábra*).

5. ábra 1,2-dibrómbenzol hidrodehalogénezése

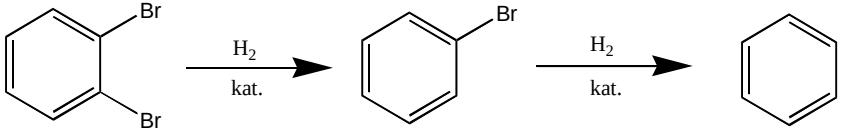

Atmoszférikus nyomást alkalmazva (v= 1 ml/min; T = 25-65 °C) a Pd/C katalizálta reakcióban a hőmérséklet növelésével csökken a 1,2-dibrómbenzol mennyisége, de még 65 °C-on is tekintélyes mennyiségű kiindulási vegyület van (1. táblázat):

1. táblázat Hőmérséklet hatása 1,2-dibrómbenzol halogénmentesítésére

T (°C)	Dibrómbenzol (%)	Brómbenzol (%)	Benzol (%)
25	84,8	11,2	4,0
35	67,3	19,6	13,1
45	64,0	20,2	15,8
55	52,9	21,6	25,5
65	44,4	21,2	34,4

Körülmények: $c_{1,2\text{-dibrómbenzol}}$= 0,113 M; m_{kat}=0,12 g; p= 1 bar; v= 1 ml/min; oldószer: etanol

Ezért ugyanezen a hőmérsékleten, de nagyobb nyomásokon is végeztem vizsgálatokat (v= 0,7 ml/perc áramlási sebesség). A nyomás növelésével a konverzió is ugrásszerűen nőtt, és p = 50 bar nyomáson már teljes a benzollá alakulás (*2. táblázat*).

2. táblázat 1,2-dibrómbenzol halogénmentesítése különböző nyomásokon

p (bar)	Dibrómbenzol (%)	Brómbenzol (%)	Benzol (%)
20	29,23	17,48	53,29
30	22,22	12,04	65,74
40	0	1,22	98,78
≥ 50	0	0	100

Körülmények: $c_{subst.}$= 0,113 M; m_{kat}=0,12 g; T= 65°C; v= 0,7 ml/min; oldószer: etanol

A köztitermék mennyisége minden esetben kisebb, mint a végtermék, ami arra utal, hogy a brómbenzol hidrodehalogénezése gyorsabb folyamat, mint a képződése. Az áramlási sebesség változtatásával is hasonló következtetésre jutottam (*6. ábra*).

6. ábra 1,2-dibrómbenzol halogénmentesítése különböző áramlási sebességek mellett

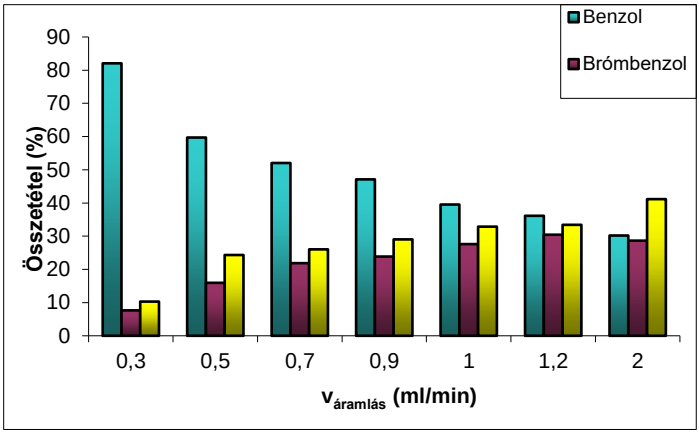

Körülmények: $c_{1,2\text{-dibrómbenzol}}$= 0,113 M; m_{kat}=0,12 g; p= 1 bar; T= 65 °C; oldószer: etanol

A nagyobb áramlási sebesség csökkenti a tartózkodási időt, ennek megfelelően befolyásolja a reakció végbemenetelét. Így pl. a 2 ml/perc áramlási sebességnél a kiindulási anyag mennyisége nagyobb, mint a végterméké, de csökkentve az áramlási sebességet egyre inkább nő a benzol aránya.

Azonos körülmények között összehasonlító kádreakciót is végeztem, melyhez annyi katalizátort alkalmaztam, mint amennyit a CatCart® tartalmaz. A mikroreaktorban használt oldat 15 ml-ét reagáltattam atmoszférikus H_2-nyomáson T = 35 °C-on. Öt perc alatt kaptam olyan

termékelegyet (42,1% benzol, 14,9% brómbenzol), amelyet ezen a hőmérsékleten és nyomáson 13 mp tartózkodási idő mellett értem el az H-Cube® mikroreaktorban.

A hidrodehalogénezési reakciók eredményeim alapján folyamatos áramlásos reaktorban is sikeresen lejátszódtak. A reakció rövidsége miatt kisebb változtatásokkal akár ipari méretű felhasználás is elképzelhető lenne.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

F. Alonso, I.P. Beletskaya, M. Yus: Chemical Reviews 102 (2002) 4009-4091

Á. Kathó, G. Rajkó, F. Joó: Proc. Congress of the Canadian Chemical Society, Calgary, Alberta, Canada, 2000, p. 132.

Y. Ukisu, T. Miyadera: Journal of Molecular Catalysis A: Chemical 125 (1997) 135-142

J. Blum, A. Rosenfeld, F. Gelman, H. Schumann, D. Avnir: Journal of Molecular Catalysis A: Chemical 146 (1999) 117

M.A. Aramendía, V. Boráu, I.M. García, C. Jiménez, F. Lafont, A. Marinas, J.M. Marinas, F.J. Urbano: Journal of Molecular Catalysis A: Chemical 184 (2002) 237–245

G. Evdokimova, S. Zinovyev, A. Perosa, P. Tundo: Applied Catalysis A: General 271 (2004) 129-136

www.thalesnano.com

I. Anusiewicz, T. Janiak, J. Okal: Catalysis Communications 11 (2010) 797-801

C. A. Marques, O. Rogozhnikova, M. Selva, P. Tundo: Journal of Molecular Catalysis A: Chemical 96 (1995) 301-309